

Theologische Summa van den H. Thomas van Aquino

LATIJNSCHE EN NEDERLANDSCHE TEKST
UITGEGEVEN DOOR EEN GROEP
DOMINICANEN

GELOOFSVERDEDIGING
PLOEGSTRAAT 23, ANTWERPEN

Theologische Summa van
den H. Thomas van Aquino

xiii.

Over de Hoop

(II-II, Q. 17-22)

Over de Liefde I.

(II-II, Q. 23-27)

1943

GELOOFSVERDEDIGING
PLOEGSTRAAT 23, ANTWERPEN

26-2-'62

OVER DE HOOP.

IN H O U D

ZEVENTIENDE KWESTIE.

<i>Over de deugd van hoop op zichzelf beschouwd</i>	1
<i>I^e Artikel:</i> Is de hoop een deugd?	2
<i>IIe Artikel:</i> Is de eeuwige zaligheid het eigen voorwerp van de hoop?	6
<i>IIIe Artikel:</i> Kan men de eeuwige zaligheid voor een ander hopen?	9
<i>IVe Artikel:</i> Is het gegrond op mensen te hopen?	12
<i>Ve Artikel:</i> Is de hoop een goddelijke deugd?	15
<i>VIe Artikel:</i> Is de hoop als deugd, onderscheiden van de andere goddelijke deugden?	19
<i>VIIe Artikel:</i> Gaat de hoop het geloof vooraf?	22
<i>VIIIe Artikel:</i> Gaat de liefde de hoop vooraf?	25

ACHTTIENDE KWESTIE.

<i>Over den zetel der hoop</i>	29
<i>I^e Artikel:</i> Is de wil, de zetel van de hoop?	29
<i>IIe Artikel:</i> Bezitten de gelukzaligen de hoop?	32
<i>IIIe Artikel:</i> Hopen de verdoemden?	36

<i>IVe Artikel:</i> Is de hoop van hen die op aarde leven een zekerheid?	40
---	----

NEGENTIENDE KWESTIE.

<i>Over de gave van vrees</i>	44
<i>I^e Artikel:</i> Moet men God vreezen?	45
<i>IIe Artikel:</i> Is de indeeling van de vrees in kinderlijke vrees, aanvangsvrees, slaafsche en wereldsche vrees, juist?	48
<i>IIIe Artikel:</i> Is de wereldsche vrees altijd slecht?	53
<i>IVe Artikel:</i> Is de slaafsche vrees goed?	57
<i>Ve Artikel:</i> Zijn de slaafsche en de kinderlijke vrees wezenlijk hetzelfde?	61
<i>VIe Artikel:</i> Kan de slaafsche vrees samen bestaan met de liefde?	64
<i>VIIe Artikel:</i> Is de vrees het begin van de wijsheid?	68
<i>VIIIe Artikel:</i> Is de aanvangsvrees wezenlijk onderscheiden van de kinderlijke vrees?	71
<i>IXe Artikel:</i> Is de vrees een gave van den H. Geest?	75
<i>Xe Artikel:</i> Vermindert de vrees wanneer de liefde groeit?	80
<i>XIe Artikel:</i> Blijft de vrees voortbestaan in den hemel?	82
<i>XIIe Artikel:</i> Beantwoordt de zaligspreking : « Zalig de armen van geest », aan de gave van vrees?	87

TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over de wanhoop</i>	92
<i>I^e Artikel:</i> Is wanhoop zonde?	92
<i>IIe Artikel:</i> Is wanhoop mogelijk zonder ongeloof?	96
<i>IIIe Artikel:</i> Is de wanhoop de zwaarste zonde?	100
<i>IVe Artikel:</i> Is de traagheid oorzaak van de wanhoop? ..	103

EEN EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over het vermetel vertrouwen</i>	108
<i>I^e Artikel:</i> Steunt het vermetel vertrouwen op God of op eigen vermogen?	108
<i>IIe Artikel:</i> Is vermetel vertrouwen zonde?	113
<i>IIIe Artikel:</i> Is vermetel vertrouwen meer tegengesteld aan de vrees dan aan de hoop?	116
<i>IVe Artikel:</i> Wordt het vermetel vertrouwen door de ijdele glorie veroorzaakt?	120

TWEE EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over de geboden betreffende de hoop en de vrees</i>	123
--	-----

<i>I^e Artikel:</i> Moest er een gebod gegeven worden betreffende de hoop?	123
--	-----

<i>IIe Artikel:</i> Moest er een gebod gegeven worden betreffende de vrees?	128
--	-----

OVER DE LIEFDE.

DRIE EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over de liefde op zichzelf beschouwd</i>	135
---	-----

<i>I^e Artikel:</i> Is de liefde een vriendschap?	136
<i>IIe Artikel:</i> Is de liefde iets geschapen in de ziel?	140
<i>IIIe Artikel:</i> Is de liefde een deugd?	146
<i>IVe Artikel:</i> Is de liefde een afzonderlijke deugd?	150
<i>Ve Artikel:</i> Is de liefde één enkele deugd?	153
<i>VIe Artikel:</i> Is de liefde de uitmuntendste onder de deugden?	156
<i>VIIe Artikel:</i> Is de ware deugd mogelijk zonder de liefde?	160
<i>VIIIe Artikel:</i> Is de liefde de vorm van de deugden?	165

VIER EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over den zetel der liefde</i>	168
----------------------------------	-----

<i>I^e Artikel:</i> Is de wil de zetel der liefde?	169
<i>IIe Artikel:</i> Wordt de liefde in ons ingestort?	172

<i>IIIe Artikel:</i> Wordt de liefde ingestort volgens de ontvankelijkheid van de natuurlijke vermogens?	176
<i>IVe Artikel:</i> Kan de liefde aangroeien?	180
<i>Ve Artikel:</i> Vermeerdert de liefde door toevoeging?	183
<i>VIe Artikel:</i> Vermeerdert de liefde door elke liefdedaad?	189
<i>VIIe Artikel:</i> Kan de liefde tot in het oneindige vermeerderen?	192
<i>VIIIe Artikel:</i> Kan de liefde hier op aarde volmaakt zijn?	196
<i>IXe Artikel:</i> Is het passend drie graden in de liefde te onderscheiden : de graad van de beginnende, van de toenemende en van de volmaakte liefde?	200
<i>Xe Artikel:</i> Kan de liefde verminderen?	204
<i>XIe Artikel:</i> Kan men de liefde, wanneer men ze eenmaal bezit, verliezen?	210
<i>XIIe Artikel:</i> Verliest men de liefde door één enkele doodzonde?	216

VIJF EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over het voorwerp van de liefde</i>	223
--	-----

<i>I^e Artikel:</i> Beperkt zich de genegenheid der liefde tot God, of strekt ze zich ook uit tot den evenmensch?	224
<i>IIe Artikel:</i> Moet men de liefde zelf uit liefde beminnen?	228
<i>IIIe Artikel:</i> Moet men ook de redelooze schepselen uit liefde beminnen?	231
<i>IVe Artikel:</i> Moet de mensch zichzelf uit liefde beminnen?	235

<i>Ve Artikel:</i> Moet men zijn lichaam uit liefde beminnen?	238
<i>VIe Artikel:</i> Moet men de zondaars uit liefde beminnen?	241
<i>VIIe Artikel:</i> Beminnen de zondaars zichzelf?	246
<i>VIIIe Artikel:</i> Vergt de liefde dat men de vijanden bemint?	251
<i>IXe Artikel:</i> Vergt de liefde dat men zijn vijand bijzondere teekens en bewijzen van liefde zou geven?	254
<i>Xe Artikel:</i> Moet men de engelen uit liefde beminnen?	258
<i>XIe Artikel:</i> Moeten we de duivelen uit liefde beminnen?	260
<i>XIIe Artikel:</i> Is het juist te spreken van een viervoudig voorwerp der liefde, nl. God, de evenmensch, ons eigen lichaam, en onszelf?	264

ZES EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over de rangorde der liefde</i>	268
<i>I^e Artikel:</i> Is er een rangorde in de liefde?	269
<i>IIe Artikel:</i> Moet men God meer beminnen dan den evenmensch?	272
<i>IIIe Artikel:</i> Moet de mensch God meer beminnen uit liefde dan zichzelf?	276
<i>IVe Artikel:</i> Moet men zichzelf meer beminnen uit liefde dan den evenmensch?	279
<i>Ve Artikel:</i> Moet men den evenmensch meer beminnen dan zijn eigen lichaam?	283
<i>VIe Artikel:</i> Moet men den eenen mensch meer beminnen dan andere?	286

<i>VIIe Artikel:</i> Moet men de volmaakten meer beminnen dan zijn eigen verwanten?	290
<i>VIIIe Artikel:</i> Moet men zijn bloedverwanten het meest beminnen?	295
<i>IXe Artikel:</i> Moet men uit liefde meer zijn zoon beminnen dan zijn vader?	300
<i>Xe Artikel:</i> Moet men zijn moeder meer beminnen dan zijn vader?	303
<i>XIe Artikel:</i> Moet men zijn echtgenote meer beminnen dan zijn vader en moeder?	306
<i>XIIe Artikel:</i> Moet men een weldoener meer beminnen dan iemand wiens weldoener men zelf is?	310
<i>XIIIe Artikel:</i> Blijft de rangorde der liefde in den hemel gehandhaafd?	314

ZEVEN EN TWINTIGSTE KWESTIE.

<i>Over de voornaamste daad der liefde, nl. het beminnen</i>	319
--	-----

<i>I^e Artikel:</i> Wat is aan de liefde meer eigen : bemind worden of beminnen?	320
<i>IIe Artikel:</i> Is beminnen, als daad van de liefde, hetzelfde als welwillendheid?	323
<i>IIIe Artikel:</i> Moet men God om Hemzelf uit liefde beminnen?	327
<i>IVe Artikel:</i> Kan men God, tijdens dit leven, op onmiddellijke wijze beminnen?	331
<i>Ve Artikel:</i> Kan God algeheel bemind worden?	334

<i>VIe Artikel:</i> Moet men in de liefde tot God een zekere maat in acht nemen?	337
<i>VIIe Artikel:</i> Is het verdienstelijker een vijand te beminnen dan een vriend?	341
<i>VIIIe Artikel:</i> Is het verdienstelijker den evenmensch te be- minnen dan God?	345

O V E R   D E   H O O P

(II-II, Q. 17-22)

ZEVENTIENDE KWESTIE.

OVER DE DEUGD VAN HOOP OP ZICHZELF BESCHOUWD.

(Acht Artikelen.)

Na de behandeling van de deugd van geloof, volgt die van de deugd van hoop. Er dient allereerst gesproken te worden over de deugd van hoop op zichzelf beschouwd; ten tweede, over de gave van vrees, die met de hoop verwant is; ten derde, over de ondeugden, die er tegenover staan; ten vierde, over de geboden omtrent deze deugd gegeven.

Omtrent de deugd op zichzelf beschouwd, spreken we eerst over de deugd zelf; daarna, over den zetel van de hoop.

Omtrent de deugd, worden acht vragen gesteld :

1. Is de hoop een deugd?
  2. Is de eeuwige zaligheid het voorwerp van de hoop?
  3. Kan men door de deugd van hoop, de zaligheid voor een ander hopen?
  4. Is het gegrond op een mensch te hopen?
  5. Is de hoop een goddelijke deugd?
-

QUAESTIO XVII.

DE SPE SECUNDUM SE.

Consequenter post Fidem considerandum est de Spe. Et primo de ipsa spe; secundo de dono timoris; tertio de vitiis oppositis; quarto de praeceptis ad hoc pertinentibus. Circa primum occurrit primo consideratio de ipsa spe, secundo de subjecto ejus.

Circa primum quaeruntur octo : 1. Utrum spes sit virtus. — 2. Utrum objectum ejus sit beatitudo aeterna. — 3. Utrum unus homo possit sperare beatitudinem alterius per virtutem spei. — 4. Utrum homo licite possit sperare in homine. — 5. Utrum spes sit virtus theologica. — 6. De distinctione

6. Hoe is de hoop onderscheiden van de andere goddelijke deugden?

7. Welke is de verhouding van de hoop tot het geloof?

8. En haar verhouding tot de liefde?

I^e ARTIKEL.

Is de hoop een deugd?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de hoop geen deugd is.
— 1. Volgens Augustinus kan men geen misbruik maken van een deugd. Welnu men kan de hoop misbruiken; immers de drift van hoop kent, zooals andere hartstochten, een midden en uitersten. Bijgevolg is de hoop geen deugd.

2. Men verdient de deugd niet. Want, naar het woord van Augustinus, wordt « *de deugd door God, zonder onze medewerking ingestort* ». Van den anderen kant bevestigt de Magis-

tione ejus ab aliis virtutibus theologicis. — 7. De ordine ejus ad fidem.

— 8. De ejus ordine ad charitatem.

ARTICULUS I.

Utrum spes sit virtus.

[3. Dist. 17. q. 2. art. 1. et Virt. q. 4. art. 1.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod spes non sit virtus : virtute enim nullus male utitur, ut dicit Augustinus in lib. 2. de Lib. Arb. [cap. 18. 19.]. Sed spe aliquis male utitur, quia circa passionem spei contingit esse medium et extrema, sicut et circa alias passiones. Ergo spes non est virtus.

2: PRÆTEREA, nulla virtus procedit ex meritis, quia « virtutem Deus in nobis sine nobis operatur », ut Augustinus dicit [conc. 26. sup. illud Psal. 118 : Feci judicium, et lib. de Grat. et Lib. Arb. cap. 17.]. Sed

ter Sententiarum : « *De hoop wordt veroorzaakt door de genade en de verdiensten* ». De hoop is dus geen deugd.

3. « *De deugd, zegt de Wijsgeer, is een gesteldheid van dat-gene wat volkomen is* ». De hoop daarentegen is een gesteldheid van wat onvolkomen is : wie hoopt, bezit niet wat hij verhooppt. Bijgevolg is de hoop geen deugd.

Daartegenover staat echter wat Gregoriüs zegt : « *De drie dochters van Job verzinnebeelden deze drie deugden : het geloof, de hoop en de liefde* ». De hoop is dus wel een deugd.

LEERSTELLING. — « *De deugd, zegt de Wijsgeer, is wat den bezitter er van met zijn handelingen, goed maakt* ». Zoo is het volstrekt noodig dat elke menschelijk goede daad, aan een menschelijke deugd beantwoordt. Alles nu wat naar maatstaf of regel geordend is, is goed, doordat het met de gepaste maat overeenkomt; zoo is een kleed goed, wanneer het juist naar maat is, noch te klein, noch te groot. Welnu, boven (I. II. 71^e Kw.

spes est ex gratia et meritis proveniens, ut Magister dicit 26. dist. 3. lib. Sent. Ergo spes non est virtus.

3. PRÆTEREA, « *virtus est dispositio perfecti* », ut dicitur in 7. Physic. [text. 17.] Spes autem est dispositio imperfecti, scilicet ejus, qui non habet id, quod sperat. Ergo spes non est virtus.

SED CONTRA est, quod Gregorius in primo Moral. [cap. 16. al. 23.] dicit, quod per tres filias Job significantur hae tres virtutes : fides, spes, charitas. Ergo spes est virtus.

RESPONDEO dicendum, quod secundum Philosophum in 2. Ethic. [cap. 6.], virtus uniuscujusque rei est, quae bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit. Oportet ergo, ubicumque invenitur aliquis actus hominis bonus, quod respondeat alicui virtuti humanae. In omnibus autem regulatis et mensuratis bonum consideratur per hoc, quod aliquid propriam regulam attingit, sicut dicimus, vestem esse bonam, quae nec excedit, nec deficit a debita mensura. Humanorum autem actuum, sicut supra dictum est [I-2. q. 71. art. 6.] duplex est mensura : una quidem proxima et

6e Art.) is gezegd, dat de menschelijke daden naar een dubbelen maatstaf geregeld worden : een onmiddellijke en éénslachtige maatstaf, nl. de rede; en een hoogste maatstaf, die ons overtreft, nl. God. Zoodoende, is elke menschelijke daad die met de rede of met God overeenkomt, een goede daad. Welnu de daad van hoop, waarover wij nu spreken, komt overeen met God. Inderdaad, boven, handelend over de hartstocht van hoop, (I. II. 40e Kw. 1e Art.), zegden wij, dat het voorwerp van de hoop een toekomstig en lastig, hoewel niet onbereikbaar goed is. Welnu, iets valt op tweeeérlei wijze binnen ons bereik : of omdat onze eigen kracht toereikend is; of omdat we op de hulp van een ander mogen rekenen, zooals blijkt uit de Ethica. Derhalve, in zoover we hopen dat we iets, krachtens Gods hulp bereiken kunnen, komt onze hoop overeen met God, wiens hulp ons is toegezegd. Waaruit blijkt dat de hoop een deugd is, daar ze de menschelijke daad goed maakt en ze aanpast aan den vereischten maatstaf.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De hartstochten volgen den middenweg der deugd, wanneer ze overeenstemmen met de rechte rede. En dit is juist kenschetsend voor de deugd. De hoop is diensvolgens een deugd, in zoover de mensch die

homogenea, scilicet ratio; alia autem suprema et excedens, scilicet Deus, et ob hoc omnis actus humanus attingens ad rationem, aut ad ipsum Deum, est bonus. Actus autem spei, de qua nunc loquimur, attingit ad Deum, ut enim supra dictum est [1-2. q. 40. art. 1.], cum de passione spei agatur, objectum spei est bonum futurum arduum possibile haberi. Possibile autem est aliquid nobis dupliciter : uno modo per nosmetipsos; alio modo per alios, ut patet in 3. Ethic. [cap. 3.]. Inquantum ergo speramus aliquid ut possibile nobis per divinum auxilium, spes nostra attingit ad ipsum Deum, cuius auxilio innititur. Et ideo patet, quod spes est virtus, cum faciat actum hominis bonum, et debitam regulam attingentem.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod in passionibus accipitur medium virtutis per hoc, quod attingitur ratio recta, et in hoc etiam consistit ratio virtutis; unde etiam et in spe bonum virtutis accipitur, secundum quod homo

hoopt, zich aanpast aan den vereischten maatstaf die God is. Zoodoende, daar de hoop met God overeenstemt, kan niemand haar misbruiken, evenmin als men een zedelijke deugd misbruiken kan, die overeenstemt met de rede; want overeenkomen met de rede, is een goed gebruik maken van de deugd. Trouwens, de hoop waarover we nu spreken, is geen hartstocht, maar een hebbelijkheid der ziel, zooals verder gezegd wordt (18^e Kw. 1^e Art.).

2. We verdienen de hoop, wanneer we datgene beschouwen wat verwacht wordt : we hopen immers de zaligheid te verwerven krachtens de genade en de verdiensten. M. a. w. men verdient de daad der gevormde of levende hoop. Maar de hebbelijkheid zelf, waardoor men de zaligheid verwacht, wordt niet verdiend; ze is een loutere genadegave.

3. Hij die hoopt is onvolmaakt met betrekking tot datgene wat hij hoopt te zullen bekomen en nog niet bekomen heeft; maar hij is volmaakt, doordat hij op gepaste wijze met den maatstaf overeenstemt, nl. met God, op wiens hulp hij rekent.

---

attigit sperando regulam debitam, scilicet Deum. Et ideo spe attingente Deum nullus potest male uti, sicut nec virtute morali attingente rationem, quia hoc ipsum quod est attingere, est bonus usus virtutis; quamvis spes, de qua nunc loquimur, non sit passio, sed habitus mentis, ut infra patebit [q. 18. art. 1.]

AD SECUNDUM dicendum, quod spes dicitur ex meritis provenire, quantum ad ipsam rem expectatam, prout aliquis sperat beatitudinem se adepturum ex gratia et meritis; vel quantum ad actum spei formatae. Ipse autem habitus spei, per quam aliquis expectat beatitudinem, non causatur ex meritis, sed pure ex gratia.

AD TERTIUM dicendum, quod ille qui sperat, est quidem imperfectus secundum comparationem ad id quod sperat obtainere quod nondum habet, sed est perfectus quantum ad hoc, quod jam attigit propriam regulam, scilicet Deum, cuius auxilio innititur.

IIe ARTIKEL.

Is de eeuwige zaligheid het eigen voorwerp van de hoop?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de eeuwige zaligheid het eigen voorwerp van de hoop niet is. — 1. Niemand hoopt te verkrijgen wat alle gemoedsstrevingen te boven gaat; de hoop is immers een gemoedsstreveling. Welnu de eeuwige zaligheid overtreft alle menschelijke gemoedsstrevingen, naar het woord van den Apostel, in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (2. 9) : « *Het is nooit in het hart van een mensch opgekomen* ». Bijgevolg is de zaligheid, het eigen voorwerp niet van de hoop.

2. Het gebed vertolkt de hoop. We lezen immers in het *Boek der Psalmen* (36. 5) : « *Laat de Heer uw weg bestunen en verlaat u op Hem. Hij zal hem banen* ». Doch, zooals blijkt uit het « *Onze Vader* », de mensch bidt te recht, tot God, niet slechts om de eeuwige zaligheid, maar ook om de goederen van dit leven, de geestelijke zoowel als de tijdelijke, en daarbij nog om de bevrijding van alle kwaad. En dit alles behoort niet tot de

ARTICULUS II.

Utrum beatitudo aeterna sit objectum proprium spei.

[3. q. 7. a. 4; 3. Dist. 26. q. 2. art. 2. ad 2.; et Virt. q. 4. art. 1. et 4.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videlicet, quod beatitudo aeterna non sit objectum proprium spei : illud enim homo non sperat, quod omnem animi sui motum excedit, cum spei actus sit quidam animi motus. Sed beatitudo aeterna excedit omnem humani animi motum : dicit enim Apostolus 1. ad Cor. 2 [v. 9] quod « *in cor hominis non ascendit* ». Ergo beatitudo non est proprium objectum spei.

2. PRÆTEREA, petitio est spei interpretativa : dicitur enim in Psal. 36. [v. 5] : « *Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet* ». Sed homo petit licet a Deo non solum beatitudinem aeternam, sed etiam bona praesentis vitae, tam spiritualia, quam temporalia, et etiam liberationem a malis; quae in beatitudine aeterna non erunt, ut patet in Oratione Domini-

eeuwige zaligheid. De eeuwige zaligheid is bijgevolg het eigen voorwerp niet van de hoop.

3. Het voorwerp van de hoop is wat moeilijk bereikt wordt. Maar veel andere dingen buiten de eeuwige zaligheid zijn moeilijk door den mensch te bereiken. Dus is de eeuwige zaligheid het eigen voorwerp niet van de hoop.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt in den *Brief aan de Hebreën* (6. 19) : « *We bezitten de hoop die voortschrijdt*, d. i. die ons doet voortschrijden, *tot achter het Voorhangsel* ». D. i. volgens de verklaring van de Glossa : « *tot de hemelsche zaligheid* ». De eeuwige zaligheid is derhalve het voorwerp van de hoop.

LEERSTELLING. — Zooals gezegd is (vorig Art.), valt God binnen het bereik van de hoop waarover we nu spreken; want we steunen op zijn hulp om het verhoopte te verkrijgen. Welnu het uitwerksel moet geëvenredigd zijn aan de oorzaak. Daarom moet het goed dat we eigenlijk en voornamelijk van God verwachten, een oneindig goed zijn, geëvenredigd aan de goddelijke kracht. Want een oneindige kracht moet tot het oneindige voe-

nica Matth. 6. [v. 11 sqq.]. Ergo beatitudo aeterna non est proprium objectum spei.

3. **PRÆTEREA**, spei objectum est arduum. Sed in comparatione ad hominem multa alia sunt ardua, quam beatitudo aeterna. Ergo beatitudo aeterna non est proprium objectum spei.

SED CONTRA est, quod Apostolus ad Hebr. 6. [v. 19] dicit : « Habeimus spem incidentem », idest incedere facientem, « ad interiora velaminis », idest « ad beatitudinem coelestem », ut Glos. [interl.] ibidem exponit. Ergo objectum spei est beatitudo aeterna.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut dictum est [art. praec.], spes de qua loquimur, attingit Deum, innitens ejus auxilio ad consequendum bonum speratum. Oportet autem effectum esse causae proportionatum. Et ideo bonum, quod proprie et principaliter a Deo sperare debemus, est bo-

ren. Dit oneindige goed is het eeuwig leven, nl. het genieten van God. Wat we van Hem verwachten, moet immers niet geringer zijn dan Hij zelf, daar de goedheid die Hem ertoe beweegt zich aan het schepsel mee te delen, niet geringer is dan zijn eigen wezenheid. Bijgevolg is de eeuwige zaligheid, het eigenlijke en voornaamste voorwerp van de hoop.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — Het is in het hart van den mensch nooit volkomen opgekomen wat de eeuwige zaligheid is, d. i. een mensch kan in dit leven nooit bevreden wat en hoedanig de zaligheid is. De mensch kan ze slechts opvatten, voor zoover ze een algemeen volmaakt goed is. En voor zoover ze dat is, wekt ze de hoop van den mensch op. Daarom zegt de Apostel met opzet : « *De hoop schrijdt voort tot in het binneste achter het Voorhangsel* ». Want het voorwerp onzer hoop is door een sluier verborgen.

2. Alle andere goederen moeten we van God afsmeeken, uitsluitend met het oog op de eeuwige zaligheid. En daarom hopen we hoofdzakelijk de eeuwige zaligheid. Al het overige dat we aan God vragen staat slechts op bijkomstige wijze in betrekking

num infinitum, quod proportionatur virtuti Dei adjuvantis, nam infinitae virtutis est proprium ad infinitum bonum perducere. Hoc autem bonum est vita-aeterna, quae in fruitione ipsius Dei consistit : non enim minus aliquid ab eo sperandum est, quam sit ipse, cum non sit minor ejus bonitas, per quam bona creaturae communicat, quam ejus essentia. Et ideo proprium et principale objectum spei est beatitudo aeterna.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod beatitudo aeterna perfecte quidem in cor hominis non ascendet, ut scilicet cognosci possit ab homine viatore, quae, et qualis sit; sed secundum communem rationem, scilicet boni perfecti, cadere potest in apprehensionem hominis, et hoc modo motus spei in ipsam consurgit. Unde et signanter Apostolus dicit [Hebr. 6. v. 19.], quod « *spes incedit usque ad interiora velaminis* », quia id, quod speramus, est nobis adhuc velatum.

AD SECUNDUM dicendum, quod quaecumque alia bona non debemus a Deo petere, nisi in ordine ad beatitudinem aeternam; unde et spes prin-

met de hoop, in zoover het dienen moet om de eeuwige zaligheid te verwerven. Het geloof heeft toch ook voornamelijk betrekking op God, en slechts op de tweede plaats op datgene waardoor we naar God gericht worden, zooals gezegd werd (1^e Kw. 1^e Art.; 6^e Art. 1^e Antw.).

3. De mensch die haakt naar het voortreffelijke, oordeelt dat al wat minder is, van weinig beteekenis is. Zoo oordeelt diegene die de eeuwige zaligheid hoopt, dat, gezien die hoop, niets lastig te bereiken is, hoewel veel dingen buiten het bereik van zijn vermogen liggen. Daarom hoopt hij die goederen met het oog op het voornaamste voorwerp.

IIIe ARTIKEL.

Kan men de eeuwige zaligheid voor een ander hopen?

BEDENKINGEN. — Men beweert dat men de eeuwige zaligheid voor een ander kan hopen. — 1. In den *Brief aan de Philippi*.

cipaliter quidem respicit beatitudinem aeternam. Alia vero, quae petuntur a Deo, respicit secundario in ordine ad beatitudinem aeternam, sicut et fides principaliter quidem respicit Deum, et secundario respicit ea, quae ad Deum ordinantur, ut supra dictum est [q. 1. art. 1, et art. 6. ad 1.].

AD TERTIUM dicendum, quod homini, qui anhelat ad aliquid magnum, parvum videtur omne aliud, quod est eo minus; et ideo homini speranti beatitudinem aeternam, habito respectu ad istam spem, nihil aliud est arduum. Sed habito respectu ad facultatem sperantis, possunt etiam quedam alia esse ardua; et secundum hoc eorum potest esse spes in ordine ad principale objectum.

ARTICULUS III.

Utrum aliquis possit sperare alteri beatitudinem aeternam.

[Virt. q. 4. art. 4.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur, quod aliquis possit sperare alteri

lippenzen (1. 6), zegt de Apostel : « *Ik heb het vaste vertrouwen dat Hij, die in u het goede werk is begonnen, het ook zal voltooiien tot op de dag van Christus Jesus* ». De voltooiing op den dag van Christus, is de eeuwige zaligheid. Men kan bijgevolg de eeuwige zaligheid voor een ander hopen.

2. We hopen te bekomen wat we van God vragen. Welnu we bidden God om de zaligheid van anderen, zooals *Jacobus* zegt (5. 16) : « *Bidt voor elkander opdat ge gered moogt worden* ». We kunnen bijgevolg de zaligheid voor anderen hopen.

3. Hoop en wanhoop hebben hetzelfde voorwerp. Welnu men kan wanhopen aan de zaligheid van een ander; want anders heeft het geen zin wat *Augustinus* zegt : « *We moeten omtrent niemand wanhopen, zoolang hij leeft* ». Men kan bijgevolg het eeuwig leven voor een ander hopen.

Daartegenover staat echter wat *Augustinus* leert : « *Het voorwerp van de hoop is uitsluitend datgene wat persoonlijk toekomt, aan hem die hoopt* ».

---

beatitudinem aeternam : dicit enim *Apostolus Philip.* 1 [v. 6] : « *Confidens hoc ipsum, quia qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu* ». *Perfectio autem illius diei erit beatitudo aeterna. Ergo aliquis potest alteri sperare beatitudinem aeternam.*

2. *PRÆTEREA*, ea quae a Deo petimus, speramus obtainere ab eo. Sed a Deo petimus, quod alios ad beatitudinem aeternam perducat, secundum illud *Jacobi ult.* [v. 16] : « *Orate pro invicem, ut salvemini* ». Ergo possumus aliis sperare beatitudinem aeternam.

3. *PRÆTEREA*, spes et desperatio sunt de eodem. Sed aliquis potest desperare de beatitudine aeterna alicujus, alioquin frustra diceret *Augustinus* in lib. de Verb. Dom. [ser. 11. cap. 13.] de nemine esse desperandum, dum vivit. Ergo etiam potest sperare aliquis alteri vitam aeternam.

SED CONTRA est, quod *Augustinus* dicit in Enchir. [cap. 8.], quod « *spes non est nisi rerum ad eum pertinentium, qui earum spem gerere perhibetur* ».

LEERSTELLING. — Men kan iets op tweeeérlei wijze hopen : ten eerste, op absolute wijze; en aldus hoopt men geen ander dan een persoonlijk en moeilijk bereikbaar goed. — Men kan, ten tweede, iets hopen, in vooronderstelling van iets anders. En aldus kan men ook het goed van een ander hopen. Om dit te begrijpen moet men het verschil in acht nemen tusschen de liefde en de hoop, en er op letten dat de liefde een eeniging onderstelt van den minnaar met het beminde; terwijl de hoop een beweging of een spanning insluit van het streefvermogen met betrekking tot een moeilijk bereikbaar goed. Een vereeniging gaat niet zonder twee onderscheiden wezens; zoodat de liefde rechtstreeks kan betrekking hebben op een ander, waarmee men door de liefde is één geworden, en die men als zichzelf beschouwt. Maar een beweging streeft altijd naar een eigen eindterm, aan het bewogene geëvenredigd. Daarom heeft de hoop rechtstreeks betrekking op een persoonlijk goed, en niet op een goed dat een ander toekomt. Wanneer men echter onderstelt, dat iemand met een ander door de liefde vereenigd is, dan kan men iets voor dien andere hopen en verlangen als voor zichzelf. Zodoende kan men het eeuwig leven voor een ander hopen, in

RESPONDEO dicendum, quod spes potest esse alicujus dupliciter : uno modo absolute, et sic est solus boni ardui ad se pertinentis; alio modo ex praesuppositione alterius, et sic potest esse etiam eorum, quae ad alium pertinent. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod amor et spes in hoc differunt, quod amor importat quamdam unionem amantis ad amatum, spes autem importat quedam motum, sive pretensionem appetitus in aliquod bonum arduum; unio autem est aliquorum distinctorum; et ideo amor directe potest respicere alium, quem sibi aliquis unit per amorem, habens eum sicut seipsum. Motus autem semper est ad proprium terminum proportionatum mobili; et ideo spes directe respicit proprium bonum, non autem quod ad alium pertinet. Sed praesupposita unione amoris ad alterum, jam aliquis potest et desiderare sperare alteri vitam aeternam (1) inquantum est ei unitus per amorem. Et sicut est eadem virtus charitatis, qua quis

(1) L. : potest desiderare et sperare aliquid alteri sicut sibi. Et secundum hoc aliquis potest sperare alteri vitam aeternam.

zoover die andere met ons door de liefde vereenigd is. Evenals we dan door dezelfde deugd van liefde, God, onszelf en den naaste beminnen, evenzoo kunnen we door dezelfde deugd van hoop, hopen voor onszelf en voor anderen.

Waaruit het antwoord op de bedenkingen duidelijk blijkt.

IVe ARTIKEL.

Is het gegrond op menschen te hopen?

BEDENKINGEN. — Men beweert dat men met gegrondreeden op een mensch kan hopen. — 1. Het voorwerp van de hoop is het eeuwig leven. Welnu om tot het eeuwig leven te komen, worden we geholpen door de voorspraak der heiligen. Want Gregorius zegt : « *De voorbestemming wordt door de gebeden der heiligen bevorderd.* » Men mag bijgevolg op menschen hopen.

2. Indien men op menschen niet hopen mag, dan kan het nie-

diligit Deum, seipsum, et proximum, ita etiam est eadem virtus spei, qua quis sperat sibi ipsi, et alii.

Et per hoc patet responsio AD OBJECTA.

ARTICULUS IV.

Utrum aliquis possit licite sperare in homine.

[Infr. q. 25. art. 1. ad 3. et Comp. Theol. p. 2. c. 7.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod aliquis possit licite sperare in homine : spei enim objectum est beatitudo aeterna. Sed ad beatitudinem aeternam consequendam adjuvamur patrociniis Sanctorum : dicit enim Gregorius in primo Dialog. [cap. 8.] quod praedestinatio juvatur precibus Sanctorum. Ergo aliquis potest in homine sperare.

2. PRÆTEREA, si non potest aliquis sperare in homine, non esset repu-

mand als zonde aangerekend worden, dat men op hem niet vertrouwen kan. Welnu dit wordt sommigen als zonde aangerekend, naar het woord van *Jeremias* (9. 4) : « *Wees voor uw vriend op uw hoede, en niemand vertrouwe zijn broer* ». Men mag dus met gegrondte reden op een mensch hopen.

3. Er werd gezegd dat het gebed de hoop vertolkt (2^e Art. 2^e Bed.). Welnu men kan gegrondte reden hebben om iets van een ander af te smeeken. Men kan dus ook gegrondte reden hebben om iets van hem te hopen.

Daartegenover staat echter wat *Jeremias* zegt (17. 5) : « *Vervloekt diegene, die op mensen vertrouwt* ».

LEERSTELLING. — Zooals gezegd is (I-II. 40^e Kw. 7^e Art.; 42^e Kw. 1^e Art.; 4^e Art. 3^e Antw.), omvat de hoop twee dingen : het goed dat men bereiken wil en de hulp die ons in het bereik stelt van dit goed. Het goed dat men bereiken wil, is doeloorzaak; de hulp, waarop men vertrouwt om dit goed te bereiken, is werkoorzaak. Betreffende beide oorzaken moet onderscheiden worden tusschen het voornaamste en het bijkom-

tandum alicui in vitium, quod in eo aliquis sperare non possit. Sed hoc de quibusdam in vitium dicitur, ut patet *Jerem.* 9. [v. 4] : « *Unusquisque a proximo suo se custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam* ». Ergo licite potest aliquis sperare in homine.

3. **PRÆTEREĀ**, petitio est interpretativa spei, sicut dictum est [art. 2. arg. 2.]. Sed licite potest homo aliquid petere ab homine. Ergo licite potest sperare de eo.

SED CONTRA est, quod dicitur *Jerem.* 17. [v. 5] : « *Maledictus homo, qui confidit in homine* ».

RESPONDEO dicendum, quod spes, sicut dictum est [I-2. q. 40. art. 7; q. 42. art. 1; art. 4. ad 3.], duo respicit, scilicet bonum, quod obtainere intendit, et auxilium, per quod illud bonum obtainetur. Bonum autem, quod aliquis sperat obtainendum, habet rationem causae finalis; auxilium autem, per quod aliquis sperat illud bonum obtainere, habet rationem causae efficiens.

stige. Het voornaamste doel, is het einddoel; het bijkomstige doel, is het middel om het doel te bereiken. Evenzoo is de voornaamste werkoorzaak, de eerste oorzaak; de bijkomstige werkoorzaak, is de werktuigelijke oorzaak. Het einddoel van de hoop is de eeuwige zaligheid. De goddelijke hulp is de eerste oorzaak die de zaligheid binnen ons bereik stelt. Diensvolgens, zoals men niets anders dan de eeuwige zaligheid als einddoel hopen mag, is het ook ongeoorloofd zijn hoop te stellen op een mensch of eenig ander schepsel, wanneer men deze beschouwt als de eerste oorzaak die ons de zaligheid doet nastreven. Het is echter geenszins ongeoorloofd een mensch of eenig ander schepsel te vertrouwen als een werktuigelijke en bijkomstige oorzaak, die ons bijstaat in het verwerven van datgene wat op de zaligheid gericht is. In dien zin wenden we ons tot de heiligen, en vragen we ook iets van de mensen. Diegene worden dan gelaakt op wier hulp men niet vertrouwen kan.

Dit volstaat om op de bedenkingen te antwoorden.

In genere autem utriusque causae invenitur principale, et secundarium: principalis enim finis est finis ultimus; secundarius autem finis est bonum, quod est ad finem. Similiter principalis causa agens est primum agens; secundaria vero causa efficiens est agens secundarium instrumentale. Spes autem respicit beatitudinem aeternam, sicut finem ultimum; divinum autem auxilium, sicut primam causam inducentem ad beatitudinem. Sicut ergo non licet sperare aliquod bonum praeter beatitudinem, sicut ultimum finem, sed solum sicut id, quod est ad finem beatitudinis ordinatum, ita etiam non licet sperare de aliquo homine, vel de aliqua creatura, sicut de prima causa movente in beatitudinem; licet autem sperare de aliquo homine, vel de aliqua creatura sicut de agente secundario et instrumentalis, per quod aliquis adjuvatur ad quaecumque bona consequenda in beatitudinem ordinata. Et hoc modo ad Sanctos convertimur, et ab hominibus etiam aliqua petimus; et vituperantur illi, de quibus aliquis confidere non potest ad auxilium ferendum.

Et per hoc patet responsio AD OBJECTA.

Ve ARTIKEL.

Is de hoop een goddelijke deugd?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de hoop geen goddelijke deugd is. — 1. Het voornaamste voorwerp van een goddelijke deugd is God. Welnu, het voorwerp van de hoop is niet alleen God, maar ook het goed dat we van God verhopen. De hoop is bijgevolg geen goddelijke deugd.

2. Een goddelijke deugd is niet te vinden op den middenweg tusschen twee ondeugden, zooals vroeger gezegd is (I-II 64° Kw. 4^e Art.). Welnu de hoop staat in het midden tusschen verwandheid en wanhoop. Bijgevolg is de hoop geen goddelijke deugd.

3. Wachten is een daad van lankmoedigheid; en de lankmoedigheid is verwant met de sterkte. Daar nu hopen verwachten is, zoo is de hoop geen goddelijke, maar een zedelijke deugd.

ARTICULUS V.

Utrum spes sit virtus theologica.

[I. 2. q. 62. a. 3.; 3. Dist. 26. q. 2. art. 2;
Virt. q. 4. art. 1 ad 6, 7.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur, quod spes non sit virtus theologica : virtus enim theologica est, quae habet Deum pro objecto. Sed spes non habet solum Deum pro objecto, sed etiam alia bona, quae a Deo obtainere speramus. Ergo spes non est virtus theologica.

2. PRÆTEREA, virtus theologica non consistit in medio duorum vitiorum, ut supra habitum est (I-2. q. 64. art. 4.). Sed spes consistit in medio præsumptionis et desperationis. Ergo spes non est virtus theologica.

3. PRÆTEREA, expectatio pertinet ad longanimitatem, quae est species fortitudinis. Cum ergo spes sit quaedam expectatio, videtur quod spes non sit virtus theologica, sed moralis.

4. Het voorwerp van de hoop is een lastig-bereikbaar goed. Welnu het nastreven van een lastig-bereikbaar goed, is een daad van grootmoedigheid; en de grootmoedigheid is een zedelijke deugd. Dus is de hoop geen goddelijke, maar een zedelijke deugd.

Daartegenover staat echter dat in den *Eersten Brief aan de Corinthisers* (13. 15), de hoop gerekend wordt bij het geloof en de liefde, die goddelijke deugden zijn.

LEERSTELLING. — Het geslacht wordt soortelijk ingedeeld volgens de soortelijke verschillen. Men moet dus nagaan wat aan de hoop, het karakter van een deugd geeft, om te bepalen onder welke soort van deugd, de hoop valt. Er is gezegd (1^e Art.), dat de hoop een deugd is omdat zij overeenkomt met den hoogsten maatstaf der menschelijke handelingen. En ze komt met dezen maatstaf overeen, omdat deze voor haar, de eerste werkoorzaak is, op wier hulp zij rekent, en het einddoel, waarvan ze verwacht te genieten om zalig te zijn. Diensvolgens is het duidelijk dat de hoop, in zoover ze een deugd is, God als voorwerp heeft. Daar nu een deugd een goddelijke deugd is,

4. PRÆTEREA, objectum spei est arduum. Sed tendere in arduum pertinet ad magnanimitatem, quae est virtus moralis. Ergo spes est virtus moralis, et non theologica.

SED CONTRA est, quod I. ad Cor. 13 [v. 15] connumeratur spes fidei et charitati, quae sunt virtutes theologicae.

RESPONDEO dicendum, quod, cum differentiae specificae per se dividant genus, oportet attendere, unde habeat spes rationem virtutis, ad hoc ut sciamus sub qua differentia virtutis collocetur. Dictum est autem supra [art. 1.], quod spes habet rationem virtutis ex hoc, quod attingit supremam regulam humanorum actuum, quam attingit, et sicut primam causam efficientem, inquantum ejus auxilio innititur, et sicut ultimam causam finalem, inquantum in ejus fruitione beatitudinem expectat. Et sic patet, quod spei, inquantum est virtus, principale objectum est Deus. Cum

omdat ze God als voorwerp heeft, zooals reeds vroeger gezegd is (I-II 62^e Kw. 1^e Art.), zoo is het duidelijk dat de hoop een goddelijke deugd is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Alles wat de hoop verwacht, verwacht ze van God in zoover Hij het einddoel is of de eerste werkoorzaak, zooals gezegd is (vorig Art.).

2. Alles wat geregeld en gemeten wordt, houdt het midden, voor zoover het met regel of maat overeenkomt. Gaat het de maat te buiten, dan is het overtollig; bereikt het de maat niet, dan is het ontoereikend. Regel en maat zelf zijn niet vatbaar voor midden en uitersten. Het eigen voorwerp van de zedelijke deugd is echter wat door de rede geregeld wordt. Diensvolgens is het de zedelijke deugd, van den kant van haar voorwerp, eigen den middenweg te bewandelen. De goddelijke deugd daarentegen, heeft als voorwerp de eerste norm, die door geen andere norm geregeld wordt. Diensvolgens kan er van den kant van het eigen voorwerp van een goddelijke deugd, geen spraak zijn van middenweg. Slechts op bijkomstige wijze en van den

ergo in hoc consistat ratio virtutis theologicae, quod Deum habeat pro objecto, sicut supra dictum est [1-2. q. 62. art. 1.], manifestum est, quod spes est virtus theologica.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod quaecumque alia spes adipisci expectat sperat in ordine ad Deum, sicut ad ultimum finem, et sicut ad primam causam efficientem, ut dictum est [art. praec.].

AD SECUNDUM dicendum, quod medium accipitur in regulatis et mensuratis, secundum quod regula vel mensura attingitur; secundum autem quod exceditur regula est superfluum; secundum autem defectum a regula, est diminutum. In ipsa autem regula vel mensura non est accipere medium et extrema; virtus autem moralis est circa ea, quae regulantur ratione, sicut circa objectum proprium; et ideo per se convenit ei esse in medio ex parte proprii objecti. Sed virtus theologica est circa ipsam regulam primam non regulatam alia regula, sicut circa proprium objectum; et ideo per se et secundum proprium objectum non convenit virtuti theologicae esse in medio, sed potest sibi competere per accidens ratione ejus, quod ordinatur ad principale objectum; sicut fides non potest habere

kant van datgene wat op het voornaamste voorwerp gericht is, kent de goddelijke deugd een midden. Het geloof kent aldus midden noch uitersten, in zoover het de eerste Waarheid aankleeft, daar men nooit te sterk de eerste Waarheid kan aankleven. Midden en uitersten zijn nochtans mogelijk van den kant van wat men gelooft, in dezen zin, dat een waarheid het midden houden kan tusschen twee dwalingen. Ook de hoop kent midden noch uitersten van den kant van haar voornaamste voorwerp, daar men nooit te groot vertrouwen kan hebben op den goddelijken bijstand. Midden en uitersten zijn echter mogelijk, met betrekking tot datgene wat men vertrouwt te bekomen, in zoover men overmoedig rekent op iets wat niet billijk is, of wanhoop omrent datgene wat wel billijk is.

3. De verwachting waarvan gewag gemaakt wordt in de bepaling van de hoop, kent geen uitstel, zooals de verwachting die in de lankmoedigheid besloten ligt. Ze heeft slechts betrekking op de goddelijke hulp, afgezien van het feit, dat het verwachte uitgesteld wordt of niet.

4. De grootmoedigheid streeft een lastig-bereikbaar goed na, dat niettemin in haar bereik ligt. Zoodat de grootmoedigheid eigenlijk betrekking heeft op de handelingen van vooraanstaan-

medium et extrema in hoc, quod innitatur primae veritati, cui nullus potest nimis inniti, sed ex parte eorum, quae credit, potest habere medium et extrema, sicut unum verum est medium inter duo falsa. Et similiter spes non habet medium et extrema ex parte principalis objecti, quia divino auxilio nullus potest nimis inniti; sed quantum ad ea, quae confidit aliquis se adepturum, potest ibi esse medium et extrema, inquantum vel praesumit ea, quae sunt supra suam proportionem, vel desperat de his, quae sunt sibi proportionata.

AD TERTIUM dicendum, quod expectatio, quae ponitur in diffinitione spei, non importat dilationem, sicut expectatio, quae pertinet ad longanimitatem, sed importat respectum ad auxilium divinum, sive id quod speratur, differatur, sive non differatur.

AD QUARTUM dicendum, quod magnanimitas tendit in arduum, sperans aliquid, quod est suaे potestatis; unde proprie respicit operationem ali-

den. Doch de hoop, als goddelijke deugd, heeft betrekking op het moeilijk bereikbare, dat door de kracht van een ander moet bekomen worden, zooals gezegd is (1^e Art.).

VIe ARTIKEL.

Is de hoop als deugd, onderscheiden van de andere goddelijke deugden.

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de hoop niet onderscheiden is van de andere goddelijke deugden. — 1. De hebbelijkheden worden immers onderscheiden naar hun voorwerpen, zooals boven gezegd is (I-II 54^e Kw. 2^e Art.). Welnu het voorwerp van de hoop is hetzelfde als dat van de andere goddelijke deugden.

2. In het geloofssymbolum, waarin we ons geloof belijden, zeggen we : « *Ik verbeid de opstanding der doden en het eeuwig leven* ». Welnu zooals gezegd is (2^e Art.), behoort het ver-

quorum magnorum. Sed spes, secundum quod est virtus theologica, respicit arduum alterius auxilio assequendum, ut dictum est [art. 1.] .

ARTICULUS VI.

Utrum spes sit virtus distincta ab aliis virtutibus theologicis.

[3. Dist. 26. q. 2. art. 3.; Virt. q. 4. art. 3. ad 9.]

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur, quod spes non sit virtus distincta ab aliis virtutibus theologicis : habitus enim distinguuntur secundum objecta, ut supra dictum est [1-2. q. 54. art. 2.]. Sed idem est objectum spei et aliarum virtutum theologicarum. Ergo spes non distinguitur ad aliis virtutibus theologicis.

2. PRÆTEREA, in Symbolo fidei, in quo fidem profitemur, dicitur : « *Expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi* ». Sed

beiden van de toekomende zaligheid tot het voorwerp van de hoop. Bijgevolg is de hoop niet onderscheiden van het geloof.

3. Door de hoop streeft de mensch naar God. Dit komt echter eigenlijk de liefde toe. Bijgevolg is de hoop niet onderscheiden van de liefde.

Daartegenover staat echter dat men in een opsomming, slechts afzonderlijk vermeldt, wat onderscheiden is. Welnu in de opsomming der goddelijke deugden wordt de hoop afzonderlijk vermeld. De H. Gregorius zegt immers dat er drie deugden zijn, de hoop, het geloof en de liefde. Bijgevolg is de hoop als deugd, onderscheiden van de andere goddelijke deugden.

LEERSTELLING. — Een deugd is een goddelijke deugd door dat ze God als voorwerp heeft, en Hem aankleeft. Men kan zich echter aan iemand hechten om een dubbele reden : ofwel omwille van den persoon zelf; ofwel omdat men door bemiddeling van dien persoon iets anders kan bereiken. Door de liefde hechten we ons aan God om Hemzelf, doordat de geest van den mensch met God vereenigd is door de genegenheid der liefde.

expectatio futurae beatitudinis pertinet ad spem, ut supra dictum est [art. 2.]. Ergo spes a fide non distinguitur.

3. **PRAETEREA**,

per spem homo tendit in Deum. Sed hoc proprie pertinet ad charitatem. Ergo spes a charitate non distinguitur.

SED CONTRA, ubi non est distinctio, ibi non est numerus. Sed spes connumeratur aliis virtutibus theologicis : dicit enim Gregorius in I. Moral. [cap. 16.], esse tres virtutes : spem, fidem, et charitatem. Ergo spes est virtus distincta ab aliis virtutibus theologicis.

RESPONDEO dicendum, quod virtus aliqua dicitur esse theologica ex hoc, quod habet Deum pro objecto, cui inhaeret. Potest autem aliquis alicui inhaerere dupliciter : uno modo propter seipsum, alio modo, in quantum ex eo in aliud devenitur. Charitas ergo facit hominem Deo inhaerere propter seipsum, mentem hominis uniens Deo per affectum amoris. Spes autem et fides faciunt hominem inhaerere Deo, sicut cuidam prin-

Doch door de hoop en het geloof hecht men zich aan God, omdat Hij een beginsel is waardoor ons bepaalde goederen geworden. We verkrijgen immers van God én de kennis der waarheid én het hoogste goed. Bijgevolg, door het geloof hechten we ons aan God, als aan het beginsel van de kennis der waarheid; we geloven immers dat wat God zegt, waar is. Door de hoop hechten we ons aan God, als aan het beginsel waardoor we het hoogste goed verwerven; door de hoop immers steunen we op den goddelijken bijstand waardoor we de zaligheid bekomen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. God is op onderscheiden wijze voorwerp van deze deugden, zooals gezegd is (in de Leerst.). De vaardigheden echter worden onderscheiden naar het wezenlijk onderscheid in haar voorwerp, zooals vroeger uiteengezet werd (I-II 54^e Kw. 2^e Art.).

2. Het verbeiden van datgene waarover het geloofssymbolum spreekt, is eigenlijk geen geloofsdaad, maar een daad van hoop, die het geloof onderstelt, zooals gezegd zal worden (volgend Art.). De geloofsdaad komt tot uiting in de daad van hoop.

cipio, ex quo aliqua nobis proveniunt. De Deo autem provenit nobis et cognitio veritatis, et adeptio perfectae bonitatis. Fides ergo facit hominem Deo adhaerere, inquantum est nobis principium cognoscendi veritatem: credimus enim, ea vera esse, quae nobis a Deo dicuntur; spes autem facit Deo adhaerere, prout est in nobis principium perfectae bonitatis, inquantum scilicet per spem divino auxilio innitimus ad beatitudinem obtainendam.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Deus secundum aliam et aliam rationem est objectum harum virtutum, ut dictum est [in corp.]; ad distinctionem autem habituum sufficit diversa ratio objecti, ut supra habitum est [1-2. q. 54. art. 2.].

AD SECUNDUM dicendum, quod expectatio ponitur in Symbolo fidei, non quia sit actus proprius fidei, sed inquantum actus spei praesupponit fidem, ut infra dicetur [art. seq.]. Et sic actus fidei manifestatur per actus spei.

3. Door de hoop streven we naar God, als naar het laatst te bereiken goed, en als naar de doeltreffende hulp. Door de liefde daarentegen streven we naar God, wijl we door de genegenheid met Hem vereenigd, niet voor ons zelf leven maar voor Hem.

VIIe ARTIKEL.

Gaat de hoop het geloof vooraf?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de hoop het geloof voorafgaat. — 1. Op dit Psalmvers (36, 3) : « *Hoop op God en leg u op het goede toe* », merkt de Glossa op : « *De hoop verleent toegang tot het geloof, zij is het begin van de zaligheid* ». Welnu de zaligheid wordt bekomen door het geloof, waardoor we gerechtvaardigd worden. Bijgevolg gaat de hoop het geloof vooraf.

2. Datgene waardoor iets bepaald wordt, moet vroeger en duidelijker gekend zijn dan het bepaalde zelf. Welnu in de

AD TERTIUM dicendum, quod spes facit tendere in Deum, sicut in quoddam bonum finale adipiscendum, et sicut in quoddam adjutorium efficax ad subveniendum; sed charitas proprie facit tendere in Deum, uniendo affectum hominis Deo, ut scilicet homo non sibi vivat, sed Deo.

ARTICULUS VII.

Utrum spes praecedat fidem.

[Supra. q. 4. a. 7.; 1-2. q. 62. art. 4; 3. Dist. 23. q. 2. art. 5.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur, quod spes praecedat fidem : quia super illud Psalm. 36 [v. 3] : « *Spera in Domino, et fac bonitatem* », dicit Glos. [Lomb., ex Cassiod.] : « *Spes est introitus fidei, initium salutis* ». Sed salus est per fidem, per quam justificamur. Ergo spes praecedit fidem.

2. PRÆTEREA, illud quod ponitur in diffinitione alicujus, debet esse

bepaling van het geloof wordt de hoop vermeld : « *Het geloof is de vaste grond voor wat men hoopt* », zegt de Apostel in den *Brief aan de Hebreën* (11. 1). Bijgevolg komt de hoop voór het geloof.

3. De hoop gaat de verdienstelijke daad vooraf. Want de Apostel zegt : « *De ploeger moet ploegen op hoop* » (*I Cor. 9. 10*). Welnu het geloof is een verdienstelijke daad. Bijgevolg gaat de hoop het geloof vooraf.

Daartegen staat, wat *Mattheus* (1. 2) zegt : « *Abraham won Isaac* ». Volgens de verklaring van de Glossa beduidt Abraham, het geloof; Isaac, de hoop.

LEERSTELLING. — Het is volstrekt noodzakelijk dat het geloof de hoop voorafgaat. Het voorwerp immers van de hoop is een moeilijk te bereiken goed, dat niettemin bereikbaar is. Omdat iemand dus hopen zou, moet datgene wat hij hoopt hem als mogelijk voorkomen. Welnu het voorwerp van de hoop, is én de eeuwige zaligheid én de goddelijke hulp, zoals werd uitgezet (vorig Art. 3e Antw.). Beide voorwerpen worden ons echter door het geloof voorgehouden; want door het geloof we-

prius et magis notum. Sed spes ponitur in diffinitione fidei, ut patet *Heb. 11* [v. 1] : « *Fides est substantia sperandarum rerum* ». Ergo spes est prior fidei.

3. **PRÆTEREA**, spes praecedit actum meritorium : dicit enim *Apostolus 1. ad Cor. 9* [v. 10], quod « *qui arat, debet arare in spe fructus percipiendi* ». Sed actus fidei est meritorius. Ergo spes praecedit fidem.

SED CONTRA est, quod *Matth. 1. [v. 2]* dicitur : « *Abraham genuit Isaac* », idest fides spem, sicut dicit Glos. [interlin.].

RESPONDEO dicendum, quod fides absolute praecedit spem : objectum enim spei est bonum futurum arduum possibile haberi; ad hoc ergo quod aliquis speret, requiritur quod objectum spei proponatur ei ut possibile. Objectum autem spei est uno modo beatitudo aeterna, et alio modo divinum auxilium, ut ex dictis patet [art. praec. ad 3.], et utrumque

ten we dat we het eeuwig leven kunnen bereiken, en dat Gods hulp ons daartoe ten dienste staat. « *Wie tot God wil naderen, zegt de Apostel in den Brief aan de Hebreën (11, 6), moet gelooven, dat Hij bestaat, en Belooner is voor hen, die Hem zoeken* ». Waaruit blijkt dat het geloof de hoop voorafgaat.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. T. a. p. merkt de Glossa zelf op, dat de hoop toegang verleent tot het geloof, d. i. tot datgene wat men gelooft, omdat men door de hoop naar binnen gaat, om te zien wat men gelooft. Men kan ook zeggen dat de hoop toegang verleent tot het geloof, doordat men door de hoop in een toestand komt, waarin men in het geloof bevestigd en vervolmaakt wordt.

2. In de bepaling van het geloof wordt datgene vermeld wat we hopen, omdat het eigen voorwerp van het geloof iets is dat uiteraard onzichtbaar is. Daarom was het noodig een omschrijving te gebruiken, waardoor het geloof zelf aangeduid wordt, door iets dat op het geloof volgt.

3. Niet elke verdienstelijke handeling wordt door de hoop voorafgegaan. Het volstaat dat de hoop die daad begeleidt of er op volgt.

eorum proponitur nobis per fidem, per quam nobis innotescit, quod ad vitam aeternam possumus pervenire, et quod ad hoc paratum est nobis divinum auxilium, secundum illud Hebr. 11. [v. 6]: « Accendentem ad Deum oportet credere, quia est, et quia inquirentibus se remunerator est ». Unde manifestum est, quod fides praecedit spem.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod, sicut Glos. ibidem subdit, spes dicitur introitus fidei, idest rei creditae, quia per spem intratur ad videntum id, quod creditur, vel potest dici, quod est introitus fidei, quia per eam homo intrat ad hoc, quod stabiatur et perficiatur in fide.

AD SECUNDUM dicendum, quod in diffinitione fidei ponitur res spe-randa, quia proprium objectum fidei non est apparent secundum seipsum; unde fuit necessarium, ut quadam circumlocutione designaretur per id, quod consequitur ad fidem.

AD TERTIUM dicendum, quod non omnis actus meritorius habet spem praecedentem; sed sufficit, si habeat concomitantem vel consequentem.

VIIIe ARTIKEL.

Gaat de liefde de hoop vooraf?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde de hoop voorafgaat. — 1. Ter gelegenheid van het woord van *Lucas* (17. 6) : « *Indien gij een geloof hadt zoo groot als een mostaadzaadje...* », zegt Ambrosius : « *Uit het geloof ontstaat de liefde, uit de liefde de hoop* ». Welnu het geloof komt vóór de liefde. Bijgevolg komt de liefde vóór de hoop.

2. Augustinus zegt dat alle goede bewegingen en genegenheden ontspruiten aan de liefde en de heilige genegenheid. Welnu hopen, als daad van hoop, is een goede beweging van de ziel. Bijgevolg ontspruit de hoop aan de liefde.

3. De Magister Sententiarum zegt dat « *de hoop veroorzaakt wordt door de verdiensten, welke niet slechts datgene voorafgaan wat men hoopt, maar de hoop zelf; en deze wordt uiteraard voorafgegaan door de liefde* ». Bijgevolg komt de liefde vóór de hoop.

ARTICULUS VIII.

Utrum charitas sit prior spe.

[1-2. q. 62. art. 4.; Dist. 26. q. 2. art. 3.; Virt. q. 4. art. 3.]

AD OCTAVUM sic proceditur, Videtur, quod charitas sit prior spe : dicit enim Ambrosius super illud Luc. 17. [v. 6] : « *Si habueritis fidem, sicut granum sinapis* », etc. : « *Ex fide est charitas, ex charitate spes* ». Sed fides est prior charitate. Ergo charitas est prior spe.

2. PRÆTEREA, Augustinus dicit 14. de Civit. Dei [cap. 9.], quod boni motus atque affectus ex amore et sancta charitate veniunt. Sed sperare, secundum quod est actus spei, est quidam bonus animi motus. Ergo derivatur a charitate.

3. PRÆTEREA, Magister dicit 26. dist. 3. lib. Sent., quod « *spes ex meritis provenit, quae praecedunt non solum rem speratam, sed etiam spem, quam natura paret charitas* ». Ergo charitas est prior spe.

Daartegenover staat wat de Apostel zegt in den *Eersten Brief aan Timotheus* (1. 5) : « *Het doel van de wet is de liefde, die voortspruit uit een rein en een goed geweten* ». Dit goed geweten, is volgens de Glossa, de hoop. Bijgevolg gaat de hoop, de liefde vooraf.

LEERSTELLING. — Men kan een dubbele volgorde onderscheiden : Eerstens, de orde van het ontstaan der dingen, die de orde der stof is; volgens welke orde, het onvolmaakte het volmaakte voorafgaat. Ten tweede, de orde der volkomenheid, die de orde van den vorm is; volgens welke orde het volmaakte naar zijn natuur den voorrang heeft op het onvolmaakte. Volgens de eerste orde, gaat de hoop de liefde vooraf. En dit blijkt hieruit : de hoop en elke neiging van het streefvermogen, vinden hun oorsprong in de liefde, zooals aangetoond is, wanneer we over de hartstochten gehandeld hebben (I-II 27 Kw. 4^e Art.; 28^e Kw. 6^e Art. 2^e Antw.; 40^e Kw. 7^e Art.). Maar er bestaat een volmaakte en een onvolmaakte liefde : de volmaakte liefde bemint iemand om hem zelf : men bemint hem, omdat men hem goed wil; en aldus bemint men zijn vriend. De onvolmaakte liefde gaat niet uit genegenheid naar het voorwerp, maar ze wil zich dit voorwerp toeëigenen. Aldus bemint men

SED CONTRA est, quod Apostolus dicit 1. ad Timot. 1. [v. 5] : « *Finiis praecepti charitas est de corde puro et conscientia bona* »: Glos. [interl.]; idest spe. Ergo spes est prior charitate.

RESPONDEO dicendum, quod duplex est ordo : unus quidem secundum viam generationis et naturae, secundum quem imperfectum prius est perfecto; alius autem ordo est perfectionis et formae, secundum quem perfectum naturaliter prius est imperfecto. Secundum ergo primum ordinem spes est prior charitate, quod sic patet : quia spes et omnis appetitivus motus ex amore derivatur, ut supra habitum est [1-2. q. 27. art. 4; q. 28. art. 6. ad 2.; q. 40. art. 7.], cum de passionibus ageretur. Amor autem quidam est perfectus, quidam imperfectus : perfectus quidem amor est, quo aliquis secundum se amatur, utpote cui aliquis vult bonum, sicut homo amat amicum; imperfectus amor est, quo quis amat aliquid, non

datgene waarop men belust is. De eerste liefde, is de deugd van liefde, waardoor men zich hecht aan God om Hemzelf. De hoop behoort tot de tweede liefde, daar hij die hoopt, iets voor zichzelf verwacht. Zoodoende volgens den weg van het ontstaan, komt de hoop vóór de liefde. Want evenals men ertoe komt God te beminnen, uit vrees voor de straf en daarom op-houdt te zondigen, naar het woord van Augustinus; evenzoo voert de hoop ons tot de liefde, doordat men, in de hoop door God beloond te worden, in liefde tot God ontbrandt en zijn geboden onderhoudt. Volgens de rangorde der waarden echter, komt de liefde naar haar natuur vóór de hoop. Dienstvolgens wordt de hoop, wanneer de liefde er aan toegevoegd wordt, vervolmaakt; we verwachten immers veel van onze vrienden. In dezen zin zegt Ambrosius (1^e Bedenk.) dat de hoop uit de liefde voortspruit.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — Het voorgaande volstaat om op de eerste bedenking te antwoorden.

2. De hoop en elke beweging van het streefvermogen wordt door een zekere liefde veroorzaakt, in zoover men nl. het ver-

secundum ipsum, sed ut illud bonum sibi ipsi proveniat, sicut homo amat rem, quam concupiscit. Primus autem amor pertinet ad charitatem, quae inhaeret Deo secundum seipsum; sed spes pertinet ad secundum amorem, quia ille, qui sperat, aliquid sibi obtainere intendit. Et ideo in via generationis spes est prior charitate: sicut enim aliquis introducitur ad amandum Deum per hoc, quod timens ab ipso puniri cessat a peccato, ut Augustinus dicit super primam Canonicam Joan. [tract. 9.], ita etiam spes introducit ad charitatem, inquantum aliquis sperans remunerari a Deo accenditur ad amandum Deum et servandum praecepta ejus; sed secundum ordinem perfectionis charitas prior est naturaliter, et ideo, adveniente charitate, spes perfectior redditur; quia de amicis maxime speramus; et hoc modo dicit Ambrosius [loc. cit. in arg. 1.] quod spes est ex charitate.

Unde patet responsio AD PRIMUM.

AD SECUNDUM dicendum, quod spes et omnis motus appetitus ex amore provenit aliquo, quo scilicet aliquis amat bonum expectatum. Sed non

wachte goed bemint. Doch elke hoop ontstaat niet uit de deugd van liefde. Dit komt alleen de gevormde hoop toe, waardoor men van God, als van een vriend, het goede verwacht.

3. De Magister Sententiarum spreekt van de gevormde hoop, die naar haar natuur wordt voorafgegaan door de liefde en de verdiensten door de liefde verworven.

---

omnis spes provenit a charitate, sed solum motus spei formatae, qua scilicet aliquis sperat bonum a Deo ut ab amico.

AD TERTIUM dicendum, quod Magister loquitur de spe formata, quam naturaliter praecedit charitas, et merita ex charitate causata.

ACHTTIENDE KWESTIE.

OVER DEN ZETEL DER HOOP.

(Vier Artikelen.)

Nu moeten wij den zetel der hoop bestudeeren. Hieromtrent worden vier vragen gesteld :

1. Is de wil de zetel van de hoop?
2. Bezitten de gelukzaligen de hoop?
3. En de verdoemden?
4. Is de hoop bij hen die op aarde leven, zekerheid?

I^e ARTIKEL.

Is de wil, de zetel van de hoop?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de zetel van de hoop

QUAESTIO XVIII.

DE SUBJECTO SPEI.

Deinde considerandum est de subjecto spei.

Et circa hoc quaeruntur quatuor : 1. Utrum virtus spei sit in voluntate sicut in subjecto. — 2. Utrum sit in beatis. — 3. Utrum sit in damnatis. — 4. Utrum in viatoribus habeat certitudinem.

ARTICULUS I.

Utrum spes sit in voluntate sicut in subjecto.

[3. Dist. 26. q. 1. art. 5.; q. 2. art. 2. ad 1.; et Verit. q. 4. art. 2.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod spes non sit in voluntate si-

niet de wil is. — 1. Zooals gezegd is (vorige Kw. 1e Art.; I-II 40^r Kw. 1e Art.), is het voorwerp van de hoop een moeilijk te bereiken goed. Welnu wat we moeilijk bereiken, is niet het voorwerp van den wil, doch van het weerstandsvermogen. Bijgevolg is de zetel van de hoop niet de wil doch het weerstandsvermogen.

2. Wanneer één zaak voldoende is, dan is al het overige overbodig. Welnu de liefde, die volmaaktste der deugden is, volstaat om den wil te volmaken. Bijgevolg is de hoop in den wil overbodig.

3. Eénzelfde vermogen kan niet te gelijk in twee handelingen werkdadig zijn; zooals het verstand niet te gelijk twee dingen kan kennen. Welnu de daad van hoop kan samenvallen met de daad van liefde. Daar nu de daad van liefde haar zetel heeft in den wil, zoo is daar geen plaats meer voor de hoop. Bijgevolg is de wil niet de zetel van de hoop.

Daartegenover staat echter dat de ziel God slechts kan bereiken door den geest, waarin aanwezig zijn : het geheugen, het verstand en de wil, zooals bij Augustinus blijkt. Welnu, de hoop

cut in subjecto : spei enim objectum est bonum arduum, ut supra dictum est [q. praec. art. 1. et 1-2. q. 40. art. 1.]. Arduum autem non est objectum voluntatis, sed irascibilis. Ergo spes non est in voluntate, sed in irascibili.

2. **PRÆTEREA**, ei, ad quod unum sufficit, superflue apponitur aliud. Sed ad perficiendum potentiam voluntatis sufficit charitas, quae est perfectissima virtutum. Ergo spes non est in voluntate.

3. **PRÆTEREA**, una potentia non potest simul esse in duobus actibus, sicut intellectus non potest simul multa intelligere. Sed actus spei simul potest esse cum actu charitatis. Ergo cum actus charitatis manifeste pertineat ad voluntatem, actus spei non pertinet ad ipsam. Sic ergo spes non est in voluntate.

SED CONTRA, anima non est capax Dei nisi secundum mentem, in qua est memoria, intelligentia, et voluntas, ut patet per Augustinum in lib. 14. de Trin. [cap. 8. et 12.]. Sed spes est virtus theologica habens Deum

is een goddelijke deugd die God als voorwerp heeft. Daar nu, de hoop haar zetel heeft, noch in het geheugen, noch in het verstand, blijft alleen de wil over.

LEERSTELLING. — Reeds vroeger (I 87^e Kw. 2^e Art.) werd gezegd, dat men de hebbelijkheden kent door de daden. De daad van hoop is een beweging van het streefvermogen, daar haar voorwerp het goede is. Welnu de mensch bezit een dubbel streefvermogen, een zinnelijk, dat onderverdeeld wordt in weerstandsvermogen en begeervermogen; en een verstandelijk streefvermogen, dat de wil is, zooals vroeger gezegd werd (I 82^e Kw. 5^e Art.). De neigingen van het lagere streefvermogen, zijn aan de hartstochten onderhevig; de neigingen van het hogere streefvermogen niet, zooals t. a. p. gezegd werd. Welnu de daad van de deugd van hoop kan niet van het zinnelijk streefvermogen uitgaan, daar het goed, dat het voornaamste voorwerp van deze deugd is, geen zinnelijk doch een goddelijk voorwerp is. Daarom is de zetel van de hoop het hogere streefvermogen, nl. de wil en geenszins het lagere streefvermogen, waartoe het weerstandsvermogen behoort.

pro objecto. Cum ergo non sit neque in memoria, neque in intelligentia, quae pertinent ad vim cognoscitivam, relinquitur quod sit in voluntate sicut in subjecto.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut ex praedictis patet [part. 1. q. 87. art. 2.], habitus per actus cognoscuntur; actus autem spei est quidam motus appetitiae partis, cum sit ejus objectum bonum; cum autem sit duplex appetitus in homine, scilicet appetitus sensitivus, qui dividitur per irascibilem et concupisibilem, et appetitus intellectivus, qui dicitur voluntas, ut in 1. habitum est [q. 82. art. 5.] illi motus, qui sunt in appetitu inferiori, sunt cum passione; in superiori autem sine passione, ut ex supra dictis patet [part. 1. q. 82. art. 5.]. Actus autem virtutis spei non potest pertinere ad appetitum sensitivum, quia bonum quod est objectum principale huius virtutis, non est aliquid bonum sensibile, sed bonum divinum. Et ideo spes est in appetitu superiori, qui dicitur voluntas, sicut in subjecto, non autem in appetitu inferiori, ad quem pertinet irascibilis.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het voorwerp van het weerstandsvermogen is een zinnelijk goed dat moeilijk te bereiken is. Doch het voorwerp van de deugd van hoop is een verstandelijk goed dat moeilijk te bereiken is, of beter een goed dat elk verstand te boven gaat.

2. De wil wordt door de liefde voldoende volmaakt met betrekking tot die daad, die beminnen heet. Doch een andere deugd is noodig om den wil te volmaken met betrekking tot die andere daad, die hopen is.

3. Er werd aangetoond (vorige Kw. 8^e Art.) dat de hoop en de liefde onderling geordend zijn. Het is dus niet uitgesloten dat die twee neigingen tot hetzelfde vermogen behooren. Ook het verstand kan te gelijk verschillende voorwerpen, die onderling geordend zijn begrijpen, zooals boven gezegd werd (I 85^e Kw. 4^e Art.).

IIe ARTIKEL.

Bezitten de gelukzaligen de hoop?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de gelukzaligen de

AD PRIMUM ergo dicendum, quod irascibilis objectum est arduum sensibile; objectum autem virtutis spei est arduum intelligibile, vel potius supra intellectum existens.

AD SECUNDUM dicendum, quod charitas sufficienter perficit voluntatem quantum ad unum actum, qui est diligere; requiritur autem alia virtus ad perficiendum ipsam secundum aliud actum ejus, qui est sperare.

AD TERTIUM dicendum, quod motus spei et motus charitatis habent ordinem ad invicem, ut ex supra dictis patet [q. 17. art. 8.]; unde nihil prohibetur, utrumque motum simul esse unius potentiae, sicut et intellectus potest simul multa intelligere ad invicem ordinata, ut in 1. habitum est [q. 85. art. 4.].

ARTICULUS II.

Utrum spes sit in beatis.

[1-2. q. 77. art. 4, 5.; 3. Dist. 26. q. 2. art. 5.;
Dist. 27. q. 2. a. 1. qla. 2, 3.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videlur, quod spes sit in beatis : Christus

hoop bezitten. — 1. Christus was vanaf den aanvang van zijn ontvangeris in een toestand van zalige schouwing. Welnu Christus bezat de hoop, daar de Psalmist (30. 1), naar de verklaring van de Glossa, in Christus' naam zegde : « *In U, Heer, heb ik gehoopt* ». Bijgevolg kunnen de zaligen de hoop bezitten.

2. Zooals het moeilijk is de zaligheid te verwerven, zoo is het moeilijk te volharden. Welnu, men hoopt de zaligheid te bereiken vooraleer men ze verworven heeft. Bijgevolg kan men, na ze verworven te hebben, hopen dat men ze behouden zal.

3. Door de hoop kan men niet slechts voor zichzelf, doch ook voor anderen de zaligheid hopen, zooals boven gezegd is (17^e Kw. 3^e Art.). Welnu de gelukzaligen die in den hemel zijn, hopen de zaligheid voor anderen, anders zouden ze voor hen niet bidden. Bijgevolg bestaat de hoop bij de zaligen.

4. Tot het geluk der heiligen behoort niet slechts de glorie van de ziel, doch ook deze van het lichaam. Doch de ziel der heiligen, die in den hemel zijn, verwacht nog de glorie van het lichaam, zooals blijkt in het *Boek der Openbaring* (6. 9), en bij Augustinus. Bijgevolg bestaat de hoop bij de zaligen.

enim a principio suae conceptionis fuit perfectus comprehensor. Sed ipse habuit spem, cum ex ejus persona dicatur in Psalm. 30 [v. 1]: « *In te Domine speravi* », ut Glos. [interlin.] exponit. Ergo in beatis potest esse spes.

2. PRÆTEREA, sicut adeptio beatitudinis est quoddam bonum arduum, ita etiam ejus continuatio. Sed homines, antequam beatitudinem adipiscantur, habent spem de beatitudinis adeptione. Ergo postquam sunt beatitudinem adepti, possunt sperare beatitudinis continuationem.

3. PRÆTEREA, per virtutem spei potest aliquis beatitudinem sperare non solum sibi, sed etiam aliis, ut supra dictum est [q. 17. art. 3]. Sed beati, qui sunt in patria, sperant beatitudinem aliis, alioquin non rogarent pro eis. Ergo in beatis potest esse spes.

4. PRÆTEREA, ad beatitudinem Sanctorum pertinet non solum gloria animae, sed etiam gloria corporis. Sed animae Sanctorum, qui sunt in patria, expectant adhuc gloriam corporis, ut patet Apoc. 6 [v. 9] et 12. super Gen. ad lit. [Augustini, l. c. cap. 35.]. Ergo spes potest esse in beatis.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt in den *Brief aan de Romeinen* (8. 24): « *Hoopt men soms nog wat men ziet?* » Welnu de zaligen genieten het zien van God. Derhalve kan er bij hen geen spraak zijn van hoop.

LEERSTELLING. — Verliest iets datgene waaraan het zijn wezenheid dankt, dan verliest het meteen zijn wezenheid zelf, zoodat het onmogelijk zichzelf kan blijven. Zoo verliest een lichaam zijn eigen aard, wanneer de natuurlijke lichaamsvorm verdwijnt. Evenals alle deugden, ontleent de hoop haar eigen aard aan haar voornaamste voorwerp, zooals gezegd is (vorige Kw. 5^e en 6^e Art.). Welnu het voornaamste voorwerp van de hoop is de eeuwige zaligheid, die, dank zij de goddelijke hulp, binnen ons bereik valt. Dit lastig, doch niet onbereikbaar goed, valt echter onder de hoop, in zoover het een toekomstig goed is. En diensvolgens, wanneer dit goed geen toekomstig goed meer is, maar een verworven goed, vervalt de deugd van hoop. Derhalve, verdwijnt de hoop in den hemel, evenals het geloof; en geen van beide deugden is bij de zaligen aanwezig.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Christus verkeerde

SED CONTRA est, quod Apostolus dicit ad Rom. 8. [v. 24]: « Quod videt quis, quid sperat? » Sed beati fruuntur Dei visione. Ergo in eis spes locum non habet.

RESPONDEO dicendum, quod subtracto eo, quod dat speciem rei, resolvitur species, et res non potest eadem remanere; sicut remota forma corporis naturalis, non remanet idem secundum speciem. Spes autem recipit speciem a suo objecto principali, sicut et caeterae virtutes, ut ex supradictis patet [q. praec. art. 5. et 6.]; objectum autem principale ejus est beatitudo aeterna, secundum quod est possibilis haberi ex auxilio divino. Quia ergo bonum arduum possibile non cadit sub ratione spei, nisi secundum quod est futurum, ideo cum beatitudo jam non fuerit futura, sed praesens, non potest ibi esse virtus spei. Et ideo spes, sicut et fides, evacuatur in patria, et neutrum eorum in beatis esse potest.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Christus, etsi esset comprehensor, et

weliswaar in den toestand van hen die de zaligheid bereikt hebben, zoodat Hij de goddelijke schouwing genoot. Naar zijn menschelijke natuur, die Hij had aangenomen, was Hij niettemin onderhevig aan elke menschelijke lijdelijkheid. Daarom kon Hij hopen de glorie van de onlijdelijkheid en de onsterfelijkheid te verwerven. Nochtans bezat Hij daarom de deugd van hoop niet, in zoover deze deugd niet de verheerlijking van het lichaam, maar de goddelijke zaligheid als voorwerp heeft.

2. Men noemt de zaligheid der heiligen, het eeuwig leven, omdat zij die God genieten, eenigszins deelachtig worden aan Gods Eeuwigheid, die boven elken tijd verheven is. Daarom is er in het voortduren van de zaligheid, geen verschil meer tus-schen heden, verleden en toekomst. De heiligen hopen dus geens-zins de volharding in de zaligheid; ze bezitten haar zonder dat er nog spraak is van toekomst.

3. Zoolang de deugd van hoop bestaat, verhoop men door dezelfde hoop, de zaligheid, voor zichzelf en voor anderen. Wanneer bij de zaligen de hoop verdwijnt, waardoor ze de zaligheid voor zichzelf hoopten, dan blijven ze de zaligheid der anderen verhopen, niet krachtens de deugd van hoop, maar krachtens de liefde. Wie de liefde tot God bezit, bemint immers

per consequens beatus, quantum ad divinam fruitionem, erat tamen simul viator, quantum ad possibilitatem naturae, quam adhuc gerebat, et ideo gloriam impassibilitatis et immortalitatis sperare potuit. Non tamen ita quod haberet virtutem spei, quae non respicit gloriam corporis, sicut principale objectum, sed potius fruitionem divinam.

AD SECUNDUM dicendum, quod beatitudo Sanctorum dicitur vita aeterna, quia per hoc quod Deo fruuntur, efficiuntur quodammodo participes aeternitatis divinae, quae excedit omne tempus. Et ita continuatio beatitudinis non diversificatur per praesens, praeteritum, et futurum. Et ideo beati non habent spem de continuatione beatitudinis, sed habent ipsam rem, quia non est ibi ratio futuri.

AD TERTIUM dicendum, quod durante virtute spei, eadem spe aliquis sperat beatitudinem sibi, et aliis; sed evacuata spe in beatis, secundum quam sperabant sibi beatitudinem, sperant quidem aliis beatitudinem, sed non virtute spei, sed magis ex amore charitatis; sicut etiam qui habet charitatem

ook door éénzelfde liefde zijn evenmensch. Nochtans kan hij die de deugd van liefde niet bezit, zijn naaste beminnen krachtens een andere liefde.

4. Daar de hoop een goddelijke deugd is met God als voorwerp, is, niet de verheerlijking van het lichaam, maar de verheerlijking van de ziel, die het genieten van God is, het voornaamste voorwerp van de hoop. De verheerlijking van het lichaam, hoewel zij buiten het bereik valt van 's menschen vermogen, valt niet buiten het bereik van hen die de glorie der ziel genieten. De verheerlijking van het lichaam is immers een gering goed, vergeleken bij de verheerlijking van de ziel; en hij die naar zijn ziel verheerlijkt is, is reeds overvloedig in het bezit van datgene waarop de verheerlijking van het lichaam moet volgen.

IIIe ARTIKEL.

Hopen de verdoemden?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de verdoemden hopen.

Dei, eadem charitate diligit proximum; et tamen aliquis potest diligere proximum non habens virtutem charitatis, sed alio quodam amore.

AD QUARTUM dicendum, quod cum spes sit virtus theologica habens Deum pro objecto, principale objectum spei est gloria animae, quae in fruitione divina consistit, non autem gloria corporis. Gloria etiam corporis, etsi habeat rationem ardui per comparationem ad naturam humanam, non habet tamen rationem ardui habenti gloriam animae, tum quia gloria corporis est minimum quiddam in comparatione ad gloriam animae, tum etiam quia habens gloriam animae habet jam sufficienter causam gloriae corporis.

ARTICULUS III.

Utrum spes sit in damnatis.

[3. Dist. 26. q. 2. art. 5. qla. 4.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur, quod in damnatis sit spes : dia-

— 1. De duivel is verdoemd en de vorst der verdoemden, naar het woord bij *Mattheus* (25. 41): « *Gaat weg van Mij, vervloekten in het eeuwig vuur, dat bereid is voor den duivel en zijn engelen* ». Welnu de duivel hoopt, naar dit woord uit het *Boek Job* (40. 28): « *Zijn hoop komt vast bedrogen uit* ». Bijgevolg bezitten de verdoemden de hoop.

2. Evenals er een levend en een dood geloof is, aldus ook een levende en een doode hoop. Welnu het dood geloof wordt bij de duivels en de verdoemden aangetroffen, naar het woord van cien *H. Jacobus* (2. 19): « *De duivels gelooven en sidderen* ». Bijgevolg kan ook een doode hoop bij hen bestaan.

3. Na den dood, groeit bij niemand, de verdienste of de onverdienste, welke hij tijdens dit leven bezat, naar het woord van den *Predikher* (11. 3): « *Als de boom valt, naar het zuiden of het noorden, blijft hij liggen, op de plaats waar hij valt* ». Doch velen die verdoemd worden, hadden tijdens dit leven de hoop, daar ze nooit door wanhoop zondigden. Bijgevolg blijven ze de hoop bewaren in het andere leven.

Daartegenover staat echter, dat de hoop blijdschap veroorzaakt, naar het woord van den *Apostel* in den *Brief aan de Ro-*

bolus enim est damnatus, et princeps damnatorum, secundum illud Matth. 25. [v. 41]: « Ite, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus ». Sed diabolus habet spem, secundum illud Job 40. [v. 28]: « Ecce spes ejus frustrabitur eum ». Ergo videtur, quod damnati habeant spem.

2. *PRÆTEREA*, sicut fides est formata, et informis, ita et spes. Sed fides informis potest esse in daemonibus, et damnatis, secundum illud Jacobi 2. [v. 19]: « *Daemones credunt, et contremiscunt* ». Ergo videtur, quod etiam spes informis potest esse in damnatis.

3. *PRÆTEREA*, nulli hominum post mortem accrescit meritum, vel demeritum, quod in vita non habuit, secundum illud Eccle. 11. [v. 3]: « *Si ceciderit lignum ad Austrum, aut ad Aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit* ». Sed multi qui damnantur, habuerunt in hac vita spem, numquam desperantes. Ergo etiam in futura vita spem habebunt.

SED CONTRA est, quod spes causat gaudium, secundum illud Rom. 12.

meinen (12. 12) : « *Weest blijde in de hoop* ». Welnu de verdoemden kennen geen blijdschap; ze kennen slechts smart en rouw, naar het woord van *Isaäas* (65. 14) : « *Mijn dienaren zullen naar hartelust zingen; maar gij zult van harteleed schreien, en jammeren van wanhoop* ». Bijgevolg is de hoop bij de verdoemden verdwenen.

LEERSTELLING. — Uit de zaligheid volgt uiteraard de rust van den wil, doch uit de straf volgt uiteraard tegenzin voor datgene wat als straf opgelegd wordt. De wil echter kan geen rust vinden in, noch tegenzin gewaar worden betreffende iets dat onbekend is. Daarom zegt Augustinus, dat de engelen in hun eersten toestand, voordat ze in het goede bestendigd waren of afvallig werden, niet volkomen gelukkig konden zijn, omdat ze niet wisten wat hen in de toekomst te wachten stond. Want om volkomen en waarlijk gelukkig te zijn moet men zeker zijn dat het geluk bestendig is; anders is de wil niet bevredigd. Van den anderen kant, behoort de eeuwigheid van de verwerping tot de wezenheid van de straf der verdoemden, en er zou waarlijk geen spraak zijn van straf, indien hun wil daartegen niet in opstand was. Die tegenzin of opstand zouden ze echter niet ondervinden, indien ze onwetend waren omtrent de eeuwigheid van

[v. 12] : « *Spe gaudentes* ». Sed damnati non sunt in gaudio, sed in dolore, et luctu, secundum illud Isa. 65. [v. 14] : « *Servi mei laudabunt prae exultatione cordis, et vos clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione spiritus ululabitis* ». Ergo spes non est in damnatis.

RESPONDEO dicendum, quod sicut de ratione beatitudinis est, ut in ea quietetur voluntas, ita de ratione poenae est, ut id quod pro poena infligitur, voluntati repugnet. Non autem potest voluntatem quietare, vel ei repugnare, quod ignoratur; et ideo Augustinus dicit 11. super Gen. ad lit. [cap. 17.], quod angeli perfecte beati esse non poterant in primo statu ante confirmationem vel lapsum, cum non essent praescii sui eventus : requiritur enim ad perfectam et veram beatitudinem, ut aliquis certus sit de sua beatitudinis perpetuitate; alioquin voluntas non quietaretur. Similiter etiam cum perpetuitas damnationis pertineat ad poenam damnatorum, non vere haberet rationem poenae, nisi voluntati repugnaret, quod esse non posset, si perpetuitatem

hun verwerping. Hun ellendige toestand eischt bijgevolg, dat de verdoemden weten dat ze geenszins aan hun verwerping kunnen ontsnappen en nooit de zaligheid zullen bereiken. Daarom zegt het *Boek Job* (15. 22) : « *Hij hoopt niet eens aan de duisternis te ontsnappen en tot het licht terug te keeren* ». Waaruit blijkt dat de verdoemden nooit denken kunnen, dat de zaligheid voor hen mogelijk is, evenmin als de zaligen hun geluk als iets toekomstig kunnen opvatten. Derhalve kan de hoop niet bestaan noch bij de zaligen, noch bij de verdoemden. Bij diegenen echter die de zaligheid nog niet bereikt hebben, hetzij ze hier op aarde leven of in het vagevuur zijn, bestaat de hoop, daar ze in beide toestanden de zaligheid als een toekomstig goed beschouwen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De woorden van het *Boek Job*, aangehaald in de eerste bedenking, moeten naar de verklaring van den H. Gregorius, begrepen worden van den duivel beschouwd in zijn ledematen, waarin elke hoop vernield is. Wil men die woorden toepassen op den duivel zelf, dan kan men zeggen dat er spraak is van de hoop, die de duivel koestert om'trent de zegepraal, welke hij hoopt te behalen op de heiligen, volgens de beteekenis van de woorden, die de aangehaalde voorafgaan : « *Hij vertrouwt erop dat de Jordaan tot zijn muil*

suae damnationis ignorant; et ideo ad conditionem miseriae damnatorum pertinet, ut ipsi sciant, quod nullo modo possunt damnationem evadere, et ad beatitudinem pervenire; unde dicitur Job 15. [v. 22] : « Non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem ». Unde patet, quod non possunt apprehendere beatitudinem ut bonum possibile, sicut nec beati ut bonum futurum. Et ideo neque in beatis, neque in damnatis est spes; sed in viatoribus, sive sint in vita ista, sive in purgatorio, potest esse spes, quia utrobique apprehendunt beatitudinem ut futurum possibile.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod, sicut Gregorius dicit 33. Moral. [cap. 29.], hoc dicitur de diabolo secundum membra ejus, quorum spes annullabitur; vel si intelligatur de ipso diabolo, potest referri ad spem, qua sperat se de Sanctis victoriam obtainere, secundum illud quod supra praemiserat

zal stijgen (18) ». Doch dit is niet dezelfde hoop waarover wij het hebben.

2. De H. Augustinus zegt : « *Het geloof slaat op slechte en goede dingen, op het verleden, het hedendaagsche en het toekomende, op wat ons persoonlijk aangaat of anderen; doch de hoop slaat uitsluitend op goede dingen, die toekomend zijn en ons persoonlijk aanbelangen* ». Daarom is er grotere mogelijkheid dat men het geloof bij de verdoemden aantreft dan de hoop. Want de goddelijke goederen zijn voor de verdoemden geen toekomstige of bereikbare goederen; ze zijn hun totaal vreemd.

3. De schuld van de verdoemden is niet zwaarder omdat ze de hoop missen, evenmin als het verdwijnen van de hoop, de verdiensten der zaligen vermeerdert. Dat ze beide de hoop niet bezitten is een gevolg van den toestand waarin ze zijn overgegaan.

IVe ARTIKEL.

Is de hoop van hen die op aarde leven, een zekerheid?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de hoop van hen die

[v. 18] : « *Habet fiduciam, quod Jordanis influat in os ejus* ». Haec autem non est spes, de qua loquimur.

AD SECUNDUM dicendum, quod, sicut Augustinus dicit in Enchirid. [cap. 8.] , « *fides est malarum rerum et bonarum, et praeteritarum et praesentium et futurarum et suarum et alienarum; sed spes non est nisi rerum bonarum futurarum ad se pertinentium* »; et ideo magis potest esse fides informis in damnatis, quam spes, quia bona divina non sunt eis futura possibilia, sed sunt eis absentia.

AD TERTIUM dicendum, quod defectus spei in damnatis non variat demeritum, sicut nec evacuatio spei in beatis auget meritum, sed utrumque contingit propter mutationem status.

ARTICULUS IV.

Utrum spes viatorum habeat certitudinem.

[3. Dist. 26. q. 2. a. 4.; De Virt. q. 4. art. ad 4.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod spes viatorum non habeat

op aarde leven geen zekerheid biedt. — 1. De zetel van de hoop is de wil. Welnu de zekerheid is geen eigenschap van den wil doch van het verstand. Bijgevolg is de hoop niet zeker.

2. De hoop wordt veroorzaakt door de genade en de verdiensten, zooals boven gezegd is (17^e Kw. 1^e Art. 2^e Bed.). Doch in dit leven kunnen we met geen zekerheid weten dat we de genade bezitten, zooals verklaard is (I-II 112^e Kw. 5^e Art.). Bijgevolg kan de hoop in dit leven geen zekerheid bieden.

3. Men heeft geen zekerheid, betreffende iets dat men verliezen kan. Doch velen die hier op aarde de hoop bezitten, worden niet zalig. Bijgevolg is de hoop geen zekerheid voor hen die op aarde leven.

Daartegenover staat echter wat de Magister Sententiarum leert : « *De hoop is de zekere verwachting van de toekomstige zaligheid* ». Men kan dit ook afleiden uit wat de Apostel schrijft in den Tweeden Brief aan Timotheus (1. 12) : « *Ik weet op wien ik mijn vertrouwen stel, en ik ben er zeker van dat Hij machtig is, het mij toevertrouwde pand te bewaren* ».

---

certitudinem : spes enim est in voluntate sicut in subjecto. Sed certitudo non pertinet ad voluntatem, sed ad intellectum. Ergo spes non habet certitudinem.

2. PRÆTEREA, spes ex gratia et meritis provenit, ut supra dictum est [q. 17. art. 1. arg. 2.]. Sed in hac vita scire per certitudinem non possumus, quod gratiam habeamus, ut supra dictum est [I-II. q. 112. art. 5.]. Ergo spes viatorum non habet certitudinem.

3. PRÆTEREA, certitudo esse non potest de eo, quod potest deficere. Sed multi viatores habentes spem deficiunt a consecutione beatitudinis. Ergo spes viatorum non habet certitudinem.

SED CONTRA est, quod « spes est certa expectatio beatitudinis », sicut Magister dicit 26. dist. 3. Sent., quod potest accipi ex hoc quod dicitur 2. ad Tim. 1. [v. 12] : « Scio cui credidi, et certus sum, quia potens est depositum meum servare ».

LEERSTELLING. — Iets kan zeker zijn op een dubbele wijze: wezenlijk of door deelname. Wezenlijk is de zekerheid aan het kenvermogen eigen. Maar alles wat, door het kenvermogen, onfeilbaar naar zijn doel bewogen wordt, deelt in de zekerheid van het kenvermogen. Daarom zegt men dat de natuur met zekerheid werkt, omdat zij bewogen wordt door het goddelijk verstand, dat met zekerheid alles op zijn doel richt. Daarom nog wordt van de zedelijke deugden gezegd dat ze met grootere zekerheid handelen dan de kunstvaardigheid, want deze deugden worden, door de rede als door een natuur, op hun daden gericht. Op dergelijke wijze neigt de hoop met zekerheid naar haar doel, deelend in de zekerheid van het geloof, dat zijn zetel heeft in het kenvermogen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het antwoord blijkt uit de leerstelling.

2. De hoop steunt niet in de eerste plaats op de genade die men bezit, doch op de goddelijke almacht en barmhartigheid, waardoor ook zij die de genade niet bezitten, deze verkrijgen kunnen, om aldus tot de zaligheid te komen. Eenieder echter die

RESPONDEO dicendum, quod certitudo invenitur in aliquo dupliciter, scilicet essentialiter, et participative. Essentialiter quidem invenitur in *vi cognoscitiva*; participative autem in *omni eo*, quod a *vi cognoscitiva* movetur infallibiliter ad finem suum. Secundum quem modum dicitur, quod natura certitudinaliter operatur, tamquam mota ab intellecto divino certitudinaliter movente unumquodque ad suum finem. Et per hunc etiam modum virtutes morales certius arte dicuntur operari [Arist., Eth. I. 2. cap. 6.], in quantum per modum naturae moventur a ratione ad suos actus. Et sic etiam spes certitudinaliter tendit in suum finem, quasi participans certitudinem a fide, quae est in *vi cognoscitiva*.

Unde patet responsio AD PRIMUM.

AD SECUNDUM dicendum, quod spes non innititur principaliter gratiae jam habitae, sed divinae omnipotentiae et misericordiae, per quam etiam qui gratiam non habet, eam consequi potest, ut sic ad vitam aeternam perve-

gelooft, is meteen zeker van Gods almacht en barmhartigheid.

3. Indien sommigen die de hoop bezitten, de zaligheid niet bereiken, dan komt dit alleen op rekening van de zwakheid van den wil, die door de zonde, de zaligheid verhindert. Gods Macht en Barmhartigheid, waarop de hoop steunt, kunnen daarvoor niet aansprakelijk gesteld worden. De zekerheid van de hoop wordt bijgevolg niet verminderd, doordat sommigen niet zalig worden.

---

niat. De omnipotentia autem Dei et misericordia ejus certus est, quicumque fidem habet.

AD TERTIUM dicendum, quod hoc quod aliqui habentes spem deficiant a consecutione beatitudinis, contingit ex defectu liberi arbitrii ponentis obstaculum peccati, non autem ex defectu divinae potentiae vel misericordiae, cui spes innititur. Unde hoc non praejudicat certitudini spei.

NEGENTIENDE KWESTIE.

OVER DE GAVE VAN VREES.

(Twaalf Artikelen.)

Daarna beschouwen wij de gave van vrees. Hieromtrent stellen wij twaalf vragen :

1. Moet men God vreezen?
  2. Over de indeeling van de vrees, in kinderlijke vrees, aanvangsvrees, slaafsche en wereldsche vrees.
  3. Is de wereldsche vrees altijd slecht?
  4. Is de slaafsche vrees goed?
  5. Zijn de slaafsche en de kinderlijke vrees wezenlijk één?
  6. Wordt de slaafsche vrees door de liefde uitgesloten?
  7. Is de vrees het begin van de wijsheid?
  8. Is de aanvangsvrees hetzelfde als de kinderlijke vrees?
  9. Is de vrees een gave van den H. Geest?
  10. Groeit de vrees wanneer de liefde groeit?
  11. Blijft de vrees voortbestaan in den hemel?
-

QUAESTIO XIX.

DE DONO TIMORIS.

Deinde considerandum est de dono Timoris.

- Et circa hoc queruntur duodecim : 1. Utrum Deus debeat timeri. — 2. De divisione timoris in timorem filialem, initialem, servilem, et mundanum. — 3. Utrum timor mundanus semper sit malus. — 4. Utrum timor servilis sit bonus. — 5. Utrum sit idem in substantia cum filiali. — 6. Utrum, adveniente charitate, excludatur timor servilis. — 7. Utrum timor sit initium sapientiae. — 8. Utrum timor initialis sit idem in substantia cum timore filiali. — 9. Utrum timor sit donum Spiritus Sancti. — 10. Utrum crescat

12. Wat beantwoordt er in de zaligheden en de vruchten van den H. Geest, aan de vrees?

I^e ARTIKEL.

Moet men God vreezen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men God niet moet vreezen. — 1. Het voorwerp van de vrees, zooals vroeger werd aangevoond (I-II 41^r Kw. 2^e Art.; 42^r Kw. 1^e Art.), is een kwaad dat in de toekomst dreigt. Welnu in God is geen kwaad, daar Hij de goedheid zelf is. Bijgevolg moet men God niet vreezen.

2. De vrees is tegengesteld aan de hoop. Welnu we hopen op God. Bijgevolg moeten we Hem niet vreezen.

3. De Wijsgeer leert : « *We vreezen datgene wat ons nadeel berokkent* ». Doch alles wat ons nadeelig is, moeten we aan onszelf, niet aan God, wijten, naar het woord van Oseas (13. 9) : « *Gij zelf Israël, zijt de schuld van uw verderf; aan Mij echter*

crescente charitate. — 11. Utrum maneat in patria. — 12. Quid respondeat ei in beatitudinibus et fructibus.

ARTICULUS I.

Utrum Deus possit timeri.

[1. 2. q. 42. art. 1; 3. Dist. 34. q. 2. art. 2. qla. 1. ad 2.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod Deus timeri non possit : objectum enim timoris est malum futurum, ut supra habitum est [1-2. q. 41. art. 2; q. 42. art. 1]. Sed Deus est expers omnis mali, cum sit ipsa bonitas. Ergo Deus timeri non potest.

2. PRÆTEREA, timor spei opponitur. Sed spem habemus de Deo. Ergo non possumus simul eum timere.

3. PRÆTEREA, sicut Philosophus dicit in 2. Rhetor. [cap. 5.], « illa timemus, ex quibus nobis mala proveniunt ». Sed mala non proveniunt nobis

hebt gij allen bijstand te danken ». Bijgevolg moet men God niet vreezen.

Daartegenover staat echter wat *Jeremias* (10. 7) zegt : « *Wie zou U niet vreezen, o Koning der volken?* » En *Malachias* (1. 6) : « *Indien Ik de Heer ben, waar is dan de vrees voor Mij?* »

LEERSTELLING. — Het voorwerp der hoop is dubbel : ten eerste, het toekomende goed dat men verwacht; vervolgens, de hulp waarop men rekent om te bereiken wat men hoopt. Ook het voorwerp van de vrees is dubbel : ten eerste, het kwaad dat men ontvlucht; ten tweede, datgene dat ons kwaad berokkenen kan. Als kwaad dat men ontvlucht, kan God het voorwerp van de vrees niet zijn. Hij is immers de goedheid zelf. Hij kan het voorwerp van de vrees zijn, in zoover ons door Hem een kwaad kan overkomen, of ons in verhouding tot Hem iets kwaads geschiedt. We kunnen immers door Hem gestraft worden. De straf is weliswaar geen kwaad op zichzelf, doch een goed. Maar ze is een kwaad in zeker opzicht. Alles wat tot het doel leidt is goed; alles wat ons

a Deo, sed ex nobis ipsis, secundum illud *Oseae* 13 [v. 9] : « *Perditio tua, Israël; ex me auxilium tuum* ». Ergo Deus timeri non debet.

SED CONTRA est, quod dicitur *Jerem.* 10 [v. 7] : « *Quis non timebit te, o rex gentium?* » Et *Malach.* 1 [v. 6] : « *Si ego Dominus, ubi est timor meus?* »

RESPONDEO dicendum, quod sicut spes habet duplex objectum, quorum unum est ipsum bonum futurum, cuius adiectionem quis expectat, aliud autem est auxilium alicujus, per quem expectat se adipisci quod sperat, ita etiam et timor duplex objectum habere potest; quorum unum est ipsum malum, quod homo refugit; aliud autem est illud, a quo malum provenire potest. Primo ergo modo Deus, qui est ipsa bonitas, objectum timoris esse non potest; sed secundo modo potest esse objectum timoris, inquantum scilicet ab ipso, vel per comparisonem ad ipsum, nobis potest aliquod malum imminere. Ab ipso quidem potest nobis imminere malum poenae, quod non est simpliciter malum, sed secundum quid, bonum autem simpliciter : cum enim bonum dicatur in ordine ad finem, malum autem importet hujus ordinis privationem,

het doel ontrooft is een kwaad. Daarom is de zonde, die ons het doel ontrooft, een kwaad op zichzelf. De straf daarentegen, be-rooft ons slechts van een particulier goed. Op zichzelf beschouwd is de straf een goed, omdat ze het doel helpt bereiken. God kan verder voorwerp van vrees zijn, in zoover ons in verhouding tot Hem iets kwaads kan overkomen, nl. in zoover we ons door de zonde van Hem afscheiden. Op die wijze kunnen en moeten we God vreezen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. In de bedenking is spraak van het kwaad dat men onvlucht, en dat voorwerp van vrees is.

2. Gods Rechtvaardigheid straft, en Gods Barmhartigheid verlost ons. De beschouwing van Gods Rechtvaardigheid boezemt ons vrees in; de beschouwing van zijn Barmhartigheid geeft ons hoop. Derhalve is God onder verschillende opzichten, voorwerp van hoop en van vrees.

3. Wij die God verlaten, hebben schuld aan de zonde, niet God. De straf ons door God opgelegd is een goed, want ze is

illud est malum simpliciter, quod excludit ordinem a fine ultimo, quod est malum culpae; malum autem poenae est quidem malum, inquantum privat aliquod particulare bonum; est tamen bonum simpliciter, inquantum dependet ab ordine finis ultimi : per comparationem autem ad Deum potest nobis malum poenae (1) provenire, si ab eo separaremur, et per hunc modum Deus potest et debet timeri.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod ratio illa procedit, secundum quod malum, quod homo refugit, est timoris objectum.

AD SECUNDUM dicendum, quod in Deo est considerare et justitiam, secundum quam peccantes punit, et misericordiam, secundum quam nos liberat. Secundum ergo considerationem ipsius justitiae, insurget in nobis timor; secundum autem considerationem ipsius misericordiae, insurget in nobis spes; et ita secundum diversas rationes Deus est objectum spei, et timoris.

AD TERTIUM dicendum, quod malum culpae non est a Deo, sicut ab

(1) culpae.

rechtvaardig. Op de eerste plaats echter zijn wij het die, door onze zonde, de straf verdienenden, naar wat in het *Boek der Wijsheid* (I. 13, 16) gezegd is : « *Het is God niet die de dood heeft gemaakt,... Maar de goddeloozen roepen de dood met daden en woorden* ».

IIe ARTIKEL.

Is de indeeling van de vrees in : kinderlijke vrees, aanvangsvrees, slaafsche en wereldsche vrees, juist?

BEDENKING. — Men beweert, dat de indeeling in kinderlijke vrees, aanvangsvrees, slaafsche en wereldsche vrees niet juist is. — I. Damascenus spreekt van zes soorten vrees : nl. de traagheid, de schaamte en de vier boven vermelde (I-II 41^e Kw. 4^e Art.), welke niet voorkomen in de indeeling die ons bezig houdt. Bijgevolg is die indeeling niet nauwkeurig.

auctore, sed est a nobis ipsis, inquantum a Deo recedimus; malum autem poenae est quidem a Deo auctore, inquantum habet rationem boni, prout scilicet est justum, sed quod juste nobis poena infligatur, hoc primordialiter ex merito nostri peccati contingat; secundum quem modum dicitur Sap. I [13, 16] quod « Deus mortem non fecit, sed impii manibus et verbis accersierunt illam ».

ARTICULUS II.

Utrum timor convenienter dividatur in filialem, initialem, servilem, et mundanum.

[3. Dist. 34. q. 2. a. 1. qla. 2. et Rom. c. 8. lect. 3.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videlur, quod inconvenienter dividatur timor in filialem, initialem, servilem, et mundanum : Damascenus enim in 2. libro [Orth. Fid. cap. 15.] ponit sex species timoris, scilicet : segnitiem, erubescientiam, et alia, de quibus supra dictum est [1-2. q. 41. art. 4.], quae in hac divisione non tanguntur. Ergo videlur, quod haec divisio timoris sit inconveniens.

2. Elk van die vier soorten van vrees, is of goed of slecht. Behalve deze soorten bestaat echter ook de natuurlijke vrees, welke niet zedelijk goed is, daar ze bij de duivenen aangetroffen wordt : « *De duivenen gelooven en sidderen* », zegt de *H. Jacobus* (2. 19). Deze vrees is evenmin slecht, daar ze bij Christus gevonden wordt, naar het woord van *Marcus* (14. 33) : « *Hij begon ontroerd en angstig te worden* ». Bijgevolg is boven vermelde indeeling onvolledig.

3. De verhouding van den zoon tot den vader is niet gelijk aan de verhouding van de echtgenoot tot den echtgenoot, of van den knecht tot den meester. De kinderlijke vrees, welke bij den zoon bestaat ten opzichte van den vader, is niet dezelfde als de slaaf-sche vrees, welke bestaat bij den knecht ten opzichte van zijn meester. Bijgevolg moet er ook spraak zijn van een reine vrees, welke bestaat bij de vrouw ten opzichte van den man, en deze moet onderscheiden worden van alle andere soorten.

4. Het voorwerp van de slaaf-sche vrees is de straf. Doch de straf is te gelijk het voorwerp van de aanvangsvrees en van de wereldsche vrees. Bijgevolg moesten die drie soorten vrees niet van elkander onderscheiden worden.

5. Zooals de begeerte uitgaat naar het goede, aldus schrikt de vrees voor het kwaad. Doch er bestaat een begeerte der oogen, die

2. PRÆTEREA, quilibet horum timorum vel est bonus, vel malus. Sed aliquis est timor, scilicet naturalis, qui neque bonus est moraliter, cum sit in daemonibus, secundum illud Jacobi 2 [v. 19] : « *Daemones credunt, et contremiscunt* », neque etiam malus, cum sit in Christo, secundum illud Marc. 14 [v. 33] : « *Coepit Jesus pavere, et taedere* ». Ergo timor insufficienter dividitur secundum praedicta.

3. PRÆTEREA, alia est habitudo filii ad patrem, et uxoris ad virum, et servi ad dominum. Sed timor filialis, qui est filii in comparatione ad patrem, distinguitur a timore servili, qui est servi per comparationem ad dominum. Ergo etiam timor castus, qui videtur esse uxoris per comparationem ad virum, debet distingui ad omnibus istis timoribus.

4. PRÆTEREA, sicut timor servilis timet poenam, ita timor initialis et mundanus. Non ergo debuerunt ab invicem distingui isti timores.

5. PRÆTEREA, sicut concupiscentia est boni, ita etiam timor est mali. Sed alia est concupiscentia oculorum, qua quis concupiscit bona mundi,

verlangend uitziet naar de goederen van de wereld en een begeerte van het vleesch, waardoor iemand eigen genot wenscht. Bijgevolg moet er ook naast de wereldsche vrees, die er voor terugschrikt de goederen van de wereld te verliezen, een andere menschelijke vrees bestaan, waardoor men bang is nadeel in eigen persoon te ondergaan.

Daartegenover staat echter het gezag van den Magister Sententiarum.

LEERSTELLING. — We spreken hier over de vrees, in zoover deze ertoe bijdraagt om ons naar God te richten, of ons van God af te wenden. Het voorwerp van de vrees is het kwaad. Wanneer nu de mensch om reden van de nadeelen die hij vreest zich van God verwijdt, dan is er spraak van menschelijke of wereldsche vrees. Het komt echter voor dat de mensch, om reden van de nadeelen die hij vreest, zich naar God toekeert en zich aan Hem hecht. Dit nadeel of dit kwaad is tweevoudig : de straf en de schuld. Keert men zich naar God om reden van de straf, waarvoor men terugschrikt, dan is er spraak van slaafsche vrees. Keert men zich echter naar God, omdat men van Hem door de schuld niet wil gescheiden worden, dan spreekt men van kinderlijke vrees.

alia est concupiscentia carnis, qua quis concupiscit delectationem propriam. Ergo etiam aliis est timor mundanus, quo quis timet amittere bona exteriora, et aliis est timor humanus, quo quis timet propriae personae detrimentum.

SED CONTRA est auctoritas Magistri 34. Dist. 3. lib. Sentent.

RESPONDEO dicendum, quod de timore nunc agimus, secundum quod per ipsum aliquo modo ad Deum convertimur, vel ab eo avertimur. Cum enim objectum timoris sit malum, quandoque homo propter mala, quae timet, a Deo recedit; et iste dicitur timor humanus, vel mundanus. Quandoque autem homo propter mala, quae timet, ad Deum convertitur, et ei inhaeret; quod quidem malum est duplex, scilicet malum poenae et malum culpae. Si ergo aliquis convertatur ad Deum, et ei inhaereat propter timorem poenae,

Kinderen immers vreezen hun vader te beleedigen. Keert men zich naar God uit vrees zoowel voor de straf als voor de beleediging, dan spreekt men van aanvangsvrees, die het midden houdt tusschen kinderlijke en slaafsche vrees. Om te weten of men de schuld kan vreezen, moet men zich herinneren, wat we vroeger daaromtrent hebben uiteengezet, waar we handelden over de vrees-hartstocht (I-II 42° Kw. 3° Art.).

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Damascenus spreekt van de vrees-hartstocht, wij echter van de vrees in verband met God, zooals gezegd is (in de Leerst.).

2. Zedelijk goed bestaat vooral in de toeneiging naar God, zedelijk kwaad in de verwijdering van God. Daarom zijn de soorten van vrees waarvan in vermelde indeeling spraak is, zedelijk slecht of goed. Doch de natuurlijke vrees gaat het zedelijk goed of kwaad vooraf. Daarom is er geen spraak van in de indeeling.

3. De verhouding tusschen den knecht en den meester ontstaat uit het feit dat de meester den knecht aan zich ondergeschikt heeft. Daarentegen ontstaat de verhouding van den zoon tot den vader

erit timor servilis; si autem propter timorem culpae, erit timor filialis, nam filiorum est timere offensam patris; si autem propter utrumque, est timor initialis, qui est medius inter utrumque timorem. Utrum autem malum culpae possit timeri, supra dictum est [1-2. q. 42. art. 3.], cum de passione timoris ageretur.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Damascenus dividit timorem, secundum quod est passio animae; haec autem divisio timoris attenditur in ordine ad Deum, ut dictum est [in corp.].

AD SECUNDUM dicendum, quod bonum morale praecipue consistit in conversione ad Deum, malum autem morale in aversione a Deo, et ideo omnes predicti timores vel important malum morale, vel bonum; sed timor naturalis praesupponitur bono et malo morali, et ideo non connumeratur inter istos timores.

AD TERTIUM dicendum, quod habitudo servi ad dominum est per potestatem domini servum sibi subjicientis, sed habitudo filii ad patrem, vel

of van de vrouw tot den man, uit het feit dat de zoon zich uit genege-
genheid aan zijn vader onderwerpt, of doordat de vrouw zich uit
genegenheid door een liefdeband met den man vereenigt. Daar-
om zijn de kinderlijke en de reine vrees éénzelfde vrees. Want
door de genegenheid der liefde wordt God onze Vader, naar het
woord van den Apostel in den *Brief aan de Romeinen* (8. 15) :
« *Cij hebt den geest van kindschap ontvangen, waardoor we roe-
pen : Abba, Vader* ». Om reden van dezelfde liefde wordt God
onze bruidegom genoemd, naar het woord uit den *Tweeden Brief
aan de Corinthiërs* (11. 2) : « *Want aan één man heb ik u ver-
loofd, om u als een reine maagd aan Christus' zijde te stellen* ». De
slaafsche vrees echter slaat op iets heel anders, daar ze de
liefde niet insluit.

4. De drie soorten van vrees waarover in de bedenking gespro-
ken wordt hebben betrekking op de straf. Doch niet alle op de-
zelfde wijze. De menschelijke of wereldsche vrees beschouwt de
straf die van God verwijdert, nl. de straf waarmee de vijanden
van God dreigen of die ze toepassen. De slaafsche en de aan-
vangsvrees beschouwen de straf die de mensen naar God trekt,
nl. de straf door God toegepast of waarmee Hij dreigt. De slaaf-
sche vrees beschouwt deze straf als voornaamste voorwerp; voor
de aanvangsvrees is zij bijkomstig.

*uxoris ad virum est e converso per affectum filii se subdentis patri, vel
uxoris se conjungentis viro unione amoris. Unde timor filialis et castus ad
idem pertinent, quia per charitatis amorem Deus pater noster efficitur, se-
cundum illud Rom. 8 [v. 15] : « Accepistis spiritum adoptionis filiorum,
in quo clamamus : Abba, pater », et secundum eamdem charitatem dicitur
etiam sponsus noster, secundum illud 2. ad Cor. 11 [v. 2] : « Despondi
vos uni viro virginem castam exhibere Christo »; timor autem servilis ad
aliud pertinet, quia charitatem in sui ratione non includit.*

AD QUARTUM dicendum, quod praedicti tres timores respiciunt poenam,
sed diversimode, nam timor mundanus sive humanus respicit poenam a
Deo avertentem, quam quandoque inimici Dei infligunt, vel comminantur.
Sed timor servilis et initialis respiciunt poenam, per quam homines attrahuntur
ad Deum, divinitus inflictam, vel comminatam; quam quidem poe-
nam principaliter timor servilis respicit, timor autem initialis secundario.

5. De reden, waarom de mensch zich van God afkeert, is dezelfde, hetzij hij vreest de wereldsche goederen te verliezen of de gezondheid van het lichaam. Want ook de uitwendige goederen behooren tot het lichaam. Daarom vallen die soorten van vrees samen, hoewel de nadelen die men vreest verschillen, evenals de goederen die men begeert onderscheiden zijn. Naar dit verschil zijn ook de zonden soortelijk onderscheiden, hoewel ze alle hierin overeenkomen, dat ze ons van God verwijderen.

IIIe ARTIKEL.

Is de wereldsche vrees altijd slecht?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de wereldsche vrees niet altijd slecht is. — 1. De wereldsche vrees boezemt eerbied in voor de mensen. Welnu, sommigen werden berispt omdat ze de mensen niet eerden, zooals *Lucas* (18. 2) verhaalt van den

AD QUINTUM dicendum, quod eadem ratione homo a Deo avertitur propter timorem amittendi bona mundana, et propter timorem amittendi incolumitatem proprii corporis, quia bona exteriora ad corpus pertinet. Et ideo uterque timor hic pro eodem computatur, quamvis mala, quae timentur, sint diversa, sicut et bona, quae concupiscuntur. Ex qua quidem diversitate provenit diversitas peccatorum secundum speciem, quibus tamen omnibus commune est a Deo abducere.

ARTICULUS III.

Utrum timor mundanus sit semper malus?

[3. Dist. 34. q. 2. art. 1. qla. 3. et Rom. c. 8. lect. 3.].

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur, quod timor mundanus non semper sit malus : ad timorem enim humanum pertinere videtur, quod homines reveremur. Sed quidam vituperantur de hoc, quod homines non reverentur, ut patet *Luc. 18* [v. 2] de illo judice iniquo, qui nec Deum timebat, nec

onrechtvaardigen rechter, die God niet vreesde en zich aan de mensen niet stoorde. Bijgevolg is de wereldsche vrees niet steeds slecht.

2. De straffen, door de burgerlijke macht toegepast, vallen onder de wereldsche vrees. Doch deze straffen zetten ons ertoe aan om ons goed te gedragen. In den *Brief aan de Romeinen* (13. 3) zegt immers de Apostel : « *Wilt ge niets te vreezen hebben van het gezag? Gedraag u dan behoorlijk, en gij zult zijn goedkeuring verwerven* ». Bijgevolg is de wereldsche vrees niet altijd verkeerd.

3. Wat ons aangeboren is kan niet slecht zijn, want de natuur komt van God. Welnu het is natuurlijk dat men ervoor terugschrikt, benadeeld te worden in zijn eigen lichaam, of de tijdelijke goederen te verliezen, waardoor men in zijn levensnoodwendigheden voorziet. Bijgevolg is de wereldsche vrees niet altijd verkeerd.

Daartegenover staat echter, wat we lezen bij *Mattheus* (10. 28) : « *Weest niet bevreesd voor hen die het lichaam dooden* ». Daardoor wordt de wereldsche vrees verboden. Welnu God ver-

homines reverebatur. Ergo videtur, quod timor mundanus non semper sit malus.

2. PRÆTEREA, ad timorem mundanum videntur pertinere poenae, quae per potestates seculares infliguntur. Sed per hujusmodi poenas provocamur ad bene agendum, secundum illud Rom. 13 [v. 3] : « *Vis non timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa* ». Ergo timor mundanus non semper est malus.

3. PRÆTEREA, illud, quod inest nobis naturaliter, non videtur esse malum, eo quod naturalia sunt nobis a Deo. Sed naturali est homini, ut timeat proprii corporis detrimentum et amissionem bonorum temporalium, quibus praesens vita sustentatur. Ergo videtur, quod timor mundanus non sit semper malus.

SED CONTRA est, quod Dominus dicit Matth. 10 [v. 28] : « *Nolite timere eos, qui corpus occidunt* », ubi timor mundanus prohibetur. Nihil

biedt alleen wat slecht is. Bijgevolg is de wereldsche vrees verkeerd.

LEERSTELLING. — Zooals vroeger is uiteengezet (I-II 18^e Kw. 1^e Art.; 54^e Kw. 2^e Art.), krijgen de zedelijke handelingen en vaardigheden hun benaming en soortindeeling van hun voorwerp. Het voorwerp nu van het streefvermogen is het einddoel. Waaruit volgt dat elke neiging van het streefvermogen genoemd en soortelijk ingedeeld wordt volgens haar eigen einddoel. Aldus zou het verkeerd zijn de liefde tot den arbeid, winzucht te noemen, alleen omdat de mensen in hun werk winzuchtig zijn. De winzuchtige zoekt het werk niet als een doel, doch als een middel. Zijn doel is de rijkdom. Daarom is de winzucht een begeerde naar of een liefde tot den rijkdom; wat verkeerd is. Zoo is ook de wereldsche liefde, de liefde van hen die zich aan de wereld hechten als aan een einddoel. Deze wereldsche liefde is daarom steeds slecht. Welnu de vrees ontstaat uit de liefde; want men vreest te verliezen wat men bemint, zooals bij Augustinus blijkt. De wereldsche vrees wortelt bijgevolg in de wereldsche liefde. Die wortel is slecht, en bijgevolg is ook de wereldsche vrees altijd slecht.

autem divinitus prohibetur, nisi malum. Ergo timor mundanus est malus.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut ex supra dictis patet [I-2. q. 18. art. 2, et q. 54. art. 2.], actus morales et habitus ex objectis nomen ei speciem habent; propter autem objectum appetitivi motus est bonum finale, et ideo a proprio fine omnis motus appetitivus et specificatur et nominatur. Si quis enim cupiditatem nominaret amorem laboris, quia propter cupiditatem homines laborant, non recte nominaret: non enim cupidi laborem quaerunt, sicut finem, sed sicut id quod est ad finem; sicut finem autem quaerunt divitias, unde cupiditas recte nominatur desiderium, vel amor divitiarum, quod est malum. Et per hunc modum amor mundanus proprie dicitur, quo aliquis mundo innititur tamquam fini, et sic amor mundanus semper est malus; timor autem ex amore nascitur: illud enim timet homo amittere quod amat, ut patet per Augustinum in lib. 83. QQ. [q. 33.]. Et ideo timor mundanus est, qui procedit ab amore mundano, tamquam a mala radice. Et propter hoc ipse timor mundanus semper est malus.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Men kan de mensen eer bewijzen om een dubbele reden : ten eerste, omdat men in den mensch iets goddelijks erkent, nl. de genade of de deugd, of op zijn minst een natuurlijke beeltenis van God. Daarom worden diegene die de mensen niet eeren, berispt. Men kan daarentegen iemand eer bewijzen omdat hij zich tegen God verzet. Aldus worden zij geprezen die de mensen niet eeren, naar dit woord uit het *Boek Ecclesiasticus* (48. 13), betreffende Elias of Eliseus: « *In zijn tijd vreesde hij den vorst niet* ».

2. Wanneer de burgerlijke overheid straft, dan is zij de dienaar Gods, zooals Paulus zegt in den *Brief aan de Romeinen* (13. 4) : « *Het gezag is de dienaar Gods, die met de bestrafting van den misdaadiger belast is* ». Dergelijke vrees voor de burgerlijke overheid is geen wereldsche, doch een slaafsche of beginnende vrees.

3. Het is den mensch aangeboren, dat hij alles van zich afweert wat hem in zijn lichaam of in zijn goederen schaden kan. Doch het is in strijd met de natuurlijke rede dat de mensch daarom van den rechten weg afwijkt. Vandaar leert de Wijsgeer dat er dingen zijn, nl. zondige handelingen, waartoe niemand, uit welke

AD PRIMUM ergo dicendum, quod aliquis potest revereri homines duplíciter : uno modo, inquantum est in eis aliquid divinum, puta bonum gratiae vel virtutis vel saltem naturalis Dei imaginis : et hoc modo vituperantur, qui homines non reverentur. Alio modo potest aliquis homines revereri, inquantum Deo contrariantur, et sic laudantur, qui homines non reverentur, secundum illud Eccli. 48. [v. 13] de Elia vel de Elisaeo : « *In diebus suis non pertimuit principem* ».

AD SECUNDUM dicendum, quod potestates saeculares, quando inferunt poenas ad retrahendum a peccato, in hoc sunt Dei ministri, secundum illud Rom. 13 [4] : « *Minister enim Dei est vindicta in iram ei, qui malum agit* », et secundum hoc timere potestatem saecularem non pertinet ad timorem mundanum, sed ad timorem servilem vel initialem.

AD TERTIUM dicendum, quod hoc est naturale, quod homo refugiat proprii corporis detrimentum et damna temporalium rerum. Sed quod homo propter ista recedat a justitia, est contra rationem naturalem. Unde Philosophus dicit in 3. Ethic. [cap. 1.], quod quaedam sunt, scilicet peccatorum

vrees ook, moet gedwongen worden. Want het is erger deze handelingen te stellen, dan om 't even welk leed te ondergaan.

IVe ARTIKEL.

Is de slaafsche vrees goed?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de slaafsche vrees niet goed is. — 1. Datgene waarvan het gebruik verkeerd is, is zelf verkeerd. Welnu het is verkeerd uit slaafsche vrees te handelen. Want op het woord van den Apostel in den *Brief aan de Romeinen* (8. 15), merkt de Glossa op : « *Hij die iets doet uit vrees, zelfs wanneer datgene wat hij doet goed is, handelt verkeerd* ». Dus is de slaafsche vrees niet goed.

2. Wat wortelt in de zonde, is niet goed. Welnu de slaafsche vrees wortelt in de zonde. Het *Boek Job* (3. 11) zegt : « *Waarom stierf ik niet in den schoot van mijn moeder?* » De H. Gregorius merkt daarbij op : « *Wanneer men om reden van de zonde,*

opera, ad quae nullo timore aliquis debet cogi, quia pejus est hujusmodi peccata committere, quam poenas quascumque pati.

ARTICULUS IV.

Utrum timor servilis sit bonus.

[3. Dist. 34. q. 2. art. 2. qla. 1; Rom. c. 8. lect. 3.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod timor servilis non sit bonus, quia cuius usus est malus, ipsum quoque malum est. Sed usus timoris servilis est malus, quia sicut Glos. Lombard. ex Prosp.; ad v. 15 dicit Rom. 8 [v. 15] : « *Qui timore aliquid facit, etsi bonum sit, quod facit, non tamen bene facit* ». Ergo timor servilis non est bonus.

2. PRÆTEREA, illud quod ex radice peccati oritur, non est bonum. Sed timor servilis oritur ex radice peccati, quia super illud Job 3 [v. 11]: Quare non in vulva mortuus sum?; dicit Gregorius [lib. 4. Mor. cap. 27]:

de tegenwoordige straf vreest, en geen liefde gevoelt voor het aanschijn des Heeren, waarvan men zich afwendde, dan komt die vrees voort uit hoogmoed, geenszins uit nederigheid ». Bijgevolg is de slaafsche vrees verkeerd.

3. Zooals de genegenheid van de liefde tegengesteld is aan de genegenheid van een huurling, aldus is reine vrees tegengesteld aan slaafsche vrees. Welnu de genegenheid van een huurling is steeds verkeerd. Dus evenzoo de slaafsche vrees.

Daartgenover staat echter dat niets wat van den H. Geest komt, slecht is. Welnu de slaafsche vrees komt van den H. Geest. Want betreffende dit woord van den *Brief aan de Romeinen* (8. 15) : « *Gij hebt geen geest van slavernij ontvangen...* », zegt de Glos-sa : « *Zoowel de slaafsche als de reine vrees komen van den H. Geest* ». Bijgevolg is de slaafsche vrees niet verkeerd.

LEERSTELLING. — De slaafsche vrees is slecht, wanneer ze voortspruit uit een slaafsche gezindheid. Slavernij en vrijheid sluiten immers elkander uit. De vrije man is zichzelf meester, zooals

« *Cum ex peccato prae-sens poena metuitur, et annexa (1) Dei facies non amatur, timor ex tumore est, non ex humilitate* ». Ergo timor servilis est malus.

3. **PRÆTEREA**, sicut amori charitatis opponitur amor mercenarius, ita timori casto videtur opponi timor servilis. Sed amor mercenarius semper est malus. Ergo et timor servilis.

SED CONTRA, nullum malum est a Spiritu Sancto. Sed timor servilis est a Spiritu Sancto, quia super illud Rom. 8 [v. 15] : Non accepistis spiritum servitutis, etc. dicit Glos. [Lombard. ex August. tract. 9. in epist. Joan.] : « *Unus spiritus est, qui facit duos timores* », scilicet servilem et castum. Ergo timor servilis non est malus.

RESPONDEO dicendum, quod timor servilis ex parte servilitatis habet, quod sit malus : servitus enim libertati opponitur; unde cum liber sit qui

(1) L.: amissa.

in de *Metaphysica* gezegd is; de slaaf daarentegen beschikt niet over zichzelf, doch wordt als van buiten af gedreven. Hij nu die uit liefde handelt, is meester van zijn daden, want hij handelt uit persoonlijke neiging. Het is derhalve uitgesloten dat een slaaf uit liefde handelt. Daarom ook is de slaafsche vrees juist als slaafsche vrees beschouwd in strijd met de liefde. Was die slaafsche gezindheid wezenlijk met de slaafsche vrees verbonden, dan zou de slaafsche vrees altijd slecht zijn. De echtbreuk, b. v. is altijd slecht, omdat iets wat wezenlijk met de liefde in strijd is, tot de wezenheid der echtbreuk behoort. Maar de slaafsche gezindheid behoort geenszins tot de wezenheid der slaafsche vrees, evenmin als datgene waardoor het geloof een dood geloof is, behoort tot de wezenheid van het geloof. De zedelijke handelingen en vaardigheden krijgen immers hun soortindeeling naar hun voorwerp. Het eigenlijke voorwerp van de slaafsche vrees is de straf. Het is echter toevallig, dat iemand datgene waarvan hij door de straf beroofd wordt, als zijn einddoel bemint, zoodat zijn vrees hoofdzakelijk op de straf betrokken is. En dit is het geval bij hen die buiten de liefde leven. Toevallig is het ook, dat iemand de straf beschouwt als een middel om God of het einddoel te verwerven, zoodat zijn vrees niet hoofdzakelijk op de straf betrokken is. En

causa sui est, ut dicitur in 1. Metaphysic. [cap. 2.], servus est, qui non causa sui operatur, sed quasi ab extrinseco motus. Quicumque autem ex amore aliquid facit, quasi ex seipso operatur, quia ex propria inclinatione movetur ad operandum; et ideo contra rationem servilitatis est, quod aliquis ex amore operetur.

Sic ergo timor servilis, inquantum servilis est, charitati contrariatur; si ergo servilitas esset de ratione timoris servilis, oporteret quod timor servilis simpliciter esset malus, sicut adulterium simpliciter est malum, quia id, ex quo contrariatur charitati, pertinet ad adulterii speciem. Sed praedicta servilitas non pertinet ad speciem timoris servilis, sicut nec informitas ad speciem fidei informis: species enim moralis habitus vel actus ex objecto accipitur; objectum autem timoris servilis est poena, cui accidit, quod bonum, cui contrariatur poena, ametur tamquam finis ultimus, et per consequens poena timeatur tamquam principale malum, quod contingit in non habente charitatem; vel quod ordinetur in Deum, sicut in finem, et per consequens poena non timeatur tamquam principale malum, quod contingit in habente chari-

dit is de gesteldheid van van hen die de liefde bezitten. De natuur van een vaardigheid wordt niet gewijzigd doordat het voorwerp of het doel van die vaardigheid op een verder doel gericht wordt. Daarom is de vrees voor de straf als zoodanig uiteraard goed; alleen de slaafsche gezindheid is verkeerd.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het aangehaalde woord van Augustinus slaat op diengene die op slaafsche wijze vreest, zoodat hij de gerechtigheid niet bemint, doch uitsluitend de straf vreest.

2. Naar haar zelfstandigheid ontstaat de slaafsche vrees niet uit hoogmoed. Alleen de slaafsche gezindheid komt uit hoogmoed voort, in zoover iemand zijn gemoed door de liefde niet wil onderwerpen aan het juk van de gerechtigheid.

3. De huurling bemint God om wille van de tijdelijke goederen; wat uiteraard in strijd is met de liefde. Daarom is de liefde van den huurling steeds slecht. Doch de slaafsche vrees slaat uiteraard uitsluitend op de straf, hetzij deze straf, als voornaamste kwaad geweerd wordt, of niet.

tatem : non enim tollitur species habitus per hoc, quod ejus objectum vel finis ordinatur ad ulteriorem finem. Et ideo timor servilis secundum suam substantiam bonus est, sed servilitas ejus est mala.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod verbum illud Augustini intelligendum est de eo, qui facit aliquid timore servili, inquantum est servilis, ut scilicet non amet justitiam, sed solum poenam timeat.

AD SECUNDUM dicendum, quod timor servilis secundum suam objectum (1) non oritur ex tumore, sed ejus servilitas ex timore nascitur, inquantum scilicet homo affectum suum non vult subjecere jugo justitiae per amorem.

AD TERTIUM dicendum, quod amor mercenarius dicitur, qui Deum diligit propter bona temporalia, quod secundum se charitati contrariatur; et ideo amor mercenarius semper est malus. Sed timor servilis secundum suam substantiam non importat nisi timorem poenae, sive timeatur ut principale malum, sive non timeatur ut principale malum.

(1) L.: suam substantiam.

Ve ARTIKEL.

Zijn de slaafsche en de kinderlijke vrees wezenlijk hetzelfde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de slaafsche en de kinderlijke vrees wezenlijk hetzelfde zijn. — 1. De verhouding van de kinderlijke vrees tot de slaafsche, is dezelfde als de verhouding van het doode geloof tot het levende. Het doode geloof bestaat bij iemand die in doodzonde leeft; het levende geloof niet. Nochtans is het doode geloof wezenlijk hetzelfde als het levende. Bijgevolg zijn ook de slaafsche en de kinderlijke vrees wezenlijk hetzelfde.

2. De vaardigheden worden soortelijk onderscheiden door hun voorwerpen. Welnu de slaafsche en de kinderlijke vrees hebben hetzelfde voorwerp. Beide vreezen God. Bijgevolg zijn ze wezenlijk hetzelfde.

3. Zooals de mensch hoopt God te genieten en weldaden van Hem te ontvangen, evenzoo dreest hij van God gescheiden te worden en door Hem gestraft te worden. Welnu, zooals boven ge-

ARTICULUS V.

Utrum timor servilis sit idem in substantia cum timore filiali.

[3. Dist. 34. q. 2. art. 3. qla. 1.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur, quod timor servilis sit idem in substantia cum timore filiali : ita enim videtur se habere timor filialis ad servilem, sicut fides formata ad informem; quorum unum est cum peccato mortali, aliud vero non. Sed eadem secundum substantiam est fides formata et informis. Ergo et idem est secundum substantiam timor servilis et filialis.

2. PRÆTEREA, habitus diversificantur secundum objecta. Sed idem est objectum timoris servilis et filialis, quia utroque timore timetur Deus. Ergo et idem est secundum substantiam timor servilis et timor filialis.

3. PRÆTEREA, sicut homo sperat frui Deo, et etiam ab eo beneficia obtainere, ita etiam timet separari a Deo, et poenas ab eo pati. Sed eadem

zegd is (17e Kw. 2e Art. 2e Antw.), hoopt de mensch door éénzelfde hoop het bezit van God en diens weldaden. Dus is de kinderlijke vrees, waardoor wij vreezen van God gescheiden te worden hetzelfde als de slaafsche vrees, waardoor wij beducht zijn voor Gods straffen.

Daartegenover staat echter het gezag van Augustinus, die bevestigt dat er een dubbele vrees is : een slaafsche en een kinderlijke of reine vrees.

LEERSTELLING. — Het eigen voorwerp van de vrees is een kwaad. Omdat nu de handelingen en de vaardigheden hun soort-indeeling krijgen van hun voorwerp, moeten we de soorten van vrees onderscheiden, naargelang het kwaad soortelijk verschillend is. Welnu het kwaad dat de slaafsche vrees ontwijkt, nl. de straf, verschilt van het kwaad dat de kinderlijke vrees ontwijkt, nl. de zonde, zooals wij boven zegden (2^e Art.). Bijgevolg zijn de slaaf-sche en de kinderlijke vrees wezenlijk onderscheiden en soortelijk verschillend.

est spes, qua speramus frui Deo, et qua speramus alia beneficia obtainere ab eo, ut dictum est [q. 17. art. 2. ad 2.]. Ergo etiam idem est timor filialis, quo timemus separationem a Deo, et timor servilis, quo timemus ab eo puniri.

SED CONTRA est, quod Augustinus super 1. Canon. Joan. [tract. 9.] dicit duos esse timores, alium servilem, et alium filialem, vel castum.

RESPONDEO dicendum, quod proprium objectum timoris est malum, et quia actus et habitus distinguuntur secundum objecta, ut ex supra dictis patet [1-2. q. 54. art. 2.], necesse est, quod secundum diversitatem malorum et timores specie differant. Differunt autem specie malum poenae, quod refugit timor servilis, et malum culpae, quod refugit timor filialis, ut ex supra dictis patet [art. 2.]. Unde manifestum est, quod timor servilis et filialis non sunt idem secundum substantiam, sed differunt specie.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het levende en het doode geloof zijn niet verschillend naar hun voorwerp. Beide gelooven in God en gelooven God. Ze verschillen door iets dat uitwendig is, nl. de aanwezigheid of de afwezigheid van de liefde. Daarom zijn ze niet wezenlijk verschillend. Doch het voorwerp van de slaafsche vrees verschilt van het voorwerp van de kinderlijke vrees. De vergelijking gaat dus niet op.

2. De slaafsche en de kinderlijke vrees staan niet in dezelfde verhouding tot God. De slaafsche vrees ziet in God hem die straft; de kinderlijke vrees echter beschouwt God, niet als de oorzaak van de zonde, doch integendeel als diengene waarvan men door de zonde niet wil gescheiden worden. Het is dus niet omdat beide soorten van vrees betrekking hebben op God dat ze soortelijk gelijk zijn. Ook de natuurlijke neigingen zijn soortelijk onderscheiden naar gelang ze in een andere verhouding staan tot hun term. De beweging die de witheid nastreeft is niet dezelfde als de beweging die zich van de witheid verwijdert.

3. De hoop ziet in God het beginsel én van de Godsgenieting, én van elke andere weldaad. Dit is niet het geval met de vrees. Bijgevolg gaat de vergelijking niet op.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod fides formata et informis non differunt secundum objectum; utraque enim fides et credit Deo, et credit Deum, sed differunt solum per aliquod extrinsecum, scilicet secundum praesentiam et absentiam charitatis; et ideo non differunt secundum substantiam. Sed timor servilis, et filialis differunt secundum objecta; et ideo non est similis ratio.

AD SECUNDUM dicendum, quod timor servilis et timor filialis non habent eamdem habitudinem ad Deum, nam timor servilis respicit Deum, sicut principium inflictivum poenarum, timor autem filialis respicit Deum, non sicut principium activum culpae, sed potius sicut terminum, a quo refugit separari per culpam. Et ideo ex hoc objecto, quod est Deus, non consequitur identitatem speciei, quia etiam motus naturales secundum habitudinem ad aliquem terminum specie diversificantur: non enim idem est motus specie, qui est ab albedine, et qui est ad albedinem.

AD TERTIUM dicendum, quod spes respicit Deum sicut principium, tam respectu fruitionis divinae, quam respectu cuiuscumque alterius benefici. Non autem est sic de timore; et ideo non est similis ratio.

VIe ARTIKEL.

Kan de slaafsche vrees samen bestaan met de liefde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de slaafsche vrees niet samen kan bestaan met de liefde. — 1. Bij den *Eersten Brief van Joannes*, merkt Augustinus op dat, wanneer de liefde bij iemand haar intrek neemt, de vrees, die de plaats voor de liefde voorbereidde, uitgedreven wordt.

2. In den *Brief aan de Romeinen* (5. 5) lezen we : « *De liefde Gods is uitgestort in onze harten door den H. Geest, die ons geschenken werd* ». Doch : « *Waar de Geest des Heeren is, daar is vrijheid* », zooals we lezen in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (3. 17). Daar de vrijheid de slavernij verdrijft, verdrijft de liefde de slaafsche vrees.

3. De slaafsche vrees ontstaat uit de liefde die we onszelf toedragen; we vreezen immers de straf die ons eigen welzijn vermindert. Doch de liefde tot God verdrijft de liefde tot onszelf. Zij leidt immers tot het misprijzen van onszelf, zooals uit Augustinus

ARTICULUS VI.

Utrum timor servilis remaneat cum charitate.

[*infra. a. 8. 3. Dist. 34. q. 2. art. 2. et Veri. q. 14. art. 7. ad 2.*]

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur, quod timor servilis non remaneat cum charitate : dicit enim Augustinus super Canon. 1. Joan. [tract. 9.], quod cum cooperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei praeparavit locum.

2. PRÆTEREA, « Charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis », ut dicitur Rom. 5 [v. 5.]. Sed « ubi Spiritus Domini, ibi libertas », ut dicitur 2. ad Cor. 3 [v. 17.]. Cum ergo libertas excludat servitatem, videtur quod timor servilis expellatur, charitate adveniente.

3. PRÆTEREA, timor servilis ex amore sui causatur, inquantum poena diminuit proprium bonum. Sed amor Dei expellit amorem sui : facit enim contemnere seipsum, ut patet per auctoritatem Augustini 14. de Civ. Dei

blijkt dat de liefde tot God doorgedreven tot het misprijzen van onszelf, de stad Gods opbouwt. Bijgevolg verdwijnt de slaafsche vrees wanneer de liefde in ons ontstaat.

Daar tegenover staat echter dat de slaafsche vrees een gave is van den H. Geest, zooals boven gezegd is (4^e Art.). Doch de gaven van den H. Geest verdwijnen niet wanneer de liefde in ons ontstaat, want door de liefde woont de H. Geest in ons. Bijgevolg verdwijnt de slaafsche vrees niet wanneer de liefde ingestort wordt.

LEERSTELLING. — De slaafsche vrees wordt door de eigenliefde veroorzaakt. Ze is immers de vrees voor een straf, die ons in ons eigen goed benadeelt. De vrees voor de straf kan dus samengaan met de liefde, in zoover de eigenliefde daarmee kan samengaan. Want het is om eenzelfde reden dat men eigen welzijn begeert en vreest daarvan beroofd te worden. De verhouding tusschen de eigenliefde en de deugd van liefde kan zich op drievoudige wijze voordoen. De eigenliefde kan vooreerst in strijd zijn met de deugd van liefde, wat gebeurt, wanneer iemand zijn eigen voordeel als zijn einddoel beschouwt. De eigenliefde is ten tweede

[cap. 28.], quod amor Dei usque ad contemptum sui facit civitatem Dei. Ergo videtur, quod veniente charitate, timor servilis tollatur.

SED CONTRA est, quod timor servilis est donum Spiritus Sancti, ut supra dictum est [art. 4.]. Sed dona Spiritus Sancti non tolluntur adveniente charitate, per quam Spiritus Sanctus in nobis habitat. Ergo adveniente charitate non tollitur timor servilis.

RESPONDEO dicendum, quod timor servilis ex amore sui causatur, quia est timor poenae, quae est detrimentum proprii boni. Unde hoc modo timor poenae potest stare cum charitate, sicut et amor sui : ejusdem enim rationis est, quod homo cupiat bonum suum, et quod timeat eo privari. Amor autem sui tripliciter se potest habere ad charitatem : uno enim modo contrariatur charitati, secundum quod aliquis in amore proprii boni finem constituit; alio vero modo in charitate includitur, secundum quod homo se propter

vervat in de deugd van liefde, wanneer men zichzelf bemint om God en in God. De eigenliefde kan, ten derde, onderscheiden zijn van de deugd, zonder ermee in strijd te zijn, b. v. wanneer iemand zichzelf als zijn eigen goed bemint, zonder dit eigen goed als zijn einddoel te beschouwen. Men kan immers ook zijn naaste beminnen uit een genegenheid, die echter niet de genegenheid is van de deugd van liefde, welke haar grondreden vindt in God. Want men kan zijn naaste beminnen of omdat hij ons helpt, of met ons verwant is, of om reden van een andere menschelijke verhouding, die niettemin tot de liefde herleidbaar is. Wanneer we dit toepassen op de vrees, dan onderscheiden we een drievoudige verhouding tusschen de vrees en de liefde. Ten eerste, de vrees voor de straf kan vervat zijn in de deugd van liefde. Want gescheiden worden van God, is gestraft worden; en dit is het ergste dat de liefde vreest. We kunnen in dit geval spreken van reine vrees. Ten tweede, de vrees kan in strijd zijn met de liefde. Dit geschiedt wanneer men de straf vlucht, die in strijd is met eigen natuurlijk goed, en men ze beschouwt als het ergste kwaad dat tegengesteld is aan het als doel beminde goed. Dan sluiten de vrees voor de straf en de liefde elkander uit. Ten derde, de vrees voor de straf kan wezenlijk onderscheiden zijn van de reine vrees. Men vreest dan de straf, niet omdat ze ons van God verwijderd,

Deum, et in Deo diligit; tertio modo a charitate quidem distinguitur, sed charitati non contrariatur : puta cum aliquis diligit seipsum secundum rationem proprii boni, ita tamen quod in hoc proprio bono non constitutus finem, sicut etiam et ad proximum potest esse aliqua alia specialis dilectio praeter dilectionem charitatis, quae fundatur in Deo, dum proximus diligitur ratione commoditatis, consanguinitatis, vel alicujus alterius conditionis humanae, quae tamen referibilis sit ad charitatem. Sic ergo et timor poenae includitur uno modo in charitate, nam separari a Deo est quaedam poena, quam charitas maxime refugit; unde hoc pertinet ad timorem castum; alio autem modo contrariatur charitati, secundum quod aliquis refugit poenam contrarium bono suo naturali, sicut principale malum contrarium bono, quod diligitur ut finis; et sic timor poenae non est cum charitate. Alio modo timor poenae distinguitur quidem secundum substantiam a timore casto, quia scilicet homo timet malum poenale, non ratione separationis a Deo, sed inquantum

maar omdat ze ons persoonlijk benadeelt en ons van ons eigen goed berooft. Dit goed wordt echter niet als einddoel beschouwd. De berooving is evenmin gevreesd als het ergste kwaad. Een dergelijke vrees voor de straf, kan dan te gelijk met de liefde bij iemand aanwezig zijn. *Zij* wordt echter slechts slaafsche vrees genoemd, wanneer de straf als het ergste kwaad gevreesd wordt, zoals boven gezegd is (2^e Art. 4^e Antw.; 4^e Art.). De vrees in zoover ze een slaafsche gezindheid is, is bijgevolg niet overeen te brengen met de liefde; hoewel de slaafsche vrees, naar haar zelfstandigheid, en de liefde elkander niet uitsluiten, evenmin als de eigenliefde en de deugd van liefde.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Augustinus spreekt van de vrees, voor zoover ze precies slaafsch is. En dit antwoord geldt ook voor de andere bedenkingen.

---

est nocivum proprii boni; nec tamen in illo bono constituitur ejus finis; unde nec illud malum formidatur tamquam principalem malum. Et talis timor poenae potest esse cum charitate, sed iste timor poenae non dicitur esse servilis, nisi quando poena formidatur sicut principale malum, ut ex dictis patet [art. 2. ad 4; art. 4.]. Et ideo timor, inquantum servilis, non manet cum charitate, sed substantia timoris servilis cum charitate manere potest, sicut amor servi (1) manere potest cum charitate.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Augustinus ibi loquitur de timore, inquantum servilis est.

Et sic etiam procedunt aliae DUE RATIONES.

---

(1) sui.

VIIe ARTIKEL.

Is de vrees het begin van de wijsheid?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de vrees het begin van de wijsheid niet is. — 1. Het begin maakt deel uit van datgene waarvan het het begin is. Welnu de vrees maakt geen deel uit van de wijsheid, daar de vrees haar zetel heeft in het streefvermogen, de wijsheid daarentegen in het verstandelijk vermogen. Bijgevolg is de vrees niet het begin van de wijsheid.

2. Niets is begin van zichzelf. Welnu, het *Boek Job* (28. 28) zegt : « *De vreeze des Heeren, is wijsheid* ». Bijgevolg is de vreeze Gods niet het begin van de wijsheid.

3. Het begin is door niets anders voorafgegaan. Welnu de vrees wordt voorafgegaan door het geloof. Bijgevolg is de vrees niet het begin van de wijsheid.

Daartegenover staat echter het getuigenis van het *Boek der Psalmen* (110. 10) : « *Het begin van wijsheid is de vreeze Gods* ».

ARTICULUS VII.

Utrum timor sit initium sapientiae.

[Infr. q. 45. art. 6. ad 3.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur, quod timor non sit initium sapientiae : initium enim est aliquid rei. Sed timor non est aliquid sapientiae, quia timor est in vi appetitiva, sapientia autem est in vi intellectiva. Ergo videtur, quod timor non sit initium sapientiae.

2. PRÆTEREA, nihil est principium sui ipsius. Sed « *timor Dei ipse est sapientia* », ut dicitur *Job* 28 [v. 28]. Ergo videtur, quod timor Dei non sit initium sapientiae.

3. PRÆTEREA, principio non est aliquid prius. Sed fides praecedat timorem. Ergo videtur, quod timor non sit initium sapientiae.

SED CONTRA est, quod dicitur in *Psalm. 110* [v. 10] : « *Initium sapientiae timor Domini* ».

LEERSTELLING. — Iets kan op dubbele wijze, het begin van de wijsheid genoemd worden : of het begin van de wezenheid van de wijsheid; of het begin van een uitwerksel van de wijsheid. B. v. het begin van de kunstvaardigheid, beschouwd naar haar wezenheid, zijn de beginselen waarop de kunstvaardigheid steunt; het begin van de kunstvaardigheid, beschouwd naar haar uitwerksel, is datgene waarmee de kunstenaar zijn werk aanvangt. De grondvesten, b. v. zijn het begin van de bouwkunde, want daarmee begint de bouwmeester. De wijsheid is de kennis der goddelijke dingen, zooals later (45^e Kw. 1^e Art.) zal gezegd worden. Wij spreken hier anders over de wijsheid, dan de wijsgeeren. Het doel van ons leven immers is het genieten van God, waarop we voorbereid worden door een deelgenootschap aan de goddelijke natuur, nl. de genade. Daarom is voor ons de wijsheid niet uitsluitend een kennis van God, zooals voor de wijsgeeren. De wijsheid geeft leiding in het menschelijk leven, niet volgens menschelijke, doch volgens goddelijke richtlijnen, zooals Augustinus zegt. Wanneer we dan spreken over de wijsheid beschouwd naar haar wezenheid, dan zijn de eerste beginselen van de wijsheid de geloofsartikelen, zoodat in dezen zin het geloof het begin der wijs-

RESPONDEO dicendum, quod initium sapientiae potest aliquid dici dupliciter : uno modo, quia est initium ipsius sapientiae quantum ad ejus essentiam; alio modo quantum ad ejus effectum, sicut initium artis secundum ejus essentiam sunt principia, ex quibus procedit ars; initium autem artis secundum ejus effectum est, unde incipit ars operari, sicut si dicamus, quod principium artis aedificativae est fundamentum, quia ibi incipit aedificator operari.

Cum autem sapientia sit cognitio divinorum, ut infra dicetur [q. 45. art. 1.], aliter consideratur a nobis, et aliter a philosophis : quia enim vita nostra ad divinam fruitionem ordinatur et dirigitur secundum quamdam participationem divinae naturae, quae est per gratiam, sapientia secundum nos non solum consideratur ut est cognoscitiva Dei, sicut apud philosophos, sed etiam ut est directiva humanae vitae, quae non solum dirigitur secundum rationes humanas, sed etiam secundum rationes divinas, ut patet per Augustinum 12. de Trin. [cap. 13.]. Sic ergo initium sapientiae secundum ejus essentiam sunt prima principia sapientiae, quae sunt articuli fidei; et secundum hoc fides dicitur sapientiae initium; sed quantum ad effectum, initium sapientiae est, unde sapientia incipit operari, et hoc modo timor est initium

heid is. Wanneer we echter spreken van de uitwerkselen van de wijsheid, en daarmee bedoelen datgene waarmee de wijsheid haar invloed laat gelden, dan is de vrees het begin van de wijsheid. Er is echter een verschil tusschen de slaafsche en de kinderlijke vrees. De slaafsche vrees is een uitwendig beginsel dat iemand op de wijsheid voorbereidt, doordat men door de vrees voor de straf, de zonde vlucht, en daardoor geschikt wordt om den invloed van de wijsheid te ondergaan. Aldus zegt de *Ecclesiasticus* (1. 27) : « *De vrees des Heeren verdrijft de zonde* ». De kinderlijke vrees is het begin der wijsheid, omdat zij het eerste uitwerksel is van de wijsheid. Want het komt de wijsheid toe, het menschelijke leven te ordenen volgens goddelijke richtlijnen. Daartoe wordt vereischt dat de mensch eerst en vooral God eert en zich aan Hem onderwerpt. Daaruit zal dan noodzakelijk volgen, dat de mensch in al het overige naar God geordend leeft.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De eerste bedenking bewijst slechts dat de vrees niet het begin is van de wijsheid, beschouwd naar haar wezenheid.

2. Men kan de vrees Gods met betrekking tot geheel het menschelijk leven, door de wijsheid geordend, vergelijken met den wortel van een boom. De *Ecclesiasticus* (1. 25) zegt : « *De wor-*

sapientiae, aliter tamen timor servilis, et aliter timor filialis. Timor enim servilis est sicut principium extra disponens ad sapientiam, inquantum aliquis timore poenae discedit a peccato, et habilitatur per hoc ad sapientiae effectum, secundum illud Eccli. 1 [v. 27] : « Timor Domini expellit peccatum ». Timor autem castus, vel filialis est initium sapientiae, sicut primus sapientiae effectus : cum enim ad sapientiam pertineat, quod humana vita reguletur secundum rationes divinas, hinc oportet sumere principium, ut homo Deum revereatur, et se ei subjiciat : sic enim consequenter in omnibus secundum Deum regulabitur.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod ratio illa ostendit, quod timor non est principium sapientiae quantum ad essentiam sapientiae.

AD SECUNDUM dicendum, quod timor Dei comparatur ad totam vitam humanam per sapientiam Dei regulatam, sicut radix ad arborem; unde

tel der wijsheid is de vreeze des Heeren; haar takken zijn lengte van dagen ». Zooals de wortelen in kiem geheel de boom zijn, aldus is de vreeze Gods, de wijsheid in kiem.

3. Zooals gezegd is (in de Leerst.), zijn het geloof en de vrees, elk op hun wijze, begin der wijsheid. Daarom zegt de *Ecclesiasticus* (25. 16) : « *De vreeze Gods is het begin van de liefde tot Hem; maar het geloof is het begin van onze verbinding met Hem* ».

VIIIe ARTIKEL.

*Is de aanvangsvrees wezenlijk onderscheiden
van de kinderlijke vrees?*

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de aanvangsvrees wezenlijk onderscheiden is van de kinderlijke vrees. — 1. De kinderlijke vrees volgt uit de liefde. De aanvangsvrees daarentegen is het beginsel der liefde, naar het woord uit het *Boek Ecclesiasticus* (25. 16) : « *De vreeze des Heeren is het begin van de liefde* ».

dicitur Eccli. 1 [v. 25] : « Radix sapientiae est timere Dominum : rami enim illius longaevi ». Et ideo sicut radix virtute dicitur esse tota arbor, ita timor Dei dicitur esse sapientia.

AD TERTIUM dicendum, quod, sicut dictum est [in corp.], alio modo fides est principium sapientiae, et alio modo timor; unde dicitur Eccli. 25 [v. 16] : « Timor Dei initium dilectionis est; initium autem fidei agglutinandum est ei ».

ARTICULUS VIII.

Utrum timor initialis differat secundum substantiam a timore filiali.

[3. Dist. 34. q. 2. art. 3. qla. 2.]

AD OCTAVUM sic proceditur. Videtur, quod timor initialis differat secundum substantiam a timore filiali : timor enim filialis ex dilectione cauzatur. Sed timor initialis est principium dilectionis, secundum illud Eccli. 25

Bijgevolg verschillen de aanvangsvrees en de kinderlijke vrees onderling.

2. De aanvangsvrees schrikt terug voor de straf, die het voorwerp is van de slaafsche vrees. Bijgevolg is de aanvangsvrees hetzelfde als de slaafsche. Welnu de slaafsche en de kinderlijke verschillen. Bijgevolg is evenzoo de aanvangsvrees wezenlijk onderscheiden van de kinderlijke.

3. Het midden verschilt om éénzelfde reden van de twee uitersten. Welnu de aanvangsvrees houdt het midden tusschen de slaafsche en de kinderlijke vrees. Bijgevolg is zij te gelijk onderscheiden van de kinderlijke en de slaafsche.

Daartegenover staat echter dat het onvolmaakte en het volmaakte niet wezenlijk onderscheiden zijn. Welnu het verschil tusschen de aanvangsvrees en de kinderlijke vrees is te zoeken in een minder en meer volmaakte liefde, zoals Augustinus zegt. Bijgevolg is er geen wezenlijk onderscheid tusschen de aanvangsvrees en de kinderlijke vrees.

LEERSTELLING. — De aanvangsvrees ontleent haar naam aan

[v. 16]: « Timor Domini initium dilectionis est ». Ergo timor initialis est alias a filiali.

2. PRÆTEREA, timor initialis timet poenam, quae est objectum servilis timoris, et sic videtur, quod timor initialis sit idem cum servili. Sed timor servilis est alias a filiali. Ergo etiam timor initialis est alias secundum substantiam a filiali.

3. PRÆTEREA, medium differt eadem ratione ab utroque extremorum. Sed timor initialis est medium inter timorem servilem, et timorem filialem. Ergo differt et a filiali, et a servili.

SED CONTRA est, quod perfectum et imperfectum non diversificant substantiam rei. Sed timor initialis et filialis differunt secundum perfectionem et imperfectionem charitatis, ut patet per Augustinum super 1. Canon. Joan. [tract. 9.]. Ergo timor initialis non differt secundum substantiam a filiali.

RESPONDEO dicendum, quod timor initialis dicitur ex eo, quod est

het feit dat zij een begin is. Daar nu de slaafsche en de kinderlijke vrees elk op hun wijze het begin der wijsheid zijn, daarom kunnen ze beide aanvangsvrees genoemd worden. Doch dit is de beteekenis niet van de aanvangsvrees, voor zoover deze onderscheiden wordt van de slaafsche en de kinderlijke vrees. De aanvangsvrees wordt aangetroffen bij beginnelingen, bij wie de kinderlijke vrees een aanvang neemt, door het feit dat de liefde in hen begint. Ze bezitten de kinderlijke vrees niet op volmaakte wijze, omdat de liefde zelf bij hen niet volmaakt is. De aanvangsvrees is bijgevolg ten opzichte van de kinderlijke vrees, wat de onvolmaakte liefde is ten opzichte van de volmaakte. Welnu de volmaakte en de onvolmaakte liefde zijn niet wezenlijk doch slechts in graad onderscheiden. Bijgevolg verschilt de aanvangsvrees, waarover we hier spreken, niet wezenlijk van de kinderlijke vrees.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De vrees die het begin der liefde genoemd wordt, is de slaafsche vrees, welke naar het woord van Augustinus, de liefde voorafgaat, zooals het vlas het linnen. Wil men het citaat uit het *Bock Ecclesiasticus* toepassen op de aanvangsvrees, dan kan men zeggen dat deze het begin is, niet van de liefde als zoodanig, maar van de volmaakte liefde.

initium. Sed cum et timor servilis, et timor filialis sint aliquo modo initium sapientiae, uterque potest aliquo modo initialis dici. Sed sic non accipitur initialis, secundum quod distinguitur a timore servili et filiali, sed accipitur secundum quod competit statui incipientium, in quibus inchoatur quidam timor filialis per inchoationem charitatis, non tamen inest eis timor filialis perfecte, quia nondum pervenerunt ad perfectionem charitatis. Et ideo timor initialis hoc modo se habet ad filialem, sicut charitas imperfecta ad perfectam. Charitas autem perfecta et imperfecta non differunt secundum essentiam, sed solum secundum statum. Et ideo dicendum est, quod etiam timor initialis, prout hic sumitur, non differt secundum essentiam a timore filiali.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod timor, qui est initium dilectionis, est timor servilis, qui introducit charitatem; sicut seta introducit linum, ut Augustinus dicit [tract. 9. in Epist. 1. Joan.]; vel si hoc referatur ad timorem initialem, dicitur esse dilectionis initium non absolute, sed quantum ad statum charitatis perfectae.

2. De aanvangsvrees, vreest de straf niet als haar eigen voorwerp; die vrees voor de straf behoort tot de aanvangsvrees voor zoover iets van de slaafsche vrees in haar voortleeft. En deze vrees is vereenigbaar met de liefde, met uitsluiting echter van elke slaafsche gezindheid. Maar de eigen neiging van de slaafsche vrees blijft samen met de onvolmaakte liefde, bij hen die tot het goede gedreven worden, niet enkel uit liefde tot de gerechtigheid, doch ook uit vrees voor de straf. Slechts bij hen die de volmaakte liefde bezitten, houdt de neiging der slaafsche vrees op, naar het woord van den *Eersten Brief van Joannes* (4. 18) : « *De volmaakte liefde bant de vrees, want de vrees onderstelt de straf* ».

3. De aanvangsvrees staat niet in het midden tusschen slaafsche en kinderlijke vrees, zooals iets het midden houdt tusschen geslachtgelijke dingen, doch zooals het onvolmaakte het midden houdt tusschen het volmaakte en het niet-zijnde, naar de leer van de *Metaphysica*. Dit onvolmaakte is naar zijn wezenheid niet onderscheiden van het volmaakte, maar verschilt volledig van het niet-zijnde.

AD SECUNDUM dicendum, quod timor initialis non timet poenam sicut proprium objectum, sed inquantum habet aliquid de timore servili adjunctum, qui secundum substantiam manet quidem cum charitate, servilitate remota. Sed actus ejus manet quidem cum charitate imperfecta in eo, qui non solum movetur ad bene agendum ex amore justitiae, sed etiam ex timore poenae. Sed iste actus cessat in eo, qui habet charitatem perfectam, quae « foras mittit timorem habentem poenam », ut dicitur 1. Joan. 4 [v. 18.).]

AD TERTIUM dicendum, quod timor initialis est medium inter timorem servilem et filialem, non sicut inter ea, quae sunt unius generis, sed sicut imperfectum est medium inter ens perfectum et non ens, ut dicitur in 2. Metaph. [lib. 1. a. cap. 2], quod tamen est idem secundum substantiam cum ente perfecto, differt autem totaliter a non ente.

IXe ARTIKEL.

Is de vrees een gave van den H. Geest?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de vrees geen gave is van den H. Geest. — 1. Geen enkele gave van den H. Geest is in strijd met de deugd, welke ook van den H. Geest komt. Anders zou de H. Geest in tegenspraak zijn met zich zelf. Welnu de vrees is in strijd met de hoop, die een deugd is. Bijgevolg is de vrees geen gave van den H. Geest.

2. De goddelijke deugden hebben God als voorwerp. Welnu het voorwerp van de vrees is God, die men dreest. Bijgevolg is de vrees geen gave, doch een goddelijke deugd.

3. De vrees ontstaat uit de liefde. Welnu de liefde is een goddelijke deugd. Bijgevolg is ook de vrees een goddelijke deugd, daar ze op hetzelfde betrekking heeft.

4. Volgens Gregorius is de vrees een heelmiddel tegen den hoogmoed. Welnu de hoogmoed is het tegenovergestelde van de

ARTICULUS IX.

Utrum timor sit donum Spiritus Sancti.

[3. Dist. 34. q. 2. a. 1. qla. 3. ad Rom. c. 8. l. 3.]

AD NONUM sic proceditur. Videtur, quod timor non sit donum Spiritus Sancti : nullum enim donum Spiritus Sancti opponitur virtuti, quae etiam est a Spiritu Sancto; alioquin Spiritus Sanctus esset sibi contrarius. Sed timor opponitur spei, quae est virtus. Ergo timor non est donum Spiritus Sancti.

2. PRÆTEREA, virtutis theologicae proprium est, quod Deum habeat pro objecto. Sed timor habet Deum pro objecto, in quantum Deus timetur. Ergo timor non est donum, sed virtus theologica.

3. PRÆTEREA, timor ex amore consequitur. Sed amor ponitur quaedam virtus theologica. Ergo etiam timor est virtus theologica, quasi ad idem pertinens.

4. PRÆTEREA, Gregorius dicit 2. Moral. [cap. 27], quod « timor

deugd van nederigheid. Bijgevolg valt de vrees onder de deugden.

5. De gaven zijn volmaakter dan de deugden, daar ze gegeven worden als een hulp voor de deugden, zoals Gregorius zegt. Doch de hoop is volmaakter dan de vrees. Want het voorwerp van de hoop is iets wat goed is; het voorwerp van de vrees iets wat slecht is. Daar nu de hoop een deugd is, kan de vrees geen gave zijn.

Daartegenover staat echter het getuigenis van *Isaías* (11. 3), die de vreeze des Heeren, onder de zeven gaven van den H. Geest rangschikt.

LEERSTELLING. — Wij hebben gezegd (2e Art.), dat er veel soorten van vrees zijn. De menschelijke vrees, zegt Augustinus, is geen gave van God. Immers, door een dergelijke vrees gedreven, verloochende Petrus Christus. *Mattheus* zegt van die vrees : « *Vrees liever Hem, die én ziel én lichaam in de hel kan verderven* » (10. 28). Evenmin moet de slaafsche vrees, hoewel ze van den H. Geest is, onder de gaven van den H. Geest gerekend worden, want zoals Augustinus zegt, sluit een dergelijke vrees den

datur contra superbiam ». Sed superbiae opponitur virtus humilitatis. Ergo etiam timor sub virtute comprehenditur.

5. **PRÆTEREA**, dona sunt perfectiora virtutibus : dantur enim in adjutorium virtutum, ut Gregorius dicit 2. Mor. [ibid.]. Sed spes est perfectior timore, quia spes respicit bonum, timor malum. Cum ergo spes sit virtus, non debet dici quod timor sit donum.

SED CONTRA est, quod Isa. 11 [v. 3] timor Domini enumeratur inter septem dona Spiritus Sancti.

RESPONDEO dicendum, quod multiplex est timor, ut supra dictum est [art. 2.]. Timor autem humanus, ut dicit Augustinus in lib. de Gratia et Lib. Arbitr. [cap. 18.] non est donum Dei : hoc enim timore Petrus negavit Christum, sed ille timor, de quo dictum est [Matth. 10. v. 28; Luc. cap. 12. c. 5] : « *Illum timete, qui potest animam, et corpus mittere in gehennam* ». Similiter etiam timor servilis non est numerandus inter

wil niet uit om te zondigen. De gaven van den H. Geest zijn niet aanwezig, waar de wil om te zondigen blijft, want zij onderstellen de liefde, zooals boven gezegd is (I-II 68^e Kw. 5^e Art.). Alleen de kinderlijke vrees is de vrees die onder de gaven van den H. Geest gerekend wordt. Boven (I-II 68^e Kw. 1^e en 3^e Art.) is gezegd, dat de gaven van den H. Geest blijvende volmaaktheden zijn van de zielsvermogen, waardoor deze geschikt zijn om door den H. Geest bewogen te worden, zooals door de zedelijke deugden de streefvermogens geschikt zijn, om door de rede bewogen te worden. Het eerste wat vereischt wordt opdat iets zou geschikt zijn om bewogen te worden, is dat hetgeen moet bewogen worden geen weerstand biedt. Want de weerstand van het bewogene, belet de beweging van den beweger. Welnu de kinderlijke of kuische vrees zorgt ervoor dat men de beweging van den H. Geest niet door weerstand belemmert, in zoover ze ons er toe brengt God te eerbiedigen, en te vermijden, ons aan Hem te onttrekken. Wanneer we de rangorde der gaven van den H. Geest beschouwen, opklimmend van onder naar boven, dan vinden we de gave van vrees op de eerste plaats; op de laatste echter, wanneer we van boven naar beneden af dalen. Dit volgens de verklaring van Augustinus.

septem dona Spiritus Sancti, licet sit a Spiritu Sancto, quia, ut Augustinus dicit in lib. de Nat. et Gr. [cap. 57.], potest habere annexam voluntatem peccandi; dona autem Spiritus Sancti non possunt esse cum voluntate peccandi, quia non sunt sine charitate, ut dictum est [1-2. q. 68. art. 5.]; unde relinquitur, quod timor Dei, qui numeratur inter septem dona Spiritus Sancti, est timor filialis, sive castus : dictum est enim supra [1-2. q. 68. art. 1. et 3.], quod dona Spiritus Sancti sunt quaedam habituales perfectiones potentiarum animae, quibus redduntur bene mobiles a Spiritu Sancto, sicut virtutibus moralibus potentiae appetitivae redduntur bene mobiles a ratione. Ad hoc autem quod aliquid sit bene mobile ab aliquo movente, primo requiritur ut sit ei subjectum non repugnans, quia ex repugnantia mobilis ad movens impeditur motus. Hoc autem facit timor filialis vel castus, inquantum per ipsum Deum reveremur et refugimus nos ipsi subducere. Et ideo timor filialis quasi primum locum tenet ascendendo inter dona Spiritus Sancti, ultimum autem descendendo, sicut Augustinus dicit in lib. 1. de Serm. Dom. in monte [cap. 4.].

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De kinderlijke vrees is niet in strijd met de deugd van hoop. We zijn er immers niet bang voor, dat wat we hopen door de goddelijke hulp te verkrijgen, ons zal ontsnappen; we vreezen alleen ons aan dien bijstand te onttrekken. De hoop en de vrees zijn onderling verbonden en vullen elkander aan.

2. Het eigen en voornaamste voorwerp van de vrees is een kwaad dat men vlucht. Op die wijze, zooals (1^e Art.) gezegd is, kan God het voorwerp van de vrees niet zijn. God is echter het eigen en voornaamste voorwerp van de hoop en van de andere goddelijke deugden, in zoover we door de hoop, niet slechts rekenen op de goddelijke hulp om eenig ander goed te verkrijgen, doch hoofdzakelijk om God, als het voornaamste goed, te bereiken. Hetzelfde geldt voor de andere goddelijke deugden.

3. De liefde is ongetwijfeld het beginsel van de vrees. Daaruit volgt echter geenszins dat de vreeze Gods als hebbelijkheid niet onderscheiden is van de liefde, nl. van de liefde tot God. Want de liefde is het beginsel van alle genegenheden. Wat niet belet dat we met betrekking tot verschillende genegenheden door verschillende hebbelijkheden toegerust worden. Nochtans moet de liefde, veeleer dan de vrees, een deugd genoemd worden. De liefde

AD PRIMUM ergo dicendum, quod timor filialis non contrariatur virtuti spei : non enim per timorem filiale timemus ne nobis deficiat quod speramus obtinere per auxilium divinum, sed timemus ab hoc auxilio nos subtrahere; et ideo timor filialis et spes sibi invicem cohaerent, et se invicem perficiunt.

AD SECUNDUM dicendum, quod proprium et principale objectum timoris est malum, quod quis refugit; et per hunc modum Deus non potest esse objectum timoris, sicut supra dictum est [art. 1.]; est autem per hunc modum objectum spei, et aliarum virtutum theologicarum, quia per virtutem spei non solum innitimus divino auxilio ad adipiscendum quaecumque alia bona, sed principaliter ad adipiscendum ipsum Deum, tamquam principale bonum; et idem patet in aliis virtutibus theologicis.

AD TERTIUM dicendum, quod ex hoc quod amor est principium timoris, non sequitur, quod timor Dei non sit habitus distinctus a charitate, quae est amor Dei, quia amor est principium omnium affectionum; et tamen in diversis habitibus perficiuntur circa diversas affectiones. Ideo tamen amor magis

immers heeft het goed als voorwerp, en het goed is hoofdzakelijk datgene wat aan een deugd haar zijsreden geeft, zoals boven gezegd is (I-II 55^e Kw. 3^e en 4^e Art.). Om dezelfde reden is ook de hoop een deugd. De vrees daarentegen heeft voornamelijk het kwaad als voorwerp, en ze wil dit ontvluchten. Er ontbreekt bijgevolg iets aan de vrees om een goddelijke deugd te zijn.

4. Het *Bock Ecclesiasticus* (10. 14) zegt : « *De afval van God is het begin van 's mensen hoogmoed* ». M. a. w. de hoogmoed begint, doordat de mensch weigert zich aan God te onderwerpen. En dit is in strijd met de kinderlijke vrees, die God eert. Zodoende sluit de vrees het beginsel van den hoogmoed uit, en is aldus een tegengist tegen den hoogmoed. De kinderlijke vrees is daarom echter niet *hetzelfde* als de nederigheid, doch haar beginsel. De gaven van den H. Geest zijn immers, zoals boven gezegd is (I-II 68^e Kw. 4^e Art.), de beginselen van de verstandelijke en zedelijke deugden. Maar de goddelijke deugden zijn de beginselen van de gaven, zoals boven werd uiteengezet (I-II 68^e Kw. 4^e Art. 3^e Antw.).

Het antwoord op de vijfde bedenking is duidelijk.

habet rationem virtutis, quam timor, quia amor respicit bonum, ad quod principaliter virtus ordinatur secundum propriam rationem, ut ex supradictis patet [1-2. q. 55. art. 3. et 4.], et propter hoc etiam spes ponitur virtus, timor autem principaliter respicit malum, cuius fugam importat; unde est aliquid minus virtute theologica.

AD QUARTUM dicendum, quod, sicut dicitur Eccl. 10 [v. 14] : « *In iustum superbiae hominis apostatare a Deo* », hoc est nolle subdi Deo, quod opponitur timori filiali, qui Deum reveretur. Et sic timor excludit principium superbiae, propter quod datur contra superbiam. Nec tamen sequitur, quod sit idem cum virtute humilitatis, sed quod sit principium ejus : dona enim Spiritus Sancti sunt principia virtutum intellectualium, et moralium, ut supra dictum est [1-2. q. 68. art. 4.]. Sed virtutes theologicae sunt principia donorum, ut supra habitum est [1-2. q. 68. art. 4. ad 3.].

Unde patet responsio AD QUINTUM.

Xe ARTIKEL.

Vermindert de vrees wanneer de liefde groeit?

BEDENKINGEN. — Men beweert dat, wanneer de liefde groeit, de vrees vermindert. — 1. Aldus Augustinus : « *De vrees neemt af, naarmate de liefde aangroeit* ».

2. Wanneer de hoop groeit, dan vermindert de vrees. Doch wanneer de liefde vermeerdert, dan groeit de hoop, zooals boven gezegd is (17e Kw. 8e Art.). Bijgevolg wanneer de liefde vermeerdert, vermindert de vrees.

3. Liefde baart éénheid; vrees, verwijdering. Groeit de éénheid, dan vermindert de verwijdering. Bijgevolg naar gelang de liefde groeit, vermindert de vrees.

Daartegenover staat echter de uitspraak van Augustinus dat de vrees van God niet alleen het begin van de wijsheid is, doch ze aanvult; de wijsheid, nl. die God boven alles bemint en den naaste als zichzelf.

ARTICULUS X.

Utrum, crescente charitate, diminuatur timor.

[3. Dist. 34. q. 2. art. 3. qla. 3.]

AD DECIMUM sic proceditur. Videtur, quod crescente charitate diminuatur timor : dicit enim Augustinus super 1. Canon. Joann. [tract. 9] : « *Quantum charitas crescit, tantum timor decrescit* ».

2. PRÆTEREA, crescente spe diminuitur timor. Sed crescente charitate crescit spes, ut supra habitum est [q. 17. art. 8.]. Ergo crescente charitate diminuitur timor.

3. PRÆTEREA, amor importat unionem, timor autem separationem. Sed crescente unione, diminuitur separatio. Ergo crescente amore charitatis diminuitur timor.

SED CONTRA est, quod dicit Augustinus in lib. 83. QQ. [Q. 36], quod Dei timor non solum inchoat, sed etiam perficit sapientiam, quae summe diligit Deum, et proximum tamquam seipsum.

LEERSTELLING. — Boven zegden we reeds (2^e Art.), dat men een dubbele vrees onderscheiden moet : de kinderlijke, waardoor men vreest zijn vader te beleedigen en van hem gescheiden te worden, en de slaafsche, waardoor men de straf vreest. De kinderlijke vrees moet groeien wanneer de liefde groeit, zooals een uitwerksel vermeerdert wanneer de oorzaak intenser haar invloed laat gelden. Hoe meer men iemand liefheeft, des te sterker vreest men van hem verwijderd te worden. Wat de slaafsche vrees betreft, elke slaafsche gezindheid houdt op, wanneer de liefde ingestort wordt; enkel de vrees voor de straf, blijft naar haar wezenheid bestaan, zooals gezegd is (6^e Art.). En ook die vrees neemt af, met het aangroeien van de liefde, vooral met betrekking tot haar daad. Want hoe inniger men God bemint, hoe minder men voor de straf bevreesd is; ten eerste, omdat men minder begaan is met eigen belang, dat door de straf benadeeld wordt; ten tweede, omdat men, intenser aan God gehecht, met groter zekerheid op de belooning rekent, en derhalve minder voor straf beducht is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. Augustinus heeft het over de vrees voor de straf.

RESPONDEO dicendum, quod duplex est timor Dei, sicut dictum est [art. 2]: unus quidem filialis, quo quis timet offensam patris, vel separationem ab ipso, alius autem servilis, quo quis timet poenam. Timor autem filialis necesse est quod crescat crescente charitate, sicut effectus crescit crescente causa: quanto enim aliquis magis diligit aliquem, tanto magis timet eum offendere, et ab eo separari. Sed timor servilis quantum ad servilitatem totaliter tollitur, charitate adveniente, remanet tamen secundum substantiam timor poenae, ut dictum est [art. 6.]; et iste timor diminuitur charitate crescente, maxime quantum ad actum, quia quanto aliquis magis diligit Deum, tanto minus timet poenam: prima quidem, quia minus attendit ad proprium bonum, cui contrariatur poena; secundo, quia firmius inhaerens, magis confidit de praemio, et per consequens minus timet de poena.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Augustinus loquitur de timore poenae.

2. De vrees voor de straf neemt af, doordat de hoop groeit. Met de hoop groeit echter ook de kinderlijke vrees. Hoe zekerder men wordt door iemand geholpen te worden in het nastreven van een goed, hoe meer men vermijdt hem te beleedigen of zich van hem te verwijderen.

3. De kinderlijke vrees is niet beducht voor scheiding : ze zoekt de onderwerping aan God. Ze dreest alleen zich aan deze onderwerping te onttrekken. Wil men toch van scheiding spreken, dan kan men zeggen dat de kinderlijke vrees den afstand die tusschen God en ons bestaat, eerbiedigt, door zich nooit als Gods gelijke te gedragen, maar door zich aan Hem te onderwerpen. Ook de liefde erkent dien afstand, door God boven eigen persoon en boven alles te beminnen. Bijgevolg wanneer de liefde groeit, vermindert de eerbiedige vrees niet; wel integendeel, zij vermeert.

XIe ARTIKEL.

Blijft de vrees voorbestaan in den hemel?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de vrees in den hemel

AD SECUNDUM dicendum, quod timor poenae est, qui diminuit crescente spe. Sed ea crescente, crescit timor filialis, quia quanto aliquis certius expectat alicujus boni consecutionem per auxilium alterius, tanto magis veretur eum offendere, vel ab eo separari.

AD TERTIUM dicendum, quod timor filialis non importat separationem, sed magis subjectionem ad ipsum. Separationem autem refugit a subjectione ipsius. Sed quodammodo separationem importat per hoc, quod non praesumit se ei adaequare, sed ei se subjicit; quae etiam separatio inventur in charitate, in quantum diligit Deum supra se, et supra omnia. Unde amor charitatis augmentatus reverentiam timoris non minuit, sed auget.

ARTICULUS XI.

Utrum timor remaneat in patria.

[1-2. q. 67. art. 4. ad 3; 3. Dist. 34. q. 2. art. 3. qla. 4;
De Virt. q. 4. a. 4. ad 2.]

AD UNDECIMUM sic proceditur. Videtur, quod timor non remaneat in

niet blijft voortbestaan. — 1. In het *Boek der Spreuken* (1. 33) lezen we : « *Hij zal overvloed genieten, bevrijd van de vrees voor de rampen* ». We mogen dit woord toepassen op hen die reeds de wijsheid genieten in den hemel. Welnu men vreest alleen het kwaad, dat zooals boven gezegd is (2^e en 5^e Art.; 42^e Kw. 1^e Art.), het voorwerp is van de vrees. Bijgevolg is alle vrees uitgesloten in den hemel.

2. In den hemel, wordt de mensch aan God gelijk, naar het woord van Joannes in zijn *Tweeden Brief* (3. 2) : « *Wanneer de openbaring komt, zullen wij aan Hem gelijk zijn* ». Welnu God kent geen vrees. Evenmin dus de mensch, die in den hemel is.

3. De hoop is volmaakter dan de vrees, want het voorwerp van de hoop is het goede, het voorwerp van de vrees, het kwaad. Welnu de hoop houdt op te bestaan in den hemel. Bijgevolg zal ook de vrees ophouden te bestaan.

Daartegenover staat echter wat het *Boek der Psalmen* zegt (18. 10) : « *De heilige vreeze des Heeren blijft in de eeuwen der eeuwen* ».

patria : dicitur enim Proverb. I [v. 33] : « *Abundantia perfruetur, timore malorum sublato* », quod intelligitur de homine jam sapientia perfruente in beatitudine aeterna. Sed omnis timor est alicujus mali, quia malum est objectum timoris, ut supra dictum est [art. 2. et 5; 1-2. q. 42. art. 1.]. Ergo nullus timor erit in patria.

2. PRÆTEREA, homines in patria erunt Deo conformes, secundum illud 1. Joan. 3 [v. 2] : « *Cum apparuerit, similes ei erimus* ». Sed Deus nihil timet. Ergo homines in patria non habebunt aliquem timorem.

3. PRÆTEREA, spes est perfectior, quam timor, quia spes est respectu boni, timor respectu mali. Sed spes non erit in patria. Ergo nec timor erit in patria.

SED CONTRA est, quod dicitur in Psalm. 18 [v. 10] : « *Timor Domini sanctus permanet in saeculum* ».

LEERSTELLING. — De slaafsche vrees of de vrees voor de straf is totaal uitgesloten in den hemel. Want een dergelijke vrees wordt door de veiligheid der zaligheid, die tot de wezenheid der zaligheid behoort, uitgesloten, zooals boven gezegd is (I-II 5^e Kw. 4^e Art.). De kinderlijke vrees echter die groeit met de groeiende liefde, wordt door de volmaakte liefde vervolmaakt, en zal daarom in den hemel niet op dezelfde wijze als hier tot uiting komen. Dit wordt duidelijk, wanneer men in acht neemt dat het eigen voorwerp van de vrees een mogelijk kwaad is; het eigen voorwerp van de hoop, een mogelijk goed. Daar nu vreezen een soort vluchten is, zoo sluit de vrees het ontvluchten in van een mogelijk zwaar kwaad; want een gering kwaad boezemt geen vrees in. Welnu evenals het eerbiedigen van de orde een goed is voor eenieder, zoo is het verbreken van die orde, een kwaad. De orde echter vraagt dat een redelijk schepsel zich stellen zou onder God, maar boven de andere schepselen. Evenals dan het redelijk schepsel kwaad bedrijft, wanneer het de lagere schepselen zoo bemint, dat het zich aan hen ondergeschikt maakt, zoo bedrijft het ook kwaad wanneer het weigert zich aan God te onderwerpen, maar hoogmoedig tegen Hem opstaat en Hem misprijs. Welnu uit de natuur van den mensch volgt dat hij het kwaad kan bedrijf-

RESPONDEO dicendum, quod timor servilis, sive timor poenae, nullo modo erit in patria : excluditur enim talis timor per securitatem aeternae beatitudinis, quae est de ipsius beatitudinis ratione, sicut supra dictum est [q. 18. art. 3; 1-2. q. 5. art. 4.]. Timor autem filialis sicut augetur augmentata charitate, ita charitate perfecta perficietur. Unde non habebit in patria eumdem actum omnino, quem habet modo.

Ad cuius evidentiam sciendum est, quod proprium objectum timoris est malum possibile, sicut proprium objectum spei est bonum possibile; et cum motus timoris sit quasi fugae, importat timor fugam mali ardui possibilis, parva enim mala timorem non inducunt. Sicut autem bonum uniuscujusque est, ut in suo ordine consistat, ita malum uniuscujusque est, ut suum ordinem deserat; ordo autem creaturae rationalis est, ut sit sub Deo et supra caeteras creaturas. Unde sicut malum creaturae rationalis est, ut subdat se creaturae inferiori per amorem, ita etiam malum ejus est, si non Deo se subjiciat, sed in ipsum praesumptuose insiliat, vel contemnat. Hoc autem malum creaturae rationali secundum suam naturam consideratae possibile est, propter

ven, omdat zijn vrijen wil begeven kan. De volmaaktheid der zaligheid echter maakt die afwijking onmogelijk. Bijgevolg kunnen de zaligen het kwaad der zonde, of den opstand tegen God slechts duchten, als iets dat volgens de natuurlijke neiging van den wil mogelijk is, doch onmogelijk is geworden voor hen. Zij die op aarde leven duchten die scheiding van God, als een kwaad dat zonder meer mogelijk is. Daarom zegt Gregorius bij het *Boek Job* (26. 11) : « *De zuilen van den hemel staan te waggelen en rillen van angst bij het minst van zijn bewegingen* »: « *Zelfs de Krachten die in den hemel voortdurend in zijn tegenwoordigheid vertoeven, sidderen wanneer ze Hem zien. Ze sidderen niet omdat ze vreezen gestraft te worden, maar uit bewondering* ». Ze bewonderen immers Gods verhevenheid en onbegrijpelijkheid. Ook Augustinus zegt, zonder echter allen twijfel uit te sluiten, dat de zaligen zulke vrees kennen : « *De kuische vrees, die eeuwig blijft duren, ten minste indien in den hemel nog spraak is van vrees, is geen terugschrikken voor een mogelijke ramp, maar een vrees die een gevolg is van het goed dat ze bezitten en niet verliezen kunnen. Want wanneer de liefde waarmee men iets bemint niet vergaan kan, dan is de vrees dit goed te verliezen, gerustgesteld.*

naturalem liberi arbitrii flexibilitatem; sed in beatis fit non possibile per gloriae perfectionem; fuga ergo hujus mali, quod est Deo non subjici, ut possibilis naturae, impossibilis autem beatitudini, erit in patria. In via autem est fuga hujus mali, ut omnino possibilis. Et ideo Gregorius dicit 17. Moral. exponens illud Job 26 : Columnae coeli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus [cap. 17.]. « *Ipsae, inquit, virtutes coelestium, quae hunc sine cessatione conspicunt, in ipsa contemplatione contremiscunt; sed idem tremor, ne eis poenalis sit, non timoris est, sed admirationis* », quia scilicet admirantur Deum ut supra se existentem, et eis incomprehensibilem. Augustinus etiam 14. de Civit. Dei [cap. 9.] hoc modo ponit timorem in patria, quamvis hoc sub dubio derelinquat : « *Timor, inquit, ille castus permanens in saeculum saeculi, si erit in futuro saeculo, non erit timor exiens (1) a malo, quod accidere potest, sed tenens in bono, quod amitti non potest. Ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto, si dici potest, mali cavendi timor*

(1) exterrens.

Door de kuische vrees wordt noodzakelijker alle zonde van de hand gewezen, niet omdat men zijn zwakheid vreest, maar omdat de liefde zoo sterk is dat de zonde onmogelijk wordt. Indien echter elke vrees uitgesloten is in den hemel, dan kan men mogelijk zeggen dat de vrees eeuwig voortbestaat, omdat datgene voortbestaat, waartoe de vrees zelf geleid heeft ».

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De Bedenking wil enkel zeggen dat, bij de gelukzaligen, de vrees, die, bezorgd is om het kwaad te vermijden, uitgesloten is. Ze duiden echter niet op de gerustgestelde vrees, zoals Augustinus zegt.

2. « *Hetzelfde is, met betrekking tot God, evenzeer gelijksoortig als ongelijksoortig. Gelijksoortig naargelang iets den Onnavolgbare navolgen kan; ongelijksoortig omdat het veroorzaakte nooit de volmaaktheid van de oorzaak uitdrukt, waarmee het zich niet meten kan noch gelijkgesteld kan worden* ». Aldus Dionysius. Daarom is het niet noodig de vrees bij de gelukzaligen uit te sluiten, omdat ze bij God niet bestaat. Bij God kan ze niet aange troffen worden, daar Hij aan niemand ondergeschikt is, terwijl

securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare, et non solicitudine infirmitatis ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum; aut si nullius omnino generis timor ibi esse poterit, ita fortasse timor in saeculum saeculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit ».

AD PRIMUM ergo dicendum, quod in auctoritate praedicta excluditur a beatis timor solicitudinem habens, de malo praecavens, non autem timor securus, ut Augustinus dicit [loc. sup. cit.] .

AD SECUNDUM dicendum, quod, sicut dicit Dionysius 9. cap. de Div. Nom. : « Eadem et similia sunt Deo, et dissimilia : haec quidem secundum contingentem non imitabilis imitationem », idest in quantum secundum suum posse imitantur Deum, qui non est perfecte imitabilis; « haec autem secundum quod hic causata minus habent a causa infinitis mensuris et incomparabilibus deficientia ». Unde non oportet, si Deo non convenit timor, quia non habet superiorem, cui subjiciatur, quod propter hoc non conveniat beatis.

de zaligheid der hemelingen juist in hun ondergeschiktheid aan God gelegen is.

3. Er is iets onvolkomen in de hoop, nl. het voorwaardelijk karakter van de zaligheid, die voor de toekomst beloofd wordt. Dit karakter vervalt wanneer de zaligheid bereikt wordt. De vrees echter sluit in zich een natuurlijke onvolkomenheid, het schepsel aangeboren, doordat het oneindig ver van God afstaat. En die afstand blijft in de hemel. Bijgevolg zal de vrees niet totaal verdwijnen.

XIIe ARTIKEL.

Beantwoordt de zaligspreking : « Zalig de armen van geest », aan de gave van vrees?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de armoede van geest, niet de zaligheid is, die beantwoordt aan de gave van vrees. — I. We zegden (7^e Art.) dat de vrees het begin is van het geestelijk leven. De armoede daarentegen behoort tot de voltooiing van het geestelijk leven, naar het woord bij *Mattheus* (19. 21) : « Zoo

quorum beatitudo consistit in perfecta subjectione ad Deum.

AD TERTIUM dicendum, quod spes importat quemdam defectum, scilicet futuritionem beatitudinis, quae tollitur per eius praesentiam. Sed timor importat defectum naturalem creaturae, secundum quod infinitum distat a Deo, quod etiam in patria remanebit; et ideo timor non evacuabitur totally.

ARTICULUS XII.

Utrum paupertas spiritus sit beatitudo respondens dono timoris.

[3. Dist. 34. q. 1. art. 4; in Matth. c. 5.]

AD DUODECIMUM sic proceditur. Videtur, quod paupertas spiritus non sit beatitudo respondens dono timoris: timor enim est initium spiritualis vitae, ut ex dictis patet [art. 7.]. Sed paupertas pertinet ad perfectionem

ge volmaakt wilt zijn, ga dan verkoopen wat ge bezit, en geef het aan de armen ». Bijgevolg beantwoordt de armoede van geest niet aan de gave van vrees.

2. We lezen in het *Boek der Psalmen* (118. 120) : « *Door dring mijn vleesch met vrees* ». Daaruit blijkt dat de vrees de begeerten van het vleesch moet onderdrukken. Welnu het komt de zaligheid der tranen toe, de begeerten van het vleesch te bedwingen. Deze zaligheid beantwoordt bijgevolg beter aan de gave van vrees dan de zaligheid der armoede.

3. We hebben boven uiteengezet (9^e Art. 1^e Antw.), dat de gave van vrees beantwoordt aan de deugd van hoop. Doch de hoop komt beter overeen met de laatste zaligspreking : « *Zalig de vreedzamen, want ze zullen zonen van God genoemd worden* ». Want de Apostel schrijft in den *Brief aan de Romeinen* (5. 2) : « *We roemen in de hoop op de heerlijkheid van de kinderen Gods* ». Bijgevolg beantwoordt deze zaligheid beter aan de gave van vrees dan de armoede van geest.

4. Aan de zaligheden beantwoorden de vruchten, zooals vroeger gezegd is (I-II 70^e Kw. 2^e Art.). Welnu er is geen enkele vrucht die aan de gave van vrees beantwoordt. Bijgevolg kan

vitae spiritualis, secundum illud Matth. 19 [v. 21] : « Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, quae habes, et da pauperibus ». Ergo paupertas spiritus non respondet dono timoris.

2. PRÆTEREA, in Psal. 118 [v. 120] dicitur : « *Confige timore tuo carnes meas* », ex quo videtur, quod ad timorem pertineat carnem reprimere. Sed ad repressionem carnis maxime videtur pertinere beatitudo luctus. Ergo beatitudo luctus magis respondet dono timoris, quam beatitudo paupertatis.

3. PRÆTEREA, donum timoris respondet virtuti spei, sicut dictum est [art. 9. ad 1.]. Sed spei maxime videtur respondere beatitudo ultima, quae est : « *Beati pacifici, quoniam Filii Dei vocabuntur* » [Matt. cap. 5. v. 9.] quia, ut dicitur Rom. 5 [v. 2] : « *Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei* ». Ergo beatitudo illa magis respondet dono timoris, quam paupertas spiritus.

4. PRÆTEREA, supra dictum est [1-2. q. 70. art. 2.], quod beatitudinibus respondent fructus. Sed nihil in fructibus invenitur respondere dono

evenmin een zaligheid met die gave verband houden.

Daartegenover staat echter dat Augustinus zegt : « *De vrees van God is de nederigen eigen, van wie gezegd is : Zalig de armen van geest* ».

LEERSTELLING. — De armoede van geest beantwoordt waarlijk aan de gave van vrees. Het is immers de kinderlijke vrees eigen, God te eeren en zich aan Hem te onderwerpen. Wat uit deze ondergeschiktheid volgt behoort tot de gave van vrees. Welnu wanneer iemand zich onderwerpt aan God, dan houdt bij hem alle lust op, om zich in zichzelf of in iets anders te verheffen. Want dit zou in strijd zijn met de volmaakte ondergeschiktheid aan God. Vandaar dat de Psalmist zegt (19. 8) : « *Anderen gaan trots op hun strijdwagens en paarden; wij, op den naam van God* ». Derhalve, wanneer iemand God op volmaakte wijze vreest, dan zal hij zich nooit in zichzelf door hoogmoed verlustigen, noch grootgaan op uitwendige goederen, nl. op eerbewijzen en rijkdom. Welnu dit valt onder de armoede van geest. Want de armoede

timoris, ergo etiam neque in beatitudinibus aliquid ei respondet.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit, in lib. I. de Serm. Dom. in monte [cap. 4] : « *Timor Dei congruit humilibus, de quibus dicitur : Beati pauperes spiritu* ».

RESPONDEO dicendum, quod timori proprie respondet paupertas spiritus: cum enim ad timorem filialem pertineat Deo reverentiam exhibere, et ei subditum esse, id quod ex hujusmodi subjectione consequitur, pertinet ad donum timoris. Ex hoc autem quod aliquis Deo se subjicit, desinit quaerere in scipso vel in aliquo alio magnificari, nisi in Deo : hoc enim repugnaret perfectae subjectioni ad Deum. Unde dicitur in Psal. 19 [v. 8] : « *Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri invocabimus* », et ideo ex hoc quod aliquis perfecte timet Deum, consequens est, quod non quaerat magnificari in seipso per superbiam, neque etiam quaerat magnificari in exterioribus bonis, scilicet honoribus et divitiis, quorum utrumque pertinet ad paupertatem spiritus, secundum quod paupertas spiritus intelligi

van geest beduidt, volgens Augustinus, de vermorzeling van den opgeblazen en hoogmoedigen geest; of ook, het zich ontzeggen van de tijdelijke goederen, wat, naar de verklaring van Ambrosius en Hieronymus, geschiedt door den geest, d. i. door den persoonlijken wil, onder ingeving van den H. Geest.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Elke zaligheid is de daad van de volmaakte deugd. Daarom behooren al de zaligheden tot de volmaaktheid van het geestelijk leven. Deze volmaaktheid vergt, dat hij die volmaakt wil delen in de geestelijke goederen, begint met de tijdelijke goederen te misprijzen, zooals ook de vrees de eerste is onder de gaven. De volmaaktheid is echter niet te zoeken in het misprijzen der tijdelijke goederen als zoodanig. Dit prijsgeven van de tijdelijke goederen is slechts een middel om tot de volmaaktheid te komen. Wat de kinderlijke vrees betreft, waaraan de zaligheid der armoede beantwoordt, zij bestaat samen met de volmaaktheid der wijsheid, zooals boven gezegd is (7^e Art.).

2. De misplaatsde zelfverheffing en het grootgaan op tijdelijke bezittingen, zijn meer onmiddellijk tegengesteld aan de onderworpenheid aan God, door de kinderlijke vrees veroorzaakt, dan het

potest, vel exinanitio inflati et superbi spiritus, ut Augustinus exponit [loc. sup. cit. cap. 1], vel etiam abjectio temporalium rerum, quae fit spiritu, idest propria voluntate per instinctum Spiritus Sancti, ut Ambrosius [sup. illud Luc. 6. : Beati pauperes], et Hieronymus [sup. hunc loc. Matth. 5] exponunt.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod cum beatitudo sit actus virtutis perfectiae, omnes beatitudines ad perfectionem spiritualis vitae pertinent; in qua quidem perfectione principium esse videtur, ut tendens ad perfectam spiritualium bonorum participationem, terrena bona contemnat, sicut et timor primum locum habet in donis. Non autem consistit perfectio in ipsa temporalium bonorum desertione, sed haec est via ad perfectionem. Timor autem filialis, cui respondet beatitudo paupertatis, etiam est cum perfectione sapientiae, ut supra dictum est [art. 7.].

AD SECUNDUM dicendum, quod directius opponitur subjectioni ad Deum, quam facit timor filialis, indebita magnificatio hominis vel in seipso, vel in

zoeken van andere genoegens. Niettemin hinderen deze genoegens de kinderlijke vrees, gezien datgene wat uit deze genoegens volgt. Want hij die God eert en zich aan Hem onderwerpt, zoekt zijn genoegen niet in wat vreemd is aan God. Daar nu de wellust niet valt onder het lastige dat voorwerp van vrees is, terwijl dit wel het geval is voor de zelfverheffing, daarom beantwoordt de zaligheid der armoede meer onmiddellijk aan de vrees, en de zaligheid der tranen slechts gevolglijkerwijze.

3. De hoop sluit een beweging in, die betrekking heeft op den eindterm die nagestreefd wordt. De vrees daarentegen wijst op een beweging die zich van het uitgangspunt verwijdert. Daarom beantwoordt de laatste zaligheid, die de eindterm is van de geestelijke volmaaktheid, op passende wijze aan de hoop, bij wijze van laatste voorwerp. Maar de eerste zaligheid, die wijst op een verwijderen van de tijdelijke goederen die de ondergeschiktheid aan God hinderen, beantwoordt op passende wijze aan de vrees.

4. De vruchten, die betrekking hebben op een matig gebruik of op de onthouding van de tijdelijke goederen, beantwoorden het best aan de gave van vrees, nl. de bescheidenheid, de onthouding en de kuischheid.

aliis rebus, quam delectatio extranea; quae tamen opponitur timori ex consequenti, quia qui Deum reveretur et ei subditur, non delectatur in aliis a Deo. Sed tamen delectatio non pertinet ad rationem ardui, quam respicit timor, sicut magnificato. Et ideo directe beatitudo paupertatis respondet timori, beatitudo autem luctus ex consequenti.

AD TERTIUM dicendum, quod spes importat motum secundum habitudinem ad terminum ad quem tenditur, sed timor importat magis motum secundum habitudinem recessus a termino a quo; et ideo ultima beatitudo, quae est spiritualis perfectionis terminus, congrue respondet spei per modum objecti ultimi, sed prima beatitudo, quae est per recessum a rebus exterioribus impedientibus divinam subjectionem, congrue respondet timori.

AD QUARTUM dicendum, quod in fructibus illa, quae pertinent ad moderatum usum vel abstinentiam a rebus temporalibus, videntur dono timoris convenire, sicut modestia et continentia, et castitas.

TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER DE WANHOOP.

(Vier Artikelen.)

Verder handelen we over de ondeugden die tegenover de hoop staan; eerst over de wanhoop, daarna over de verwaandheid.

Omtrent het eerste stellen we vier vragen :

1. Is wanhoop zonde?
2. Is wanhoop mogelijk zonder ongeloof?
3. Is wanhoop de ergste zonde?
4. Is de traagheid oorzaak van de wanhoop?

I^r ARTIKEL.

Is wanhoop zonde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat wanhoop geen zonde is.

QUAESTIO XX.

DE DESPERATIONE.

Deinde considerandum est de vitiis oppositis : et primo de desperatione : secundo de praesumptione.

Circa primum quaeruntur quatuor.

1. Utrum desperatio sit peccatum. — 2. Utrum possit esse sine infidelitate. — 3. Utrum sit maximum peccatorum. — 4. Utrum oriatur ex acedia.

ARTICULUS I.

Utrum desperatio sit peccatum.

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod desperatio non sit peccatum :

— 1. Zooals blijkt uit Augustinus, keert de zonde zich naar de vergankelijke goederen en wendt zich af van het Onvergankelijke Goed. Welnu de wanhoop keert zich geenszins naar een vergankelijk goed. Bijgevolg is de wanhoop geen zonde.

2. Wat uit het goede voortkomt, is geen zonde. We lezen immers bij Mattheus (7, 18) : « *Een goede boom draagt geen slechte vruchten* ». Welnu wanhoop ontstaat uit iets wat goed is, nl. uit de vrees voor God, of uit den afschuw voor de grootheid van eigen zonden. Bijgevolg is wanhoop geen zonde.

3. Indien wanhoop zonde was, dan zou het den verdoemden ook als zonde aangerekend worden, dat ze wanhopen. Dit is echter geen zonde bij hen, maar de verdoeming zelf. Bijgevolg moet men de wanhoop evenmin als een schuld aanrekenen bij hen die hier op aarde leven; zoodat wanhoop geen zonde is.

Daarentegen staat echter dat, datgene waardoor de mensen tot zonde misleid worden, niet slechts zonde is, doch bovendien oorzaak van de zonde. Welnu de wanhoop is oorzaak van zonde. De Apostel schrijft immers in den *Brief aan de Ephesiërs* (4, 19) : « *Wanhopen aan zichzelf hebben ze zich aan losbandigheid over-*

omne enim peccatum habet conversionem ad commutabile bonum cum aversione ab incommutabili bono, ut per Augustinum patet in 1. lib. de Lib. Arbit. [cap. 16.]. Sed desperatio non habet conversionem ad commutabile bonum. Ergo non est peccatum.

2. PRÆTEREA, illud, quod oritur ex bona radice, non videtur esse peccatum, quia non potest arbor bona fructus malos facere, ut dicitur Matth. 7 [v. 18.]. Sed desperatio videtur procedere ex bona radice, scilicet ex timore Dei, vel ex horrore magnitudinis priorum peccatorum. Ergo desperatio non est peccatum.

3. PRÆTEREA, si desperatio esset peccatum, etiam damnatis esset peccatum, quod desperat. Sed hoc non imputatur eis ad culpam, sed magis ad damnationem. Ergo neque viatoribus imputatur ad culpam; et ita desperatio non est peccatum.

SED CONTRA, illud, per quod homines in peccata inducuntur, videtur esse non solum peccatum, sed principium peccatorum. Sed desperatio est hujusmodi : dicit enim Apostolus de quibusdam ad Ephes. 4 [v. 19] :

gegeven, zoodat ze uit hebzucht allerlei ontucht bedrijven ». Bijgevolg is wanhoop niet slechts zondig, doch oorzaak van andere zonden.

LEERSTELLING. — Het verstand bevestigt en ontket; het streefvermogen zoekt en ontvlucht, zooals de Wijsgeer leert. Wat voor het verstand, waar is of valsch, is voor het streefvermogen goed of slecht. De neiging van het streefvermogen die overeenstemt met een ware kennis is, op zich genomen, goed; deze welke aansluit bij een valsche kennis is, op zich genomen, slecht. De ware kennis van God vergt, dat men bevestigt dat Hij de mensen zaligmaakt en vergiffenis schenkt aan de zondaars, naar het woord van Ezechiël (18. 23): « *Ik wil geen behagen scheppen in de dood van den zondaar, Ik zie liever dat hij zijn wandel verbetert en leeft* ». De valsche kennis van God meent daarentegen dat God de vergiffenis weigert aan den berouwvollen zondaar, of dat Hij de genade der bekeering aan de zondaars niet geeft. Diensvolgens is de hoop, die met de ware kennis van God overeenstemt, lofwaardig en deugdzaam; de wanhoop echter, die volgt uit een valsche kennis, is ondeugd en zonde.

« *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiae in operationem omnis immunditiae, et avaritiae* ». Ergo desperatio non solum est peccatum, sed aliorum peccatorum principium.

RESPONDEO dicendum, quod secundum Philosophum in 6. Ethic. [cap. 2.], illud, quod est in intellectu affirmatio vel negatio, est in appetitu prosecutio et fuga; et quod est in intellectu verum vel falsum, est in appetitu bonum et malum; et ideo omnis motus appetitivus conformiter se habens intellectui vero, est secundum se bonus, omnis autem motus appetitivus conformiter se habens intellectui falso, est secundum se malus et peccatum. Circa Deum autem vera existimatio intellectus est, quod ex ipso provenit hominum salus, et venia peccatoribus datur, secundum illud Ezech. 18 [v. 23]: « *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* »; falsa autem opinio est, quod peccatori poenitenti veniam deneget, vel quod peccatores ad se non convertat per gratiam justificantem. Et ideo sicut motus spei, qui conformiter se habet ad existimationem veram, est laudabilis et virtuosus, ita oppositus motus desperationis, qui se habet conformiter existimationi falsae de Deo, est vitiosus et peccatum.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Door elke doodzonde wendt men zich af van het Onvergankelijke Goed, en keert men zich naar het vergankelijke. Dit geschieft niet altijd op dezelfde wijze. De zonde tegengesteld aan de goddelijke deugden, de haat van God, de wanhoop, het ongeloof, zijn hoofdzakelijk een afkeer van God; want de goddelijke deugden hebben God als voorwerp. Die afkeer heeft als gevolg dat men zich naar het vergankelijke wendt; omdat hij die zich van God afkeert, zich noodzakelijk naar iets anders keert. De zonden daarentegen, die op de eerste plaats het vergankelijke zoeken, hebben de afkeer van het Onvergankelijke slechts als gevolg. Immers hij die ontucht bedrijft, heeft de rechtstreeksche bedoeling niet, zich van God af te keeren. Hij zoekt het vleeschelijk genot; waaruit volgt dat hij zich van God afkeert.

2. Iets kan op dubbele wijze uit de deugd voortspruiten: rechtstreeks uit de deugd zelf, zooals de daad uit de vaardigheid. En aldus is de deugd nooit oorzaak van zonde. In dien zin zegt Augustinus dat men geen misbruik kan maken van een deugd. Evenwel, ook zijdelings of toevalligerwijze kan iets uit de deugd voortkomen. En in dien zin kan de deugd aanleiding worden tot zon-

AD PRIMUM ergo dicendum, quod in quolibet peccato mortali est quodammodo aversio a bono incommutabili, et conversio ad bonum commutabile, sed aliter et aliter, nam principaliter consistunt in aversione a bono incommutabili peccata, quae opponuntur virtutibus theologicis, ut odium Dei et desperatio et infidelitas, quia virtutes theologicae habent Deum pro objecto; ex consequenti autem important conversionem ad bonum commutabile, inquantum anima deserens Deum, consequenter necesse est quod ad alia convertatur. Peccata vero alia principaliter consistunt in conversione ad commutabile bonum, ex consequenti vero in aversione ad incommutabili bono: non enim qui fornicatur, intendit a Deo recedere, sed carnali delectatione frui; ex quo sequitur, quod a Deo recedat.

AD SECUNDUM dicendum, quod ex radice virtutis potest aliquid procedere dupliciter: uno modo directe ex parte ipsius virtutis, sicut actus procedit ex habitu; et hoc modo ex virtuosa radice non potest aliquid peccatum procedere: hoc enim sensu Augustinus dicit in lib. 2. de Lib. Arbit. [cap. 18. et 19.], quod virtute nemo male utitur; alio modo procedit aliquid ex virtute indirecte, sive occasionaliter, et sic nihil prohibet, aliquid peccatum ex

de. Iemand kan immers trots worden omdat hij weet dat hij deugdzaam is, naar het woord van Augustinus : « *De hoogmoed maakt zich van de goede werken meester, om ze te verderven* ». En op die wijze ontstaat de wanhoop uit de vrees van God en de afschuw voor eigen zonden; men misbruikt wat op zichzelf goed is, en vindt er een aanleiding in tot wanhoop.

3. De verdoemden zijn niet bekwaam te hopen, omdat de zaligheid voor hen onvoorwaardelijk uitgesloten is. Hun gebrek aan hoop is daarom geen nieuwe schuld, doch een deel van hun straf. Ook hier op de wereld zondigt men niet wanneer men wanhoop iets te bereiken wat niet binnen zijn bereik valt; b. v. wanneer een geneesheer aan iemands genezing wanhoopt, of iemand wanhoop rijk te worden.

IIe ARTIKEL.

Is wanhoop mogelijk zonder ongeloof?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat wanhoop zonder onge-

---

aliqua virtute procedere, sicut interdum aliqui de virtutibus superbiunt, secundum illud Augustini [epist. 211. al. 109] : « Superbia bonis operibus insidiatur, ut pereant », et hoc modo ex timore Dei, vel ex horrore priorum peccatorum contingit desperatio, inquantum his bonis aliquis male utitur, occasionem ab eis accipiens desperandi.

AD TERTIUM dicendum, quod damnati non sunt in statu sperandi propter impossibilitatem reditus ad beatitudinem, et ideo quod non sperant, non imputatur eis ad culpam, sed est pars damnationis ipsorum, sicut etiam in statu viae si quis desperaret de eo, quod non est natus adipisci, vel quod non est ei debitum adipisci, non esset peccatum, puta si medicus desperet de curatione alicujus infirmi, vel si aliquis desperet se fore divitias adepturum.

ARTICULUS II.

Utrum desperatio sine infidelitate esse possit.

[2. Dist. 43. art. 3. ad 1.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videlur, quod desperatio sine infidelitate

loof onmogelijk is. — 1. De hoop ontleent haar zekerheid aan het geloof. Welnu zoolang de oorzaak blijft, zoolang blijft ook het uitwerksel. Niemand kan bijgevolg de zekerheid van de hoop door de wanhopig verliezen, tenzij het geloof verloren is.

2. Wie zijn eigen schuld verkiest boven de Goddelijke Goedheid en Barmhartigheid, loochent de oneindigheid van de Goddelijke Barmhartigheid en Goedheid. Welnu, dergelijke loochening is een daad van ongeloof, naar het woord uit het *Boek der Schepping* (4. 13) : « *Mijn zonde is te groot om vergeven te worden* ». Bijgevolg is de wanhopige, een ongeloovige.

3. Hij die een veroordeelde ketterij aankleeft is een ongeloovige. Welnu de wanhopige valt in de veroordeelde ketterij der Novatianen, die beweren dat de zonden na het doopsel niet kunnen vergeven worden. Bijgevolg is een wanhopige, een ongeloovige.

Daartegenover staat echter dat, wanneer iets verdwijnt wat op iets anders volgt, niet meteen ook dat eerste verdwijnt. Welnu, zoals boven gezegd is (17^e Kw. 7^e Art.), volgt de hoop op het geloof. Bijgevolg wanneer de hoop verloren gaat, kan het geloof blijven. Niet iedere wanhopige is bijgevolg een ongeloovige.

esse non possit : certitudo enim spei a fide derivatur. Sed manente causa, non tollitur effectus. Ergo non potest aliquis certitudinem spei amittere desperando, nisi fide sublata.

2. PRÆTEREA, præferre culpam propriam bonitati vel misericordiae divinae, est negare infinitatem divinae misericordiae vel bonitatis, quod est infidelitatis. Sed qui desperat, culpam suam præfert misericordiae vel bonitati divinae, secundum illud Gen. 4 [v. 13] : « Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear ». Ergo quicumque desperat, est infidelis.

3. PRÆTEREA, quicumque incidit in haeresim damnatam, est infidelis. Sed desperans videtur incidere in haeresim damnatam, scilicet Novatianorum, qui dicunt, peccata non remitti post baptismum. Ergo videtur, quod quicumque desperat, sit infidelis.

SED CONTRA est, quod remoto posteriori, non removetur prius. Sed spes est posterior fide, ut supra dictum est [q. 17. art. 7.]. Ergo, remota spe, potest remanere fides. Non ergo quicumque desperat, est infidelis.

LEERSTELLING. — Het ongeloof hoort bij het verstand; de wanhoop, bij het streefvermogen. Het verstand nu, heeft betrekking op het algemeene, het streefvermogen op het afzonderlijke; want het streeft naar werkelijke dingen, die alle afzonderlijke dingen zijn. Iemand kan omtrent het algemeene juist oordeelen, en niettemin ongeregeld zijn naar zijn streefvermogen, omdat zijn waardeschatting van het afzonderlijke bedorven is. Men gaat immers van een algemeene waardeering over tot de handeling van het streefvermogen door bemiddeling van een particuliere waardeering, zooals de Wijsgeer zegt. Aldus ook kan men uit een algemeen beginsel, geen particulier besluit afleiden, tenzij door bemiddeling van een particuliere stelling. Aldus kan het gebeuren dat iemand die zijn geloof in het algemeen gezond bewaard heeft, faalt wanneer hij het particuliere nastreeft, omdat zijn particulier oordeel bedorven is door ondeugd of hartstocht. B. v. hij die ontucht bedrijft, kiest op dit oogenblik de ontucht, als zijn particulier goed; zijn particulier oordeel is bedorven. Zijn algemeen oordeel kan echter gezond blijven, en hij kan oordeelen volgens het geloof, dat ontucht doodzonde is. Op dergelijke wijze kan iemand, hoewel hij trouw blijft gelooven door een algemeen oor-

RESPONDEO dicendum, quod infidelitas pertinet ad intellectum, despectus autem ad vim appetitivam. Intellectus autem universalium est, sed vis appetitiva movetur circa particulares res : est enim motus appetitivus ab anima ad ies, quae in seipsis particulares sunt. Contingit autem aliquem habentem rectam existimationem in universali, circa motum appetitivum non recte se habere, corrupta ejus aestimatione in particulari, quia necesse est, quod ab aestimatione in universali ad appetitum rei particularis perveniatur mediante aestimatione particulari, ut dicitur in 3. de An. [cap. 11.], sicut ex propositione universali non infertur conclusio particularis, nisi assumendo particularem. Et inde est, quod aliquis habens rectam fidem in universali, deficit in motu appetitivo circa particulare, corrupta particulari ejus aestimatione per habitum, vel per passionem, sicut ille qui fornicatur, eligendo fornicationem ut bonum sibi, ut nunc, habet corruptam aestimationem in particulari, cum tamen retineat universalem aestimationem veram secundum fidem, scilicet quod fornicatio sit mortale peccatum; et similiter aliquis retinendo in universali veram aestimationem fidei, quod scilicet est remissio

deel, dat de vergiffenis der zonden in de kerk mogelijk is, een beweging van wanhoop ondergaan, alsof voor hem, gezien zijn toestand, alle hoop op vergiffenis verloren was. Zijn particulier oordeel is vervalscht. Waaruit blijkt dat wanhoop, zooals trouwens elke andere doodzonde, zonder ongeloof mogelijk is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het uitwerksel houdt op te bestaan, niet alleen wanneer de eerste oorzaak wegvalt, doch ook wanneer de tweede oorzaak wegvalt. Bijgevolg kan de hoop verdwijnen, niet slechts wanneer het algemeen geloofsoordeel, dat de eerste oorzaak is van de zekerheid van de hoop, uitgedoofd wordt, doch ook wanneer een of ander particulier oordeel, dat de tweede oorzaak is, vervalscht is.

2. Wanneer iemand in het algemeen oordeelt dat Gods Barmhartigheid niet oneindig is, dan is hij een ongeloovige. Doch de wanhopige oordeelt niet aldus. Hij meent dat hij, gezien zijn toestand, om rekenen van een particuliere gesteldheid, op de Goddelijke Barmhartigheid niet rekenen mag.

3. De Novatianen ontkennen in het algemeen de vergiffenis der zonden in de kerk.

peccatorum in Ecclesia, potest tamen pati motum desperationis, quod scilicet sibi in tali statu existenti non sit sperandum de venia, corrupta aestimatione ejus circa particulare. Et per hunc modum potest esse desperatio sine infidelitate, sicut et alia peccata mortalia.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod effectus tollitur, non solum sublata causa prima, sed etiam sublata causa secunda; unde motus spei auferri potest, non solum sublata universali existimatione fidei, quae est sicut causa prima certitudinis spei, sed etiam sublata aestimatione particulari, quae est sicut secunda causa.

AD SECUNDUM dicendum, quod si quis in universali existimaret misericordiam Dei non esse infinitam, esset infidelis; hoc autem non existimat desperans, sed quod sibi in statu illo propter aliquam particularem dispositionem, non sit de divina misericordia sperandum.

Et similiter dicendum est **AD TERTIUM**, quod Novatiani in universali negant, remissionem peccatorum fieri in Ecclesia.

IIIe ARTIKEL.

Is de wanhoop de zwaarste zonde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de wanhoop niet de zwaarste zonde is. — 1. Wij zegden (vorig Art.) dat de wanhoop mogelijk is zonder ongeloof. Welnu het ongeloof is de zwaarste zonde, daar ze de grondvesten van het geestelijk gebouw ondermijnt. Bijgevolg is de wanhoop de zwaarste zonde niet.

2. De Wijsgeer leert dat het ergste kwaad aan het hoogste goed tegengesteld is. Welnu de liefde is verhevener dan de hoop, zooals we lezen in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (13. 13). Bijgevolg is de haat van God een zwaarder zonde dan de wanhoop.

3. In de zonde van wanhoop treffen we slechts een ongeregelden afkeer van God aan, terwijl we in de andere zonden, niet slechts een ongeregelden afkeer, doch ook een ongeregelde toeneiging vaststellen. Bijgevolg is de wanhoop niet alleen de zwaarste zonde niet, doch ze is een geringere zonde dan de andere.

ARTICULUS III.

Utrum desperatio sit maximum peccatorum.

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur, quod desperatio non sit maximum peccatorum : potest enim esse desperatio absque infidelitate, sicut dictum est [art. praec.]. Sed infidelitas est maximum peccatorum, quia subruit fundamentum spiritualis aedificii. Ergo desperatio non est maximum peccatorum.

2. PRÆTEREA, majori bono majus malum opponitur, ut patet per Philosophum in 8. Ethic. [cap. 10.]. Sed charitas est major spe, ut dicitur 1. Cor. 13 [v. 13.]. Ergo odium Dei est majus peccatum quam desperatio.

3. PRÆTEREA, in peccato desperationis est solum inordinata aversio a Deo. Sed in aliis peccatis est non solum aversio inordinata a Deo, sed etiam inordinata conversio. Ergo peccatum desperationis non est gravius, sed minus aliis.

Daartegenover staat echter, dat de ongeneesbare zonde, de al-lerzwaarste is, naar het woord van *Jeremias* (30. 12) : « *Uw plaag is ontzettend, en schrijnend uw wonde* ». Welnu, de zonde van wanhoop is ongeneesbaar, volgens het woord van *Jeremias* (15. 18) : « *Er is geen einde aan mijn smart, mijn wonde schrijnt, ongeneeslijk* ». Bijgevolg is de wanhoop de zwaarste zonde.

LEERSTELLING. — De zonden tegen de goddelijke deugden, zijn uiteraard zwaarder dan andere zonden. Want de goddelijke deugden hebben God zelf als voorwerp, zoodat de zonden tegen die deugden, rechtstreeks een afkeer van God insluiten. Welnu in elke doodzonde moet de grondreden van het kwaad en van zijn zwaarte, gezocht worden in dien afkeer van God. Want indien het mogelijk was zich naar een vergankelijk goed te keeren, zonder zich van God af te keeren, dan zou er geen spraak zijn van doodzonde, hoewel deze gekeerdheid naar het vergankelijke, ongeordend zou zijn. Bijgevolg is de zonde die voornamelijk en wezenlijk een afkeer is van God, de zwaarste onder alle doodzonden.

Het ongeloof, de wanhoop en de haat tegen God zijn zonden

SED CONTRA, peccatum insanabile videtur esse gravissimum, secundum illud Jerem. 30 [v. 12] : « *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua* ». Sed peccatum desperationis est insanabile, secundum illud Jerem. 15 [v. 18] : « *Plaga mea desperabilis renuit curari* ». Ergo desperatio est gravissimum peccatum.

RESPONDEO dicendum, quod peccata, quae opponuntur virtutibus theologicis, sunt secundum suum genus graviora peccatis aliis : cum enim virtutes theologicae habeant Deum pro objecto, peccata eis opposita important directe et principaliter aversionem a Deo; in quolibet autem peccato mortali principalis ratio mali et gravitas est ex hoc, quod avertit a Deo : si enim posset esse conversio ad bonum commutabile sine aversione a Deo, quamvis esset inordinata, non esset peccatum mortale; et ideo illud, quod primo et per se habet aversionem a Deo, est gravissimum peccatum inter peccata mortalia. Virtutibus autem theologicis opponuntur infidelitas, desperatio, et odium Dei, inter quae odium et infidelitas, si desperationi comparentur, inveniuntur secundum se quidem, idest secundum rationem propriae spe-

tegen de goddelijke deugden. In vergelijking met de wanhoop, zijn de haat tegen God en het ongeloof uiteraard, d. i. naar den aard van hun soort, de zwaarste. Het ongeloof immers, weigert Gods Waarheid te aanvaarden; de haat tegen God, verzet den wil tegen de Goddelijke Goedheid; de wanhoop, belet den mensch te vertrouwen dat hij aan Gods Goedheid deelachtig wordt. Derhalve zijn het ongeloof en de haat tegen God in strijd met God zelf. De wanhoop echter is in strijd met God, in zoover wij aan zijn volkomenheid deelachtig worden. Het is bijgevolg erger Gods waarheid niet te gelooven of God te haten, dan niet te hopen dat wij de glorie door Hem zullen verkrijgen.

Indien men echter de wanhoop vergelijkt met die twee andere zonden, van ons standpunt uit, dan is de wanhoop gevaarlijker. Want door de hoop worden we afgehouden van het kwaad en aangezet om het goed na te streven. Verliest men de hoop, dan geeft men zich teugelloos aan de ondeugd over en men verwaarloost het goede. Op dit woord uit het *Boek der Spreuken* (24. 10) : « *Indien gij, als het u slecht gaat, wanhoopt, dan schieten uw krachten te kort* », zegt de Glossa : « *Niets is verfoelijker dan de wanhoop; want wie in wanhoop vervalt, verliest elke standvastigheid tegenover de algemeene verplichtingen van dit leven,* »

ciei, graviora : infidelitas enim provenit ex hoc, quod homo ipsam Dei veritatem non credit; odium vero Dei provenit ex hoc, quod voluntas hominis ipsi divinae bonitati contrariatur; desperatio autem ex hoc, quod homo non sperat se bonitatem Dei participare. Ex quo patet, quod infidelitas et odium Dei sunt contra Deum, secundum quod in se est; desperatio autem, secundum quod ejus bonum participatur a nobis; unde majus peccatum est, secundum se loquendo, non credere Dei veritatem, vel odire Deum, quam non sperare consequi gloriam ab ipso. Sed si comparetur desperatio ad alia duo peccata ex parte nostra, sic desperatio est periculosior, quia per se spem revocamus a malis, et inducimus ad bona prosequenda; et ideo sublata spe, irrefraenate homines labuntur in vitia, et a bonis laboribus retrahuntur; unde super illud Proverb. 24 [v. 10] : Si desperaveris lapsus in die angustiae, minuetur fortitudo tua, dicit Glos. [ordin.] : « Nihil est execrabilius desperatione, quam qui habet, et in generalibus hujus vitae laboribus, et, quod pejus est, in fidei certamine constantiam perdit ». Et Isidorus dicit in

en wat erger is, in den strijd voor het geloof ». En Isidorus leert : « *Wie een misdaad bedrijft, doodt zijn ziel; doch wie wanhoopt, stort zichzelf in de hel ».*

Dit volstaat om op de bedenkingen te antwoorden.

IVe ARTIKEL.

Is de traagheid oorzaak van de wanhoop?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de wanhoop niet veroorzaakt wordt door de traagheid. — 1. Hetzelfde kan niet te gelijk uit verschillende oorzaken ontstaan. Welnu, volgens Gregorius, ontstaat de wanhoop betreffende het andere leven, uit de ontucht. Bijgevolg niet uit de traagheid.

2. De wanhoop is tegengesteld aan de hoop, en de traagheid aan de geestelijke vreugde. Welnu, de geestelijke vreugde ontstaat uit de hoop, zooals gezegd wordt in den *Brief aan de Romeinen* (12. 12) : « *Weest blijde in de hoop* ». Bijgevolg wordt de traagheid veroorzaakt door de wanhoop en niet andersom.

lib. 2, de Summo Bono [cap. 14] : « *Perpetrare flagitium aliquod, mors animae est; sed desperare est descendere in infernum* ».

Et per hoc palet responsio AD OBJECTA.

ARTICULUS IV.

Utrum desperatio ex acedia oriatur.

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod desperatio ex acedia non oriatur : idem enim non procedit ex diversis causis. Desperatio autem futuri saeculi procedit ex luxuria, ut dicit Gregorius 31. Moral. [cap. 17.]. Non ergo procedit ex acedia.

2. PRÆTEREA, sicut spei opponitur desperatio, ita gaudio spirituale opponitur acedia. Sed gaudium spirituale procedit ex spe, secundum illud Rom. 12 [v. 12] : « *Spe gaudentes* ». Ergo acedia procedit ex desperatione, et non e converso.

3. Tegengestelde dingen worden door tegengestelde oorzaken tweeggebracht. Welnu de hoop, tegengesteld aan de wanhoop, wordt veroorzaakt door de beschouwing van de goddelijke weldaden, bijzonder door de beschouwing van de Menschwording. Augustinus zegt immers : « *Niets was noodzakelijker om onze hoop te ontwikkelen, dan dat God ons duidelijk maakte hoezeer Hij ons bemint. Welk duidelijker bewijs kon ons daarvan gegeven worden, dan het feit dat de Zoon Gods zich gewaardigde zich met onze natuur te vereenigen?* ». Bijgevolg is de wanhoop veeleer toe te schrijven aan de nalatigheid waaraan we ons schuldig maken,wanneer we verwaarlozen het mysterie der Menschwording te beschouwen, dan aan de traagheid.

Daartegenover staat echter, dat Gregorius de wanhoop rekent onder de zonden die uit de traagheid voortspruiten.

LEERSTELLING. — We zegden reeds boven (17^e Kw. 1^e Art. I-II. 40^e Kw. 1^e Art.), dat het voorwerp van de hoop een moeilijk te bereiken goed is, dat niettemin kan verkregen worden, of door eigen inspanning of met de hulp van een ander. De hoop op de zaligheid kan bijgevolg op een dubbele wijze bij iemand

3. PRÆTEREA, contrariorum contrariae sunt causae. Sed spes, cui opponitur desperatio, videtur procedere ex consideratione divinorum beneficiorum, et maxime ex consideratione Incarnationis : dicit enim Augustinus 13. de Trin. [cap. 10] : « *Nihil tam necessarium fuit ad erigendam spem nostram, quam ut demonstraretur nobis, quantum nos Deus diligenteret. Quid vero hujus rei isto indicio manifestius, quam quod Dei Filius naturae nostræ dignatus est inire consortium?* ». Ergo desperatio magis procedit ex negligencia hujus considerationis, quam ex acedia.

SED CONTRA est, quod 31. Moral. [cap. 17.] Gregorius desperationem enumerat inter ea, quae procedunt ex acedia.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut supra dictum est [q. 17. art. 1; 1-2. q. 40. art. 1.], objectum spei est bonum arduum possibile adipisci vel per se, vel per alium. Dupliciter potest ergo in aliquo spes deficere de bea-

ontbreken : ofwel, omdat men de zaligheid niet beschouwt als iets dat moeilijk te bereiken is; ofwel, omdat men denkt dat men de zaligheid niet kan bekomen, noch door eigen kracht, noch door de kracht van een ander. Wanneer de geestelijke goederen niet als ware goederen gesmaakt of hooggeschat worden, dan is dit een teeken dat ons hart met een ongeregeld genegenheid tegenover de lichamelijke genoegens, die hoofdzakelijk vleeschelijke genoegens zijn, besmet is. De gehechtheid aan deze goederen wekt tegenzin tegenover de geestelijke goederen; men acht deze goederen geen inspanning waard. In dezen zin moet de wanhoop aan de ontucht toegeschreven worden. Wanneer echter iemand oordeelt dat een moeilijk te bereiken goed niet kan bekomen worden, noch door eigen kracht, noch met de hulp van een ander, dan mag men zeggen dat de schuld van deze gesteldheid te zoeken is in een te groote neerslachtigheid, waardoor hij, die door zulke gesteldheid totaal overmand is, dit goed als onbereikbaar beschouwt. Daar nu de traagheid een droefenis is, die den geest terneerdrukt, kan men zeggen dat de traagheid op die wijze oorzaak is van de wanhoop. Indien men echter in acht neemt dat het eigene in het voorwerp van de hoop is dat het bereikbaar is, (want ook andere hartstochten hebben het goede en het moeilijke als voorwerp), dan moet men besluiten dat de wanhoop hoofdzakelijk uit de traagheid

titudine obtinenda : uno modo, quia non reputat eam ut bonum arduum; alio modo, quia non reputat eam ut possibilem adipisci vel per se, vel per alium. Ad hoc autem quod bona spiritualia non sapiant nobis quasi bona, vel non videantur nobis quasi magna bona, praecipue perducimur per hoc, quod affectus noster est infectus amore delectationum corporalium, inter quas praecipue sunt delectationes venereae, nam ex affectu harum delectationum contingit quod homo fastidit bona spiritualia, et non sperat ea quasi quaedam bona ardua; et secundum hoc desperatio causatur ex luxuria. Ad hoc autem quod aliquod bonum arduum non aestimet ut possibile sibi adipisci vel per se, vel per alium, perducitur ex nimia dejectione, quae quando in affectu hominis dominatur, videtur ei, quod numquam possit ad aliquod bonum relevare; et quia acedia est tristitia quaedam dejectiva spiritus, ideo per hunc modum desperatio ex acedia generatur; hoc autem est proprium objectum spei, scilicet quod sit possibile, nam bonum, et arduum etiam ad

voortspruit. Ook de ontucht echter kan oorzaak zijn, om boven vermelde reden (in de Leerst.).

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het antwoord is uit de Leerst. duidelijk.

2. De Wijsgeer zegt dat de vreugde veroorzaakt wordt door de hoop, en dat diegene die in vreugde leven, ook met groter hoop vervuld zijn. Wie echter door droefheid gedrukt worden, vervallen daardoor ook gemakkelijker in wanhoop, naar het woord van den Apostel in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (2. 7) : « *Opdat hij niet door overdreven droefheid ten gronde gaat* ». Omdat nu het voorwerp van de hoop het goede is, dat het streefvermogen natuurlijkerwijze nastreeft en niet natuurlijkerwijze vlucht, doch slechts om reden van een of andere hindernis, daarom zeggen we dat de vreugde meer onmiddellijk uit de hoop voortspruit, de wanhoop echter uit de droefheid.

3. De nalatigheid in het beschouwen van Gods weldaden is ook toe te schrijven aan de traagheid, want hij die door hartstocht is ingenomen, denkt ook gemakkelijker aan datgene waarop die hartstocht betrokken is. Een mensch die door droefheid gekweld

alias *passiones* pertinent; unde *specialius oritur ex acedia, potest tamen oriri ex luxuria, ratione jam dicta [in corp.]*.

Unde palet responsio AD PRIMUM.

AD SECUNDUM dicendum, quod, sicut Philosophus dicit in 2. Rhet. [cap. 2.], sicut spes facit delectationem, ita etiam homines in delectationibus existentes efficiuntur majoris spei; et per hunc etiam modum homines in tristitiis existentes facilius in desperationem incident, secundum illud 2. ad Cer. 2. [v. 7] : « *Ne majori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est* ». Sed tamen quia spei objectum est bonum, in quod naturaliter tendit appetitus, non autem refugit ab eo naturaliter, sed solum propter aliquod impedimentum superveniens, ideo directius quidem ex spe oritur gaudium, desperatio autem e converso ex tristitia.

AD TERTIUM dicendum, quod ipsa negligentia considerandi divina beneficia ex acedia provenit : homo enim affectus aliqua passione praecipue illa cogitat, quae ad illam pertinent passionem; unde homo in tristitiis cons-

wordt denkt niet gemakkelijk aan wat groot en aangenaam is,
maar aan droeve dingen, tenzij hij door een krachtige inspanning,
zich daarvan afkeert.

---

titutus non de facili aliqua magna et jocunda cogitat, sed solum tristia, nisi
per magnum conatum se avertat a tristibus.

EEN EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER HET VERMETEL VERTROUWEN

(*Vier Artikelen.*)

Daarna handelen we over het vermetel vertrouwen en daaromtrent stellen wij vier vragen :

1. Waarop steunt het vermetel vertrouwen?
2. Is vermetel vertrouwen zonde?
3. Waartegenover staat het vermetel vertrouwen?
4. Uit welke ondeugd volgt het?

I^e ARTIKEL.

Steunt het vermetel vertrouwen of God of op eigen vermogen?

BEDENKINGEN. — Men beweert dat het vermetel vertrouwen, dat een zonde is tegen den H. Geest, niet steunt op God doch op

QUAESTIO XXI.

DE PRAESUMPTIONE.

Deinde considerandum est de praesumptione.

Et circa hoc quaeruntur quatuor : 1. Quid sit objectum praesumptionis, cui innititur. — 2. Utrum sit peccatum. — 3. Cui opponatur. — 4. Ex quo vitio oriatur.

ARTICULUS I.

Utrum praesumptio innitatur Deo, an propriae virtuti.

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod praesumptio, quae est pecca-

eigen vermogen. — 1. Hoe geringer het vermogen is, hoe zwaarder de zonde van hem die er te veel op steunt. Welnu het vermogen van een mensch is geringer dan dat van God. Bijgevolg zondigt men zwaarder door overmoedig te rekenen op eigen kracht, dan door een te hoogen dunk te hebben van Gods vermogen. Welnu de zonde tegen den H. Geest is de allerzwaarste. Bijgevolg rekent het vermetel vertrouwen, dat een zonde is tegen den H. Geest meer op menschelijk dan op goddelijk vermogen.

2. Uit de zonde tegen den H. Geest spruiten andere zonden voort. Immers, de zonde tegen den H. Geest is een kwaadwilligheid, die iemand ertoe aanzet te zondigen. Welnu andere zonden spruiten gemakkelijker voort uit den overmoed waardoor iemand een te hoogen dunk heeft van zichzelf, dan uit den overmoed waardoor men een te hoogen dunk heeft van Gods vermogen. De eigenliefde is immers, volgens Augustinus, oorzaak van alle zonde. Bijgevolg steunt het vermetel vertrouwen, dat een zonde is tegen den H. Geest, hoofdzakelijk op menschelijke kracht.

3. De zonde ontstaat uit een ongeordende gekeerdheid naar het vergankelijke. Welnu het vermetel vertrouwen is zonde. Bijgevolg is het veeleer het gevolg van een overdreven gehechtheid aan het

lum in Spiritum Sanctum, non innitatur Deo, sed propriae virtuti : quanto enim minor est virtus, tanto magis peccat, qui ei nimis innititur. Sed minor est virtus humana, quam divina. Ergo gravius peccat, qui praesumit de virtute humana, quam qui praesumit de virtute divina. Sed peccatum in Spiritum Sanctum est gravissimum. Ergo praesumptio, quae ponitur species peccati in Spiritum Sanctum, inhaeret virtuti humanae magis, quam divinae.

2. PRÆTEREA, ex peccato in Spiritum Sanctum alia peccata oriuntur : peccatum enim in Spiritum Sanctum dicitur malitia, ex qua quis peccat. Sed magis videntur alia peccata oriri ex praesumptione, qua homo praesumit de seipso, quam ex praesumptione, qua homo praesumit de Deo, quia amor sui est principium peccandi, ut patet per Augustinum 14. de Civit. Dei [cap. 28.]. Ergo videtur, quod praesumptio, quae est peccatum in Spiritum Sanctum, maxime innitatur virtuti humanae.

3. PRÆTEREA, peccatum provenit ex conversione inordinata ad bonum commutabile. Sed praesumptio est quoddam peccatum. Ergo magis con-

menschelijk vermogen, dat een vergankelijk goed is, dan van een overdreven gehechtheid aan Gods vermogen, dat een onvergankelijk goed is.

Daartegenover staat echter, dat evenals de wanhopige de Goddelijke Barmhartigheid, waarop de hoop steunt, misprijs, evenzoo de overmoedige, de Goddelijke Rechtvaardigheid misprijs, die de zondaars straft. Welnu de Rechtvaardigheid is evengoed als de Barmhartigheid, een van Gods eigenschappen. Bijgevolg, zooals de wanhop een afgekeerdheid is van God, evenzoo is het vermetel vertrouwen een ongeregeld gekeerdheid naar Hem toe.

LEERSTELLING. — Het vermetel vertrouwen is een misbruik van de hoop. Het voorwerp echter van de hoop is een moeilijk, doch niettemin mogelijk te bereiken goed. Iets kan met betrekking tot ons op een dubbele wijze mogelijk zijn : of het valt onder ons eigen bereik ; of het kan alleen door de hulp van God verkregen worden. Het vermetel vertrouwen kan van deze dubbele hoop misbruik maken. Het vermetel vertrouwen zondigt tegen de hoop,

tingit ex conversione ad virtutem humanam, quae est bonum commutabile, quam ex conversione ad virtutem divinam, quae est bonum incommutabile.

SED CONTRA est, quod sicut ex desperatione aliquis contemnit divinam misericordiam, cui spes innititur, ita ex praesumptione contemnit divinam justitiam, quae peccatores punit. Sed sicut misericordia est in Deo, ita etiam et justitia est in ipso. Ergo sicut desperatio est per aversionem a Deo, ita praesumptio est per inordinatam conversionem ad ipsum.

RESPONDEO dicendum, quod praesumptio videtur importare quamdam immoderantiam spei; spei autem objectum est bonum arduum possibile. Possibile autem est aliquid homini dupliciter : uno modo per propriam virtutem, alio modo non nisi per virtutem divinam. Circa utramque autem spem per immoderantiam potest esse praesumptio, nam circa spem, per quam aliquis de propria virtute confidit, attenditur praesumptio ex hoc, quod ali-

waardoor iemand vertrouwt iets door eigen kracht te bereiken, wanneer men een goed als te bereiken nastreeft, dat het eigen vermogen overtreft, naar het woord van het *Bock Judith* (6. 15) : « *Gij vernedert diegenen die op zich zelf vertrouwen en groot gaan op hun eigen kracht* ». Dit vermetel vertrouwen staat tegenover de grootmoedigheid die den middenweg houdt in deze wijze van hopen. Het vermetel vertrouwen zondigt tegen de hoop die rekent op de goddelijke hulp, door misbruik, in zoover men oordeelt iets onmogelijks te kunnen bekomen door de Kracht en de Barmhartigheid Gods, b. v. wanneer iemand hoopt vergiffenis te bekomen zonder boete, of de zaligheid zonder verdiensten. Dit vermetel vertrouwen is een zonde tegen den H. Geest, daar men daardoor den bijstand van den H. Geest, waardoor men van de zonde bevrijd wordt, overbodig acht of misprijsht.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Boven zegden wij (20^e Kw. 3^e Art.; I-II 73^e Kw. 3^e Art.), dat een zonde die rechtstreeks tegen God bedreven wordt, uiteraard zwaarder is dan andere zonden. Bijgevolg is het vermetel vertrouwen, waardoor men op ongeregelde wijze op God rekent, zwaarder dan het vermetel vertrouwen waardoor men groot gaat op eigen kracht. Want hij

quis tendit in aliquod bonum, ut sibi possibile, quod suam facultatem excedit, secundum quod dicitur Judith 6 [v. 15] : « *Praesumentes de se humilias* », et talis praesumptio opponitur virtuti magnanimitatis, quae medium tenet in hujusmodi spe. Circa spem autem, qua aliquis inhaeret divinae potentiae, potest per immoderantiam esse praesumptio in hoc, quod aliquis tendit in aliquod bonum ut possibile per virtutem et misericordiam divinam, quod possibile non est, sicut cum aliquis sperat se veniam obtinere sine poenitentia, vel gloriam sine meritis. Haec autem praesumptio est proprie species peccati in Spiritum Sanctum, quia scilicet per hujusmodi praesumptionem tollitur vel contemnitur adjutorium Spiritus Sancti, per quod homo revocatur a peccato.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod, sicut supra dictum est [q. 20. art. 3; 1-2. q. 73. art. 3.], peccatum quod est contra Deum, secundum suum genus est gravius caeteris peccatis; unde praesumptio, qua quis inordinate innititur Deo, gravius peccatum est, quam praesumptio, qua quis innititur

die steunt op Gods hulp, om te bekomen wat God onwaardig is, kleineert de Goddelijke Kracht. Het is echter duidelijk dat men zwaarder zondigt door de Goddelijke Kracht te kleineeren dan door eigen vermogen te overschatten.

2. Het vermetel vertrouwen waardoor men ongeregeld op God rekent, sluit eigenliefde in, waardoor men ongeregeld eigen goed verlangt. Wij meenen immers, datgene wat wij hevig verlangen, gemakkelijk door anderen te kunnen bekomen, zelfs als het onmogelijk is.

3. Het vermetel betrouwen in de Goddelijke Barmhartigheid onderstelt een gekeerdheid naar het vergankelijke goed, daar die ondeugd ontstaat uit een ongeregeld begeerde naar eigen goed, en een afkeer van het onvergankelijke goed, in zoover men de Goddelijke Kracht toeschrijft, wat haar niet waardig is. Want daardoor keert men zich van de Goddelijke Kracht af.

propriae virtuti; quod enim aliquis innitatur divinae virtuti ad consequendum id, quod Deo non convenit, hoc est diminuere divinam virtutem; patet autem, quod gravius peccat, qui diminuit divinam virtutem, quam qui propriam virtutem superextollit.

AD SECUNDUM dicendum, quod ipsa praesumptio, qua quis inordinate praesumit de Deo, amorem sui includit, quo quis proprium bonum inordinate desiderat : quod enim multum desideramus, aestimamus nobis de facili per alios posse provenire, etiam si non possit.

AD TERTIUM dicendum, quod praesumptio de divina misericordia habet conversionem ad bonum commutabile, inquantum procedit ex desiderio inordinato proprii boni, et aversionem a bono incommutabili, inquantum attribuit divinae virtuti, quod ei non convenit; per hoc enim avertitur homo a virtute divina.

IIe ARTIKEL.

Is vermetel vertrouwen zonde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat vermetel vertrouwen geen zonde is. — 1. God kan ons om geen enkele zonde verhooren. Welnu sommigen worden om hun vermetel vertrouwen verhoord, zooals blijkt uit het *Boek Judit* (9. 17) : « *Verhoor het gebed van een rampzalige, die overmoedig op uwe barmhartigheid rekent* ». Bijgevolg is het vermetel vertrouwen op de Goddelijke Barmhartigheid geen zonde.

2. Het vermetel vertrouwen is een overdreven hoop. Welnu men kan nooit op overdreven wijze zijn hoop op God stellen, want zijn Barmhartigheid en Almacht zijn grenzeloos. Bijgevolg is het vermetel vertrouwen geen zonde.

3. Een zonde, kan nooit een verontschuldiging zijn voor een andere zonde. Welnu het vermetel vertrouwen kan een verontschuldiging zijn voor een zonde. De Magister Sententiarum leert immers : « *De zonde van Adam was minder zwaar omdat hij zondigde met de hoop op vergiffenis* ». Welnu dat is vemetel ver-

ARTICULUS II.

Utrum prae sumptio sit peccatum.

AD SECUNDUM sic proceditur. Videlur, quod prae sumptio non sit peccatum : nullum enim peccatum est ratio quod homo exaudiatur a Deo. Sed per prae sumptionem aliqui exaudiuntur a Deo : dicitur enim Judith 9 [v. 17] : « *Exaudi me miseram deprecantem, et de tua misericordia prae sumentem* ». Ergo prae sumptio de divina misericordia non est peccatum.

2. PRÆTEREA, prae sumptio importat superexcessum spei. Sed in spe, quae habetur de Deo, non potest esse superexcessus, cum ejus potentia et misericordia sint infinitae. Ergo videtur, quod prae sumptio non sit peccatum.

3. PRÆTEREA, id quod est peccatum, non excusat a peccato. Sed prae sumptio excusat a peccato : dicit enim Magister 22. dist. 2. lib. Sent. quod « *Adam minus peccavit, quia sub spe veniae peccavit* », quod videtur ad

trouwen. Bijgevolg is vermetel vertrouwen geen zonde.

Daartegenover staat echter, dat vermetel vertrouwen gerekend wordt onder de zonden tegen den H. Geest.

LEERSTELLING. — Handelend over de wanhoop, zegden we (20^e Kw. 1^e Art.), dat elke beweging van het streefvermogen, die beantwoordt aan een vals oordeel, op zichzelf slecht en zondig is. Welnu het vermetel vertrouwen is een beweging van het streefvermogen; zij is immers een ongeregelde hoop. Daarbij beantwoordt het vermetel vertrouwen, zooals de wanhoop, aan een vals oordeel. Want, evenals het verkeerd is te denken dat God geen vergiffenis schenkt aan berouwhebbenden, of dat Hij de zondaars, door de boete, niet tot zich bekeert; evenzoo is het vals te denken dat Hij vergiffenis schenkt aan hen die in de zonde volharden, of dat Hij diegenen zaligmakst die zich op de goede werken niet toeleggen. Het vermetel vertrouwen steunt nu juist op dergelijk vals oordeel. Derhalve is het zonde. Deze zonde is echter minder zwaar dan de wanhoop, omdat het God meer eigen is barmhartigheid te tonen en vergiffenis te schenken, dan te straffen. God is immers oneindig goed. Gods Barmhartigheid vindt

praesumptionem pertinere. Ergo praesumptio non est peccatum.

SED CONTRA est, quod ponitur species peccati in Spiritum Sanctum.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut supra dictum est [q. praec. art. 1.], circa desperationem, omnis motus appetitivus, qui conformiter se habet ad intellectum falsum, secundum se malus est, et peccatum. Praesumptio autem est motus quidam appetitivus, quia importat quamdam spem inordinatam; habet autem se conformiter intellectui falso, sicut et desperatio : sicut enim falsum est, quod Deus poenitentibus non indulget, vel quod peccantes ad poenitentiam non convertat, ita falsum est, quod in peccato perseverantibus veniam concedat, et a bono cessantibus opere gloriam largiatur, cui existimationi conformiter se habet praesumptionis motus. Et ideo praesumptio est peccatum, minus tamen, quam desperatio, quoniam magis proprium est Deo misereri et parcere quam punire, propter ejus infinitam bonitatem :

haar reden in Hemzelf, terwijl Hij straft slechts omdat wij zondigen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Hij die hoopt, wordt soms vermetel genoemd, omdat de deugdzame hoop die men in God stelt vermetel lijkt, wanneer de mensch gedenkt wat hij is; doch zij is geen vermetelheid, wanneer men rekening houdt met de oneindige Goddelijke Goedheid.

2. Het vermetel vertrouwen is geen overdreven hoop doordat men te stellig op God hoopt, doch omdat men van God iets verhooppt, wat Hem niet waardig is. Men kan ook zeggen dat dit een te veel hopen is op God omdat het een kleineeren is van de Goddelijke Kracht, zooals is gezegd (vorig Art. 1^e Antw.).

3. Het is vermetel te zondigen met het inzicht in de zonde te volharden, betrouwend dat men vergiffenis zal bekomen; daardoor immers wordt de zonde niet verminderd doch integendeel verzwaard. Het is echter geen vermetelheid, wanneer men zondigt, met vertrouwen op vergiffenis, en tevens met het voornemen zich van de zonde te onthouden. Daardoor wordt de zonde minder

illud enim secundum se Deo convenit; hoc autem secundum nostra peccata.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod praesumere ponitur aliquando pro sperare, quia ipsa spes recta, quae habetur de Deo, praesumptio videtur, si mensuretur secundum conditionem humanam; non autem est praesumptio, si attendatur immensitas divinae bonitatis.

AD SECUNDUM dicendum, quod praesumptio non importat superexcessum spei ex hoc quod aliquis nimis sperat de Deo, sed ex hoc quod sperat de Deo aliquid, quod Deo non convenit, quod etiam est nimis sperare de Deo, quia hoc est ejus virtutem quodammodo diminuere, ut dictum est [art. praec. ad 1.].

AD TERTIUM dicendum, quod peccare cum proposito perseverandi in peccato sub spe veniae, ad praesumptionem pertinet, et hoc non diminuit, sed auget peccatum; peccare autem sub spe veniae quandoque percipiendae, cum proposito abstinendi a peccato, et poenitendi de peccato, hoc non est

zwaar; want, wie aldus zondigt, bewijst dat zijn wil niet sterk aan de zonde gehecht is.

IIIe ARTIKEL.

Is het vermetel vertrouwen meer tegengesteld aan de vrees dan aan de hoop?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het vermetel vertrouwen meer tegengesteld is aan de vrees dan aan de hoop. — 1. De ongeregelde vrees staat tegenover de geordende vrees. Welnu het vermetel vertrouwen kan beschouwd worden als een ongeregelde vrees, naar het woord uit het *Boek der Wijsheid* (17. 10) : « *Het slechte geweten, in zich zelf verward, oordeelt vermetel* » en verder (17. 11) : « *De vrees helpt de vermetelheid* ». Bijgevolg staat het vermetel vertrouwen eerder tegenover de vrees dan tegenover de hoop.

2. Men noemt tegengesteld, de dingen die het verft van elkaar staan. Welnu het vermetel vertrouwen is verder verwijderd van de vrees dan van de hoop, want het is, zooals de hoop, een streven naar iets; de vrees daarentegen is het ontvluchten van iets.

praesumptionis, sed hoc peccatum diminuit, quia per hoc videtur habere voluntatem minus firmatam ad peccandum.

ARTICULUS III.

Utrum praesumptio magis opponatur timori, quam spei.

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur, quod praesumptio magis opponatur timori, quam spei : inordinatio enim timoris opponitur recto timori. Sed praesumptio videtur ad inordinationem timoris pertinere : dicitur enim Sap. 17 [v. 10] : « Semper praesumit saeva perturbata conscientia », et ibidem dicitur [v. 11.], quod « timor est praesumptionis adjutorium ». Ergo praesumptio opponitur timori magis, quam spei.

2. PRÆTEREA, contraria sunt, quae maxime distant. Sed praesumptio magis distat a timore, quam a spe, quia praesumptio importat motum ad

Bijgevolg is het vermetel vertrouwen meer tegengesteld aan de vrees dan aan de hoop.

3. Het vermetel vertrouwen sluit de vrees volledig uit. Zij sluit echter niet volledig de hoop uit, doch slechts de rechtgeordendheid van de hoop. Bijgevolg, daar tegengestelde dingen elkaar uitsluiten, staat het vermetel vertrouwen veeleer tegenover de vrees dan tegenover de hoop.

Daartgenover staat echter, dat twee ondeugden die onderling tegenstrijdig zijn, tegengesteld zijn aan dezelfde deugd; aldus zijn de vreesachtigheid en de roekeloosheid tegengesteld aan de sterkte. Welnu het vermetel vertrouwen is tegengesteld aan de wanhoop, die zelf tegengesteld is aan de hoop. Bijgevolg is ook het vermetel vertrouwen meer rechtstreeks tegengesteld aan de hoop.

LEERSTELLING. — Augustinus leert : « *Tegenover elke deugd staat niet slechts een ondeugd, die er duidelijk mee in strijd is, zoals de roekeloosheid in strijd is met de verstandigheid; doch ook een ondeugd, die den schijn van deugd heeft, en met de deugd*

rem, sicut et spes, timor aulem motum a re. Ergo praesumptio magis contrariatur timori, quam spei.

3. **PRÆTEREA**, praesumptio totaliter excludit timorem, non autem totaliter excludit spei, sed solum rectitudinem spei. Cum ergo opposita sint, quae se intermunt, videtur quod praesumptio magis opponatur timori, quam spei.

SED CONTRA est, quod duo invicem opposita via contrariantur uni virtuti, sicut timiditas et audacia fortitudini. Sed peccatum praesumptionis contrariatur peccato desperationis, quod directe opponitur spei. Ergo videtur, quod etiam praesumptio directius spei opponatur.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut Augustinus dicit in 4. contra Julian. [cap. 3] « omnibus virtutibus non solum sunt via manifesta distinctione contraria, sicut prudentiae temeritas, verum et via (1) quodammodo, non

(1) L.: verum etiam vicina quodammodo.

op bedrieglijke wijze overeenkomt, werkelijk echter niet, zoals de doortraptheid staat tegenover verstandigheid ». Ook de Wijsgeer zegt, dat een deugd meer overeen schijnt te komen met een der tegengestelde ondeugden, dan met de andere; aldus de matrijheid met de ongevoeligheid, de sterkte met de vermetelheid. Het vermetel vertrouwen is derhalve schijnbaar openlijk tegengesteld aan de vrees, voornamelijk aan de slaafsche vrees, d. i. de vrees voor de straf van Gods Rechtvaardigheid, waaraan het vermetel vertrouwen hoopt te ontkomen. Doch volgens een bedrieglijke gelijkenis met de hoop is het vermetel vertrouwen eerder met deze in strijd; voor zoover zij een zekere ongeregelde hoop op God insluit. Welnu de dingen die tot éénzelfde geslacht behooren zijn onderling meer tegengesteld, dan de dingen die tot tegengestelde geslachten behooren, want tegengestelde dingen behooren tot hetzelfde geslacht. Daaruit volgt dat het vermetel vertrouwen meer rechtstreeks in strijd is met de hoop dan met de vrees. Beide immers steunen op hetzelfde voorwerp; de hoop op geregelde, het vermetel vertrouwen op ongeregelde wijze.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Men misbruikt het woord *hoop* door het in verband te brengen met iets wat verkeerd is; werkelijk slaat de hoop uitsluitend op wat goed is. En

veritate, sed quadam specie fallente similia, sicut prudentiae astutia ». Et hoc etiam Philosophus dicit in 2. Ethic. [cap. 8.], quod virtus majorem convenientiam videtur habere cum uno oppositorum vitiorum, quam cum alio, sicut temperantia cum insensibilitate, et fortitudo cum audacia. Praesumptio ergo manifestam oppositionem videtur habere ad timorem, praecipue servilem, qui respicit poenam ex Dei justitia provenientem, cuius praesumptio remissionem sperat. Sed secundum quamdam falsam similitudinem magis contrariatur spei, quia importat quamdam inordinatam spem de Deo. Et quia directius aliqua opponuntur, quae sunt unius generis, quam quae sunt generum diversorum, nam contraria sunt in eodem genere, ideo directius praesumptio opponitur spei, quam timori : utrumque enim respicit idem objectum, cui innititur, sed spes ordinate, praesumptio inordinate.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod sicut spes abusive dicitur de malo, proprie autem de bono, ita etiam praesumptio; et secundum hunc modum

hetzelfde moet gezegd van het vermetel vertrouwen. Op die wijze wordt de ongeregelde vrees, vermetelheid gehceten.

2. Onderling tegengesteld zijn de dingen die het verst van elkander verwijderd zijn binnen de grenzen van hetzelfde geslacht. Welnu vermetel vertrouwen en hoop zeggen een neiging die tot hetzelfde geslacht behoort, en die rechtgeordend of ongeordend kan zijn. Daarom is het vermetel vertrouwen meer tegengesteld aan de hoop dan aan de vrees, want tusschen beide is er slechts een soortelijk verschil; zooals tusschen iets wat geordend en iets wat ongeordend is. Tusschen het vermetel vertrouwen en de vrees echter bestaat een geslachtelijk verschil.

3. Het vermetel vertrouwen en de vrees zijn tegengesteld omdat ze geslachtelijk verschillen; het vermetel vertrouwen en de hoop, omdat ze soortelijk verschillen. Daarom sluit vermetel vertrouwen de vrees zoo volledig uit dat er zelfs geen geslachtelijke overeenkomst tusschen beide bestaat. De hoop echter wordt slechts uitgesloten om reden van een soortelijk verschil, d. w. z. alleen de rechtgeordendheid van de hoop wordt door het vermetel vertrouwen uitgesloten.

inordinatio timoris praesumptio dicitur.

AD SECUNDUM dicendum, quod contraria sunt, quae maxime distant in eodem genere; praesumptio autem et spes important motum ejusdem generis, qui potest esse vel ordinatus, vel inordinatus; et ideo praesumptio directius contrariatur spei, quam timori, nam spei contrariatur ratione propriae differentiae, sicut inordinatum ordinato, timori autem contrariatur ratione differentiae sui generis, scilicet motus spei.

AD TERTIUM dicendum, quod praesumptio contrariatur timori contrarietate generis; virtuti autem spei contrarietate differentiae. Ideo praesumptio totaliter excludit timorem, etiam secundum genus; spem autem non excludit nisi ratione differentiae, excludendo ejus ordinationem.

IVe ARTIKEL.

Wordt het vermetel vertrouwen door de ijdele glorie veroorzaakt?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het vermetel vertrouwen niet door de ijdele glorie veroorzaakt wordt. — 1. Vermetel vertrouwen rekent hoofdzakelijk op de Goddelijke Barmhartigheid. De barmhartigheid nu, heeft betrekking op den nood, die tegengesteld is aan de glorie. Bijgevolg ontstaat het vermetel vertrouwen niet uit de ijdele glorie.

2. Vermetel vertrouwen is tegengesteld aan wanhoop. Welnu, er werd gezegd (20^e Kw. 4^e Art.) dat de wanhoop ontstaat uit droefgeestigheid. Daar nu tegengestelde dingen, tegengestelde oorzaken hebben, moet het vermetel vertrouwen ontstaan uit het genot. Dus ontstaat zij uit de vleeschelijke ondeugden, waaraan het hevigste genot verbonden is.

3. Het vermetel vertrouwen streeft naar een goed dat onbereikbaar is, alsof het bereikbaar was. Welnu wanneer iemand oordeelt dat iets bereikbaar is, terwijl het feitelijk onbereikbaar is, dan be-

ARTICULUS IV.

Utrum prae sumptio causetur ex inani gloria.

[Infr. q. 132. art. 5; De Mal. q. 9. art. 3.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod prae sumptio non causetur ex inani gloria : prae sumptio enim maxime videtur inniti divinae misericordiae, misericordia autem respicit miseriam, quae opponitur gloriae. Ergo prae sumptio non oritur ex inani gloria.

2. PRÆTEREA, prae sumptio opponitur desperationi. Sed desperatio oritur ex tristitia, ut dictum est [q. 20. art. 4.]. Cum ergo oppositorum oppositae sint causae, videtur quod oriatur ex delectatione. Et ita videtur, quod oriatur ex vitiis carnalibus, quorum delectationes sunt vehementiores.

3. PRÆTEREA, vitium prae sumptionis consistit in hoc, quod aliquis tendit in aliquod bonum, quod non est possibile, quasi in possibile. Sed quod aliquis aestimet possibile quod non est possibile, provenit ex ignorantia. Ergo

wijst hij zijn onwetendheid. Bijgevolg ontstaat het vermetel vertrouwen veeleer uit onwetendheid dan uit ijdele glorie.

Daartegenover staat echter, dat Gregorius zegt, dat vermetel vertrouwen betreffende nieuwigheden ontstaat uit ijdele glorie.

LEERSTELLING. — Wij zegden boven (1^e Art.) dat men een dubbel vermetel vertrouwen onderscheidt : vooreerst, dat van hen die op eigen kracht rekenen, en iets nastreven dat hun vermogen te boven gaat, alsof ze het bereiken konden door eigen vermogen. Het is duidelijk dat dergelijk vermetel vertrouwen voortkomt uit ijdele glorie. Want hij die hevig naar verheffing haakt, streeft naar verheerlijking die zijn krachten te boven gaat. Dit is voornamelijk het geval, wanneer het gaat om nieuwigheden die meer bewondering opwekken. Vandaar dat Gregorius uitgesproken het vermetel vertrouwen betreffende nieuwigheden een dochter noemt van de ijdele glorie. Er is ook een vermetel vertrouwen dat op ongeregelde wijze op de Goddelijke Barmhartigheid en Almacht rekent, en waardoor iemand hoopt de glorie te bekomen zonder verdiensten, en de vergiffenis zonder boete. En dit ontstaat rechtstreeks uit

praesumptio magis provenit ex ignorantia, quam ex inani gloria.

SED CONTRA est, quod Gregorius dicit 31. Moral. [cap. 17.], quod praesumptio novitatum est filia inanis gloriae.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut supra dictum est [art. 1.], duplex est praesumptio. Una quidem, quae innititur propriae virtuti, attentans scilicet aliquid ut sibi possibile, quod propriam virtutem excedit; et talis praesumptio manifeste ex inani gloria procedit : ex hoc enim quod aliquis multum desiderat gloriam, sequitur quod attentet ad gloriam quamdam super vires suas; et hujusmodi praecipue sunt nova, quae majorem admirationem habent. Et ideo signanter Gregorius praesumptionem novitatum posuit filiam inanis gloriae. Alia vero est praesumptio, quae innititur inordinate divinae misericordiae vel potentiae, per quam sperat se obtinere gloriam sine meritis, vel

den hoogmoed, waardoor iemand zichzelf zóó hoogschat dat hij denkt, dat zelfs wanneer hij zondigt, God hem niet zal straffen noch de zaligheid ontzeggen.

Dit volstaat om te antwoorden op de bedenkingen.

---

veniam sine poenitentia; et talis praesumptio videtur oriri directe ex superbia,
ac si ipse tanti se aestimet, quod etiam eum peccantem Deus non puniat, vel
a gloria excludat.

Et per hoc patet responsio AD OBJECTA.

TWEE EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER DE GEBODEN,
BETREFFENDE DE HOOP EN DE VREES.

(*Twee Artikelen.*)

Hierna moet gehandeld worden over de geboden betreffende de hoop en de vrees. Daaromtrent stellen wij twee vragen :

1. Over de geboden betreffende de hoop.
2. Over de geboden betreffende de vrees.

I^e ARTIKEL.

Moest er een gebod gegeven worden betreffende de hoop?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat er geen gebod moest gegeven worden betreffende de hoop. — 1. Wanneer één middel

---

QUAESTIO XXII.

DE PRAECEPTIS PERTINENTIBUS AD SPEM,
ET TIMOREM.

Deinde considerandum est de praceptis pertinentibus ad spem, et timorem.

Et circa hoc quaeruntur duo : 1. De praceptis pertinentibus ad spem. — 2. De praceptis pertinentibus ad timorem.

ARTICULUS I.

Utrum de spe debeat dari aliquod praecceptum.

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod nullum praecceptum sit dandum pertinentis ad virtutem spei; quod enim sufficienter potest fieri per unum,

volstaat dan is een tweede overbodig. Welnu we worden voldoende naar de hoop gedreven door natuurlijke neiging. Bijgevolg is een gebod van de wet, dat verplicht te hopen, overbodig.

2. De geboden hebben betrekking op de deugdzame handelingen. Derhalve moeten de bijzonderste geboden betrekking hebben op de handelingen der bijzonderste deugden. Welnu de drie goddelijke deugden, de hoop, het geloof en de liefde, zijn de bijzonderste deugden. Van den anderen kant zijn de tien geboden de bijzonderste geboden, en zoals boven gezegd is, kunnen alle geboden tot deze herleid worden (I-II 100^c Kw. 3^c Art.). Bijgevolg indien er betreffende de hoop een gebod bestaat, dan moet het onder de tien geboden aangetroffen worden. We vinden echter dergelijk gebod niet onder de tien geboden. Bijgevolg moet er in de wet geen gebod betreffende de hoop gegeven worden.

3. Om dezelfde reden wordt een deugdzame handeling geboden en de tegengestelde ondeugdzame handeling verboden. Welnu er bestaat geen enkel verbod betreffende de wanhoop, die tegengesteld is aan de hoop. Bijgevolg moest er evenmin een gebod gegeven worden betreffende de hoop.

non oportet quod per aliquid aliud inducatur. Sed ad sperandum bonum sufficienter homo inducitur ex ipsa naturali inclinatione. Ergo non oportet, quod ad hoc inducatur homo per legis praeceptum.

2. **PRÆTEREA**, cum praecepta dentur de actibus virtutum, principalia praecepta etiam debent dari de actibus principalium virtutum. Sed inter omnes virtutes principales sunt tres virtutes theologicae, scilicet, spes, fides, et charitas. Cum ergo principalia legis praecepta sint praecepta decalogi, ad quae omnia alia reducuntur, ut supra habitum est [1-2. q. 100. art. 3.], videtur, quod si de spe daretur aliquod praeceptum, quod deberet inter praecepta decalogi contineri. Non autem ibi continetur. Ergo videtur, quod nullum praeceptum in lege debeat dari de actu spei.

3. **PRÆTEREA**, ejusdem rationis est praecipere actum virtutis, et prohibere actum vitii oppositi. Sed non invenitur aliquod praeceptum datum, per quod prohibetur desperatio, quae est opposita spei. Ergo videtur, quod nec de spe conveniat aliquod praeceptum dari.

Daartegen staat echter wat Augustinus aanmerkt op dit woord van Joannes (15. 12) : « *Dit is mijn gebod : Hebt elkander lief* ». « *Hoe talrijk de geboden omtrent het geloof, zegt Augustinus, hoe talrijk de geboden omtrent de hoop!* ». Het past bijgevolg dat er geboden omtrent de hoop gegeven worden..

LEERSTELLING. — Onder de geboden die in de H. Schrift gegeven worden, behooren sommige tot de wezenheid der wet, andere worden aan de wet ondersteld. De geboden die aan de wet ondersteld worden zijn deze, zonder dewelke de wet niet zou kunnen bestaan. Van dien aard zijn de geboden betreffende het geloof en de hoop. Want door het geloof is men geneigd om te erkennen dat de Wetgever een zoodanig gezag heeft, dat men zich moet onderwerpen. Door de hoop op de belooning wordt men ertoe aangezet om de geboden te onderhouden. De geboden die behooren tot de wezenheid der wet, zijn de voorschriften die opgelegd worden aan den mensch, die reeds onderworpen is en bereid om te gehoorzamen, en die zijn leven moeten ordenen. Deze voorschriften worden uitdrukkelijk in de wet vermeld onder vorm van gebod. De hoop en het geloof moeten niet onder vorm

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit super illud Joan. 15.: Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem [tract. 83. in Joan.]: « *De fide nobis quam multa mandata sunt! Quam multa de spe!* ». Ergo de spe convenit aliqua praecepta dari.

RESPONDEO dicendum, quod praeceptorum, quae in Sacra Scriptura inveniuntur, quaedam sunt de substantia legis, quaedam vero sunt praeambula ad legem. Praeambula quidem sunt ad legem illa, quibus non existentibus lex locum habere non posset. Hujusmodi autem sunt praecepta de actu fidei et de actu spei, quia per actum fidei mens hominis inclinatur ut recognoscat actorem legis talem, cui se subdere debeat; per spem vero praemii homo inducitur ad observantiam praeceptorum. Praecepta vero de substantia legis sunt, quae homini jam subjecto et ad obediendum parato imponuntur, pertinentia ad rectitudinem vitae. Et ideo hujusmodi praecepta statim in ipsa legislatione proponuntur per modum praeceptorum. Spei vero et fidei praecepta non erant proponenda per modum praeceptorum, quia nisi homo jam

van gebod in de wet vermeld worden. Want indien men niet gelooft en hoopt, dan is de wet overbodig. Maar zooals het noodig was het gebod omrent het geloof voor te houden bij wijze van bekendmaking en herinnering (16 Kw. 1^e Art.), aldus moest in de eerste wetgeving het gebod betreffende de hoop voorgehouden worden onder vorm van belofte. Wie immers aan hen die gehoorzamen een belooning voorspiegelt, wakkert daardoor hun hoop aan. En aldus zijn alle beloften, die in de wet voorkomen, een aansporing tot hoop. Evenwel, wanneer eenmaal de wet afgekondigd is, moeten de verstandigsten onder de mensen niet alleen de anderen er toe brengen de wet te onderhouden, maar nog meer moeten zij zorg dragen voor het bewaren van datgene waarop de wet berust. Daaruit volgt dat na de afkondiging van de wet in de H. Schrift, de mensen op allerlei wijzen tot de hoop aangeset worden, ook door vermaning en gebod, en niet slechts door belofte, zooals in de wet. Wat blijkt uit het *Boek der Psalmen* (61. 9) : « *Hoopt op Hem, gij alle scharen van volken* », en uit vele andere plaatsen van de H. Schrift.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. De natuurneiging zet den mensch voldoende aan, om het goede te verhopen dat aan

---

crederet, et speraret, frustra ei lex proponeretur; sed sicut praeceptum fidei proponendum fuit per modum denuntiationis et commemorationis, ut supra dictum est [q. 16. art. 1.], ita etiam praeceptum spei in prima legislatione proponendum fuit per modum promissionis : qui enim obedientibus praemia promittit, ex hoc ipso incitat ad spem. Unde omnia promissa, quae in lege continentur, sunt spei excitativa. Sed quia, lege jam imposita, pertinet ad sapientes viros, ut non solum inducant homines ad observantiam praeceptorum, sed etiam multo magis ad conservandum legis fundamentum, ideo post primam legislationem in Sacra Scriptura multipliciter inducuntur homines ad sperandum, etiam per modum admonitionis vel praecepti, et non solum per modum promissionis, sicut in lege; sicut patet in Psalm. 61 [v. 9] : « Sperate in eo, omnis congregatio populi », et in multis aliis Scripturae locis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod natura sufficienter inclinat ad sperandum bonum naturae humanae proportionatum, sed ad sperandum superna-

zijn natuur geevenredigd is. Doch om het goed te verhopen dat zijn natuur overtreft, moet de mensch aangezet worden door het gezag van de goddelijke wet, deels door beloften, deels door vermaningen en voorschriften. Het was zelfs noodig geboden in Gods wet uit te vaardigen betreffende die verplichtingen, waartoe de mensch reeds door natuurneiging gedreven wordt, zooals de daden van de zedelijke deugden, om die verplichtingen meer kracht bij te zetten, en voornamelijk, omdat de natuurlijke rede van den mensch door de begeerlijkheid verduisterd was.

2. De tien geboden behooren tot de eerste wetgeving; daarom was het niet noodig in de tien geboden een gebod uit te vaardigen betreffende de hoop. Het was voldoende door een of andere belofte de hoop op te wekken, zooals geschiedt, in het eerste en vierde gebod.

3. Wanneer men uit verplichting iets moet onderhouden, dan volstaat een gebiedend gebod, dat voorschrijft, wat moet onderhouden worden; en daarin is ook begrepen alles wat verboden is. Zoo wordt geboden zijn ouders te eeren, zonder dat verboden wordt zijn ouders te onteeren, tenzij door de straf uitgevaardigd tegen hen die hun ouders onteeren. Daar nu de mensch, met het oog op zijn zaligheid, verplicht is te hopen op God, daarom was

turale bonum oportuit hominem induci auctoritate legis divinae, partim quidem promissis, partim autem admonitionibus, vel paeceptis. Et tamen ad ea etiam. ad quae naturalis ratio inclinat, sicut sunt actus virtutum moralium, necessarium fuit paecepta legis divinae dari, propter majorem firmitatem, et paecipue quia naturalis ratio hominis obtenebrata erat per concupiscentias peccati.

AD SECUNDUM dicendum, quod paecepta legis decalogi pertinent ad primam legislationem; et ideo inter paecepta decalogi non fuit dandum paeceptum aliquod de spe, sed sufficit per alias promissiones positas inducere ad spem, ut patet in 1. et 4. paecepto.

AD TERTIUM dicendum, quod in illis, ad quorum observantiam homo tenetur ex ratione debiti, sufficit paeceptum affirmativum dari de eo quod faciendum est, in quibus prohibitions eorum, quae sunt vitaenda, intelliguntur, sicut datur paeceptum de honoratione parentum. Non autem prohibetur, quod parentes dehonorentur, nisi per hoc quod dehonorablebus poena adhibetur in lege; et quia debitum est ad humanam salutem, ut speret homo

het noodig den mensch op een of ander der bovenvermelde wijzen, door een gebiedend gebod, te verplichten waarin dan het verbod van het tegenovergestelde besloten was.

IIe ARTIKEL.

Moest er een gebod gegeven worden betreffende de vrees?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het niet noodig was in de wet een gebod uit te vaardigen betreffende de vrees. — 1. De vreeze Gods slaat op datgene wat aan de wet ondersteld wordt, daar zij de aanvang der wijsheid is. Welnu datgene wat aan de wet ondersteld wordt, valt niet onder de voorschriften van de wet. Bijgevolg was het niet noodig een gebod betreffende de vrees uit te vaardigen.

2. Eenmaal de oorzaak gesteld, volgt het uitwerksel. Welnu de liefde is de oorzaak van de vrees. Alle vrees, zegt Augustinus, spruit voort uit een of andere liefde. Bijgevolg het gebod der liefde volstaat, en het gebod betreffende de vrees is overbodig.

de Deo, fuit ad hoc homo inducendus aliquo praedictorum modorum, quasi affirmative, in quo intelligeretur prohibitio oppositi.

ARTICULUS II.

Utrum de timore fuerit dandum aliquod praeceptum.

AD SECUNDUM sic proceditur. Videtur, quod de timore non fuerit dandum aliquod praeceptum in lege : timor enim Dei est de his, quae sunt praembula ad legem, cum sit initium sapientiae [Ps. 110. v. 10.]. Sed ea quae sunt praembula ad legem, non cadunt sub praeceptis legis. Ergo de timore non est dandum aliquod praeceptum legis.

2. PRÆTEREA, posita causa, ponitur effectus. Sed amor est causa timoris: omnis enim timor ex aliquo amore procedit, ut dicit Augustinus in lib. 83. QQ. [q. 33.]. Ergo, posito praecepto de amore, superfluum fuisset præcipere timorem.

3. De verwaandheid is onder zeker opzicht tegengesteld aan de vrees. Welnu in de wet wordt geen verbod betreffende de verwaandheid aangetroffen. Bijgevolg was het ook niet noodig een gebod uit te vaardigen betreffende de vrees.

Daartegenover staat echter de uitspraak van het *Boek Deuteronomium* (10. 12) : « *Nu dan, Israël, wat vraagt uw Heer God anders van u, dan dat gij uw Heer God vreest* ». Welnu God vraagt van ons datgene wat Hij ons oplegt. De vrees Gods valt bijgevolg onder de geboden.

LEERSTELLING. — We onderscheiden een dubbele vrees : de slaafscche en de kinderlijke. Welnu evenals men tot het onderhouden van de wet aangezet wordt door de hoop op belooning, evenzoo wordt men er toe aangespoord door de vrees voor straf. En dit is de slaafscche vrees. Er werd gezegd (vorig Art.) dat er in de wet geen voorschriften werden uitgevaardigd betreffende de hoop, omdat het vooruitzicht van de belooning, voldoende is om iemand tot de hoop aan te zetten. Hetzelfde geldt voor de slaafscche vrees ; hier is evenmin een gebod noodig, omdat de bedreiging

3. PRÆTEREA, timori aliquo modo opponitur praesumptio. Sed nulla prohibitio invenitur in lege de praesumptione data. Ergo videtur, quod nec de timore aliquod praeceptum dari debuerit.

SED CONTRA est, quod dicitur Deut. 10 [v. 12] : « Et nunc, Israël, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum? ». Sed illud a nobis requirit, quod nobis praecepit observandum. Ergo sub praecepto cadit, quod aliquis timeat Deum.

RESPONDEO dicendum, quod duplex est timor, scilicet servilis et filialis. Sicut autem aliquis inducitur ad observantiam praeceptorum legis per spem praemiorum, ita etiam inducitur ad legis observantiam per timorem poenarum, qui est timor servilis. Et sicut patet secundum praedicta [art. praecep.], in ipsa legislatione non fuit praeceptum dandum de actu spei, sed ad hoc fuerunt homines inducendi per promissa ; ita nec de timore, qui respicit poenam, fuit praeceptum dandum per praecepti modum, sed ad hoc fuerunt

met straf volstaat om vrees in te boezemen. En daarvoor zorgen de tien geboden en vervolgens de bijkomstige voorschriften. Later hebben de vooraanstaanden onder de mensen en de profeten, hun medemensen in het nakomen van de wet willen bestendigen door, bij middel van vermaning en gebod, hoop en vrees in te prenten. Maar de kinderlijke vrees, die God eert, komt sterk overeen met de liefde tot God, en kan beschouwd worden als een algemeen beginsel van alles, wat op de Godsvereering betrekking heeft. Diensvolgens worden in de wet, geboden uitgevaardigd betreffende de kinderlijke vrees, zooals betreffende de liefde; beide worden ondersteld aan wat de wet voorschrijft aangaande de uitwendige handelingen, waarover in de tien geboden gesproken wordt. Daarom wordt, in het *Boek Deuteronomium*, zooals boven gezegd is (Tegenbed.), de vrees van den mensch gevraagd, opdat hij Gods wegen zou bewandelen door hem te eerden, en opdat hij Hem zou beminnen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. De kinderlijke vrees wordt aan de wet ondersteld niet als iets wat buiten de wet staat, doch als een beginsel van de wet, zooals de liefde. Daarom wor-

homines inducendi per comminationem poenarum, quod fuit factum et in ipsis praeceptis decalogi, et postmodum consequenter in secundariis legis praeceptis. Sed sicut sapientes et prophetae consequenter intendent homines stabilire in observantia legis, documenta tradiderunt de spe per modum admonitionis vel praecepti, ita etiam de timore; sed timor filialis qui reverentiam exhibet Deo, est quasi quoddam genus ad dilectionem Dei, et principium quoddam omnium eorum, quae in Dei observantur reverentia. Et ideo de timore filiali dantur praecepta in lege, sicut et de dilectione, quia utrumque est praeambulum ad exteriores actus, qui praecipiuntur in lege, ad quos pertinent praecepta decalogi; et ideo in auctoritate legis inducta [in arg. sed cont.] requiritur ab homine timor, et ut ambulet in via Dei, colendo ipsum, et ut diligat ipsum.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod timor filialis est quoddam praeambulum ad legem, non sicut extrinsecum aliquid, sed sicut principium legis, sicut

den omtrent beide, geboden uitgevaardigd, die als de algemeene beginselen van de wet zijn.

2. De kinderlijke vrees ontstaat uit de liefde, zooals alle goede werken, die uit liefde verricht worden. Daarom worden, na het gebod der liefde andere geboden uitgevaardigd betreffende andere deugdzame handelingen; zoo worden terzelfdertijd voorschriften gegeven betreffende de vrees en de liefde. Hetzelfde geschieht in de bewijsvoerende wetenschappen; daar ook is het niet voldoende te wijzen op de beginselen; men moet ook besluiten afleiden, die onmiddellijk of middellijk uit deze beginselen volgen.

3. Het is voldoende aan te zetten tot vrees om de verwaandheid uit te sluiten, zooals de aansporing tot hoop, volstaat om de wanhoop uit te sluiten, zooals boven gezegd is (vorig Art. 3^e Antw.).

---

etiam dilectio; et ideo de utroque dantur praecepta, quae sunt quasi quaedam principia communia totius legis.

AD SECUNDUM dicendum, quod ex amore sequitur timor filialis, sicut etiam et alia bona opera, quae ex charitate fiunt. Et ideo sicut post praeceptum charitatis dantur praecepta de aliis actibus virtutum, ita etiam simul dantur praecepta de timore et amore charitatis, sicut etiam in scientiis demonstrativis non sufficit ponere principia prima, nisi etiam ponantur conclusiones, quae ex his sequuntur vel proxime, vel remote.

AD TERTIUM dicendum, quod inductio ad timorem sufficit ad excludendam praesumptionem, sicut etiam inductio ad spem sufficit ad excludendam desperationem, ut dictum est [art. praec. ad 3.].

O V E R   D E   L I E F D E   I .

(II-II, Q. 23-27)

DRIE EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER DE LIEFDE OP ZICHZELF BESCHOUWD.

(*Acht Artikelen.*)

Vervolgens moeten wij spreken over de liefde. Vooreerst over de liefde op zichzelf beschouwd; daarna over de gave van wijsheid die bij de liefde aansluit. Omtrent de liefde op zichzelf beschouwd handelen wij : ten eerste, over de liefde zelf; ten tweede, over haar voorwerp; ten derde, over haar handelingen; ten vierde, over de ondeugden die er tegenover staan; ten vijfde, over de geboden omtrent de liefde gegeven. — Wat de liefde zelf aangaat beschouwen we : ten eerste, de liefde op zichzelf; ten tweede, de liefde in verband met haar subiect.

Omtrent de liefde op zichzelf beschouwd, stellen we acht vragen :

1. Is de liefde een vriendschap?
2. Is de liefde iets geschapen in de ziel?
3. Is de liefde een deugd?

QUAESTIO XXIII.

DE CHARITATE SECUNDUM SE. IN OCTO ARTICULOS DIVISA.

Consequenter considerandum est de charitate : et primo de ipsa charitate secundo de dono sapientiae ei correspondente. Circa primum consideranda sunt quinque. Primo, de ipsa charitate; secundo, de objecto charitatis; tertio, de actibus ejus; quarto, de vitiis oppositis; quinto, de praeceptis ad hoc pertinentibus. Circa primum est duplex consideratio. Prima, quidem de ipsa charitate secundum se; secunda, de charitate per comparationem ad subiectum.

Circa primum quaeruntur octo : 1. Utrum charitas sit amicitia. — 2. Utrum sit aliquid creatum in anima. — 3. Utrum sit virtus. — 4. Utrum

4. Is de liefde een afzonderlijke deugd?
5. Is er slechts één deugd van liefde?
6. Is de liefde de voornaamste deugd?
7. Is er een ware deugd mogelijk zonder de liefde?
8. Is de liefde de vorm van alle deugden?

I^e ARTIKEL.

Is de liefde een vriendschap?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde geen vriendschap is. — 1. Volgens de leer van den Wijsgeer is niets de vriendschap meer eigen, dan de omgang van vrienden met elkander. Welnu de liefde van den mensch gaat naar God en de engelen, die naar het woord uit het *Boek Daniël* (2. 11) : « *geen omgang met menschen hebben* ». Bijgevolg is de liefde geen vriendschap.

2. In de vriendschap is de genegenheid wederkeerig, zooals de Wijsgeer zegt. Welnu de deugd van liefde omvat ook de vijanden, naar het woord bij *Mattheus* (5. 44) : « *Bemint uw vijan-*

sit virtus specialis. — 5. *Utrum sit una virtus.* — 6. *Utrum sit maxima virtutum.* — 7. *Utrum sine ea possit esse aliqua vera virtus.* — 8. *Utrum sit forma virtutum.*

ARTICULUS I.

Utrum charitas sit amicitia.

[1. 2. q. 65. a. 5; 3. Dist. 27. q. 2. art. 2.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videlur, quod *charitas* non sit *amicitia*. Nihil enim est ita proprium *amicitiae*, sicut *convivere amico*, ut dicit Phil. in 8. Ethicor. [cap. 5.]. Sed *charitas* est hominis ad Deum, et ad Angelos, « *quorum non est cum hominibus conversatio* », ut dicitur Daniel. 2. [v. 2.]. Ergo *charitas* non est *amicitia*.

2. PRÆTEREA, *amicitia* non est sine redamatione, ut dicitur in 8. Ethic. [cap. 2.]. Sed *charitas* habetur etiam ad *inimicos*, secundum illud Matth.

den ». Bijgevolg is de liefde geen vriendschap.

3. Volgens den Wijsgeer zijn er drie soorten vriendschap : de genotbrengende, de voordeelige en de eerzame vriendschap. Welnu de liefde is geen genotbrengende noch voordeelige vriendschap. Hieronymus zegt immers : « *De vriendschappelijke omgang, waarvan Christus de band is, wordt niet geboren uit de voordeelen van de gemeenschapsbetrekkingen, uit lichamelijke tegenwoordigheid, uit vleierige woorden en omhelzingen, doch uit de vreeze Gods en de studie der H. Schrift* ». De liefde is evenmin een eerzame vriendschap. Want door de liefde beminnen we ook de zondaars; terwijl de eerzame vriendschap, naar de leer van den Wijsgeer, slechts de deugdzamen bemint. Bijgevolg is de liefde geen vriendschap.

Daartegenover staat echter het woord bij *Joannes* (15. 15) : « *Ik noem u geen dienstkenchten meer, maar Ik heb u vrienden genoemd* ». Dit werd aan de Apostelen gezegd, op grond van de liefde. Bijgevolg is de liefde een vriendschap.

LEERSTELLING. — Zooals de Wijsgeer zegt verdient niet elke

---

5. [v. 44] : « *Diligit inimicos vestros* ». Ergo charitas non est amicitia.

3. PRÆTEREA, amicitiae tres sunt species, secundum Philos. in 8. Ethic. [cap. 3.], scilicet : « *amicitia delectabilis, utilis et honesti* ». Sed charitas non est amicitia utilis, aut delectabilis. Dicit enim Hieronymus in epist. ad Paulinum, quae ponitur in principio Bibliæ : « *Illa est vera necessitudo, ei Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non praesentia tantum corporum, non subdola, et palpans adulatio, sed Dei timor, et divinarum Scripturarum studia conciliant* ». Similiter etiam non est amicitia honesti; quia charitate diligimus etiam peccatores. Amicitia vero honesti non est nisi ad virtuosos, ut dicitur in 8. Ethicor. [cap. 4.] ; ergo charitas non est amicitia.

SED CONTRA est, quod Joann. 15. [v. 15] dicitur : « *Jam non dicamus vos servos, sed amicos meos* ». Sed hoc non dicebatur eis nisi ratione charitatis. Ergo charitas est amicitia.

RESPONDEO dicendum, quod secundum Philos. in 8. Ethic. [cap. 2.

liefde den naam van vriendschap. Vriendschap onderstelt immers een welwillende liefde, waardoor we iemand op zoodanige wijze beminnen dat we hém goed willen. Wanneer men echter niet het goed wil van het beminde, maar integendeel, het goed van het beminde voor zichzelf wil, — in dien zin bemint men den wijn of een paard, of iets dergelijks, — dan is er geen liefde van vriendschap doch een baatzuchtige liefde. Het ware toch belachelijk te beweren dat men de vriend is van wijn of van een paard. Zelfs de welwillendheid is niet heel de vriendschap. Deze onderstelt immers een wederkeerige welwillendheid, daar de vriend de vriend is van zijn vriend. Dergelijke wederkeerige welwillendheid is gevestigd op een zekere mededeeling (of op een zeker onderling verkeer) (1). Daar er dus een zeker verkeer tusschen den mensch en God (of een mededeeling van God aan den mensch) aange troffen wordt, doordat God ons deelachtig maakt aan zijn zaligheid, moet om reden van deze mededeeling (of dit verkeer), een vriendschap tot stand komen. De *Eerste Brief aan de Corinthiërs* (1. 9) zegt daaromtrent : « *God is getrouw, Hij door wie gij geroepen zijt tot de gemeenschap met zijn Zoon* ». De liefde die op deze mededeeling gevestigd is, is de deugd van liefde. Waar-

et 3.] non quilibet amor habet rationem amicitiae, sed amor qui est cum benevolentia, quando scilicet sic amamus aliquem ut ei bonum velimus. Si autem rebus amatis non bonum velimus, sed ipsum eorum bonum nobis velimus, sicut dicimur amare vinum, aut equum, aut aliquid hujusmodi, non est amor amicitiae sed cuiusdam concupiscentiae. Ridiculum enim est dicere quod aliquis habet amicitiam ad vinum, vel ad equum. Sed nec benevolentia sufficit ad rationem amicitiae, sed requiritur quaedam mutua amatio : quia amicus est amico amicus. Talis enim mutua benevolentia fundatur super aliquam communicationem. Cum ergo sit aliqua communicatio hominis ad Deum, secundum quod nobis suam beatitudinem communicat, super hanc communicationem oportet aliquam amicitiam fundari. De qua quidem communicatione dicitur I. ad Cor. I. [v. 9] : « *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus* ». Amor autem super hanc communicationem fundatus est charitas. Unde manifestum est, quod

(1) Het woord : « *communicatio* » wordt onverschillig in deze tweevoudige beteekenis gebruikt.

uit blijkt dat de deugd van liefde, een vriendschap is tusschen den mensch en God.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De mensch bezit een dubbel leven : ten eerste een uitwendig zintuigelijk en lichamelijk leven. Volgens dit leven, is een verkeer tusschen ons en God en de engelen niet mogelijk. Vervolgens heeft de mensch een geestelijk leven naar de ziel, en volgens dit leven is verkeer met God en de engelen mogelijk : hier op aarde op onvolmaakte wijze, naar het woord van den *Brief aan de Philippien* (3. 20) : « *Ons vaderland is in den hemel* »; volkomener echter in het vaderland wanneer : « *de dienaars van God Hem dienen, en Zijn Aanschijn aanschouwen* », zooals in het *Boek der Openbaring* gezegd wordt (22. 4). Hier op aarde is de liefde bijgevolg onvolmaakt; maar ze zal vervolmaakt worden in het vaderland.

2. De vriendschap strekt zich tot iemand uit, op een dubbele wijze : Vooreerst, omvat ze iemand persoonlijk om hemzelf; in dezen zin is nooit iemand anders dan de vriend het voorwerp van de vriendschap. Ten tweede, omvat ze iemand om wille van een ander; want wanneer iemand een vriend heeft, dan bemint hij ook al diegenen die zijn vriend dierbaar zijn, nl. zijn kinderen.

charitas amicitia quaedam est hominis ad Deum.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod duplex est hominis vita. Una quidem exterior secundum naturam sensibilem et corporalem et secundum hanc vitam non est nobis communicatio vel conversatio cum Deo et Angelis. Alia autem est vita hominis spiritualis secundum mentem, et secundum hanc vitam est nobis conversatio et cum Deo et Angelis. In praesenti quidem statu imperfecte; unde dicitur Philip. 3. [v. 20] : « *Nostra conversatio in coelis est* ». Sed ista conversatio perficietur in patria, quando « *servi ejus servient Deo et videbunt faciem ejus* », ut dicitur Apocal. ult. [v. 3, 4]. Et ideo hic est charitas imperfecta, sed perficietur in patria.

AD SECUNDUM dicendum, quod amicitia se extendit ad aliquem dupliciter. Uno modo respectu sui ipsius, et sic amicitia numquam est nisi ad amicum. Alio modo se extendit ad aliquem respectu alterius personae, sicut si quis habet amicitiam ad aliquem hominem, ratione cuius diligit omnes

zijn dienaars, of hoe ze hem ook aanbelangen. En die genegenheid tot een vriend kan zoo groot zijn, dat men allen die de vriend bemint ook liefheeft, zelfs wanneer ze ons beleedigen of haten. Zoodoende omvat de liefde ook de vijanden, die we beminnen uit liefde tot God, die het voornaamste voorwerp der vriendschapsliefde is.

3. De deugdzame is het voornaamste voorwerp. Maar terwille van den deugdzame, bemint men diegene, die hem aanbelangen, zelfs als ze niet deugzaam zijn. Op dergelijke wijze omvat de deugd van liefde die voornamelijk een eerzame vriendschap is de zondaars, die we uit liefde beminnen om God.

IIe ARTIKEL.

Is de liefde iets geschapen in de ziel?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde geenszins iets

---

ad illum hominem pertinentes sive filios, sive servos, sive qualitercumque ei attinentes. Et tanta potest esse dilectio amici quod propter amicum amenatur hi, qui ad ipsum pertinent, etiamsi nos offendant, vel odiant. Et hoc modo amicitia charitatis se extendit etiam ad inimicos, quos diligimus ex charitate in ordine ad Deum. ad quem principaliter habetur amicitia charitatis.

AD TERTIUM dicendum, quod amicitia honesti non habetur nisi ad virtuosum, sicut ad principalem personam. Sed ejus intuitu diliguntur ad eum attinentes, etiamsi non sint virtuosi. Et hoc modo charitas, quae maxime est amicitia honesti, se extendit ad peccatores quos ex charitate diligimus propter Deum.

ARTICULUS II.

Utrum charitas sit aliquid creatum in anima.

[1. Dist. 17. q. 1. art. 1; De Verit. q. 2. art. 1.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videtur quod charitas non sit aliquid

geschapen is in de ziel. — 1. Augustinus zegt : « *Hij die zijn evenmensch bemint, bemint daardoor de liefde zelf. Welnu, God zelf is de liefde. Bijgevolg bemint hij voornamelijk God* ». En op een andere plaats : « *Er is gezegd : God is liefde, zooals gezegd is : God is geest* ». Derhalve is de liefde niet iets geschapen, maar God zelf.

2. God is op geestelijke wijze het leven der ziel, zooals de ziel het leven is van het lichaam, naar het woord van het *Boek Deuteronomium* (30. 20) : « *Hij is uw leven* ». Welnu, de ziel deelt rechtstreeks het leven mee aan het lichaam. Bijgevolg deelt God evenzoo rechtstreeks het leven mee aan de ziel. Welnu, dit leven wordt ons door de liefde geschenken, naar het woord uit den *Eersten Brief van Joannes* (3. 13) : « *We weten dat we uit den dood tot het leven zijn overgegaan, omdat we de broeders beminnen* ». Bijgevolg is de liefde God zelf.

3. Iets geschapen kan nooit over een oneindig vermogen beschikken; ieder schepsel is veeleer ijdelheid. Welnu, de liefde is geen ijdelheid, zij is eerder in strijd met de ijdelheid. Ze is immers een oneindige kracht, want door haar bereikt de ziel van den mensch een oneindig goed. Bijgevolg is de liefde niet iets geschapen in de ziel.

creatum in anima. Dicit enim Augustinus in 8. de Trin. [cap.] : « Qui proximum diligit, consequens est, ut ipsam dilectionem diligat. Deus autem dilectio est. Consequens est ergo ut praecipue Deum diligat ». Et in 15. de Trin. [cap. 17.] dicit : « *Ita dictum est, Deus charitas est, sicut dictum est, Deus spiritus est* ». Ergo charitas non est aliquid creatum in anima, sed est ipse Deus.

2. PRÆTEREA, Deus est spiritualiter vita animae, sicut anima vita corporis, secundum illud Deut. 30 [v. 20] : « *Ipse est vita tua* ». Sed anima vivificat corpus per seipsam. Ergo Deus vivificat animam per seipsum. Vivificat autem eam per charitatem, secundum illud 1. Joan. 3. [v. 14] : « *Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres* ». Ergo Deus est ipsa charitas.

3. PRÆTEREA, nihil creatum est infinitae virtutis, sed magis omnis creatura est vanitas. Charitas autem non est vanitas, sed magis vanitati repugnat; et est infinitae virtutis, quia animam hominis ad bonum infinitum perducit. Ergo charitas non est aliquid creatum in anima.

Daartegenover staat echter, wat Augustinus zegt : « *Ik noem de liefde de neiging van de ziel die het genieten van God nastreeft om Hemzelf* ». Welnu een neiging is iets geschapen. Bijgevolg is ook de liefde iets geschapen.

LEERSTELLING. — De Magister Sententiarum heeft deze kwestie onderzocht en hij beweert dat de liefde niet iets geschapen is in de ziel, maar de H. Geest zelf die in de ziel woont. Het is niet zijn inzicht te bevestigen dat de liefdedaad waardoor we God beminnen, de H. Geest zelf is. Maar de liefdedaad is rechtstreeks door den H. Geest veroorzaakt, zonder bemiddeling van een hebbelijkheid; zooals de daden van de andere deugden, door den H. Geest veroorzaakt worden, door bemiddeling van de hebbelijkheid der deugden, nl. de hebbelijkheid van het geloof, van de hoop of van een andere deugd. Hij beweerde dit, gezien de voortreffelijkheid der liefde. Wanneer men echter grondig over deze meening nadenkt, dan komt men tot het besluit dat zij de liefde kleineert. Want in het veroorzaken van de liefdedaad kan de H. Geest de menschelijke ziel niet zoo bewegen dat zij uitsluitend bewogen wordt en geenszins werkdadig deze

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit in 3. de Doctr. Christ. [cap. 10.] : « Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum ». Sed motus animi est aliquid creatum in anima. Ergo et charitas est aliquid creatum in anima.

RESPONDEO dicendum, quod, Magister perscrutatur hanc quaestionem in 17. distinct. 1. lib. Sent. et ponit, quod charitas non est aliquid creatum in anima, sed est ipse Spiritus Sanctus mentem inhabitans. Nec est sua intentio quod iste motus dilectionis quo Deum diligimus. sit ipse Spiritus Sanctus. Sed quod iste motus dilectionis est a Spiritu Sancto, non mediante aliquo habitu, sicut a Spiritu Sancto sunt alii actus virtuosi medianibus habitibus aliarum virtutum, puta fidei, aut spei, aut alicujus alterius virtutis. Et hoc dicebat propter excellentiam charitatis. Sed si quis recte consideret, hoc magis redundat in charitatis detrimentum. Non enim motus charitatis ita procedit a Spiritu Sancto movente humanam mentem, quod humana mens sit mota tantum, et nullo modo sit principium hujus motus,

daad voortbrengt, juist zooals een lichaam dat bewogen wordt door een uitwendigen beweger. Dit is immers in strijd met de wezenheid der willijke daad, die haar beginsel in het subjekt zelf heeft, zooals boven gezegd is (I-II, 6^e Kw. 1^e Art.). Men zou bijgevolg moeten besluiten dat de liefdedaad geen willijke daad is, wat tegenspraak insluit, daar de liefde uiteraard een wilsdaad is. Het is even ongegrond te beweren dat de H. Geest den wil beweegt, zooals men een werktuig beweegt. Want dit werktuig, hoewel het als beginsel van de daad kan beschouwd worden, bezit niettemin uit zichzelf het vermogen niet om te handelen of niet te handelen. En dergelijke daad kan daardoor in geen geval een willijke daad zijn, en derhalve ook geen verdienstelijke daad; terwijl we boven (I-II, 114^e Kw. 4^e Art.) toch hebben aangevoond dat de liefde het beginsel van de verdienste is. De wil moet bijgevolg op zoordanige wijze tot de liefdedaad bewogen worden, dat hij zelf het beginsel van de daad blijft. Geen enkele daad wordt echter op volkomene wijze door een aktief vermogen gesteld, indien ze niet natuurovereenkomstig is aan dat vermogen, dank zij een vorm die het beginsel is van de daad. Daarom heeft God, die alle wezens naar het hun aangewezen doel beweegt, aan elk wezen een eigen vorm meegeedeeld, waardoor dit wezen het doel, door God vastgesteld, nastreeft.

sicut cum aliquod corpus movetur ab aliquo exteriori movente. Hoc enim est contra rationem voluntarii, cuius oportet principium in ipso esse, sicut supra dictum est [1-2. q. 6. art. 1.]. Unde sequeretur, quod diligere non esset voluntarium quod implicat contradictionem, cum amor de sui ratione importet quod sit actus voluntatis. Similiter etiam non potest dici quod sic moveat Spiritus Sanctus voluntatem ad actum diligendi, sicut moveatur instrumentum quod, etsi sit principium actus, non tamen est in ipso agere vel non agere. Sic enim etiam tolleretur ratio voluntarii, et excluderetur ratio meriti, cum tamen supra habitum sit [1-2. q. 114. art. 4.], quod dilectio charitatis est radix merendi. Sed oportet quod si voluntas moveatur a Spiritu Sancto ad diligendum, etiam ipsa sit efficiens hunc actum. Nullus autem actus perfecte producitur ab aliqua potentia activa, nisi sit ei conaturalis per aliquam formam quae sit principium actionis. Unde Deus, qui omnia movet ad debitos fines, singulis rebus indidit formas, per quas

Zoodoende heeft God alles « *ten beste beschikt* », zooals in het *Boek der Wijsheid* (8. 1) gezegd wordt. Het is echter duidelijk dat de liefdedaad het natuurvermogen van den wil overtreft. Indien bijgevolg geen nieuwe vorm de ontoereikendheid van het natuurvermogen aanvult, zoodat de wil tot de liefdedaad geneigd wordt, dan is die daad onvolmaakter dan de natuurdaden en de daden der andere deugden; zij zal daarbij nooit vlot en genotvol gesteld worden. En dit is blijkbaar onjuist, daar geen enkele deugd zoo geneigd is tot haar daad, en geen deugd zou genotvol handelt als de liefde. Het is daarom ten hoogste noodzakelijk te aanvaarden dat we, om de liefdedaad te stellen, beschikken over een hebbelijkheid die het natuurvermogen aanvult en waardoor dit vermogen tot de liefdedaad geneigd wordt en ze gemakkelijk en genotvol stelt.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Gods wezenheid zelf is Liefde, zooals zij Wijsheid en Goedheid is. Evenals wij goed zijn krachtens de Goedheid van God, en wijs krachtens zijn Wijsheid, — want de goedheid waardoor wij goed zijn is een deelhebbing aan Gods Goedheid, en de wijsheid waardoor wij wijs zijn, is een deelhebbing aan zijn Wijsheid, — evenzoo is

inclinatur ad fines sibi praestitutos a Deo; et secundum hoc « *disponit omnia suaviter* », ut dicitur Sap. 8. [v. 1]. Manifestum est autem, quod actus charitatis excedit naturam potentiae voluntatis. Nisi ergo aliqua forma superadderetur naturali potentiae, per quam inclinaretur ad dilectionis actum, esset facilis et delectabilis. Quod patet esse falsum, quia nulla virtus habet tantam inclinationem ad suum actum sicut charitas, nec aliqua ita delectabiliter operatur. Unde maxime necesse est quod ad actum charitatis in nobis existat aliqua habitualis forma superaddita potentiae naturali, inclinans ipsam ad charitatis actum, et faciens eam prompte et delectabiliter operari.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod ipsa essentia divina charitas est, sicut et sapientia est et bonitas est. Unde sicut dicimus boni bonitate quae est Deus, et sapientes sapientia quae est Deus, [quia bonitas qua formaliter boni sumus, est participatio quaedam divinae bonitatis, et sapientia, qua formaliter sapientes sumus, est participatio quaedam divinae sapientiae];

de liefde waarmee wij den evenmensch beminnen een deelhebbing aan de Goddelijke Liefde. Vandaar een wijze van spreken van de Platonici, van wier leer Augustinus doortrokken was. Omdat sommigen daarmee geen rekening hielden, hebben zij zijn woorden verkeerd begrepen.

2. God is de bewerkende oorzaak én van het leven der ziel door de liefde, én van het leven van het lichaam door de ziel; doch de liefde is de vormoorzaak van het leven der ziel, zooals de ziel de vormoorzaak is van het leven van het lichaam. Daaruit kan men besluiten dat evenals de ziel onmiddellijk vereenigd is met het lichaam, aldus de liefde met de ziel.

3. De liefde werkt als vormoorzaak. Welnu een vormoorzaak ontvangt haar doeltreffendheid van dengene die deze oorzaak instort. Waaruit blijkt dat de liefde niet iets ijdel is. Als haar uitwerksel oneindig is in de vereeniging van de ziel met God, dan bewijst dit de oneindigheid van de Goddelijke Kracht, die de liefde voorbracht.

ita etiam charitas qua formaliter diligimus proximum, est quaedam participatio divinae charitatis. Hinc (1) enim modus loquendi consuetus est apud Platonicos quorum doctrinis imbutus fuit Augustinus. Quod quidam non advertentes ex verbis ejus sumpserunt occasionem errandi.

AD SECUNDUM dicendum, quod Deus est vita effective, et animae per charitatem et corporis per animam. Sed formaliter charitas est vita animae, sicut et anima corporis. Unde per hoc potest concludi quod sicut anima immediate unitur corpori, ita charitas animae.

AD TERTIUM dicendum, quod charitas operatur formaliter. Efficacia autem formae est secundum virtutem agentis, qui inducit formam. Et ideo patet, quod charitas non est infinita (2) sed quod facit effectum infinitum, dum conjungit animam Deo, justificando ipsam, hoc demonstrat infinitatem virtutis divinae, quae est charitatis auctor.

(1) L. : Hic.

(2) L. : vanitas.

IIIe ARTIKEL.

Is de liefde een deugd?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde geen deugd is. — 1. De liefde is een vriendschap. Welnu, volgens de wijsgeeren is de vriendschap geen deugd, zooals blijkt uit de *Ethica*. Inderdaad de vriendschap wordt vernoemd noch onder de zedelijke, noch onder de verstandelijke deugden. Bijgevolg is de liefde geen deugd.

2. « *De deugd is de voltooiing van het vermogen* », zooals gezegd wordt in *De Coelo et Mundo*. Welnu, de liefde is niet de voltooiing; dit komt de vreugde en den vrede toe. Bijgevolg is de liefde geen deugd, maar de vreugde en de vrede zijn deugden.

3. Alle deugd is een bijkomstige hebbelijkheid. Welnu, de liefde is geen bijkomstige hebbelijkheid, want zij is voortreffelijker dan de ziel. Welnu een bijkomstigheid kan nooit voortreffelijker zijn dan haar subjekt. Bijgevolg is de liefde geen deugd.

ARTICULUS III.

Utrum charitas sit virtus.

[3. Dist. 27. q. 2. art. 2; De Virt. q. 2. art. 2.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur quod charitas non sit virtus. Charitas enim amicitia est quaedam. Sed amicitia a philosophis non ponitur virtus, ut in 8. lib. Ethic. [cap. 1.] patet. Neque enim connumeratur inter virtutes morales, neque etiam inter intellectuales. Ergo etiam neque charitas est virtus.

2. PRÆTEREA, « *Virtus est ultimum potentiae* », ut dicitur in lib. 1. de *Cœlo, et Mundo* [tex. 116.]. Sed charitas non est ultimum, sed magis gaudium, et pax. Ergo videtur quod charitas non sit virtus, sed magis gaudium et pax.

3. PRÆTEREA, omnis virtus est quidam habitus accidentalis. Sed charitas non est habitus accidentalis, cum sit nobilior ipsa anima. Nullum autem accidens est nobilior subjecto. Ergo charitas non est virtus.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *De liefde is een deugd die, daar zij onze genegenheden regelt, ons met God vereenigt, en waardoor wij Hem beminnen* ».

LEERSTELLING. — De menschelijke handelingen zijn goed wanneer ze geregeld zijn volgens den vereischten norm en maatstaf. De menschelijke deugd, die het beginsel is van alle menschelijke goede daden, moet bijgevolg overeenkomen met den norm van de menschelijke handelingen. Die norm is dubbel, zooals vroeger gezegd is (17^e Kw. 1^e Art.), nl. de menschelijke rede en God zelf. Derhalve evenals de zedelijke deugd bepaald wordt door haas overeenkomst met de rechte rede, zooals de Wijsgeer zegt, evenzoo zal datgene waarvan God de maatstaf is, deugd genoemd worden, zooals boven gezegd is van het geloof en de hoop (4^e Kw. 5^e Art.; 17^e Kw. 1^e Art.). Welnu, de liefde is geregeld door God, want ze vereenigt ons met God, zooals uit Augustinus gebleken is. Bijgevolg is de liefde een deugd.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De Wijsgeer ontket niet dat de vriendschap een deugd is; hij beweert dat zij een

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit in lib. de Mor. Eccl. [cap. 11] : « *Charitas est virtus, quae, cum nostra affectio est rectissima, conjungit nos Deo, qua cum diligimus* ».

RESPONDEO dicendum, quod humani actus bonitatem habent secundum quod regulantur debita regula et mensura. Et ideo humana virtus quae est principium omnium bonorum actuum hominis, consistit in attingendo regulam humanorum actuum. Quae quidem est duplex, ut supra dictum est [q. 17. art. 1.], scilicet : humana ratio, et ipse Deus. Unde sicut virtus moralis definitur per hoc, quod est secundum rectam rationem, ut patet in 2. Ethic. [cap. 6.], ita etiam attingere Deum constituit rationem virtutis, sicut etiam supra dictum est [q. 4. art. 5. et q. 17. art. 1.] de fide et spe. Unde cum charitas attingat Deum quia conjungit nos Deo, ut patet per auctoritatem Augustini inductam [in arg. sed cont.], consequens est charitatem esse virtutem.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Philos. in 8. Ethic. non negat amici-

deugd is of de deugd vergezelt. Men zou kunnen zeggen dat zij een zedelijke deugd is die onze betrekkingen met anderen regelt, doch anders dan de rechtvaardigheid. De rechtvaardigheid immers regelt onze betrekkingen met anderen, opdat we elk geven waarop hij wettelijk recht heeft. De vriendschap daarentegen regelt onze betrekkingen met anderen, opdat we voldoen aan de plichten van vriendschap en zedelijke rechtschapenheid, of beter nog, opdat we welwillend anderen weldoen, zooals bij den Wijsgeer blijkt. Men kan niettemin zeggen dat de vriendschap niet uit zichzelf onderscheiden is van andere deugden. Ze is immers slechts lofwaardig en eerbaar voor zoover haar voorwerp dit is; ze onderstelt immers de eerbaarheid der deugd. Zoo treft men ook een vriendschap aan die niet lofwaardig en eerzaam is, nl. de vriendschap die alleen het genotgevende en het voordeel zoekt. Bijgevolg is de deugdzame vriendschap veleer het gevolg van de deugd dan de deugd zelf. Doch de liefde waarover we nu spreken, hangt niet hoofdzakelijk af van de menschelijke deugd, doch van de Goddelijke Goedheid; zoodat de reden niet dezelfde is.

2. Door dezelfde deugd bemint men iemand en verheugt men zich over hem. Want de vreugde volgt uit de liefde, zooals boven gezegd is (I-II. 25^e Kw. 2^e Art.), waar over de hartstochten

tiam esse virtutem, sed dicit quod est virtus vel cum virtute. Posset enim dici, quod est virtus moralis circa operationes quae sunt ad alium, sub alia tamen ratione quam justitia. Nam justitia est circa operationes quae sunt ad alium sub ratione debiti legalis. Amicitia autem sub ratione cuiusdam debiti amicabilis et moralis, vel magis sub ratione beneficij gratuitij, ut patet per Philos. in 8. Ethic. [cap. 13.]. Potest tamen dici quod non est virtus per se ab aliis distincta. Non enim habet rationem laudabilis et honesti nisi ex objecto, secundum scilicet quod fundatur super honestatem virtutum. Quod patet ex hoc quod non quaelibet amicitia habet rationem laudabilis, et honesti, sicut patet in amicitia delectabilis et utilis. Unde amicitia virtuosa magis est aliquid consequens ad virtutem quam sit virtus. Nec est simile de charitate, quae non fundatur principaliter super virtutem humanam, sed super bonitatem divinam.

AD SECUNDUM dicendum, quod ejusdem virtutis est diligere aliquem et gaudere de illo. Nam gaudium amorem consequitur, ut supra habitum est

gehendeld werd. Daarom wordt de liefde meer dan de vreugde, die een uitwerksel der liefde is, deugd genoemd. Wanneer dan in de bepaling van de deugd gesproken wordt van voltooiing, dan bedoelt men daarmee geenszins een uitwerksel, maar een overmaat, zooals honderd frank meer is dan veertig.

3. Een bijkomstigheid als zoodanig, is steeds minder dan een zelfstandigheid: want wat zelfstandig is staat op zichzelf, terwijl een bijkomstigheid gedragen wordt door iets anders. Wanneer men echter let op den aard der bijkomstigheid, dan is een bijkomstigheid die uit een subjecht tot stand komt minderwaardig vergeleken met het subjecht zelf; zooals een uitwerksel minderwaardig is vergeleken met zijn oorzaak. Maar een bijkomstigheid die een deelhebbing is aan een hogere natuur, is voortreffelijker dan het subjecht omdat zij aan die hogere natuur gelijk is; aldus is het licht voortreffelijker dan het doorschijnende lichaam. Daarom is ook de liefde voortreffelijker dan de ziel, in zoover zij een deelhebbing is aan den H. Geest.

[1-2. q. 25. art. 2.], cum de passionibus ageretur. Et ideo magis ponitur virtus amor quam gaudium, quod est amoris effectus. Ultimum autem, quod ponitur in ratione virtutis non importat ordinem effectus, sed magis ordinem excessus cuiusdam, sicut centum librae excedunt quadraginta.

AD TERTIUM dicendum, quod omne accidens secundum suum esse est inferiorius substantia, quia substantia est ens per se, accidens autem in alio. Sed secundum rationem suaे speciei, accidens quidem quod causatur ex principiis subjecti, est indignius subjecto, sicut effectus causa. Accidens autem quod causatur ex participatione alicujus superioris naturae, est dignius subjecto, inquantum est similitudo superioris naturae, sicut lux diaphano. Et hoc modo charitas est dignior anima, inquantum est participatio quaedam Spiritus Sancti.

IVe ARTIKEL.

Is de liefde een afzonderlijke deugd?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde geen afzonderlijke deugd is. — 1. Hieronymus zegt : « *Om bordig de deugd te bepalen zeg ik, dat de deugd de liefde is waarmee men God en den evenmensch bemint* ». Cok Augustinus leert : « *De deugd is de orde van de liefde* ». Welnu geen enkele afzonderlijke deugd behoort tot de bepaling der deugd in het algemeen. Bijgevolg is de liefde geen afzonderlijke deugd.

2. Een deugd die betrokken is in de handelingen van alle deugden, is geen afzonderlijke deugd. Welnu de liefde is betrokken in de handelingen van alle deugden, naar het woord van den Apostel in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (13. 4) : « *De liefde is geduldig, de liefde is goedertieren, enz.* ». Ze is ook betrokken in alle menschelijke handelingen, naar dit andere woord

ARTICULUS IV.

Utrum charitas sit virtus specialis.

[3. Dist. 27. q. 2. art. 4. qla 2; De Virt. q. 2. ad 5.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur quod charitas non sit virtus specialis : dicit enim Hieronymus [August. Epist. 167. olim 29.] : « Ut breviter omnem virtutis definitionem complectar ; virtus est charitas qua diligatur Deus et proximus ». Et Augustinus dicit in libro de Mor. Eccles. [lib. 15. de Civ. Dei, cap. 22.], quod « virtus est ordo amoris ». Sed nulla virtus specialis ponitur in definitione virtutis communis. Ergo charitas non est specialis virtus.

2. PRÆTEREA, id quod se extendit ad opera omnium virtutum, non potest esse specialis virtus. Sed charitas se extendit ad opera omnium virtutum, secundum illud 1. ad Cor. 13. [v. 4] : « Charitas patiens est, benigna est,, etc. ». Extendit etiam se ad omnia opera humana, secundum

uit denzelfden Brief (16. 14) : « *Alles geschiede bij u in liefde* ». Bijgevolg is de liefde geen afzonderlijke deugd.

3. De voorschriften van de wet beantwoorden aan de deugdzame daden. Welnu Augustinus zegt : « *Het algemeene gebod luidt : Bemin; het algemeene verbot : Wees niet begeerig* ». Bijgevolg is de liefde een algemeene deugd.

Daartegenover staat echter dat iets algemeens niet^{*} bij afzonderlijke dingen vermeld wordt. Welnu de liefde wordt vermeld onder de afzonderlijke deugden, samen met de hoop en het geloof, naar het woord van Paulus in den *Eersten Brief aan de Corinthisers* (13. 13) : « *Zoo blijven staan geloof, hoop en liefde, drie in getal* ». Bijgevolg is de liefde een afzonderlijke deugd.

LEERSTELLING. — De handelingen en de vaardigheden worden soortelijk ingedeeld naar hun voorwerpen, zooals boven gezegd is (I-II. 18^e Kw. 2^e Art.; 54^e Kw. 2^e Art.). Welnu, het eigen voorwerp van de liefde is het goed, zooals boven gezegd is (I-II. 17^e Kw. 1^e Art.). Elk afzonderlijk goed beantwoordt daarom aan een afzonderlijke liefde. Het goddelijk goed nu,

illud I. ad Cor. ult. [v. 14] : « *Omnia opera vestra in charitate fiant* ». Ergo charitas non est specialis virtus.

3. PRÆTEREA, praecepta legis respondent actibus virtutum. Sed August. in lib. de Perf. Hum. Just. [cap. 5.], dicit, « *quod generalis jussio est : Diliges, et generalis prohibitio : Non concupisces* ». Ergo charitas est generalis virtus.

SED CONTRA. Nullum generale connumeratur speciali. Sed charitas connumeratur specialibus virtutibus, scilicet : spei, et fidei, secundum illud I. ad Cor. 13. [v. 13] : « *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria haec* ». Ergo charitas est specialis virtus.

RESPONDEO dicendum quod actus et habitus specificantur per objecta, ut ex supra dictis patet [1-2. q. 18. art. 2. et q. 54. art. 2.]. Proprium autem objectum amoris est bonum, ut supra habitum [1-2. q. 17. art. 1.]. Et ideo ubi est specialis ratio boni, ibi est specialis ratio amoris. Bonum

beschouwd als voorwerp van zaligheid, is een afzonderlijk goed. Derhalve is de deugd van liefde die de liefde tot dat goed is, een afzonderlijke liefde. Daarom is ook die liefde een afzonderlijke deugd.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De liefde wordt in de bepaling van elke deugd vernoemd, niet omdat de liefde tot de wezenheid van elke deugd behoort, doch omdat alle deugden van haar afhangen, zooals verder gezegd wordt (7^e Art.). De verstandigheid ook behoort aldus tot de bepaling der zedelijke deugden zooals blijkt uit de *Ethica*, omdat al de zedelijke deugden van de verstandigheid afhangen.

2. De deugd of de kunstvaardigheid die op het einddoel betrekking heeft, beheerscht de deugden of de kunstvaardigheden die op ondergeschikte doeleinden betrekking hebben. Aldus is het africhten van paarden ondergeschikt aan de krijgskunst, zooals de Wijsgeer zegt. Het voorwerp echter van de liefde, nl. de eeuwige zaligheid, is het einddoel van het menschelijk leven. Daarom heerscht de liefde over al de daden van het menschelijk leven; maar zij zelf stelt alle deugddaden niet.

3. Het gebod der liefde is een algemene verplichting omdat de liefde het doel is van alle geboden, naar het woord van den

autem divinum in quantum est beatitudinis objectum, habet specialem rationem boni. Et ideo amor charitatis qui est amor hujus boni, est specialis amor. Unde et charitas est specialis virtus.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod charitas ponitur in definitione omissis virtutis, non quia sit essentialiter omnis virtus sed quia dependent ab ea aliquiliter omnes virtutes, ut infra dicetur [art. 7.]. Sic etiam prudentia ponitur in definitione virtutum moralium, ut patet in 2. Ethic. [cap. 6.] et in 6. [cap. ult.], eo quod virtutes morales dependent a prudentia.

AD SECUNDUM dicendum, quod virtus, vel ars ad quam pertinet finis ultimus, imperat virtutibus vel artibus ad quas pertinent alii fines secundarii; sicut militaris imperat equestri, ut dicitur in 1. Ethic. [cap. 1.]. Et ideo quia charitas habet pro objecto ultimum finem humanae vitae scilicet beatitudinem aeternam, ideo extendit se ad actus totius humanae vitae per modum imperii et non quasi immediate eliciens omnes actus virtutum.

AD TERTIUM dicendum, quod praeceptum de diligendo dicitur esse jussio

Apostel in den *Eersten Brief aan Timotheus* (1. 5) : « *Het doel der prediking is de liefde* ».

Ve ARTIKEL.

Is de liefde één enkele deugd?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde niet één enkele deugd is. — 1. De vaardigheden worden onderscheiden naar huu voorwerpen. Welnu, de liefde heeft een dubbel voorwerp nl. God en den evenmensch. En deze voorwerpen staan oneindig ver van elkander af. Bijgevolg is de liefde niet één enkele deugd.

2. Zelfs wanneer een voorwerp in de werkelijkheid één is doch onder verschillende opzichten beschouwd wordt, worden verschillende vaardigheden onderscheiden, zooals boven gezegd is (17e Kw. 6e Art. 1e Antw.; I-II. 54e Kw. 2e Art. 2e Antw.). Welnu, veelvuldig zijn de beschouwingen die ons tot de liefde Gods aanzetten, want elke ontvangen weldaad brengt haar liefdeplicht mee. Bijgevolg is de liefde niet één enkele deugd.

generalis, quia ad hoc reducuntur omnia alia praecepta, sicut ad finem, secundum illud I. ad Tim. 1. [v. 5] : « Finis praecepti charitas est ».

ARTICULUS V.

Utrum charitas sit una virtus.

[3. Dist. 27. q. 2. art. 4. qla. 1; De Virt. q. 2. art. 4.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur, quod charitas non sit una virtus. Habitus enim distinguuntur secundum objecta. Sed duo sunt objecta charitatis, scilicet : Deus, et proximus, quae in infinitum ab invicem distant. Ergo charitas non est una virtus.

2. PRÆTEREA, diversae rationes objecti diversificant habitum etiamsi objectum sit realiter idem, ut ex supra dictis patet [q. 17. art. 6. ad 1; 1-2. q. 54. art. 2. ad 2.]. Sed multae sunt rationes diligendi Deum, quia ex singulis beneficiis ejus perceptis debitores sumus dilectionis ipsius. Ergo charitas non est una virtus.

3. De vriendschap tot den evenmensch wordt onder de liefde gerekend. Welnu, de Wijsgeer verdeelt de vriendschap in velelei soorten. Bijgevolg is de liefde niet één enkele deugd maar zij wordt ingedeeld in afzonderlijke soorten.

Daartegenover staat echter dat, evenals God, het voorwerp is van het geloof, Hij ook het voorwerp is van de liefde. Welnu het geloof is één enkele deugd omdat de Goddelijke Waarheid één is, naar het woord uit den *Brief aan de Ephesiërs* (4. 5): « *Eén geloof* ». Bijgevolg is ook de liefde één enkele deugd omdat de Goddelijke Goedheid één is.

LEERSTELLING. — Zooals gezegd is (1e Art.), is de liefde een vriendschap tusschen den mensch en God. Er zijn echter verschillende soorten van vriendschap. De vriendschap wordt ten eerste ingedeeld naar de verscheidenheid van doel; aldus hebben we een drievoudige vriendschap : de voordeelige, de genotgevende en de eerzame vriendschap. De vriendschap wordt ook ingedeeld naar de verscheidenheid van verkeer waarop de vriendschap gebouwd is; aldus hebben we de vriendschap van de bloedverwanten, de burgerlijke vriendschap, de vriendschap tusschen

3. PRÆTEREA, sub charitate includitur amicitia ad proximum. Sed Philosophus in 8. Ethic. [cap. 11. et 12.] ponit diversas species amicitiae. Ergo charitas non est una virtus sed multiplicatur in diversas species.

SED CONTRA, sicut objectum fidei est Deus, ita et charitatis. Sed fides est una virtus propter unitatem divinae veritatis, secundum illud ad Eph. 4. [v. 5] : « Una fides ». Ergo etiam charitas est una virtus propter unitatem divinae bonitatis.

RESPONDEO dicendum, quod charitas, sicut dictum est [art. 1.], est quaedam amicitia hominis ad Deum. Diversae autem amicitiarum species accipiuntur : quidem uno modo secundum diversitatem finis, et secundum hoc dicuntur tres species amicitiae, scilicet : amicitia utilis, delectabilis, et honesti. Alio modo secundum diversitatem communicationum in quibus amicitiae fundantur, sicut alia species amicitiae est consanguineorum, et alia concivium aut peregrinantium, quarum una fundatur super communicatione

reizigers. De eerste volgt uit een verkeer door de natuur zelf gewild; de andere uit het feit dat men medeburger is of samenreist. Geen van beide indeelingen is echter op de deugd van liefde toepasselijk. Het doel van die liefde is immers één, nl. de Goddelijke Goedheid. Ook de omgang is één, nl. die der eeuwige zaligheid, waarop de vriendschap gebouwd is. Bijgevolg is de liefde één enkele deugd zonder meer, niet ingedeeld in verschillende soorten.

ANDWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De eerste bedenking zou opgaan, indien God en de evenmensch op gelijke wijze het voorwerp van de liefde waren. Maar dit is niet het geval. God is het voornaamste voorwerp; de evenmensch wordt bemind om God.

2. Door de liefde wordt God om Hemzelf bemind. Bijgevolg kent de liefde hoofdzakelijk één enkele beweegreden, nl. de Goddelijke Goedheid die Gods Wezen is, naar het woord uit het *Boek der Psalmen* (105, 1): « *Looft den Heer, want Hij is goed* ». Alle andere beschouwingen waardoor we tot de liefde aangezet worden of die een liefdeplicht meebrengen, zijn ongeschikt aan en volgen uit die beweegreden.

naturali, alia super communicatione civili vel peregrinationis, ut patet per Philosophum in 8. Ethic. [cap. 11. et 12.]. Neutro autem istorum modorum charitas potest dividi in plura. Nam charitatis finis est unus, scilicet divina bonitas. Est etiam et una communicatio beatitudinis aeternae super quam haec amicitia fundatur. Unde relinquitur quod charitas est simpliciter una virtus non distincta in plures species.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod ratio illa directe procederet si Deus, et proximus ex aequo essent charitatis objecta. Hoc autem non est verum. Sed Deus est principale objectum charitatis, proximus autem ex charitate diligitur propter Deum.

AD SECUNDUM dicendum, quod charitate diligitur Deus propter seipsum. Unde una sola ratio diligendi attenditur principaliter a charitate, scilicet divina bonitas, quae est ejus substantia, secundum illud Psalmus 105. [v. 1]: « *Confitemini Domino, quoniam bonus* ». Aliae autem rationes ad diligendum inducentes vel debitum dilectionis facientes, sunt secundariae et consequentes ex prima.

3. De verschillende soorten van menschelijke vriendschap waarover de Wijsgeer spreekt, zijn verschillend naar doel en omgang. De deugd van liefde kent geen dergelijk verschil, zooals gezegd werd (in de Leerst.). Bijgevolg gaat die reden niet op.

VIe ARTIKEL.

Is de liefde de uitmuntendste onder de deugden?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde niet de uitmuntendste is onder de deugden. — 1. Hoe voornamer vermogen, hoe voornamer deugd en hoe voornamer daad. Welnu het verstand is voornamer dan de wil, want het verstand beheerscht den wil. Bijgevolg is het geloof, dat behoort tot het verstand, uitmuntender dan de liefde, die behoort tot den wil.

2. Datgene wat een ander dient, is minderwaardig, zooals een dienaar waarvan de meester zich bedient, en die daarom de mindere is. Welnu, zooals de Apostel zegt in den *Brief aan de Galaten*

AD TERTIUM dicendum, quod amicitiae humanae, de qua Philosophus loquitur, est diversus finis et diversa communicatio. Quod in charitate locum non habet, ut dictum est [in corp. art.]. Et ideo non est similis ratio.

ARTICULUS VI.

Utrum charitas sit excellentissima virtutum.

[11-2. q. 66. art. 6; infr. q. 30. art. 4; Colos. 3. lect. 3.]

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur quod charitas non sit excellentissima virtutum. Altioris enim potentiae altior est virtus, sicut et altior operatio. Sed intellectus est altior voluntate quia dirigit ipsam. Ergo fides quae est in intellectu, est excellentior charitate quae est in voluntate.

2. PRÆTEREA, illud per quod aliud operatur, videtur eo esse inferius, sicut minister per quem dominus aliquid operatur est inferior domino. Sed

ten (5. 6) : « *Het geloof werkt door de liefde* ». Bijgevolg is het geloof voortreffelijker dan de liefde.

3. Wat aan iets anders toegevoegd wordt, is volmaakter dan dit andere. Welnu de hoop is toegevoegd aan de liefde. Het voorwerp van de liefde immers is het goed, het voorwerp van de hoop, het goed dat moeilijk te bereiken is. Bijgevolg is de hoop uitmuntender dan de liefde.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (13. 13) : « *Maar de grootste daarvan is de liefde* ».

LEERSTELLING. — De menschelijke handelingen zijn goed doordat ze door den vereischten maatstaf geregeld worden. Daaruit volgt dat de menschelijke deugd, die het beginsel der goede handelingen is, moet overeenstemmen met den norm van de menschelijke handelingen. Welnu, zooals boven gezegd werd (3^e Art.), is de norm der menschelijke daden tweevoudig : de menschelijke rede en God. God is de eerste norm, die ook de menschelijke rede regelt. Bijgevolg zijn de goddelijke deugden, die

fides per dilectionem operatur, ut habetur ad Gal. 5. [v. 6]. Ergo fides est excellentior charitate.

3. **PRÆTEREA.** illud quod se habet ex additione ad aliud, videtur esse perfectius. Sed spes videtur se habere ex additione ad charitatem. Nam charitatis objectum est bonum, spei autem objectum est bonum arduum. Ergo spes est excellentior charitate.

SED CONTRA est, quod dicitur 1. ad Cor. 13. [v. 13] : « Major horum est charitas ».

RESPONDEO dicendum, quod cum bonum in humanis actibus attendatur secundum quod regulantur debita regula, necesse est quod virtus humana, quae est principium bonorum actuum, consistat in attingendo humanorum actuum regulam. Est autem duplex regula humanorum actuum, ut supra dictum est [art. 3.], scilicet : ratio humana et Deus. Sed Deus est prima regula a qua etiam humana ratio regulanda est. Et ideo virtutes theolo-

volgens dien hoogsten maatstaf geregeld worden, daar ze God zelf als voorwerp hebben, voortreffelijker dan de zedelijke of verstandelijke deugden, die geregeld worden door de menschelijke rede. Daarom nog moet onder de goddelijke deugden deze deugd de uitmuntendste zijn, die God het dichtst nabijkomt. Welnu wat door zichzelf is, is voortreffelijker dan wat door iets anders is. Het geloof nu en de hoop zijn op God gericht, in zoover wij door Hem de kennis der waarheid verwerven of het goede bekomen. De liefde daarentegen, vereenigt ons met God, om bij Hem te rusten, zonder iets anders te verwachten. Waaruit duidelijk blijkt dat de liefde uitmuntender is dan het geloof en de hoop, en dus dan alle andere deugden. Derwijze is ook de verstandigheid die onmiddellijk de rede zelf regelt, uitmuntender dan de andere zedelijke deugden die slechts overeenstemmen met den maatstaf van de rede in zoover deze den middenweg aanwijst, die de menschelijke handelingen en hartstochten moeten volgen.

ANTWCORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De verstandsdaad is af, wanneer het gekende in het kenvermogen opgenomen wordt. Daarom hangt de waarde van een verstandsdaad af, van de

giae quae consistunt in attingendo illam regulam primam, eo quod earum objectum est Deus, excellentiores sunt virtutibus moralibus, vel intellectualibus, quae consistunt in attingendo rationem humanam. Propter quod oportet quod etiam inter ipsas virtutes theologicas illa sit potior quae magis Deum attingit. Semper autem id quod est per se, magis est eo quod est per aliud. Fides autem et spes attingunt quidem Deum secundum quod ex ipso provenit nobis vel cognitio veri vel adeptio boni. Sed caritas attingit ipsum Deum ut in ipso sistat, non ut ex eo aliquid nobis proveniat. Et ideo caritas est excellentior fide et spe, et per consequens omnibus aliis virtutibus. Sicut etiam prudentia quae attingit rationem secundum se, est excellentior quam aliae virtutes morales quae attingunt rationem secundum quod ex ea medium constituitur in operationibus vel passionibus humanis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod operatio intellectus completur secundum quod intellectum est in intelligente. Et ideo nobilitas operationis intellectualis attenditur secundum mensuram intellectus. Operatio autem volun-

waarde van het verstand. De wilsdaad daarentegen, en de handeling van elk begeervermogen zijn af, wanneer het subjekt het begeerde ding, voor zoover het buiten het subjekt bestaat, naastreeft. Derhalve hangt de waarde van een wilsdaad af van de waarde van het begeerde voorwerp. Daaruit volgt, dat alles wat minder waarde heeft dan de ziel zelf, eenmaal opgenomen in het kenvermogen, een edeler bestaan heeft dan in zichzelf. Want alles wat in een ander opgenomen wordt deelt in de waarde van dit andere, zooals de Wijsgeer zegt. Maar alles wat hogere waarde heeft dan de ziel, is edeler in zichzelf dan opgenomen in het kenvermogen der ziel. Bijgevolg is de kennis van de dingen die een geringer waarde hebben dan wij, edeler dan de liefde tot die dingen. Daarom stelt de Wijsgeer de verstandelijke deugden boven de zedelijke deugden. Maar de liefde tot datgene wat ons overtreft, bijzonder de liefde tot God, is uitmuntender dan de kennis van die dingen. Daarom is de liefde uitmuntender dan het geloof.

2. Het geloof bedient zich niet van de liefde als van een werktuig, zooals een meester een dienstknecht gebruikt; het geloof werkt door de liefde als door haar eigen vorm. Daarom is de reden waarop de bedenking steunt niet gegrond.

3. Hetzelfde goed is het voorwerp van de liefde en van de

talis et cuiuslibet virtutis appetitivae perficitur ex inclinatione appetentis ad rem sicut ad terminum. Ideo dignitas operationis appetitivae attenditur secundum rem quae est objectum operationis. Ea autem quae sunt infra animam, nobiliori modo sunt in anima quam in seipsis, quia unumquodque est in aliquo per modum ejus in quo est, ut habetur in libro de Causis [propos. 12. et 20.]. Quae vero sunt supra animam, nobiliori modo sunt in seipsis quam sint in anima. Et ideo eorum quae sunt infra nos, nobilior est cognitio quam dilectio. Propter quod Philosophus in 6. Ethic. [cap. 7. et 12.] praetulit virtutes intellectuales moralibus. Sed eorum quae sunt supra nos, et praecipue dilectio Dei, cognitioni praefertur. Et ideo charitas est excellentior fide.

AD SECUNDUM dicendum, quod fides non operatur per dilectionem sicut per instrumentum, ut dominus per servum, sed sicut per formam propriam. Et ideo ratio non sequitur.

AD TERTIUM dicendum, quod idem bonum est objectum charitatis et spei.

hoop. Doch de liefde zegt eeniging met dit goed, de hoop echter afstand er van. Daarom is dit goed voor de liefde geen lastig bereikbaar goed, zooals voor de hoop; want datgene waarmee men vereenigd is, wordt niet moeilijk bereikbaar geacht. Waaruit duidelijk is dat de liefde volmaakter is dan de hoop.

VIIe ARTIKEL.

'Is de ware deugd mogelijk zonder de liefde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de ware deugd zonder de liefde mogelijk is. — 1. Goede werken worden door de deugd uitgewerkt. Welnu, zij die de liefde niet hebben, kunnen toch goede werken doen. Ze kunnen immers de naakten kleeden, de hongerigen spijzen, enz. Bijgevolg is de ware deugd mogelijk zonder de liefde.

2. De liefde is onmogelijk zonder geloof, want de liefde, naar het woord van Paulus in den *Eersten Brief aan Timotheus* (1. 5) spruit voort uit : « *een ongeveinsd geloof* ». Doch de ongeloovig-

Sed charitas importat unionem ad illud bonum, spes autem distantiam quamdam ab eo. Et inde est quod charitas non respicit illud bonum ut arduum, sicut spes. Quod enim jam unitum est, non habet rationem ardui. Et ex hoc apparel quod charitas est perfectior spe.

ARTICULUS VII.

Utrum sine charitate possit esse aliqua vera virtus.

[3. Dist. 27. q. 2. art. 4. qla. 3. ad 2; 1-2. q. 65. art. 2. et 4.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur quod sine charitate possit esse aliqua vera virtus. Virtutis enim proprium est bonum actum producere. Sed illi qui non habent charitatem, faciunt aliquos bonos actus, puta dum nudum vesciunt, famelicum pascunt, et similia operantur. Ergo sine charitate potest esse aliqua vera virtus.

2. PRÆTEREA, charitas non potest esse sine fide. Procedit enim « *ex fide non facta* », ut Apostolus dicit 1. ad Timoth 1. [v. 5] : Sed in infide-

kunnen waarlijk kuisch leven wanneer ze hun driften beteugelen, ze kunnen de rechtvaardigheid beoefenen, wanneer ze juist oordeelen. Bijgevolg is de ware deugd mogelijk zonder de liefde.

3. De wetenschap en de kunstvaardigheid kunnen eenigszins deugden genoemd worden, zooals in de *Ethica* gezegd is. Welnu ook zondige mensen die de liefde niet bezitten, kunnen de wetenschap en de kunstvaardigheid beoefenen. Bijgevolg is de ware deugd mogelijk zonder de liefde.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (13. 3) : « *Al schenk ik weg al wat ik heb, al geef ik mijn lichaam om me te laten verbranden, zoo ik de liefde niet heb, het dient mij tot niets* ». Welnu de ware deugd dient tot veel, naar het woord van het *Boek der Wijsheid* (8. 7) : « *Want zij leert matigheid en rechtvaardigheid, voorzichtigheid en sterke; en niets bestaat er wat nuttiger is voor den mensch in zijn leven* ». Bijgevolg is de ware deugd zonder de liefde niet mogelijk.

LEERSTELLING. — De deugd is gericht op het goede, zooals boven gezegd is (I-II 55° Kw. 4° Art.). Het voornaamste goed

libus potest esse vera castitas, dum concupiscentias cohibent, et vera justitia, dum recte judicant. Ergo vera virtus potest esse sine charitate.

3. PRÆTEREA, scientia, et ars virtutes quaedam sunt, ut patet in 6. Ethic. [cap. 3. et 4.]. Sed hujusmodi inveniuntur in hominibus peccatoribus non habentibus charitatem. Ergo vera virtus potest esse sine charitate.

SED CONTRA est, quod Apostolus dicit 1. ad Cor. 13. [v. 3] : « Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest ». Sed virtus vera multum prodest, secundum illud Sap. 8. [v. 7] : « Sobrietatem, et justitiam docet, prudentiam, et virtutem, quibus in vita nihil est utilius hominibus ». Ergo sine charitate vera virtus esse non potest.

RESPONDEO dicendum, quod virtus ordinatur ad bonum, ut supra habitum est [1-2. q. 55. art. 4.]. Bonum autem principaliter est finis.

nu is het doel. Want alles wat tot het doel leidt is goed, omdat het in verband staat met het doel. Welnu, er bestaat een einddoel en een naaste doel, en evenzoo een dubbel goed : een laatste en universeele goed; een naaste en particulier goed. Het bezit van God is het laatste en hoofdzakelijke doel van den mensch, naar het woord uit het *Boek der Psalmen* (72. 27) : « *Mij is het goed, in Gods nabijheid te blijven* ». En het is door de liefde dat de mensch op dit goed gericht is. Het ondergeschikte en particulier goed van den mensch kan tweevoudig zijn : Ten eerste, datgene wat te recht goed genoemd wordt, omdat het uiteraard kan gericht worden op het hoofdzakelijke goed, nl. op het einddoel. Ten tweede, datgene wat slechts een schijngood is en werkelijk geen goed, omdat het van het eindgoed afhoudt. Waaruit duidelijk volgt dat de ware deugd werkelijk en zonder meer die deugd is, welke ons richt op het hoofdzakelijke goed van den mensch, zooals ook door den Wijsgeer bevestigd wordt : « *De deugd is de gesteldheid van wat volmaakt is, om het volmaaktste te worden* ». Aldus beschouwd, is de ware deugd zonder de liefde niet mogelijk. Wanneer men daarentegen de deugd neemt in zoover zij gericht is op een particulier goed, dan is een ware deugd mogelijk zonder liefde. Indien dit particulier goed geen waar goed is doch een schijn goed, dan zal ook de deugd die op dit goed gericht is, geen ware

Nam ea quae sunt ad finem non dicuntur bona, nisi in ordine ad finem. Sicut ergo duplex est finis, unus ultimus, et aliud proximus, ita etiam est duplex bonum. Unum quidem ultimum, et universale; et aliud proximum, et particulare. Ultimum quidem, et principale bonum hominis est Dei fruitio, secundum illud Psalm. 72. [28] : « *Mihi adhaerere Deo bonum est* ». Et ad hoc ordinatur homo per charitatem. Bonum autem secundarium et quasi particulare hominis potest esse duplex : unum quidem, quod est vere bonum, utpote ordinabile quantum est in se ad principale bonum, quod est ultimus finis. Aliud autem est bonum apparens et non verum, quia abducit a finali bono. Sic ergo patet quod virtus vera simpliciter est illa quae ordinat ad principale bonum hominis, sicut etiam Philosophus in 7. Physic. [tex. 17.] dicit, quod « *virtus est dispositio perfecti ad optimum* ». Et sic nulla vera virtus potest esse sine charitate. Sed si accipiatur virtus secundum quod est in ordine ad aliquem finem particularem, sic potest aliqua virtus dici sine charitate inquantum ordinatur ad aliquod particulare bonum. Sed si illud

deugd zijn, maar een valsche nabootsing van de deugd. Aldus zegt Augustinus : « *De verstandigheid van den vrek die allerlei winstjes verzint, is geen ware deugd; evenmin zijn rechtvaardigheid, die andermans goed eerbiedigt uit vrees voor de kwade gevlogen; noch zijn matigheid, die ontucht vermijdt omdat deze hem in onkosten zou jagen; noch zijn sterkte, die naar het woord van Horatius de armoede vlucht, doorheen zeeën en rotsen en vuur* ». Indien echter dit particuliere goed een waar goed is, b. v. de vrijwaring van het gemeenebest of iets dergelijks, dan hebben we wel een ware, maar een onvolmaakte deugd, tenzij men deze deugd ook op het laatste en volmaakte goed richt. Derhalve is de ware deugd zonder meer, buiten de liefde niet mogelijk.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Wie de liefde niet bezit, kan op twee wijzen een daad stellen : Eerstens, een daad die van hem uitgaat in zoover hij de liefde niet bezit. D. w. z. een daad die gericht is op datgene waardoor hij de liefde niet heeft. Dergelijke daad is altijd slecht. Aldus zegt Augustinus, dat de daad van den ongeloovige precies als ongeloovige, steeds zondig is, zelfs wanneer hij een naakte kleedt of iets dergelijks

particulare bonum non est verum bonum sed apparenſ, virtus etiam quae est in ordine ad hoc bonum non erit vera virtus sed falsa similitudo virtutis. Sicut « non est vera virtus avarorum prudentia qua excogitant diversa genera lucrorum, et avarorum justitia, qua gravium damnorum metu contemnunt aliena, et avarorum temperantia, qua luxuria, quae sumptuosa est cohibent appetitum, et avarorum fortitudo, qua, ut ait Horatius lib. 1. epist. 1. : « Per mare pauperiem fugiunt, per saxa, per ignes », ut Augustinus dicit in 4. libro contra Julian. [cap. 3.]. Si vero illud bonum particulare sit verum bonum, puta conservatio civitatis vel aliquid hujusmodi, erit quidem vera virtus sed imperfecta, nisi referatur ad finale et perfectum bonum. Et secundum hoc simpliciter vera virtus sine charitate esse non potest.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod actus alicujus charitate carentis potest esse duplex : unus quidem secundum hoc quod charitate caret, utpote cum facit aliquid in ordine ad id, per quod caret charitate. Et talis actus semper est malus, sicut Augustinus dicit in 4. contra Jul. [cap. 3.], quod actus infidelis, inquantum est infidelis, semper est peccatum etiamsi

verricht en daarbij zijn ongeloof als doel heeft. Ten tweede, kan hij die de liefde niet bezit, een daad stellen, niet in zoover hij de liefde ontbeert, maar in zoover hij een andere gave Gods bezit, het geloof, de hoop, of een natuurlijke hoedanigheid. Want alle natuurlijke hoedanigheden gaan met de zonde niet verloren, zooals boven gezegd is (10^e Kw. 4^e Art.; I-II 85^e Kw. 2^e Art.). Op dergelijke wijze kan hij die de liefde niet bezit, een daad stellen die uiteraard goed is. Deze daad is echter niet volledig goed, omdat ze niet op gepaste wijze op het einddoel geordend is.

2. Het doel is met betrekking tot datgene wat ons te doen staat, wat het beginsel is met betrekking tot datgene wat voorwerp van bespiegeling is. Evenals dan een ware wetenschap niet mogelijk is, wanneer het juiste oordeel omrent het eerste en onbewijsbaar beginsel ontbreekt, zoo zijn evenmin ware rechtvaardigheid of kuischheid mogelijk, wanneer de vereischte, door de liefde gegeven, doelsrichting ontbreekt, hoe rechtgeordend men overigens ook weze.

3. De wetenschap en de kunstvaardigheid zijn uiteraard gericht op een particulier goed, zonder rechtstreeksche betrekking met het einddoel van het menschelijk leven, in tegenstelling met de zedelijke deugden die den mensch goed maken zonder meer, zoals

nudum operiat, vel quidquid aliud hujusmodi faciat ordinans ad finem suaे infidelitatis. Alius autem potest esse actus charitate parentis, non secundum id quod charitate caret, sed secundum quod habet aliquod aliud donum Dei vel fidem, vel spem, vel etiam naturae bonum quod non totum per peccatum tollitur, ut supra dictum est [q. 10. art. 4. et 1-2. q. 85. art. 2.]. Et secundum hoc sine charitate potest quidem esse aliquis actus bonus ex suo genere, non tamen perfecte bonus, quia deest debita ordinatio ad ultimum finem.

AD SECUNDUM dicendum, quod cum finis se habeat in agibilibus, sicut principium in speculabilibus, sicut non potest esse simpliciter vera scientia, si desit recta aestimatio de primo et indemonstrabili principio, ita non potest esse simpliciter vera justitia aut vera castitas si desit ordinatio debita ad finem quae est per charitatem, quantumcumque aliquis se recte circa alia habeat.

AD TERTIUM dicendum, quod scientia et ars de sui ratione important ordinem ad aliquod particulare bonum non autem ultimum finem huma-

vroeger werd aangetoond (I-II 56^e Kw. 3^e Art.). De reden is bijgevolg dezelfde niet.

VIIIe ARTIKEL.

Is de liefde de vorm van de deugden?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde de vorm der deugden niet is. — 1. De vorm van iets is ofwel de wezensvorm ofwel het oerbeeld. De liefde nu is het oerbeeld der andere deugden niet, want dan zouden alle deugden soortelijk gelijk zijn met de liefde. Zij is evenmin de wezensvorm der deugden, want dan zou zij niet van de andere deugden onderscheiden zijn. Bijgevolg is de liefde op geenerlei wijze de vorm der deugden.

2. De liefde is voor de deugden wortel en grondvest, naar het woord uit den *Brief aan de Ephesiërs* (3. 17) : « *Dat ge geworteld moogt blijven en gegrondvest in liefde* ». Welnu de wortel en de

nae vitae, sicut virtutes morales quae simpliciter faciunt hominem bonum, ut supra dictum est [1-2. q. 56. art. 3.]. Et ideo non est similis ratio.

ARTICULUS VIII.

Utrum charitas sit forma virtutum.

[2. Dist. 26. a. 4. ad 5; 3. Dist. 23. q. 3. art. 1. gla. 1;
Dist. 27. q. 2. a. 4. gla. 3; De Verit. q. 14. a. 3; De Malo. q. 8. a. 2;
De Virt. q. 2. ad 3.]

AD OCTAVUM sic proceditur. Videtur, quod charitas non sit forma virtutum. Forma enim alicujus rei vel est exemplaris vel essentialis. Sed charitas non est forma exemplaris aliarum virtutum, quia sic oporteret quod aliae virtutes essent ejusdem speciei cum ipsa. Similiter etiam non est forma essentialis aliarum virtutum, quia non distingueretur ab aliis. Ergo nullo modo est forma virtutum.

2. PRÆTEREA, charitas comparatur ad alias virtutes, ut radix et fundamentum, secundum illud Ephes. 3. [17] : « In charitate radicati, et fundati ». Radix autem vel fundamentum non habet rationem formae sed magis

grondvest zijn niet de vorm doch de materie van iets, want ze zijn het eerste wat ontstaat. Bijgevolg is de liefde de vorm der deugden niet.

3. Vorm, doel en bewerkende oorzaak zijn nooit numerisch hetzelfde, zooals in de *Physica* gezegd wordt. Welnu de liefde is het doel en de moeder der deugden. Ze is bijgevolg niet de vorm der deugden.

Daartegenover staat echter dat Ambrosius zegt, dat de liefde de vorm is der deugden.

LEERSTELLING. — In de zedelijke orde wordt de vorm van de handelingen hoofdzakelijk bepaald door het doel. Dit is zoo, omdat de wil het beginsel is der zedelijke daden, en het doel het voorwerp en de zoogezegde vorm van den wil. Welnu de vorm van de handeling stemt overeen met den vorm van het handelend subiect. Bijgevolg bepaalt datgene wat de handeling op het doel richt, den vorm van de handeling. Welnu, er is gebleken (vorig Art.) dat de liefde de handelingen van alle deugden op het einddoel richt. Daardoor bepaalt ze meteen den vorm van alle deugdzame

rationem materiae, quia est prima pars in generatione. Ergo charitas non est forma virtutum.

3. **PRÆTEREA.** Forma et finis et efficiens non coincidunt in idem numero, ut patet in 2. *Physic.* [tex. 70.]. Sed charitas dicitur finis et mater virtutum. Ergo non debet dici forma virtutum.

SED CONTRA est, quod Ambrosius dicit [Gloss. Lomb. ad Rom. cap. 1. v. 17.], charitatem esse formam virtutum.

RESPONDEO dicendum, quod in moralibus forma actus attenditur principaliter ex parte finis. Cujus ratio est quia principium moralium actuum est voluntas cuius objectum et quasi forma est finis. Semper autem forma actus consequitur formam agentis. Unde oportet quod in moralibus id quod dat actu ordinem ad finem, det ei et formam. Manifestum est autem secundum praedicta [art. praec.], quod per charitatem ordinantur actus omnium aliarum virtutum ad ultimum finem. Et secundum hoc ipsa dat

daden. Daarom wordt de liefde de vorm genoemd van alle deugden. Want de deugden zijn slechts deugden, in zoover ze « gevormde » handelingen stellen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De liefde is niet de vorm der deugden, als oerbeeld of wezenheidsvorm, doch veel eer als bewerkende oorzaak die aan alle deugden hun vorm geeft, zooals gezegd is (in de Leerst.).

2. De liefde wordt genoemd wortel en grondvest aller deugden, in zoover alle deugden door de liefde gedragen en gevoed worden. Ze is geenszins wortel en grondvest, in den zin van een materieele oorzaak.

3. De liefde is het doel van alle deugden, omdat alle deugden op haar doel gericht worden. Ze is de moeder aller deugden, omdat evenals de moeder uit een ander ontvangt, de liefde uit de neiging naar het einddoel de daden der deugden ontvangt, door deze te beheerschen.

formam actibus omnium aliarum virtutum, et pro tanto dicitur esse forma virtutum. Nam et ipsae virtutes dicuntur in ordine ad actus formatos.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod charitas dicitur esse forma aliarum virtutum non quidem exemplariter aut essentialiter, sed magis effective, in quantum scilicet omnibus formam imponit secundum modum praedictum [in corp. art.].

AD SECUNDUM dicendum, quod charitas comparatur fundamento et radici, in quantum ex ea sustentantur et nutriuntur omnes aliae virtutes et non secundum rationem qua fundamentum et radix habent rationem causae materialis.

AD TERTIUM dicendum, quod charitas dicitur finis aliarum virtutum quia omnes alias virtutes ordinat ad finem suum. Et quia mater est quae in se concipit ex alio, ex hac ratione dicitur mater aliarum virtutum, quia ex appetitu finis ultimi concipit actus aliarum virtutum imperando ipsos.

VIER EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER DEN ZETEL DER LIEFDE.

(*Twaalf Artikelen.*)

Vervolgens beschouwen we den zetel der liefde. Daaromtrent stellen wij twaalf vragen :

1. Is de wil de zetel der liefde?
  2. Wordt de liefde in den mensch veroorzaakt door voorafgaande daden of wordt zij door God ingestort?
  3. Wordt de liefde ingestort volgens de ontvankelijkheid der natuurlijke vermogens?
  4. Vermeerdert de liefde in hem die haar bezit?
  5. Vermeerdert de liefde door toevoeging?
  6. Vermeerdert de liefde door elke daad?
  7. Vermeerdert de liefde tot in het oneindige?
  8. Kan de liefde hier op aarde volmaakt zijn?
  9. Over de verschillende graden der liefde.
  10. Kan de liefde verminderen?
-

QUAESTIO XXIV.

DE CHARITATIS SUBJECTO IN DUODECIM ARTICULOS DIVISA.

Deinde considerandum est de charitate in comparatione ad subjectum.

Et circa hoc quaeruntur duodecim : 1. Utrum charitas sit in voluntate tamquam in subiecto. — 2. Utrum charitas causetur in homine ex actibus praecedentibus vel ex infusione divina. — 3. Utrum infundatur secundum capacitatem naturalium. — 4. Utrum augeatur in habente ipsam. — 5. Utrum augeatur per additionem. — 6. Utrum quilibet actu augeatur. — 7. Utrum augeatur in infinitum. — 8. Utrum charitas viae possit esse perfecta. — 9. De diversis gradibus charitatis. — 10. Utrum charitas possit diminui. —

11. Kan men de liefde verliezen?
12. Verliest men de liefde door één enkele doodzonde?

I^e ARTIKEL.

Is de wil de zetel der liefde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de wil de zetel der liefde niet is. — 1. De liefde is een genegenheid. Welnu, volgens den Wijsgeer behoort de genegenheid tot het begeervermogen. Bijgevolg is het begeervermogen, en niet de wil, de zetel der liefde.

2. Er werd gezegd (23^e Kw. 6^a Art.) dat de liefde de voornameste deugd is. Welnu de zetel van de deugd is de rede. Bijgevolg is de zetel der liefde de rede, en niet de wil.

3. De liefde strekt zich uit tot alle menschelijke handelingen, naar het woord van den Apostel in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (16. 14) : « *Alles geschiede bij u in liefde* ». Welnu het beginsel der menschelijke daden is het vrije beschikkingsvermogen.

11. Utrum charitas semel habita possit amitti. — 12. Utrum amittatur per unum actum peccati mortalis.

ARTICULUS I.

Utrum voluntas sit subjectum charitatis.

[I-2. q. 56. a. 6; 3. Dist. 27. q. 2. art. 3; De Verit. q. 1. art. 5.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur, quod voluntas non sit subjectum charitatis. Charitas enim amor quidam est. Sed amor secundum Philosophum [lib. 2. Top. 3.] est in concupiscibili. Ergo et charitas est in concupiscibili et non in voluntate.

2. PRÆTEREA, charitas est principalissima virtutum, ut supra dictum est [q. praec. art. 6.]. Sed subjectum virtutis est ratio. Ergo videtur quod charitas sit in ratione et non in voluntate.

3. PRÆTEREA, charitas se extendit ad omnes actus humanos, secundum illud 1. ad Cor. ult. [v. 14]: « *Omnia vestra in charitate fiant* ». Sed principium humanorum actuum est liberum arbitrium. Ergo videtur quod

Bijgevolg is de zetel der liefde hoofdzakelijk het vrije beschikkingsvermogen, en niet de wil.

Daartegenover staat echter dat het voorwerp van de liefde het goede is, wat ook het voorwerp is van den wil. Bijgevolg is de zetel der liefde de wil.

LEERSTELLING. — We bezitten een dubbel streefvermogen, een zinnelijk en een verstandelijk dat de wil is, zooals vroeger is aangevoond (I 80^e Kw. 2^e Art.). Beide hebben het goed als voorwerp, hoewel niet op dezelfde wijze. Het voorwerp van het zinnelijk streefvermogen is het goed door de zinnen waargenomen; het voorwerp van het verstandelijk streefvermogen is het goed in zijn algemeenheid beschouwd, en dat door het verstand waargenomen wordt. Het voorwerp van de liefde is geen zinnelijk goed, maar het goddelijk goed dat slechts door het verstand kan gekend worden. Bijgevolg is de zetel van de liefde niet het zinnelijk streefvermogen, doch het verstandelijke, dat de wil is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. Het begeervermogen

---

charitas maxime sit in libero arbitrio sicut in subjecto et non in voluntate.

SED CONTRA est, quod objectum charitatis est bonum, quod etiam est objectum voluntatis. Ergo charitas est in voluntate sicut in subjecto.

RESPONDEO dicendum, quod cum duplex sit appetitus, sensitivus scilicet et intellectivus qui dicitur voluntas, ut in 1. habitum est [q. 80. art. 2.], ultriusque objectum est bonum sed diversimode. Nam objectum appetitus sensitivi est bonum per sensum apprehensum. Objectum vero appetitus intellectivi vel voluntatis est bonum sub communi ratione boni, prout est apprehensibile ab intellectu. Charitatis autem objectum non est aliquod bonum sensitibile sed bonum divinum, quod solo intellectu cognoscitur. Et ideo charitatis subjectum non est appetitus sensitivus, sed appetitus intellectivus, idest voluntas.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod concupiscibilis est pars appetitus sen-

maakt deel uit van het zinnelijk, niet van het verstandelijk streefvermogen, zooals boven is aangetoond (I 81^e Kw. 2^e Art.). Derhalve is de genegenheid die aangetroffen wordt in het begeervermogen, de liefde tot het zinnelijke goed. Het begeervermogen kan echter het goddelijke goed, dat een verstandelijk goed is, niet omvatten; dat kan slechts de wil. Bijgevolg kan het zinnelijk begeervermogen de zetel der liefde niet zijn.

2. Volgens den Wijsgeer behoort ook de wil tot de rede. Indien dan de liefde haar zetel heeft in den wil, is zij daarom niet vreemd aan de rede. Deze regelt nochtans de liefde niet zooals zij de menschelijke deugden regelt. De liefde wordt geordend door de goddelijke wijsheid, en overtreft den norm die de menschelijke rede is, naar het woord van den *Brief aan de Ephesiërs* (3. 19): « *Gij zult de liefde van Christus leeren beseffen, die alle begrip te boven gaat* ». Bijgevolg is de rede niet de zetel der liefde, zooals zij de zetel der verstandigheid is. De liefde is evenmin in de rede als iets wat door haar geregeld wordt, zooals de rechtvaardigheid en de maligheid. Ze behoort enkel tot de rede door een zekere verwantschap tusschen den wil en de rede.

3. Zooals boven gezegd is (I 83^e Kw. 4^e Art.), is het vrije beschikkingsvermogen, als vermogen niet onderscheiden van den wil. De liefde behoort nochtans niet tot den wil in zoover hij vrij

sitivi, non autem appetitus intellectivi, ut in 1. ostensum est [q. 81. art. 2.]. Unde amor qui est in concupiscibili, est amor sensitivi boni. Ad bonum autem divinum, quod est intelligibile, concupiscibilis se extendere non potest. sed sola voluntas. Et ideo concupiscibilis subiectum charitatis esse non potest.

AD SECUNDUM dicendum, quod voluntas etiam secundum Philosophum in 3. de An. [tex. 42.], in ratione est, et ideo per hoc quod charitas est in voluntate non est aliena a ratione. Tamen ratio non est regula charitatis sicut humanarum virtutum sed regulatur a Dei sapientia et excedit regulam rationis humanae, secundum illud Ephes. 3. [v. 19]: « Supereminentem scientiae charitatem Christi ». Unde non est in ratione sicut in subiecto, sicut prudentia, neque sicut in regulante sicut iustitia, vel temperantia, sed solum per quamdam affinitatem voluntatis ad rationem.

AD TERTIUM dicendum, quod liberum arbitrium non est alia potentia a voluntate, ut in 1. dictum est [q. 83. art. 4.]. Et tamen charitas non

is en het kiezen als eigen daad heeft. Men kiest immers datgene wat tot het doel leidt. De wil echter is op het doel zelf gericht, zoals in de *Ethica* gezegd wordt. Bijgevolg moet de liefde, die het einddoel als voorwerp heeft, haar zetel hebben in den wil veel eer dan in het vrij beschikkingsvermogen.

IIe ARTIKEL.

Wordt de liefde in ons ingestort?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde in ons niet wordt ingestort. — 1. Wat gemeengoed is van alle schepselen, bezit ook de mensch van natuurswege. Welnu, volgens Dionysius heeft eenieder het goddelijk goed lief, en bemint het. Dit goddelijk goed is het voorwerp der liefde. Bijgevolg bezitten we de liefde van natuurswege en wordt ze ons niet ingestort.

2. Hoe beminnenswaardiger iets is, hoe gemakkelijker het be-

est in voluntate secundum rationem liberi arbitrii cuius actus est eligere. Electio enim est eorum quae sunt ad finem, voluntas autem est ipsius finis, ut dicitur in 3. Ethic. [cap. 2.]. Unde charitas cuius objectum est finis ultimus, magis debet dici esse in voluntate quam in libero arbitrio.

ARTICULUS II.

Utrum charitas causetur in nobis ex infusione.

[3. Cont. g. cap. 151; De duob. Praec. Prol.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videtur quod charitas non causetur in nobis ex infusione. Illud enim quod est commune omnibus creaturis naturaliter hominibus inest. Sed, sicut Dionysius dicit in 4. cap. de Div. Nom. [part. 1. lect. 5.], omnibus diligibile et amabile est bonum divinum quod est objectum charitatis. Ergo charitas inest nobis naturaliter et non ex infusione.

2. PRÆTEREA, quanto aliquid est magis diligibile, tanto facilius diligi

mind wordt. Welnu God is boven alles beminnenswaardig, daar Hij het opperste goed is. Bijgevolg kan men Hem gemakkelijker beminnen dan al het overige. Maar om dit andere te beminnen moet ons geen vaardigheid ingestort worden. Bijgevolg ook niet om God te beminnen.

3. In den *Eersten Brief aan Timotheus* (1. 5) wordt gezegd : « *Het doel der prediking is de liefde, die voortspruit uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof* ». Welnu, deze drie dingen staan in verband met de menschelijke handelingen. Bijgevolg wordt de liefde in ons veroorzaakt door voorafgaande handelingen, en niet ingestort.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt in den *Brief aan de Romeinen* (5. 5) : « *De liefde Gods is uitgestort in onze harten door den H. Geest, die ons geschenken is* ».

LEERSTELLING. — Zooals boven gezegd werd (23^e Kw. 1^e Art.), is de liefde een vriendschap tusschen den mensch en God, gegrondvest op de mededeeling der eeuwige zaligheid. Welnu deze mededeeling volgt niet uit wat we natuurlijkerwijze bezitten, maar uit vrije genadegaven, zooals in den *Brief aan de Romeinen* (6.

potest. Sed Deus est maxime diligibilis cum sit summe bonus. Ergo facilius est ipsum diligere quam alia. Sed ad alia diligenda non indigemus aliquo habitu infuso. Ergo nec etiam ad diligendum Deum.

3. PRÆTEREA. Apostolus dicit 1. ad Tim. 1. [v. 5] : « Finis praecepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta ». Sed haec tria pertinent ad actus humanos. Ergo charitas causatur in nobis ex actibus præcedentibus et non ex infusione.

SED CONTRA est, quod Apostolus dicit Rom. 5. [v. 5] : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis ».

RESPONDEO dicendum, quod, sicut dictum est [q. præc. art. 1.], charitas est amicitia quaedam hominis ad Deum, fundata super communicationem beatitudinis aeternae. Haec autem communicatio non est secundum bona naturalia, sed secundum dona gratuita, quia, ut dicitur Rom. 6. [v. 23] :

23) gezegd wordt : « *De genadegave van God is het eeuwig leven* ». Bijgevolg overtreft de liefde het vermogen van de natuur. Datgene echter wat het natuurlijk vermogen overtreft, kan niet natuurlijk zijn of door de natuurlijke vermogens verworven worden, daar een natuurlijk uitwerksel zijn oorzaak niet kan overtreffen. Bijgevolg is het niet mogelijk dat de liefde ons op natuurlijke wijze eigen zou zijn, noch dat we haar door onze natuurlijke vermogens zouden verwerven. Ze is ons ingestort door de H. Geest, die de liefde is van den Vader en den Zoon. De geschapen liefde is een deelachtigheid aan die liefde, zooals boven gezegd is (23^e Kw. 2^e Art.).

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Dionysius spreekt over de liefde die een gevolg is van de mededeeling der natuurlijke goederen. Daarom is deze liefde in allen van nature uit. De deugd van liefde echter onderstelt een bovennatuurlijke mededeeling. Bijgevolg gaat de reden niet op.

2. Hoewel God uiteraard hoogst kenbaar is, toch is Hij niet kenbaar door ons, omdat onze kennis, die afhangt van het zinnelijk waarneembare, ontoereikend is. Evenzoo is God, als voorwerp van

« *Gratia Dei vita aeterna* ». Unde et ipsa charitas facultatem naturae excedit. Quod autem excedit naturae facultatem non potest esse neque naturale, neque per potentias naturales acquisitum, quia effectus naturalis non transcendet suam causam. Unde charitas non potest neque naturaliter nobis inesse, neque per vires naturales est acquisita, sed per infusionem Spiritus Sancti qui est amor Patris et Filii, cuius participatio in nobis est ipsa charitas causata (1), sicut supra dictum est [q. praec. art. 2.].

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Dionysius loquitur de dilectione Dei quae fundatur super communicationem naturalium bonorum, et ideo naturaliter omnibus inest. Sed charitas fundatur super quadam communicatione supernaturali. Unde non est similis ratio.

AD SECUNDUM dicendum, quod sicut Deus secundum se est maxime cognoscibilis, non tamen a nobis propter defectum nostrae cognitionis quae dependet a rebus sensibilibus, ita etiam Deus in se est maxime diligibilis

(1) L.: creata.

de zaligheid, uiteraard hoogst beminnelijk, echter niet door ons, omdat onze genegenheid naar het zichtbare getrokken wordt. Om God boven alles op die wijze te beminnen, moet de liefde in onze harten ingestort worden.

3. Wanneer gezegd wordt dat de liefde voortspruit : « *uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof* », dan slaat dit op de liefdedaad, welke door die gesteldheden opgewekt wordt. Men kan ook zeggen dat die gesteldheden den mensch geschikt maken om de ingestorte liefde te ontvangen. Hetzelfde geldt voor het woord van Augustinus, nl. dat « *de vrees, de liefde in ons binnenleidt* » of voor den Glossatekst : « *Het geloof teelt de hoop, de hoop de liefde* ».

inquantum est objectum beatitudinis. Sed hoc modo non est maxime diligibilis a nobis, propter inclinationem affectus nostri ad visibilia bona. Unde patet, quod ad Deum maxime diligendum hoc modo, necesse est quod nostris cordibus etiam charitas infundatur.

AD TERTIUM dicendum, quod cum charitas dicitur in nobis procedere « *ex corde puro, et conscientia bona, et fide non facta* », hoc referendum est ad actum charitatis qui ex praemissis excitatur. Vel etiam hoc dicitur quia hujusmodi actus disponunt hominem ad recipiendum charitatis infusionem. Et similiter etiam dicendum est de eo, quod Augustinus dicit [tract. 9. in epist. Joan. ante med.], quod « *timor introducit charitatem* ». Et de hoc quod dicitur in Gloss. Matth. 1. quod « *fides generat spem. et spes charitatem* ».

IIIe ARTIKEL.

Wordt de liefde ingestort volgens de ontvankelijkheid van de natuurlijke vermogens?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde ingestort wordt volgens de ontvankelijkheid van de natuurlijke vermogens. — 1. Bij Mattheus (25. 15) lezen wij : « *Hij gaf aan ieder volgens zijn bekwaamheid* ». Welnu, alleen een natuurlijke bekwaamheid gaat in den mensch aan de liefde vooraf, want zonder de liefde is geen deugd mogelijk, zooals boven gezegd werd (23^e Kw. 7^e Art.). Dus wordt de liefde den mensch door God ingestort volgens de maat van zijn natuurlijke bekwaamheid.

2. Wanneer meerdere dingen onderling geordend zijn, dan is het tweede geëvenredigd aan het eerste. In de natuur is immers de vorm geëvenredigd aan de materie, en in de bovennatuur de

ARTICULUS III.

Utrum charitas infundatur secundum capacitatem (1) naturalium.

[1. q. 62. art. 6; 3. q. 69. art. 8. ad 1; 1. Dist. 17. q. 1. art. 3;
2. Dist. 3. part. 1. Exp. Litt.; 3. Dist. 31. q. 1. a. 4. qla. 1;
De Virt. q. 2. art. 7. ad 9; in Matth. c. 25.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur, quod charitas infundatur secundum capacitatem (2) naturalium. Dicitur enim Matth. 25. [v. 15] quod « *dedit unicuique secundum propriam virtutem* ». Sed charitatem nulla virtus praecedit in homine nisi naturalis, quia sine charitate nulla est virtus, ut dictum est [q. praec. art. 7.]. Ergo secundum quantitatem (3) virtutis naturalis infunditur homini charitas a Deo.

2. **PRÆTEREA**, omnium ordinatorum ad invicem secundum proportionatur primo, sicut videmus quod in rebus naturalibus forma proportionatur materiae, et in donis gratuitis gloria proportionatur gratiae. Sed charitas,

(1) L.: quantitatem.

(2) Idem.

(3) L.: capacitatem.

glorie aan de genade. Welnu, daar de liefde de natuur vervolmaakt, staat zij tegenover de natuurlijke ontvankelijkheid als het tweede tegenover het eerste. Bijgevolg wordt de liefde ingestort volgens de ontvankelijkheid van de natuurlijke vermogens.

3. De deelhebbing aan de liefde is van denzelfden aard bij engelen en menschen, aangezien de zaligheid voor beiden van denzelfden aard is, zooals blijkt bij *Mattheus* (22. 30), en *Lucas* (20. 36.). Welnu, volgens de bevestiging van den Magister Sententiarum ontvangen de engelen de liefde en de andere genadegaven volgens hun natuurlijke ontvankelijkheid. Bijgevolg ook de mensen.

Daartegenover staat echter wat *Joannes zegt* (3. 8): « *De geest blaast waar hij wil* ». En in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (12. 11) lezen we: « *Maar dit alles werkt één en dezelfde Geest, die ieder toedeelt zooals het Hem goed dunkt* ». Bijgevolg wordt de liefde niet toegemeten volgens de ontvankelijkheid van de natuurlijke vermogens, maar naar gelang de Geest zijn gaven naar goeddunken uitdeelt.

LEERSTELLING. — De hoegroothed van elk ding is afhanke-

cum sit perfectio naturae, comparatur ad capacitatem naturalem sicut secundum ad primum. Ergo videtur, quod charitas infundatur secundum naturalium capacitatem.

3. PRÆTEREA, homines et Angeli secundum eamdem rationem participant charitatem, quia in utrisque est similis beatitudinis ratio, ut habetur Matth. 22. [v. 30] et Luc. 20. [v. 36]. Sed in Angelis charitas et alia dona gratuita sunt data secundum capacitatem naturalium, ut Magister dicit 3. dist. 2. lib. Sent. Ergo idem videtur esse in hominibus.

SED CONTRA est, quod dicitur Joan. 3. [v. 8]: « *Spiritus, ubi vult, spirat* ». Et 1. ad Cor. 12. [v. 11]: « *Haec omnia operatur unus, et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* ». Ergo charitas datur non secundum capacitatem naturalium, sed secundum voluntatem spiritus sua dona distribuentis.

RESPONDEO dicendum, quod uniuscujusque rei quantitas dependet a

lijk van zijn eigen oorzaak, want een meer algemeene oorzaak kan een groter uitwerksel teweegbrengen. Welnu de liefde die, zooals boven gezegd is (vorig Art.), de menschelijke natuur te boven gaat, is van geen natuurlijke deugd afhankelijk, doch hangt uitsluitend af van de genade van den H. Geest, die haar instort. Bijgevolg is de hoegrootheid van de liefde niet afhankelijk van een natuurlijke geschiktheid of van de ontvankelijkheid van een natuurlijk vermogen, maar ze wordt uitsluitend bepaald door den wil van den H. Geest, die zijn gaven uitdeelt naar eigen goeddunken. Daarom wordt in den *Brief aan de Ephesiërs* (4. 7) gezegd : « *Aan ieder van ons is de genade geschenken naar de maat van Christus' gave* ».

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. De bekwaamheid volgens welke God zijn gaven aan een ieder toemeet, is een gesteldheid of een voorafgaande voorbereiding of een inspanning van hem die de genade ontvangt. Doch de H. Geest voorkomt deze gesteldheid of deze inspanning, doordat Hij naar goeddunken de ziel meer of minder er toe beweegt. Daarom zegt de Apostel in den *Brief aan de Colossensen* (1. 12) : « ...Die ons in staat heeft gesteld, om deel te nemen aan de erfenis der heiligen, in het licht ».

propria causa rei, quia universalior causa effectum majorem producit. Charitas autem cum superexcedat proportionem naturae humanae, ut dictum est [art. praec.], non dependet ex aliqua naturali virtute, sed ex sola gratia Spiritus Sancti eam infundentis. Et ideo quantitas charitatis non dependet ex conditione naturae vel ex capacitate naturalis virtutis, sed solum ex voluntate Spiritus Sancti distribuentis sua dona prout vult. Unde et Apostolus dicit ad Ephes. 4. [v. 7] : « Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi ».

AD PRIMUM ergo dicendum, quod illa virtus, secundum quam sua dona Deus dat unicuique, est dispositio vel preparatio praecedens, sive conatus gratiam accipientis. Sed hanc etiam dispositionem vel conatum praevenit Spiritus Sanctus movens mentem hominis vel plus vel minus, secundum suam voluntatem. Unde et Apostolus dicit ad Coloss. 1. [v. 12] : « Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine ».

2. De vorm overtreft de evenredigheid van de materie niet : ze zijn immers gelijkaardig; ook de genade en de glorie zijn gelijkaardig. De genade is immers niets anders dan een aanvang van de glorie in ons. Maar de liefde en de natuur zijn niet gelijkaardig. Bijgevolg gaat de vergelijking niet op.

3. De engel is een verstandelijke wezenheid, en het ligt in zijn aard onverdeeld na te streven wat hij nastreeft, zooals boven gezegd is (I 62^e Kw. 6^e Art.). Daarom was bij de verhevenste engelen, de poging om het goede te bezitten groter bij diegenen die zouden volharden, en de poging om kwaad te doen groter bij diegenen die afvallig werden. Daardoor werden de verhevenste engelen die trouw bleven beter, zij die afvallig werden slechter dan de andere. De mensch daarentegen is een redelijk wezen dat uiteraard nu eens in aanleg is, dan weer in akt. Daarom streeft hij niet onverdeeld naar datgene wat hij nastreeft. Zelfs hij die natuurlijkerwijze meer begaafd is kan zich minder moeite geven, en andersom. Bijgevolg gaat de vergelijking niet op.

AD SECUNDUM dicendum, quod forma non excedit materiae proportionem, sed sunt ejusdem generis. Similiter etiam gratia et gloria ad idem genus referuntur, quia gratia nihil est aliud quam quaedam inchoatio gloriae in nobis. Sed charitas et natura non pertinent ad idem genus. Et ideo non est similis ratio.

AD TERTIUM dicendum, quod Angelus est intellectualis naturae, et secundum suam conditionem competit ei ut totaliter feratur in omne id in quod fertur, ut in I. habitum est [q. 62. art. 6.]. Et ideo in superioribus Angelis fuit major conatus, et ad bonum in perseverantibus, et ad malum in cadentibus. Et ideo superiorum Angelorum persistentes facti sunt meliores, et cadentes facti sunt pejores aliis. Sed homo est naturae rationalis cui competit esse quandoque in potentia et quandoque in actu. Et ideo non oportet quod feratur totaliter in id in quod fertur sed ejus, qui habet meliora naturalia, potest esse minor conatus, et e converso. Et ideo non est simile.

IVe ARTIKEL.*Kan de liefde aangroeien?*

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde niei kan aangroeien. — 1. Alleen een hoegroothed groeit aan. Welnu men kan een dubbele hoegroothed onderscheiden: een meetbare hoegroothed en een volmaaktheidsgroothed. De liefde is geen meetbare hoegroothed, want zij is een geestelike volmaaktheid. De volmaaktheidshoegroothed wordt geschat naar het aantal voorwerpen dat bereikt wordt. De geringste liefde echter bemint alles wat door de liefde moet bemind worden : ze kan bijgevolg niet groeien met betrekking tot het aantal voorwerpen. Bijgevolg kan de liefde niet vermeerderen.

2. Wat het hoogtepunt bereikt heeft, kan niet vermeerderen. Welnu de liefde heeft het hoogtepunt bereikt, daar zij de verhevenste der deugden is en de hoogste genegenheid voor het operste goed. Bijgevolg kan de liefde niet vermeerderen.

3. Groeien is bewegen. Dus wat groeit, wordt bewogen. Groeit iets naar zijn wezen, dan wordt het naar zijn wezen bewogen.

ARTICULUS IV.

Utrum charitas augeri possit.

[1-2. q. 52. art. 1; q. 66. art. 1; 1 Dist. 17. q. 2. art. 1;
de Malo q. 7. a. 2; de Virt. q. 1. art. 11; Quodl. 9. q. 6.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod charitas augeri non possit. Nihil enim augetur nisi quantum. Duplex autem est quantitas; scilicet: dimensiva et virtualis, quarum prima charitati non convenit, cum sit quaedam spiritualis perfectio. Virtualis autem quantitas attenditur secundum objecta, secundum quae charitas non crescit, quia minima charitas diligit omnia quae sunt ex charitate diligenda. Ergo charitas non augetur.

2. **PRÆTEREA**, id quod est in termino non recipit augmentum. Sed charitas est in termino quasi maxima virtutum existens et summus amor optimi boni. Ergo charitas augeri non potest.

3. **PRÆTEREA**, augmentum quidam motus est. Ergo quod augetur mo-

Doch naar zijn wezen wordt alleen bewogen wat vergaat en ontstaat. Bijgevolg kan de liefde niet naar haar wezen groeien, tenzij zij opnieuw ontstaat of vergaat. Wat bezwaarlijk kan aanvaard worden.

Daartegenover staat echter het woord van Augustinus : « *De liefde verdient vermeerderd te worden; en wanneer ze vermeerderd is, verdient zij voltooid te worden* ».

LEERSTELLING. — Hier op aarde kan de liefde aangroeien. Want wij die op aarde leven, zijn op weg; we streven naar God, die het einddoel onzer zaligheid is. We gaan op dien weg vooruit naar gelang we dichter bij God komen. En we komen God naderbij, niet door lichamelijk voort te schrijden, doch doordat we Hem inniger liefschijnen. De liefde brengt ons bijgevolg dichter bij God, daar onze ziel door de liefde met Hem vereenigd wordt. Derhalve is het, hier op aarde, de liefde eigen te kunnen aangroeien. Want, was die vermeerdering niet mogelijk, dan zouden we op den weg niet verder kunnen vooruitgaan. Het is daarom dat de Apostel in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (12. 31), de liefde een weg

velur. Quod ergo augetur essentialiter, movetur essentialiter. Sed non movertur essentialiter nisi quod corruptitur vel generatur. Ergo charitas non potest augeri essentialiter, nisi forte de novo generetur vel corruptatur. Quod est inconveniens.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit super Joan. [epist. 106.], quod « *charitas meretur augeri, ut aucta mereatur et perfici* ».

RESPONDEO dicendum, quod charitas viae potest augeri. Ex hoc enim dicimus esse viatores, quod in Deum tendimus qui est ultimus finis nostrae beatitudinis. In hac autem via tanto magis procedimus, quanto Deo magis propinquamus cui non appropinquatur passibus corporis sed affectibus mentis. Hanc autem propinquitatem facit charitas, quia per ipsam mens Deo unitur. Et ideo de ratione charitatis viae est ut possit augeri. Si enim non posset augeri, jam cessaret viae processus. Et ideo Apostolus charitatem viam nominat, dicens 1. ad Cor. 12. [v. 31]: « *Adhuc excellentiorem*

noemt : « *Ik wijs u een weg, die nog veel hooger ligt* ».

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Met betrekking tot de liefde kan men niet spreken van meetbare hoegrootheid, wel van volmaaktheidshoegrootheid. Want de volmaaktheidshoegrootheid is niet uitsluitend een kwestie van een aantal voorwerpen, zoodat men minder of meer voorwerpen liefheeft; ze duidt ook op een intensiteit, zoodat men iets minder of meer bemint. En in dien zin kan de volmaaktheidshoegrootheid der liefde vermeerderen.

2. De liefde heeft den term bereikt, naar haar voorwerp beschouwd, in zoover haar voorwerp het hoogste goed is. Daaruit volgt dat ze uitmuntender is dan de andere deugden. Maar niet elke liefde heeft het hoogtepunt van de intensiteit bereikt.

3. Sommigen hebben beweerd dat de liefde niet wezenlijk aangroeien kan. Ze zou, volgens hen, slechts dieper in het subiect ingeworteld worden, of vuriger worden. Zij die aldus spreken, vatten de draagwijdte van hun woorden niet. De liefde behoort immers tot het geslacht der bijkomstigheden, waarvan het zijn hierop neerkomt, in een subiect te zijn. Bijgevolg betekent een wezenlijke vermeerdering voor de liefde niets anders dan grondiger

viam vobis demonstro ».

AD PRIMUM ergo dicendum, quod charitati non convenit quantitas dimensionis sed solum quantitas virtualis, quae non solum attenditur secundum numerum objectorum, ut scilicet plura vel pauciora diligantur, sed etiam secundum intensionem actus, ut magis vel minus aliquid diligatur. Et hoc modo virtualis quantitas charitatis augetur.

AD SECUNDUM dicendum, quod charitas est in summo ex parte objecti, in quantum scilicet ejus objectum est summum bonum. Et ex hoc sequitur quod ipsa sit excellentior aliis virtutibus. Non tamen (1) charitas est in summo, quantum ad intensionem actus.

AD TERTIUM dicendum, quod quidam dixerunt charitatem non augeri secundum suam essentiam, sed solum secundum radicationem in subiecto vel secundum fervorem. Sed hi propriam vocem ignoraverunt. Cum enim accidens sit, ejus esse est inesse. Unde nihil est aliud ipsam secundum essen-

(1) L.: Sed non est omnis.

in het subjekt te zijn; d. w. z. dieper ingeworteld te zijn in het subjekt. Daarbij is de liefde van natuur uit een deugd, die op de daad gericht is. Bijgevolg betekent de wezenlijke vermeerdering voor de liefde, dat ze kracht krijgt om vuriger liefdedaden te stellen. Derhalve vermeerderd de liefde niet wezenlijk doordat ze ontstaat of verdwijnt in het subjekt, zooals de bedenking het voorstelt. Ze vermeerderd doordat ze steeds opnieuw dieper en dieper in het subjekt ingeworteld wordt.

Ve ARTIKEL.

Vermeerderd de liefde door toevoeging?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde vermeerderd door toevoeging. — I. De volmaaktheidshoegrootheid vermeerderd zooals de lichamelijke hoegrootheid. Welnu de lichamelijke hoegrootheid vermeerderd door toevoeging. De Wijsgeer zegt immers dat « *een vermeerdering een toevoeging is aan een reeds be-*

tiam augeri, quam eam magis inesse subjecto, quod est magis eam radicari in subjecto. Similiter etiam ipsa essentialiter est virtus ordinata ad actum. Unde idem est ipsam augeri secundum essentiam et ipsam habere efficaciam ad producendum ferventioris dilectionis actum. Augetur ergo essentialiter, non quidem ita quod esse incipiat vel esse desinat in subjecto, sicut objectio illa procedit, sed ita quod magis ac magis in subjecto esse incipiat.

ARTICULUS V.

Utrum charitas augeatur per additionem.

[I-2. q. 52. art. 2; I. Dist. 17. q. 2. art. 2; de Virt. q. 1. art. 11.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur quod charitas augeatur per additionem. Sicut enim est augmentum secundum quantitatem corporalem, ita secundum quantitatem virtualem. Sed augmentum quantitatis corporalis fit per additionem. Dicit enim Philosophus in I. de Gen. [tex. 31.], quod « *augmentum est praexistenti magnitudini additamentum* ». Ergo etiam

staande hoegroothed ». Bijgevolg moet ook de liefde, die vermeerdert zooals een volmaaktheidshoegroothed, door toevoeging vermeerderen.

2. De liefde is een geestelijk licht in de ziel, naar het woord van den *Eersten Brief van Joannes* (2. 10) : « *Wie zijn broeder liefheeft, blijft in het licht* ». Welnu het licht vermeerdert in de lucht, wanneer nieuw licht toegevoegd wordt, zooals ook in de kamer het licht vermeerdert wanneer men meerdere kaarsen aansteekt. Bijgevolg groeit de liefde in de ziel door toevoeging.

3. Het is God die de liefde vermeerdert, zooals Hij het is, die liefde teweegbrengt, naar het woord van Paulus in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (9. 10) : « *Hij zal de vruchten unver rechtigheid doen wassen* ». Welnu wanneer God de liefde in de ziel instort, dan brengt Hij iets voort wat vroeger niet was. Bijgevolg wanneer Hij de liefde vermeerdert, dan moet Hij evenzoo iets voortbrengen wat vroeger niet bestond. Bijgevolg vermeerdert de liefde door toevoeging.

Daartegenover staat echter dat de liefde een enkelvoudige vorm is. Welnu, door toevoeging van het enkelvoudige aan het enkelvoudige, bekomt men geen omvangrijker hoegrooiheid, zooals in

augmentum charitatis, quod est secundum virtualem quantitatem, erit per additionem.

2. **PRÆTEREA**, *charitas in anima est quoddam spirituale lumen, secundum illud 1. Joan. 2. [v. 10] : « Qui diligit fratrem suum, in lumine manet ».* Sed lumen crescit in aëre per additionem, sicut in domo lumen crescit, alia candela superaccensa. Ergo etiam *charitas crescit in anima per additionem*.

3. **PRÆTEREA**, *augere charitatem ad Deum pertinet, sicut et ipsam creare, secundum illud 2. ad Cor. 9. [v. 10] : « Augebit incrementa frugum justitiae vestrae ».* Sed Deus primo infundendo charitatem aliquid facit in anima quod ibi prius non erat. Ergo etiam augendo charitatem aliquid ibi facit quod prius non erat. Ergo *charitas augetur per additionem*.

SED CONTRA est quod *charitas est forma simplex*. Simplex autem additum simplici non facit aliquid majus, ut probatur in 3. *Physic.* [tex. 59.]

de *Physica* gezegd wordt. Bijgevolg vermeerdert de liefde niet door toevoeging.

LEERSTELLING. — Een toevoeging is een vereeniging van een ding met een ander. Aldus wordt bij een toevoeging ondersteld dat het toegevoegde, vóór het met iets anders vereenigd wordt, daarvan onderscheiden is. Wordt bijgevolg liefde toegevoegd aan liefde, dan is de toegevoegde liefde onderscheiden van diegene waaraan ze wordt toegevoegd, wel niet noodzakelijk naar het zijn, maar toch naar de opvatting van de rede. God zou b. v. de hoegroothed van een lichaam kunnen vermeerderen door er een andere hoegroothed aan toe te voegen, die niet vooraf bestond maar die Hij schept. Dit toegevoegde, hoewel het eerst niet bestond, kan nochtans onderscheiden gedacht worden van de hoegroothed waaraan het toegevoegd is. Indien dus de liefde aan de liefde toegevoegd wordt, dan moet de eene liefde ten minste onderscheiden gedacht worden van de andere.

Vormen kunnen echter op dubbele wijze onderscheiden worden: soortelijk en naar hun getal. De vaardigheden worden soortelijk onderscheiden, naar hun voorwerpen; naar hun getal door hun

et lib. 3. Metaph. tex. 16.]. Ergo charitas non augetur per additionem.

RESPONDEO dicendum, quod omnis additio est alicujus ad aliquid. Unde in omni additione oportet saltem praetelligere distinctionem eorum, quorum unum additur alteri ante ipsam additionem. Si ergo charitas addatur charitati, oportet praesupponi charitatem additam ut distinctam a charitate cui additur, non quidem ex necessitate secundum esse, sed saltem secundum intellectum. Posset enim Deus etiam quantitatem corporalem augere, addendo aliquam magnitudinem non prius existentem sed tunc creatam, quae quamvis prius non fuerit in rerum natura, habet tamen in se unde ejus distinctio intelligi possit a quantitate cui additur. Si ergo charitas addatur charitati, oportet praesupponere ad minus secundum intellectum distinctionem unius charitatis ab alia.

Distinctio autem in formis est duplex : una quidem secundum speciem, alia autem secundum numerum. Distinctio quidem secundum speciem in habitibus est secundum objectorum diversitatem. Distinctio vero secundum

subjekten. Een vaardigheid kan bijgevolg vermeerderen door toevoeging, wanneer ze op meerdere voorwerpen gericht wordt dan te voren; aldus vermeerdert de kennis der meetkunde bij iemand die nu meetkundige stellingen begint te begrijpen, die hij vroeger niet kende. De liefde kan op dergelijke wijze niet vermeerderen, want de geringste liefde omvat alle voorwerpen die moeten bemind worden. Het is bijgevolg niet mogelijk de vermeerdering der liefde door toevoeging aldus op te vatten, dat een liefde, soortelijk verschillend van de eerste, haar toegevoegd wordt. Bijgevolg indien de liefde vermeerdert door toevoeging, dan moet dit zijn op grond van numerisch verschil, d. i. een verschil van subjekten. Er is b. v. numerisch meer witheid wanneer men een wit subjekt toevoegt aan een ander wit subjekt, zonder dat iets daarom witter is. Maar dat kan op de liefde niet toegepast worden. Het subjekt van de liefde is de menschelijke ziel. De liefde zou numerisch vermeerderen, wanneer men een menschelijke ziel toevoegde aan een andere, wat onmogelijk is. Trouwens, indien dit wel mogelijk was, zou men een groterer beminnend subjekt hebben en niet een intenser beminnend subjekt. Het is derhalve uitgesloten dat de liefde vermeerdert door toevoeging van de eene

numerum est secundum diversitatem subjecti. Potest ergo contingere quod aliquis habitus per additionem augeatur dum extenditur ad quaedam objecta, ad quae prius se non extendebat. Et sic augetur scientia geometriae in eo qui de novo incipit scire aliqua geometricalia, quae prius nesciebat. Hoc autem non potest dici de charitate, quia etiam minima charitas se extendit ad omnia illa quae sunt ex charitate diligenda. Non ergo talis additio in augmento charitatis potest intelligi praesupposita distinctione secundum speciem charitatis additae ad eam cui additur. Relinquitur ergo quod si fiat additio charitatis ad charitatem hoc fiat praesupposita distinctione secundum numerum, quae est secundum diversitatem subjectorum. Sicut albedo augetur per hoc quod album additur albo, quamvis hoc augmento non fiat aliquid magis album. Sed hoc in proposito dici non potest, quia subjectum charitatis non est nisi mens rationalis. Unde tale charitatis augmentum fieri non posset, nisi per hoc quod una mens rationalis alteri adderetur, quod est impossibile. Quamvis etiam si esset possibile tale augmentum faceret majorem diligenter, non autem magis diligenter. Relinquitur ergo quod nullo modo charitas augeri potest per additionem charitatis ad charitatem, sicut quidam

liefde aan de andere, zooals sommigen beweerd hebben. De liefde kan bijgevolg slechts vermeerderen door het feit dat een subjekt meer en meer aan de liefde deelachtig wordt; d. w. z. doordat het subjekt meer door de liefde ingenomen wordt en intenser er aan onderworpen is. Die wijze van vermeerderen is eigen aan elke vorm die krachtiger wordt, want de wezenheid van dergelijke vormen bestaat juist er in te vergroei en met hun subjekt. Daar nu de maat van iets geëvenredigd is aan zijn wezenheid, vermeerderen dergelijke vormen doordat ze meer met het subjekt vergroeien, niet doordat een andere vorm bijgevoegd wordt. Er zou alleen spraak kunnen zijn van bijvoegen, indien deze vormen een hoegrootheid waren op zichzelf en niet slechts in afhankelijkheid van hun subjekt. We besluiten dus dat de liefde vermeerdert, omdat ze intenser in het subjekt ingeworteld geraakt, wat een wezenlijke vermeerdering is voor de liefde. Ze groeit niet doordat liefde aan liefde toegevoegd wordt.

ANTWCORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Bij de stoffelijke hoegrootheid moet men een onderscheid maken tusschen de hoegrootheid zelf, en de bijkomstige vorm. Als hoegrootheid, kan zij onderscheiden worden naar ruimte en getal; op die wijze ver-

ponunt. Sic ergo charitas augetur solum per hoc quod subjectum magis ac magis participat charitatem, idest secundum quod magis reducitur in actum illius ac magis subditur illi. Hic enim est augmenti modus proprius cuiuslibet formae, quae intenditur, eo quod esse hujus formae totaliter consistit in eo quod inheret susceptibili. Et ideo cum magnitudo rei consequitur esse ipsius, formam esse majorem, hoc est eam magis inesse susceptibili, non autem aliam formam advenire. Hoc enim esset si forma haberet aliquam quantitatem ex seipsa non per comparationem ad subjectum. Sic ergo et charitas augetur per hoc quod intenditur in subjecto, et hoc est ipsam augeri secundum essentiam. Non autem per hoc quod charitas addatur charitati.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod quantitas corporalis habet aliiquid, inquantum est quantitas, et aliiquid inquantum est forma accidentalis. Inquantum est quantitas habet quod sit distinguibilis secundum situm, et se-

meerderd iets door toevoeging, zooals blijkt bij dieren. Als bijkomstige vorm is de hoegrootheid slechts onderscheiden naar het subjekt. Aldus beschouwd vermeerdert zij op de haar eigen wijze, zooals de andere bijkomstige vormen, door intenser het subjekt in beslag te nemen. Dit blijkt bij de lichamen die verdunnen, zooals in de *Physica* bewezen wordt. De wetenschap als vaardigheid, kent ook een hoegrootheid, naar haar aantal voorwerpen : ze vermeerdert doordat ze talrijker voorwerpen kent. Maar ze bezit ook een hoegrootheid, in zoover zij in het subjekt aanwezig is : aldus vermeerdert zij, doordat men met grotere zekerheid dan vroeger dezelfde kennis bezit. Aldus heeft ook de liefde een dubbele hoegrootheid. Doch naar de hoegrootheid die gebaseerd is op het voorwerp groeit ze niet, zooals gezegd werd (in de Leerst.). Ze groeit alleen in kracht.

2. De toevoeging van licht bij licht in de lucht kan aldus verstaan worden, dat het licht in de lucht sterker wordt op grond van verschillende lichtbronnen. Maar dit gaat in ons geval niet op, omdat er slechts één lichtbron van de liefde is.

3. Wanneer de liefde ingestort wordt, ontstaat een verschil tus-

cundum numerum. Et ideo hoc modo consideratur augmentum magnitudinis per additionem, ut patet in animalibus. In quantum vero est forma accidentalis est distinguibilis solum secundum subjectum. Et secundum hoc habet proprium augmentum, sicut et aliae formae accidentales, per modum intensionis ejus in subjecto. Sicut patet in his quae rarefiunt, ut probatur in 4. Physic. [tex. 80. et seq.]. Et similiter etiam scientia habet quantitatem, in quantum est habitus ex parte objectorum. Et sic augetur per additionem in quantum aliquis plura cognoscit. Habet etiam quantitatem in quantum est quaedam forma accidentalis ex eo quod inest subjecto. Et secundum hoc augetur in eo qui certius eadem scibilia cognoscit nunc quam prius. Similiter etiam et charitas habet duplarem quantitatem. Sed secundum eam quae est ex parte objecti non augetur, ut dictum est [in corp.]. Unde relinquitur quod per solam intensionem augeatur.

AD SECUNDUM dicendum, quod additio luminis ad lumen potest intelligi sic quod intenditur in aëre propter diversitatem luminarium causantium lumen. Sed talis distinctio non habet locum in proposito, quia non est nisi unum luminare influens lumen charitatis.

AD TERTIUM dicendum, quod infusio charitatis importat quaedam muta-

schen de liefde bezitten en ze niet bezitten. Bijgevolg komt er iets tot stand wat vroeger niet in het subjekt bestond. Maar wanneer de liefde vermeerdert, ontstaat een verschil tusschen een intensere en minder intense liefde. Bijgevolg ontstaat niet iets wat vroeger niet was; doch iets dat eerst minder volmaakt aanwezig was, is nu volmaakter aanwezig. En dit wordt door God verwezenlijkt wanneer Hij de liefde vermeerdert: Hij versterkt de liefde, zoodat de ziel op volmaakter wijze deelachtig wordt aan de gelijkvormigheid met den H. Geest.

VI ARTIKEL.

Vermeerdert de liefde door elke liefdedaad?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde door elke liefdedaad vermeerdert. — 1. Wat het meerdere kan voortbrengen, kan eveneens het mindere voortbrengen. Welnu elke daad

tionem secundum habere charitatem, et non habere. Et ideo oportet quod aliquid adveniat, quod prius non infuit. Sed augmentatio charitatis importat mutationem secundum magis et minus habere. Et ideo non oportet quod aliquid insit quod prius non infuerit, sed quod magis insit quod prius minus inerat. Et hoc est quod facit Deus charitatem augendo, scilicet quod magis insit et quod perfectius similitudo Spiritus Sancti participetur in anima.

ARTICULUS VI.

Utrum quolibet actu charitatis charitas augeatur.

[1-2. q. 52. art. 3; q. 114. art. 8. ad 3; 1. Dist. 17. q. 2. art. 3;
2. Dist. 27. art. 5. ad 2.]

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur quod quilibet actu charitatis charitas augeatur. Quod enim potest id quod majus est, potest id quod minus est. Sed quilibet actus charitatis potest mereri (1) vitam aeternam quae majus

(1) L.: meretur.

van liefde kan het eeuwig leven verdienen, wat meer is dan een eenvoudige vermeerdering van liefde, daar het eeuwig leven de volmaaktheid der liefde is. Er is bijgevolg des te meer reden om te zeggen dat elke liefdedaad de liefde vermeerdert.

2. Evenals de hebbelijkheid der aangeworven deugden door deugddaden voortgebracht wordt, is de liefdedaad oorzaak van de vermeerdering der liefde. Welnu elke deugdzame daad draagt ertoe bij om de deugd in het leven te roepen. Bijgevolg zal elke daad van liefde ertoe bijdragen om de liefde te vermeerdern.

3. « *Blijven staan op den weg naar God, is achteruit gaan* », zegt Gregorius. Welnu niemand blijft staan wanneer hij door de daad der liefde bewogen wordt. Bijgevolg gaat hij, die door de daad der liefde bewogen wordt, vooruit op den weg naar God. Bijgevolg groeit de liefde door elke liefdedaad.

Daartegenover staat echter dat het uitwerksel nooit de kracht van de oorzaak overtreft. Welnu, het gebeurt dat men met lauwheid of met mindere vurigheid bemint. Dergelijke daad kan dus geen grootere liefde voortbrengen; ze is veeleer een voorbereiding op een vermindering der liefde.

est quam simplex charitatis augmentum; quia vita aeterna includit charitatis perfectionem. Ergo multo magis quilibet actus charitatis charitatem auget.

2. PRÆTEREA, sicut habitus virtutum acquisitarum generatur ex actibus, ita etiam augmentum charitatis causatur per actus charitatis. Sed quilibet actus virtuosus operatur ad virtutis generationem. Ergo etiam quilibet actus charitatis operatur ad charitatis augmentum.

3. PRÆTEREA. Gregorius dicit [Bernardus serm. 2. in Fest. Purific.], quod « in via Dei stare retrocedere est ». Sed nullus dum movetur actu charitatis, retrocedit. Ergo quicumque movetur actu charitatis procedit in via Dei. Ergo quolibet actu charitatis charitas augetur.

SED CONTRA est quod effectus non excedit virtutem causae. Sed quandoque aliquis actus charitatis cum aliquo tempore, vel remissione committitur (1). Non ergo perducit ad excellentiorem charitatem sed magis disponit ad minorem.

(1) L.: emittitur.

LEERSTELLING. — Men kan de geestelijke vermeerdering der liefde eenigszins vergelijken met den groei van een lichaam. Wanneer nu een dier of een plant groeit, dan is die groei geen doorloopende beweging, zoodat men moet zeggen dat, wanneer iets na bepaalden tijd zooveel aangegroeid is, het op elk oogenblik van dien tijd evenredig aangroeide, zooals het geval is in een plaatselijke beweging. Gedurende een heelen tijd bereidt de natuur den groei voor, zonder dat iets werkelijk aangroeit. Pas nadien komt het uitwerksel tot stand dat voorbereid was : het dier of de plant groeit werkelijk. En hetzelfde gebeurt met de liefde. Niet elke daad vermeerdert de liefde metterdaad. Elke daad bereidt de vermeerdering voor, in zoover men door een eerste liefdedaad meer geschikt is om een nieuwe liefdedaad te stellen. Hoe geschikter men wordt, hoe vuriger de volgende daad is, waardoor men naar vooruitgang in de liefde streeft. En dan vermeerdert de liefde metterdaad.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. Elke liefdedaad verdient het eeuwig leven, dat nochtans niet onmiddellijk moet geschenken worden maar ten gepasten tijde. Zoo verdient ook

---

RESPONDEO dicendum, quod augmentum spirituale charitatis quodammodo simile est augmento corporali. Augmentum autem corporale in animalibus, et plantis non est motus continuus, ita scilicet quod si aliquid tantum augetur in tanto tempore, necesse sit quod proportionaliter in qualibet parte illius temporis augeatur, sicut contingit in motu locali. Sed per aliquod tempus natura operatur disponens ad augmentum et nihil augens actu, et postmodum producit in effectum id ad quod disposuerat augendo ipsum animal vel plantam in actu. Ita etiam non quilibet actu charitatis charitas actu augetur; sed quilibet actus charitatis disponit ad charitatis augmentum, inquantum ex uno actu charitatis homo redditur promptior iterum ad agendum secundum charitatem; et habilitate crescente, homo prorumpit in actum ferventiores dilectionis quo conetur ad charitatis profectum : et tunc charitas augetur in actu.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod quilibet actus charitatis meretur vitam aeternam, non quidem statim exhibendam, sed suo tempore. Similiter etiam

elke daad van liefde een vermeerdering der liefde. Deze vermeerderd daarom niet oogenblikkelijk, doch wanneer men moeite doet om die vermeerdering te bekomen.

2. Bij het ontstaan der aangeworven deugden, is niet elke daad de oorzaak van de geboorte van die deugd. Elke daad is een voorbereiding daarop. De laatste daad, die de volmaaktste is, en die in zich de kracht draagt van alle voorgaande, brengt de deugd voort. Hier is het voorbeeld van de veelvuldige waterdruppels die een steen uithollen, toepasselijk.

3. Men gaat vooruit op den weg naar God, niet alleen wanneer de liefde metterdaad vermeerderd, maar ook wanneer men deze vermeerdering voorbereidt.

VIIe ARTIKEL.

Kan de liefde tot in het oneindige vermeerderen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde niet tot in het

quilibet actus charitatis meretur charitatis augmentum; non tamen statim augetur, sed quando aliquis conatur ad hujusmodi augmentum.

AD SECUNDUM dicendum, quod etiam in generatione virtutis acquisitae non quilibet actus complet generationem virtutis; sed quilibet operatur ad eam, ut disponens; et ultimus, qui est perfectior agens in virtute omnium praecedentium, reducit eam in actum. Sicut etiam est in multis guttis cavitibus lapidem.

AD TERTIUM dicendum, quod in via Dei procedit aliquis, non solum dum actu charitas ejus augetur; sed etiam dum disponitur ad ejus augmentum.

ARTICULUS VII.

Utrum charitas augeatur in infinitum.

[1. Dist. 17. q. 2. art. 4; 3. Dist. 19. art. 8. qla. 1. ad 2;
de Virt. q. 2. art. 10. ad 3. in opp.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur, quod charitas non augeatur in

oneindige kan vermeerderen. — 1. In de *Metaphysica* wordt gezegd dat elke beweging haar doel en eindterm heeft. Welnu de groei van de liefde is een beweging. Zij streeft bijgevolg naar een doel en een eindterm. Derhalve vermeerdert de liefde niet tot in het oneindige.

2. Een vorm overtreft den aanleg niet van het subjekt. Welnu de aanleg van het redelijk schepsel, dat het subjekt is der liefde, is beperkt. De liefde kan bijgevolg niet tot in het oneindige aangroeien.

3. Wat eindig is, kan door voortdurend te vermeerderen de hoegroothed bereiken van een ander eindig ding, hoe groot dit ook weze, tenzij datgene wat bijgevoegd wordt telkens iets kleiner is. Daarom zegt de Wijsgeer dat, wanneer men aan een lijn toevoegt wat men ontneemt aan een andere lijn, die tot in het oneindige verdeeld werd, zelfs wanneer men tot in het oneindige toevoegt, men nooit een hoegroothed zal bereiken samengesteld uit de twee lijnen, de eene die men verdeelt, en de andere waaraan men toevoegt wat aan de eerste ontrokken is. Maar dit is hier niet toepasselijk. Want de tweede vermeerdering is niet noodzakelijker minder dan de voorgaande; het is zelfs waarschijn-

infinitum. Omnis enim motus est ad aliquem finem et terminum, ut dicitur in 2. Metaph. [lect. 2.]. Sed augmentum charitatis est quidam motus. Ergo tendit ad aliquem finem et terminum. Ergo charitas in infinitum non augetur.

2. PRÆTEREA, nulla forma excedit capacitatem sui subjecti. Sed capacitas creaturae rationalis, quae est subjectum charitatis, est finita. Ergo charitas in infinitum augeri non potest.

3. PRÆTEREA, omne finitum per continuum augmentum potest pertingere ad quantitatatem alterius finiti quantumcumque majoris; nisi forte id quod accrescit per augmentum, semper sit minus et minus, sicut Philosophus dicit in 3. Physic. [tex. 57. et seq.], quod si uni linea addatur, quod subtrahitur ab alia linea, quae in infinitum dividitur, in infinitum additione facta, numquam pertingetur ad quamdam determinatam quantitatem, quae est composita ex duabus lineis diversis, ea scilicet ex qua additur (1), et ea cui additur, quod ex alia subtrahitur. Quod in proposito non contingit. Non

(1) L.: lineis. scil. divisa et ea cui..

lijker dat ze meerder of op zijn minst gelijk zal zijn. Daar nu de liefde in den hemel iets eindig is zou, indien hier op aarde de liefde tot in het oneindige vermeerderde, het mogelijk zijn dat de liefde hier op aarde de liefde van den hemel evenaart. Wat bezwaarlijk kan aanvaard worden. Bijgevolg kan de liefde hier op aarde niet tot in het oneindige groeien.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt in den *Brief aan de Philippensen* (3. 12) : « *Zeker, ik heb het nog niet bereikt, en nog ben ik niet volmaakt; maar ik jaag het na, om het te grijpen* ». De Glossa merkt daarbij op : « *Geen enkele geloolige, hoever hij ook gevorderd is, bewere : Ik heb het ver genoeg gebracht. Want hij die zoo spreekt verlaat den weg, voor alleer hij het doel bereikt heeft* ». Bijgevolg kan hier op aarde de liefde steeds vermeerderen.

LEERSTELLING. — De eindterm van den groei van een vorm kan op drievoudige wijze vastgesteld worden : Eerstens, de vorm kan uiteraard, derwijze beperkt zijn, dat hij niet vermeerderen kan, wanneer hij een bepaalde maat bereikt heeft. Vermeerdert hij toch, dan ontstaat een andere vorm. B. v. wanneer men voort-

enim necesse est ut secundum charitatis augmentum sit minus, quam primum; sed magis probabile est, quod sit aequale, aut majus. Cum ergo charitas patriae sit quiddam finitum, si charitas viae in infinitum augeri potest, sequitur quod charitas viae possit sibi adaequare charitatem patriae, quod est inconveniens. Non ergo charitas viae in infinitum potest augeri.

SED CONTRA est, quod Apostolus dicit ad Philip. 3. [v. 12] : « Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim; sequor autem, si quo modo comprehendam » ubi dicit Glossa : « Nemo fidelium, etsi multum proficerit, dicat : Sufficit mihi. Qui enim hoc dicit, de via exit ante finem ». Ergo semper charitas in via potest magis ac magis augeri.

RESPONDEO dicendum, quod terminus augmento alicujus formae potest praefigi tripliciter. Uno modo ex ratione ipsius formae quae habet terminatam mensuram, ad quam cum perventum fuerit, non potest ultra procedi in forma.

durend de tint verandert van een bleek voorwerp, dan bekomt men of een wit, of een zwart voorwerp. Ten tweede, de bewerkende oorzaak beschikt slechts over een beperkte kracht, zoodat zij den vorm in het subjekt niet vermeerderen kan. Ten derde, het subjekt zelf is beperkt en niet geschikt om een volmaakteren vorm te ontvangen. De vermeerdering van de liefde hier op aarde is op geen enkel dezer drie wijzen beperkt. Ten eerste, de liefde is uiteraard niet beperkt daar ze een deelachtigheid is aan de oneindige liefde, die de H. Geest is. Daarbij is de bewerkende oorzaak van de vermeerdering van de liefde oneindig-machtig, nl. God zelf. Ten laatste, het subjekt legt geen beperking op aan den groei der liefde, want naar gelang de liefde groeit, groeit meteen de geschiktheid om een nieuwe vermeerdering te ontvangen. Bijgevolg is er in dit leven geen eindterm aan den groei der liefde.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De vermeerdering der liefde streeft naar een doel. Dit doel ligt echter niet in dit leven, maar in het toekomstige.

2. De ontvankelijkheid van het geestelijk wezen wordt door

Sed si ultra processum fuerit, pervenietur ad aliam formam. Sicut patet in pallore, cuius terminos per continuam alterationem aliquis transit, vel ad albedinem, vel al nigredinem perveniens. Alio modo ex parte agentis, cuius virtus non se extendit ad ulterius augendum formam in subjecto. Tertio ex parte subjecti, quod non est capax ulterioris perfectionis. Nullo autem istorum modorum imponitur terminus augmento charitatis in statu viae. Ipsa enim charitas secundum rationem propriae speciei terminum augmenti non habet; est enim participatio quaedam infinitae charitatis, quae est Spiritus Sanctus. Similiter etiam causa agens charitatem est infinitae virtutis, scilicet Deus. Similiter etiam ex parte subjecti terminus huic augmento praefigi non potest. Quia semper charitate excrescente, superexcrescit habilitas ad ulterius augmentum. Unde relinquitur quod charitatis augmento nullus terminus praefigatur in hac vita.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod augmentum charitatis est ad aliquem finem. Sed ille finis non est in hac vita sed in futura.

AD SECUNDUM dicendum, quod capacitas creaturae rationalis per cha-

de liefde vermeerderd, want steeds wordt het hart breder, naar dit woord uit den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (6. 11): « *Ons hart staat wagenwijd open* ». Bijgevolg blijft er verdere aanleg om een nieuwe vermeerdering te ontvangen.

3. De beschouwing in de bedenking aangevoerd, geldt voor gelijksoortige hoegrootheden, niet voor ongelijksoortige. Aldus bereikt de lijn, hoever ze zich ook uitstrekkt, nooit de hoegroothed van de oppervlakte. Welnu de hoegroothed van de liefde hier op aarde en de hoegroothed van de liefde in den hemel, berusten niet op denzelfden grond. Want de liefde hier op aarde volgt op de kennis van het geloof, de liefde in den hemel op de rechtstreek-sche schouwing. De bedenking gaat derhalve niet op.

VIIIe ARTIKEL.

Kan de liefde hier op aarde volmaakt zijn?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde hier op aarde niet volmaakt kan zijn. — 1. Indien de liefde volmaakt kon zijn

ritatem augetur. Quia per ipsam cor dilatatur, secundum illud 2. ad Cor. 6. [v. 11]: « *Cor nostrum dilatum est* ». Et ideo adhuc ulterius manet habilitas ad majus augmentum.

AD TERTIUM dicendum, quod ratio illa procedit in his quae habent quantitatem ejusdem rationis, non autem in his quae habent diversam rationem quantitatis. Sicut linea, quantumcumque crescat, non attingit quantitatem superficie. Non est autem eadem ratio quantitatis charitatis viae, quae sequitur cognitionem fidei et charitatis patriae, quae sequitur visionem apertam. Unde non sequitur ratio.

ARTICULUS VIII.

Utrum charitas in hac vita possit esse perfecta.

[Infr. q. 184. art. 2; 3. Dist. 27. q. 3. art. 4; de Verit. q. 2. art. 10; de Perf. vitae Spir. c. 3; ad Philipp. c. 3. lect. 2.]

AD OCTAVUM sic proceditur. Videtur quod charitas in hac vita non

op aarde, zouden de Apostelen ongetwijfeld de volmaakte liefde hebben bezeten. Welnu, ook bij hen was de liefde niet volmaakt, naar het woord uit den *Brief aan de Philippensen* (3. 12) : « *Zeker, ik heb het nog niet bereikt, en nog ben ik niet volmaakt* ». Dus kan de liefde hier op aarde niet volmaakt zijn.

2. « *De liefde wordt gevoed, zegt Augustinus, doordat de begeerlijkheid vermindert; de volmaakte liefde ontstaat door het verdwijnen van de begeerlijkheid* ». Welnu, de begeerlijkheid kan in dit leven niet verdwijnen daar we niet zonder zonde leven kunnen, naar het woord uit den *Eersten Brief van Joannes* (1. 8) : « *Als we beweren geen zonde te hebben, dan misleiden we onszelf* ». Welnu elke zonde is het gevolg van een ongeregelde begeerlijkheid. Dus kan de liefde op aarde niet volmaakt zijn.

3. Wat volmaakt is, kan niet vermeerderen. Welnu er werd gezegd (vorig Art.), dat de liefde altijd vermeerderen kan. Bijgevolg kan de liefde in dit leven niet volmaakt zijn.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *De liefde die krachtiger wordt, wordt volmaakt; wanneer ze de volmaaktheid bereikt heeft, dan zegt zij : Ik smacht er naar, ontbonden te*

possit esse perfecta. Maxime enim haec perfectio in Apostolis fuisse. Sed in eis non fuit. Dicit enim Apostolus ad Philip. 3. [v. 12] : Non quod jam comprehenderim, aut perfectus sim ». Ergo charitas in hac vita perfecta esse non potest.

2. PRÆTEREA. Augustinus dicit in lib. 83. QQ. [q. 36.], quod « *numentum charitatis est diminutio cupiditatis; perfectio, nulla cupiditas* ». Sed hoc non potest esse in hac vita, in qua sine peccato vivere non possumus, secundum illud 1. Joan. 1. [v. 8] : « *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus* ». Omne autem peccatum ex aliqua inordinata cupiditate procedit. Ergo in hac vita charitas perfecta esse non potest.

3. PRÆTEREA, illud quod jam perfectum est non potest ulterius crescere. Sed charitas in hac vita semper potest augeri, ut dictum est [art. praec.]. Ergo charitas in hac vita non potest esse perfecta.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit super 1. Canon. Joan. [tract. 5] : « *Charitas, cum fuerit roborata, perficitur : cum autem ad perfectionem venerit, dicit : Cupio dissolvi, et esse cum Christo* ». Sed hoc possibile

worden en met Christus te zijn ». Welnu, het voorbeeld van Paulus bewijst dat dit mogelijk is. Bijgevolg kan de liefde hier op aarde volmaakt zijn.

LEERSTELLING. — Men kan de volmaaktheid der liefde op tweevoudige wijze opvatten : van den kant van het beminde voorwerp, en van den kant van hem die liefheeft. Van den kant van het beminde voorwerp is de liefde volmaakt, wanneer men iets bemint in de mate van zijn beminneswaardigheid. Welnu, God is zoo beminnelijk als Hij goed is. Zijn Goedheid is oneindig; dus ook zijn beminnelijkheid. Geen enkel schepsel echter kan Hem op oneindige wijze liefhebben, daar elk geschapen vermoeden eindig is. Bijgevolg kan de liefde van geen enkel schepsel, onder dit opzicht, volmaakt zijn. God alleen kan zichzelf beminnen in de mate van zijn biminnelijkheid.

De liefde is volmaakt van den kant van hem die bemint, wanneer men uit al zijn krachten liefheeft. En dit kan op drievoudige wijze geschieden : Ten eerste, wanneer de mensch altijd daadwerkelijk zijn hart naar God keert. Dergelijke liefde is de liefde van den hemel en is hier op aarde niet mogelijk; want de menschelijke zwakheid laat niet toe, altijd uitdrukkelijk aan God te

est in hac vita, sicut in Paulo fuit. Ergo charitas in hac vita potest esse perfecta.

RESPONDEO dicendum, quod perfectio charitatis potest intelligi dupliciter : uno modo ex parte diligibilis; alio modo ex parte diligentis. Ex parte quidem diligibilis perfecta est charitas, ut diligatur aliquid, quantum diligibile est. Deus autem tantum diligibilis est, quantum bonus est. Bonitas autem ejus est infinita; unde infinite diligibilis est. Nulla autem creatura potest eum diligere infinite, cum quaelibet virtus creata sit finita. Unde per hunc modum nullius creaturae charitas potest esse perfecta, sed solum charitas Dei, qua seipsum diligit. Ex parte vero diligentis tunc est charitas perfecta quando diligit tantum quantum potest. Quod quidem contingit tripliciter. Uno modo sic, quod totum cor hominis actualiter semper feratur in Deum; et haec est perfectio charitatis patriae, quae non est possibilis in hac vita, in qua impossible est propter humanae vitae infirmitatem, semper actu cogitare de Deo et moveri dilectione ad ipsum. Alio modo, ut homo

denken en door de liefde naar Hem te streven. Ten tweede, iemand kan zijn leven wijden aan den omgang met God en het goddelijke, en alles op zij laten wat niet strikt door de noodwendigheden van dit leven vereischt wordt. Dergelijke volmaaktheid is mogelijk in dit leven, hoewel ze niet gemeen is aan allen die de liefde bezitten. Ten derde, men kan blijvend zijn hart naar God toekeeren, doordat men aan niets denkt of niets wil wat in strijd is met de goddelijke liefde. Dergelijke volmaaktheid bezitten allen die in liefde leven.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Paulus ontkent dat hij de volmaaktheid van den hemel bereikt heeft. Daarom zegt de Glossa, op bewuste plaats, dat « *Paulus volmaakt op weg was, doch nog niet het einddoel van den weg bereikt had* ».

2. Wat in de bedenking gezegd is geldt voor de dagelijksche zonden, die niet in strijd zijn met de deugd van liefde maar met de daad van liefde. Daarom zijn ze niet onverzoenbaar met de volmaaktheid op aarde, doch met de volmaaktheid in den hemel.

3. De liefde is, hier op aarde, nooit volkomen zonder meer, daarom kan ze steeds groeien.

studium suum deputet ad vacandum Deo et rebus divinis, praetermissis aliis, nisi quantum necessitas praesentis vitae requirit. Et ista est perfectio charitatis, quae est possibilis in via. Non tamen est communis omnibus habentibus charitatem. Tertio modo ita quod habitualiter aliquis totum cor suum ponat in Deo; ita scilicet quod nihil cogitet vel velit quod divinae dilectioni sit contrarium. Et haec perfectio est communis omnibus charitatem habentibus.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Apostolus negat de se perfectionem patriae; unde Glossa, ibidem dicit, quod « *perfectus erat viator, sed nondum ipsius itineris perfectione perveyor* ».

AD SECUNDUM dicendum, quod hoc dicitur propter peccata venialia, quae non-contrariantur habitui charitatis, sed actui. Et ita non repugnant perfectioni viae sed perfectioni patriae.

AD TERTIUM dicendum, quod perfectio viae non est perfectio simpliciter. Et ideo semper habet, quo crescat.

IXe ARTIKEL.

Is het passend drie graden in de liefde te onderscheiden : de graad van de beginnende, van de toenemende, en van de volmaakte liefde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het niet passend is de liefde in te deelen in drie graden : de beginnende, de toenemende, en de volmaakte liefde. — 1. Tusschen de beginnende liefde en haar laatste volmaaktheid, treft men veelvuldige graden aan. Men moet dus niet spreken van één enkelen graad tusschen die twee.

2. Zoohast de liefde ontstaat, begint ze ook te groeien. Men moet dus de beginnende liefde niet onderscheiden van de toenemende liefde.

3. Hoe volmaakt ook de liefde hier op aarde bij iemand is, steeds kan ze nog groeien, zooals gezegd werd (7e Art.). Welnu aangroeien is toenemen. Bijgevolg moet men de volmaakte liefde niet onderscheiden van de toenemende liefde. Waaruit blijkt dat vermelde indeeling in graden niet passend is.

ARTICULUS IX.

Utrum convenienter distinguantur tres gradus charitatis : incipiens, proficiens et perfecta.

[3. Dist. 29. a. 8. qla. I; In Isaiam. c. 44.]

AD NONUM sic proceditur. Videtur, quod inconvenienter distinguantur tres gradus charitatis, scilicet : charitas incipiens, proficiens et perfecta. Inter principium enim charitatis et ejus ultimam perfectionem sunt multi gradus medii. Non ergo unum solum medium debuit poni.

2. **PRÆTEREA**, statim cum charitas incipit esse incipit etiam proficere. Non ergo debet distingui charitas proficiens a charitate incipiente.

3. **PRÆTEREA**, quantumcumque aliquis habeat in hoc mundo charitatem perfectam, potest ejus charitas augeri, ut dictum est [art. 7.]. Sed charitatem augeri est ipsam proficere. Ergo charitas perfecta non debet distingui a charitate proficiente. Inconvenienter ergo praedicti tres gradus charitatis assignantur.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *De liefde, wanneer ze geboren is, voedt zich* »; dit slaat op de liefde der beginnelingen. « *Wanneer de liefde zich voedt, dan wordt ze krachtiger* »; dit op de liefde van hen die vordering maken. « *Wanneer de liefde versterkt is, dan wordt ze volmaakt* »; wat duidt op de liefde der volmaakten. Bijgevolg zijn er drie graden in de liefde.

LEERSTELLING. — De geestelijke groei der liefde kan eenigszins vergeleken worden met den groei van het menschelijk lichaam. Deze wasdom doorloopt weliswaar veelvuldige toestanden, maar niettemin zijn er bepaalde onderscheiden toestanden, die erkend worden aan de bepaalde handelingen waartoe de mensch, ten gevolge van den wasdom, in staat wordt gesteld. Aldus hebben we eerst de kinderjaren, nl. de tijd vooraleer de mensch het gebruik van het verstand heeft. Daarna de tijd waarin de mensch ertoe komt te spreken en gebruik te maken van zijn verstand. Later de puberteitsjaren, wanneer de mensch huwbaar wordt. Eindelijk, het geheele tijdverloop, totdat de mensch zijn hoogtepunt bereikt. De verschillende graden van de liefde worden evenzoo onderscheiden volgens de verschillende handelingen

SED CONTRA est. quod Augustinus dicit super 1. Canon. Joan. [tract. 5]: « *Charitas, cum fuerit nata, nutritur* », quod pertinet ad incipientes. « *Cum fuerit nutrita, roboratur* », quod pertinet ad proficientes. « *Cum fuerit roborata, perficitur* », quod pertinet ad perfectos. Ergo est triplex gradus charitatis.

RESPONDEO dicendum, quod spirituale augmentum charitatis considerari potest quantum ad aliquid simile corporali hominis augmento, quod quidem quamvis in plurimas partes distingui possit, habet tamen alias determinatas distinctiones secundum determinatas actiones vel studia ad quae homo perducitur per augmentum. Sicut infantilis aetas dicitur, antequam habeat usum rationis. Postea autem distinguitur aliis status hominis, quando jam incipit loqui et ratione uti. Iterum tertius status ejus est pubertas, cum jam incipit posse generare. Et sic deinde quoisque perveniatur ad perfectum. Ita etiam diversi gradus charitatis distinguuntur secundum diversa studia,

waarop men zich toelegt ten gevolge van den groei der liefde. Eerstens legt men zich voornamelijk toe op het vluchten van de zonde en op het weerstand bieden aan de begeerlijkheid, die het tegenovergestelde van de liefde nastreeft. Aldus gedragen zich de beginnelingen, bij wie de liefde moet gevoed en aangevuurd worden, opdat ze niet uitgedoofd wordt. Daarna legt men zich voornamelijk toe op den vooruitgang in het goede. Aldus zij die vordering maken, en den groei der liefde nastreven door haar te versterken. Ten slotte legt men zich voornamelijk toe op de vereening met en het genieten van God. Aldus de volmaakten, die verlangen ontbonden te worden en met Christus te zijn. Iets dergelijks kunnen wij vaststellen in de plaatselijke beweging, die van een bepaald punt vertrekt, den eindterm benadert, en eindelijk in den eindterm stilvalt.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Elk bepaald verschil dat in den groei der liefde aangetroffen wordt, valt onder de indeeling in de Leerst. vermeld. Elke indeeling kan ten andere herleid worden tot een begin, een midden en een einde, zooals de Wijsgeer zegt.

ad quae homo perducitur per charitatis augmentum. Nam primo quidem incumbit homini studium principale ad recedendum a peccato et resistendum concupiscentiis ejus, quae in contrarium charitatis movent. Et hoc pertinet ad incipientes, in quibus charitas est nutrienda vel fovenda, ne corruptatur. Secundum autem studium succedit, ut homo principaliter intendat ad hoc quod in bono proficiat. Et hoc studium pertinet ad proficientes, qui ad hoc principaliter intendunt, ut in eis charitas per augmentum roboretur. Tertium autem studium est, ut homo ad hoc principaliter intendat ut Deo inhaereat et eo fruatur. Et hoc pertinet ad perfectos, qui cupiunt dissolvi, et esse cum Christo. Sicut etiam videmus in motu corporali, quod primum est recessus a termino, secundum autem est appropinquatio ad alium terminum, tertium est quies in termino.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod omnis illa determinata distinctio quae potest accipi in augmento charitas, comprehenditur sub istis tribus, quae dicta sunt [in corp. art.] : sicut etiam omnis divisio continuorum comprehenditur sub tribus his : principio, medio, et fine, ut Philosophus dicit in 1. de Coelo [tex. 2.] .

2. Zij, bij wie de liefde begint, hoewel ze vordering maken, zorgen er vooral voor dat ze weerstand bieden aan de zonde wier aanvallen ze duchten. Daarna zijn ze minder aan die aanvallen onderhevig, en streven met grootere zekerheid naar de volmaaktheid. Met de eene hand werken ze, met de andere hanteren ze het zwaard, zooals we lezen, in het *Tweede Bock Esdras* (4. 17), van hen die de stad Jerusalem opbouwden.

3. Ook de volmaakten maken vordering in de liefde. Daarover echter zijn ze niet in de eerste plaats bezorgd. Wat hen hoofdzakelijk bekommert is hun vereeniging met God. Beginnelingen of groeienden in de liefde, zoeken weliswaar ook die vereeniging. Toch gaat hun eerste bezorgdheid naar iets anders. De beginnelingen zijn voor alles bezorgd om de zonde te vermijden, en zij die in de liefde vorderen, om in de deugd vooruit te gaan.

AD SECUNDUM dicendum, quod illis in quibus charitas incipit, quamvis proficiant, principalior tamen cura imminet, ut resistant peccatis, quorum impugnatione inquietantur. Sed postea hanc impugnationem minus sentientes, jam quasi securius intendunt ad perfectum. Ex una tamen parte facientes opus, et ex alia parte habentes manum ad gladium, ut dicitur in Esdra de aedificatoribus Hierusalem [Lib. 2. cap. 4].

AD TERTIUM dicendum, quod perfecti etiam in charitate proficiunt. Sed non est ad hoc principalis eorum cura, sed jam eorum studium circa hoc maxime versatur, ut Deo inhaereant. Et quamvis etiam hoc quaerant et incipientes et proficietes; tamen magis sentiunt circa alia suam sollicitudinem, incipientes quidem de vitatione peccatorum, proficietes vero de profectu virtutum.

Xe ARTIKEL.

Kan de liefde verminderen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde kan verminderen. — 1. Hetzelfde subjekt kan tegengestelde bewegingen ondergaan. Welnu vermeerderen en verminderen zijn tegengestelde bewegingen. Daar de liefde vermeerdert, zooals gezegd werd (4^e Art.), moet ze dus ook kunnen verminderen.

2. Augustinus, sprekend tot God, zegt : « *Hij heeft U minder lief, die, naast U nog iets anders bemint* ». En elders : « *De liefde wordt gevoed doordat de begeerlijkheid vermindert* ». Daaruit volgt dat, andersom, de liefde vermindert wanneer de begeerlijkheid vermeerdert. Welnu de begeerlijkheid waardoor men iets anders buiten God bemint, kan vermeerderen. Bijgevolg kan de liefde verminderen.

3. Augustinus zegt : « *Wanneer God iemand rechtvaardigt, dan werkt Hij niet zoodanig in den rechtvaardige, dat, zoo deze zich terugtrekt, Gods werk blijft in hem die zich van God ver-*

ARTICULUS X.

Utrum charitas possit diminui.

[1. Dist. 17. q. 2. art. 5; de Mal. q. 7. art. 2.]

AD DECIMUM sic proceditur. Videtur, quod charitas possit diminui. Contraria enim nata sunt fieri circa idem. Sed augmentatio et diminutio sunt contraria. Cum ergo charitas augeatur, ut dictum est supra [art. 4.], videtur etiam quod possit diminui.

2. PRÆTEREA, Augustinus 10. Conf. [cap. 29.] ad Deum loquens, dicit : « *Minus te amat, qui tecum aliquid amat* ». Et in lib. 83. QQ. [q. 36.] dicit, quod « *nutrimentum charitatis est diminutio cupiditatis* ». Ex quo videtur quod etiam e converso augmentum cupiditatis sit diminutio charitatis. Sed cupiditas qua amatur aliquid aliud quam Deus, potest in homine crescere. Ergo charitas potest diminui.

3. PRÆTEREA, sicut Augustinus dicit 8. super Genes. ad lit. [cap. 12.], « *non ita Deus operatur hominem justum, justificando eum, ut, si abscesserit,*

vreemd ». Daaruit kan men afleiden, dat God op dezelfde wijze te werk gaat om de liefde te bewaren, als Hij te werk gaat om de liefde voor het eerst in te storten. Welnu God zal een geringere liefde instorten in hem die zich minder voorbereidt. Dus zal ook de liefde minder behouden blijven in hem die zich minder waardig toont. Bijgevolg kan de liefde verminderen.

Daartegenover staat echter, dat de liefde in de H. Schrift vergeleken wordt bij een vuur, zooals gezegd wordt in het Hooglied (8. 6) : « *Haar vlammen, nl. van de liefde, laaien op als een flitsend vuur* ». Welnu zoolang het vuur brandt, zoolang ook stijgt het naar boven. Bijgevolg moet de liefde zoolang ze voortbestaat, opstijgen, en kan ze niet naar beneden slaan of verminderen.

LEERSTELLING. — De hoegrootheid van de liefde kan verminderen noch vermeerderen, van den kant van haar eigen voorwerp, zooals boven gezegd is (4^e Art. 2^e Antw.). Ze kan echter vermeerderen in hoegrootheid, beschouwd van den kant van het subjekt. Men moet derhalve nagaan of ze van dien kant ook

maneat in absente, quod facit ». Ex quo potest accipi, quod eodem modo Deus operatur in homine, charitatem ejus conservando, quo operatur primo ei charitatem infundendo. Sed in prima charitatis infusione minus se praeparanti Deus minorem charitatem infundit. Ergo etiam in conservatione charitatis minus se praeparanti minorem charitatem conservat. Potest ergo charitas diminui.

SED CONTRA est, quod charitas in Scriptura igni comparatur, secundum illud Cant. 8. [v. 6] : « Lampades ejus, scilicet charitatis, lampades ignis, atque flammarum ». Sed ignis, quamdiu manet, semper ascendit. Ergo charitas, quamdiu manet, ascendere potest; sed descendere, idest diminui, non potest.

RESPONDEO dicendum, quod quantitas charitatis, quam habet in comparatione ad objectum proprium, minui non potest, sicut nec augeri, ut supra dictum est [art. 4. ad 2.]. Sed cum augeatur secundum quantitatem quam habet per comparationem ad subjectum, hic oportet considerare, utrum

kan verminderen. Indien zij vermindert, dan vermindert zij omdat men een daad stelt, of omdat men ophoudt een daad te stellen. De deugden die we door eigen daden verwerven, verminderen wanneer men met die daden ophoudt; ze kunnen zelfs volledig verloren gaan, zooals boven gezegd is (I-II. 53^e Kw. 3^e Art.). Zoo worden veel vriendschappen ontbonden, zegt de Wijsgeer, omdat de vrienden niet met elkander omgaan, d. i. omdat ze elkander geen vriend noemen, of zich niet met elkander onderhouden. De reden hiervan is te zoeken in het feit dat het behoud van elk ding, van zijn oorzaak afhangt. De oorzaak der verworven deugden is de menschelijke daad. Houdt die daad op, dan verminderen die deugden en weldra zullen ze volledig verdwijnen. Dit kan echter het geval niet zijn voor de liefde. De liefde hangt immers niet af van de menschelijke daad, maar van God alleen, zooals gezegd werd (2^e Art.). De liefde zal derhalve verminderen noch verdwijnen, wanneer de liefdedaad ophoudt, tenzij dit verzuim zelf zonde zou zijn. De vermindering van de liefde kan bijgevolg slechts veroorzaakt worden of door God of door de zonde. Welnu, God zal nooit een tekort in ons veroorzaken tenzij om ons te straffen, zooals Hij iemand de genade ontneemt, als straf voor zijn zonde. Hij zal bijgevolg de

ex hac parte diminui possit. Si autem diminuatur, oportet, quod vel diminuatur per aliquem actum, vel per solam cessationem ab actu. Per cessationem quidem ab actu diminuuntur virtutes ex actibus acquisitae, et quandoque etiam corrumptuntur, ut supra dictum est [I-2. q. 53. art. 3.]. Unde de amicitia Philosophus dicit in 8. Ethicor. [cap. 5.], quod multas amicitias inappellatio solvit idest non appellare amicum, vel non colloqui ei. Sed hoc ideo est, quia conservatio uniuscujusque rei dependet ex sua causa. Causa autem virtutis acquisitae est actus humanus. Unde, cessantibus humanis actibus, virtus acquisita diminuitur, et tandem totaliter corrumpitur. Sed hoc in charitate locum non habet. Quia caritas non causatur ab humanis actibus, sed solum a Deo, ut supra dictum est [art. 2.]. Unde relinquitur quod etiam cessante actu, propter hoc nec diminuitur, nec corrumpitur, si desit peccatum in ipsa cessatione. Relinquitur ergo quod diminutio caritatis non possit causari, nisi vel a Deo vel ab aliquo peccato. A Deo quidem non causatur aliquis defectus in nobis, nisi per modum poenae, secundum quod subtrahit gratiam in poenam peccati. Unde nec ei competit diminuere cha-

liefde niet verminderen, tenzij als straf. Straf echter onderstelt zonde. Indien dus de liefde vermindert, dan is de zonde de oorzaak van deze vermindering, hetzij zij de vermindering bewerkt, of ze verdient.

De doodzonde nu kan op geen van beide wijzen de liefde verminderen. De doodzonde doodt immers de liefde daadwerkelijk, omdat elke doodzonde in strijd is met de liefde, zooals verder zal gezegd worden (12^e Art.). Eveneens verdient ze den dood van de liefde, daar het billijk is dat God aan hem die doodelijk zondigt en daardoor tegen de liefde handelt, de liefde ontneemt.

Ook de dagelijksche zonde kan de vermindering van de liefde niet bewerken of verdienen. Ze kan die vermindering niet bewerken, omdat ze de liefde zelf niet benadeelt. Want de liefde is gericht op het einddoel. De dagelijksche zonde is daarentegen een ongeregeldheid, betreffende datgene wat tot het einddoel leidt. Welnu de liefde tot het doel, wordt niet vermindert omdat iemand een ongeregeldheid begaat in verband met iets wat tot het doel leidt. B. v. een zieke, die zeer gehecht is aan de gezondheid, kan niettemin ongeregeld zijn in het onderhouden van een voorgeschreven dieet; evenzoo zal in de bewijsvoerende wetenschappen, de zekerheid betreffende de beginselen niet verminderen omdat men er een of andere verkeerde meaning op nahoudt

ritatem, nisi per modum poenae. Poena autem debetur peccato. Unde relinquitur, quod si charitas diminuatur, causa diminutionis ejus sit peccatum vel effective, vel meritorie. Neutro autem modo peccatum mortale diminuit charitatem, sed totaliter corrumpit ipsam. Et effective, quia omne peccatum mortale contrariatur charitali, ut infra dicetur [art. 12.] ; et etiam meritorie, quia cum peccando mortaliter aliquis contra charitatem agit, dignum est ut Deus ei subtrahat charitatem. Similiter etiam nec per peccatum veniale charitas diminui potest, neque effective, neque meritorie. Effective quidem non, quia ad ipsam charitatem non attingit; charitas enim est circa finem ultimum. Veniale autem peccatum est quaedam inordinatio circa ea, quae sunt ad finem : non autem diminuitur amor finis ex hoc, quod aliquis inordinationem aliquam cominitit circa ea quae sunt ad finem. Sicut aliquid contingit, quod aliqui infirmi, multum amantes sanitatem, inordinate

omtrent datgene wat uit die beginselen afgeleid wordt. De dagelijksche zonde kan evenmin een vermindering der liefde verdienen. Want wanneer iemand tekort komt in het mindere, moet hij daarom niet in het meerdere benadeeld worden. God keert zich niet verder van den mensch af, dan de mensch zich van God afwendt. Bijgevolg zal hij die een ongeregeldheid begaat omtrent iets wat tot het doel leidt, niet benadeeld worden in de liefde, waardoor hij op het einddoel zelf geordend is. Het besluit is, dat de liefde op geen enkele wijze rechtstreeks kan vermindert worden. Toch kan men spreken van een zijdelingsche vermindering, wanneer men in acht neemt dat de dagelijksche zonde of het nalaten van de liefdedaden, de ziel op weg zetten om de liefde te verliezen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. Hetzelfde subjekt ondergaat tegengestelde bewegingen, wanneer dit subjekt in eenzelfde verhouding staat tot beide tegengestelde bewegingen. Welnu de verhouding van de liefde tot vermeerdering is niet dezelfde als haar verhouding tot vermindering. Want voor vermeerdering is er een oorzaak, voor vermindering niet, zooals gezegd is (in

tamen se habent circa diaetae observationem; sicut etiam in speculativis scientiis falsae opiniones circa ea quae deducuntur ex principiis, non diminuunt certitudinem principiorum. Similiter etiam veniale peccatum non meretur diminutionem charitatis. Cum enim aliquis delinquit in minori, non meretur detrimentum pati in majori. Deus enim non plus se avertit ab homine, quam homo avertat se ab ipso. Unde qui inordinate se habet circa ea quae sunt ad finem, non meretur detrimentum pati in charitate, per quam ordinatur ad ultimum finem. Unde consequens est, quod charitas nullo modo diminui possit, directe loquendo. Potest tamen indirecte dici diminutio charitatis dispositio ad corruptionem ipsius; quae fit vel per peccata venialia, vel etiam per cessationem ab exercitio operum charitatis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod contraria sunt circa idem, quando subjectum aequaliter se habet ad utrumque contrariorum. Sed caritas non eodem modo se habet ad augmentum et diminutionem. Potest enim habere causam augentem, sed non potest habere causam minuentem, sicut dictum

de Leerst.). Bijgevolg is vernoemd beginsel hier niet toepasselijk.

2. We onderscheiden een dubbele begeerlijkheid. Eerstens, een begeerlijkheid, die het geschapene als einddoel beschouwt. Deze doodt de liefde volledig, want ze is vergif voor de liefde, zoals Augustinus zegt. Deze begeerlijkheid is de schuld dat men God minder bemint dan men Hem uit liefde moet beminnen, niet omdat die begeerlijkheid de liefde vermindert, maar omdat ze de liefde volledig rooft. Zoo moet dan het woord van Augustinus begrepen worden : « *Hij heeft U minder lief, die naast U nog iets anders bemint* ». Hij voegt er immers aan toe : « *Want hij bemint dit andere niet om U* ». Welnu, dit is niet het geval met de dagelijksche zonde, doch alleen met de doodzonde. Want datgene wat de dagelijksche zonde bemint, wordt nog om God bemind door de deugd van liefde, hoewel niet metterdaad. Er bestaat een tweede begeerlijkheid, nl. die van de dagelijksche zonde, die door de liefde verminderd wordt. Maar deze kan de liefde niet verminderen om de aangevoerde reden (in de Leerst.).

3. Waar de liefde ingestort wordt, wordt een vrije wilsdaad ondersteld, zoals vroeger gezegd is (I-II. 113^e Kw. 3^e Art.). Derhalve zal datgene wat de vurigheid van die wilsdaad vermin-

est [in corp.]. Unde ratio non sequitur.

AD SECUNDUM dicendum, quod duplex est cupiditas. Una quidem, qua finis in creaturis constituitur. Et haec mortificat totaliter charitatem, cum sit venenum ipsius, ut Augustinus dicit ibid. Et hoc facit, quod Deus minus ametur, scilicet quam debet amari ex charitate, non quidem charitatem diminuendo, sed eam totaliter tollendo. Et sic intelligendum est, quod dicitur: « Minus te amat, qui tecum aliquid amat ». Subditur enim : « Quod non propter te amat, », quod non contingit in peccato veniali, sed solum in mortali. Quod enim amatur in peccato veniali, propter Deum amatur habitu, etsi non actu. Est autem alia cupiditas venialis peccati, quae semper diminuitur per charitatem. Sed tamen talis cupiditas charitatem diminuere non potest, ratione jam dicta [in corp. art.].

AD TERTIUM dicendum, quod in infusione charitatis requiritur motus liberi arbitrii, sicut supra dictum est [I-II. q. 113. art. 3.]. Et ideo illud quod diminuit intensionem liberi arbitrii, dispositio operatur ad hoc quod

dert, schikkenderwijze bewerken dat de ingestorte liefde geringer is. Maar die vrije wilsdaad is niet vereischt voor het bewaren der liefde. Was dit zoo, dan zou de liefde verdwijnen gedurende den slaap. Bijgevolg vermindert de liefde niet omdat de vurigheid van de vrije wilsdaad vermindert.

XIe ARTIKEL.

Kan men de liefde, wanneer men ze eenmaal bezit, verliezen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de liefde, wanneer men ze eenmaal bezit, niet kan verliezen. — 1. Wanneer men de liefde verliest is dit door de zonde. Welnu, hij die de liefde bezit kan niet zondigen, naar het woord uit den *Eersten Brief van Joannes* (3. 9) : « *Wie uit God geboren is, bedrijft geen zonde, want Zijn zaad is in hem; hij kan zelfs niet zondigen, omdat hij uit God is geboren* ». Welnu Gods zonen alleen bezitten de liefde; want, zegt Augustinus : « *door de liefde*

charitas infundenda sit minor. Sed ad conservationem charitatis non requiritur motus liberi arbitrii. Alioquin non remaneret in dormientibus. Unde per impedimentum intensionis motus liberi arbitrii non diminuitur charitas.

ARTICULUS XI.

Utrum charitas semel habita possit amitti.

[3. Dist. 31. q. 1. art. 1; 4. Cont. gent. cap. 70; de Virt. q. 2. art. 12; ad Rom. c. 8. lect. 7; 1. Cor. c. 13. lect. 3.]

AD UNDECIMUM sic proceditur. Videtur, quod *charitas semel habita non possit amitti*. Si enim amittitur, non amittitur nisi propter peccatum. Sed ille qui habet charitatem, non potest peccare. Dicitur enim. 1. Joan. 3. [v. 9] : « *Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo manet : et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est* ». Charitatem autem non habent nisi filii Dei. « *Ipsa enim est, quae distinguit inter filios regni, et filios perditionis* », ut Augustinus dicit in

worden de zonen van het rijk onderscheiden van de zonen van het verderf ». Bijgevolg kan hij die de liefde bezit, ze niet verliezen.

2. Augustinus zegt dat « een liefde die niet echt is, den naam van liefde niet verdient ». Welnu, op een andere plaats zegt hij: « Een liefde die kan verloren worden, is nooit echt geweest ». Ze was dus nooit liefde. Bijgevolg wie de liefde bezit, kan ze niet verliezen.

3. Gregorius zegt : « Zoolang de liefde liefde is, werkt ze groote dingen uit; wanneer ze ophoudt te werken, dan is zij geen liefde meer ». Welnu, niemand die groote dingen uitwerkt, verliest de liefde. Bijgevolg kan hij die de liefde bezit, ze niet verliezen.

4. De vrije wil neigt niet tot zonde tenzij onder invloed van een zondige beweegreden. Welnu de liefde sluit alle zondige beweegredenen uit, de eigenliefde, de begeerlijkheid en dergelijke. Bijgevolg kan de liefde niet verloren worden.

Daartegenover staat echter wat gezegd wordt in het *Boek*

---

15. de Trinit. [cap. 18.]. Ergo ille qui habet charitatem non potest eam amittere.

2. PRÆTEREA, Augustinus dicit in 8. de Trinit. [cap. 7.] quod « dilectio, si non est vera, dilectio dicenda non est ». Sed, sicut ipse dicit in epist. ad Jul. Comitem : « Charitas, quae deficere potest, numquam vera fuit ». Ergo neque charitas fuit. Si ergo charitas semel habeatur, numquam amittitur.

3. PRÆTEREA, Gregorius dicit in homil. Pentecostes [30.], quod « amor Dei magna operatur, si est. Si desinit operari, charitas non est ». Sed nullus magna operando amittit charitatem. Ergo si charitas insit, amitti non potest.

4. PRÆTEREA, liberum arbitrium non inclinatur ad peccatum, nisi per aliquod motivum ad peccandum. Sed charitas excludit omnia motiva ad peccandum, et amorem sui, et cupiditatem, et quidquid aliud hujusmodi est. Ergo charitas amitti non potest.

SED CONTRA est, quod dicitur Apocal. 2. [v. 4] : « Habeo adversum

der Openbaring (2. 4) : « Maar Ik heb tegen u, dat ge uw eerste liefde verloren hebt ».

LEERSTELLING. — Door de liefde woont de H. Geest in ons, zooals boven gezegd is (23^e Kw. 2^e Art.). Welnu we kunnen de liefde onder een drievoedig opzicht beschouwen : Vooreerst, van den kant van den H. Geest, die de ziel tot de liefde Gods beweegt. Zoo beschouwd, is de liefde vrij van zonde door de kracht van den H. Geest, die onfeilbaar alles uitwerkt wat Hij wil. Het is bijgevolg onmogelijk dat die twee dingen tegelijk waar zijn : dat de H. Geest iemand tot de liefdedaad wil bewegen, en deze mensch door te zondigen de liefde verliest. Want de gave der volharding wordt onder de weldaden Gods gerekend, « *zoodat de verlost, zeker verlost worden* », zooals Augustinus zegt. Men kan, ten tweede, de liefde beschouwen naar haar eigen wezenheid. Aldus vermag de liefde slechts datgene wat haar van nature mogelijk is. Het is derhalve onmogelijk dat de liefde zondigt, zooals de warmte geen koude kan veroorzaken en de ongerechtigheid geen goede daden kan verrichten, zooals Augustinus zegt. Men kan, ten derde, de liefde beschouwen van den kant van het subjekt dat, omwille van de vrijheid, veranderlijk

te pauca, quod primam charitatem reliquisti ».

RESPONDEO dicendum, quod per charitatem Spiritus Sanctus in nobis habitat, ut ex supra dictis patet [q. 23. art. 2.]. Tripliciter ergo possumus considerare charitatem. Uno modo ex parte Spiritus Sancti moventis animam ad diligendum Deum. Et ex hac parte charitas impeccabilitatem habet ex virtute Spiritus Sancti, qui infallibiliter operatur quocumque voluerit. Unde impossibile est haec duo simul esse vera, quod Spiritus Sanctus velit aliquem movere ad actum charitatis, et quod ipse charitatem amittat peccando. Nam donum perseverantiae computatur inter beneficia Dei, « *quibus certissime liberantur, quicunque liberantur* », ut Augustinus dicit in lib. 2. Praedestin. Sanct. Alio modo potest considerari charitas secundum propriam rationem. Et sic charitas non potest aliquid, nisi id quod pertinet ad charitatis rationem. Unde charitas nullo modo potest peccare; sicut nec calor potest infrigidare; et sicut etiam injustitia non potest bonum facere, ut Augustinus dicit in lib. 2. de Serm. Dom. in monte [cap. 24.]. Tertio modo potest

is. Men kan hier echter de verhouding van de liefde tot dat sub-
jekt beschouwen én onder een algemeen opzicht, de verhouding
nl. van den vorm tot de materie, én onder een bijzonder opzicht,
de verhouding nl. van een vaardigheid tot het vermogen. Welnu
een subjekt kan een vorm verliezen wanneer deze vorm niet vol-
ledig de mogelijkheid van de materie omvat; zooals de vorm
van de wezens die ontstaan en vergaan, en waar de materie door
een vorm verdaadwerkelijkt in aanleg blijft om een anderen te
ontvangen, omdat de volledige mogelijkheid van die materie door
dezen vorm niet is uitgeput. Zodoende gaat een vorm verloren
omdat een andere ontvangen wordt. De vorm echter der hemel-
lichamen put volledig den aanleg van de stof uit, zoodat deze
geenzins in aanleg blijft tot een anderen vorm, en deze vorm
onverliesbaar is. Aldus is ook de liefde van het hemelsche va-
derland onverliesbaar omdat zij de volle mogelijkheid van het
redelijke wezen vervult, daar elk van zijn actueele bewegingen
op God gericht is. Maar de liefde hier op aarde, vervult niet op
dezelfde wijze den volledigen aanleg van het subjekt, daar ze
niet steeds daadwerkelijk op God gericht is. Op een oogenblik
dat ze niet metterdaad op God gericht is, kan dus iets voorkomen
waardoor ze verloren gaat.

considerari charitas ex parte subjecti, quod est vertibile secundum arbitrii libertatem. Potest autem attendi comparatio charitatis ad hoc subjectum, et secundum universalem rationem, qua comparatur forma ad materiam; et secundum specialem rationem, qua comparatur habitus ad potentiam. Est autem de ratione formae, quod sit in subjecto amissibiliter, quando non replet totam potentialitatem materiae. Sicut patet in formis generabilium et corruptibilium; quia materia horum sic recipit unam formam, quod remanet in ea potentia ad aliam formam, quasi non repleta tota materiae potentialitate per unam formam. Et ideo una forma potest amitti per acceptiōnem alterius. Sed forma corporis coelestis, quia replet totam materiae potentialitatem, ita quod non remanet in ea potentia ad aliam formam, inamissibiliter inest. Sic ergo charitas patriae, quia replet totam potentialitatem rationalis mentis, inquantum scilicet omnis actualis motus ejus fertur in Deum, inamissibiliter habetur. Charitas autem viae non sic replet potentialitatem sui sub-
jecti; quia non semper actu fertur in Deum. Unde quando actu in Deum non fertur, potest aliiquid occurrere, per quod charitas amittatur. Habitui

Het is iets eigen aan de vaardigheid het vermogen tot de daad te neigen. Ze doet dit in zoover ze doet inzien dat wat met haar overeenkomt goed is, en slecht wat haar vijandig is. Evenals dan de smaak proeft volgens zijn gesteldheid, aldus oordeelt de menschelijke geest, volgens een vaste gesteldheid, omtrent datgene wat moet ondernomen worden. Daarom zegt de wijsgeer, dat « *elk over het einddoel oordeelt naar gelang hij gesteld is* ». De liefde kan dus niet verloren gaan, waar datgene wat met de liefde overeenkomt noodzakelijk als goed beoordeeld wordt, nl. in den hemel, waar men God ziet die de wezenheid der goedheid is. Bijgevolg kan men de liefde in den hemel niet verliezen. Hier op aarde echter waar men Gods wezen niet ziet, dat de wezenheid der goedheid is, kan de liefde verloren gaan.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Deze tekst doelt op de kracht van den H. Geest, door wiens behoud, zij die door Hem en volgens zijn wilsbeschikking bewogen worden, van de zonde bevrijd blijven.

2. De liefde die uiteraard kan verloren worden, is geen echte

vero proprium est, ut inclinet potentiam ad agendum. Quod convenit habitui, inquantum facit id videri bonum, quod ei convenit, malum autem, quod ei repugnat. Sicut enim gustus dijudicat sapore secundum suam dispositionem, ita mens hominis dijudicat de aliquo faciendo secundum suam habitualem dispositionem. Unde et Philosophus dicit in 3. Ethic. [cap. 5.] quod « qualis unusquisque est, talis finis videtur ei ». Ibi ergo charitas inamissibiliter habetur, ubi id quod convenit charitati, non potest videri nisi bonum, scilicet in patria, ubi Deus videtur per essentiam, quae est ipsa essentia bonitatis. Et ideo charitas patriae amitti non potest. Charitas autem viae, in cuius statu non videtur ipsa essentia Dei bonitatis esse essentia (1), potest amitti.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod auctoritas illa loquitur secundum protestatem Spiritus Sancti, cuius conservatione a peccato immunes redduntur quos ipse movet, quantum ipse voluerit.

AD SECUNDUM dicendum, quod charitas, quae deficere potest, ex ipsa

(1) L.: non videtur ipsa Dei essentia, quae est essentia bonitatis.

liefde. Was dit zoo, dan zou de liefde van nature uit een tijd beminnen en dan met de liefde afbreken. Dat ware geen echte liefde. Maar indien de liefde verloren gaat, omdat het subjecht veranderlijk is en in strijd handelt met het voornemen in de liefde daad ingesloten, dan is dergelijk verlies niet in strijd met de waarachtigheid van de liefde.

3. De liefde Gods heeft steeds het voornemen groote dingen uit te werken. En dit is de liefde uiteraard eigen. Daarom echter werkt de liefde niet altijd metterdaad het groote uit, wat te wijten is aan de gesteldheid van het subjecht.

4. De natuur van de liefdedaad sluit elke beweegreden tot zonde uit. Doch het gebeurt dat de liefde metterdaad niet handelt, en dan kan een zondige beweegreden opkomen. Stemt men daarin toe, dan gaat de liefde verloren.

---

ratione charitatis, vera charitas non est. Hoc enim esset, si hoc in suo amore haberet, quod ad tempus amaret, et postea amare desineret. Quod non esset verae dilectionis. Sed si charitas amittatur ex mutabilitate subiecti contra propositum charitatis, quod in suo actu includitur, hoc non repugnat veritati charitatis.

AD TERTIUM dicendum, quod amor Dei semper magna operatur in proposito; quod pertinet ad rationem charitatis. Non tamen semper magna operatur in actu, propter conditionem subiecti.

AD QUARTUM dicendum, quod charitas secundum rationem sui actus excludit omne motivum ad peccandum. Sed quandoque contingit, quod charitas actu non agit. Et tunc potest intervenire aliquod motivum ad peccandum, cui si consentiatur, charitas amittitur.

XIIe ARTIKEL.

Verliest men de liefde door één enkele doodzonde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de liefde niet door één enkele doodzonde verliest. — 1. Origenes zegt : « *Wanneer vooraanstaanden of volmaakten door afkeer en tegenzin overrompeld worden, dan denk ik niet dat ze alles te gelijk verliezen of plots vallen; ze dwalen trapsgewijze en geleidelijk af* ». Welnu de mensch dwaalt af, door het verlies der liefde. Bijgevolg gaat de liefde niet verloren door één enkele doodzonde.

2. Paus Leo, zich richtend tot Petrus, zegt : « *De Heer zag dat bij u het geloof niet overwonnen was, noch de liefde veranderd, maar dat uw standvastigheid geschoekt was. De tranen waren overvloedig, waar de liefde niet te kort schoot; de bron der liefde wischte alle woorden van vreesachtigheid uit* ». Vandaar dat Bernardus zegde : « *In Petrus was de liefde niet uitgedoofd, maar ingesluimerd* ». Welnu, door Christus te verloochenen heeft

ARTICULUS XII.

Utrum charitas amittatur per unum actum peccati mortalis.

[3. Dist. 31. q. 1. art. 1; de Virt. q. 2. art. 6, 13.]

AD DUODECIMUM sic proceditur. Videtur, quod charitas non amittatur per unum actum peccati mortalis. Dicit enim Origenes in 1. Periarch. [cap. 3] : « *Si aliquando satietas capit aliquem ex his qui in summo perfectoque constiterint gradu, non arbitror quod ad subitum quis evacuetur, aut decidat; sed paulatim ac etiam per partes eum decidere necesse est* ». Sed homo decidit charitatem amittens. Ergo charitas non amittitur per unum solum actum peccati mortalis.

2. **PRÆTEREA**, Leo Papa dicit in serm. [9.] de Passione alloquens Petrum : « *Vidit in te Dominus non fidem fictam, non dilectionem aver-sam, sed constantiam fuisse turbatum : abundavit fletus, ubi non defecit affectus; et fons charitatis lavit verba formidinis* ». Et ex hoc accepit Bernardus [colligitur ex lib. 2. de Amore Dei, cap. 6.], quod dicit, « *in Petro charitatem non fuisse extinctam, sed sopitam* ». Sed Petrus negando

Petrus zwaar gezondigd. Bijgevolg gaat de liefde door één enkele doodzonde niet verloren.

3. De liefde is krachtiger dan een verworven deugd. Welnu de hebbelijkheid van een verworven deugd gaat niet verloren door één enkele daad die strijdig is met die deugd. Veel minder nog zal bijgevolg de liefde verloren gaan door één enkele zonde die in strijd is met de liefde.

4. De liefde omvat de liefde tot God en tot de evenmensch. Doch wanneer men doodzonde bedrijft, behoudt men blijkbaar de liefde tot God en den evenmensch. Want een ongeregeldheid met betrekking tot datgene wat tot het doel leidt, vernietigt de liefde tot het doel zelf niet, zooals boven (10e Art.) gezegd is. Bijgevolg kan de liefde tot God gerust samengaan met een doodzonde, die een ongeregelde gehechtheid is aan een tijdelijk goed.

5. Het voorwerp van een goddelijke deugd is het einddoel. Welnu de goddelijke deugden, nl. het geloof en de hoop, gaan niet verloren door één doodzonde, want het doode geloof en de doode hoop blijven. Bijgevolg kan evenzoo een doode liefde blijven, nadat men een doodzonde bedreven heeft.

Daartegenover staat echter, dat de mensch door de doodzonde

Christum peccavit mortaliter. Ergo charitas non amittitur per unum actum peccati mortalis.

3. PRÆTEREA, charitas est fortior, quam virtus acquisita. Sed habitus virtutis acquisitae non tollitur per unum actum peccati mortalis contrarium.

4. PRÆTEREA, charitas importat dilectionem Dei et proximi. Sed aliquis committens aliquod peccatum mortale retinet dilectionem Dei et proximi, ut videtur : inordinatio enim affectionis circa ea quae sunt ad finem, non tollit amorem finis, ut supra dictum est [art. 10^e]. Ergo potest remanere charitas ad Deum, existente peccato mortali per inordinatam affectionem circa aliquod temporale bonum.

5. PRÆTEREA, virtutis theologicae objectum est ultimus finis. Sed aliae virtutes theologicae, scilicet : fides, et spes, non excluduntur per unum actum peccati mortalis, immo remanent informes. Ergo etiam charitas potest remanere informis, etiam uno peccato mortali perpetrato.

SED CONTRA. Per peccatum mortale fit homo dignus morte aeterna,

de eeuwige dood schuldig is, naar het woord uit den *Brief aan de Romeinen* (6. 23) : « *Het loon der zonde is de dood* ». Maar alwie de liefde bezit verdient het eeuwig leven, naar het woord bij *Joannes* (14. 21) : « *Wie Mij liefsheet zal door mijn Vader worden bemind, en ook Ikzelf zal hem beminnen en Mij aan hem openbaren* ». Deze openbaring is het eeuwig leven, naar dit andere woord bij *Joannes* (17. 3) : « *Dit nu is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenig waarachtigen God, en Hem dien Gij gezonden hebt, Jezus Christus* ». Welnu niemand kan tegelijk het eeuwig leven en de eeuwige dood verdienen. Het is bijgevolg uitgesloten dat iemand de liefde bezit, die doodzonde bedreven heeft. Derhalve gaat de liefde verloren door één enkele doodzonde.

LEERSTELLING. — Twee tegengestelde dingen zijn onvereenigbaar : het eene verdrijft het andere. Welnu, elke doodzonde is van nature tegengesteld aan de liefde, die vraagt dat men God boven alles zou beminnen, en dat de mensch zich volledig aan Hem zou onderwerpen door alles naar Hem te richten. De wezenheid der liefde vergt dus dat de mensch God zoodanig bemint, dat hij in alles aan Hem wil onderworpen zijn en zich in

secundum illud Rom. 6. [v. 23] : « *Stipendia peccati mors* ». Sed quilibet habens charitatem habet meritum vitae aeternae. Dicitur enim Joan. 14. [v. 21] : « *Si quis diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei me ipsum* ». In qua quidem manifestatione vita aeterna consistit, secundum illud Joan. 17. [v. 3] : « *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ». Nullus autem potest esse simul dignus vita aeterna et morte aeterna. Ergo impossibile est quod aliquis habeat charitatem cum peccato mortali. Tollitur ergo charitas per unum actum peccati mortalis.

RESPONDEO dicendum, quod unum contrarium per aliud contrarium superveniens tollitur. Quilibet autem actus peccati mortalis contrariatur charitati secundum propriam rationem, quae consistit in hoc quod Deus diligatur super omnia, et quod homo totaliter illi se subjiciat, omnia sua referendo in ipsum. Est ergo de ratione charitatis ut sic diligat Deum, quod in omnibus velit se ei subjecere, et praceptorum ejus regulam in omnibus

alles wil schikken, naar de voorschriften van zijn wet. Wat in strijd is met de goddelijke voorschriften is noodzakelijk in strijd met de liefde, en sluit bijgevolg de liefde uit. Was de liefde een verworven hebbelijkheid, die afhangt van het vermogen van het subjekt, dan zou deze hebbelijkheid niet noodzakelijk door één enkele tegengestelde daad verloren gaan. Want een daad is niet onmiddellijk tegengesteld aan een hebbelijkheid, maar aan een daad. Het voortbestaan van een hebbelijkheid in een subjekt eischt niet dat de daad onafgebroken zou gesteld worden. Daarom wordt door een tegengestelde daad de verworven hebbelijkheid niet onmiddellijk uitgebannen. Doch de liefde is een ingestorte hebbelijkheid, die afhangt van de werking van God, die haar instort. Die werking is met betrekking tot de instorting en het bewaren van de liefde, wat de zon is met betrekking tot het verlichten van de lucht, zooals boven gezegd werd (10^e Art. 3^e Bed.; 4^e Kw. 4^e Art. 3^e Antw.). Welnu evenals de lucht onmiddellijk verduistert, wanneer de verlichting van de zon verhinderd wordt, evenzoo verdwijnt de liefde in de ziel, wanneer een belemmering gesteld wordt aan den invloed van de liefde in de ziel. Welnu het is duidelijk dat elke doodzonde, die de goddelijke wetten weerstreeft, de goddelijke instorting der liefde hindert. Want wanneer de mensch de zonde verkiest boven de goddelijke vriend-

sequi. Quidquid enim contrariatur praeceptis ejus, manifeste contrariatur charitati. Unde de se habet quod charitatem excludere possit.

Et si quidem caritas esset habitus acquisitus ex virtute subjecti dependens, non oporteret, quod statim per unum actum contrarium tolleretur. Actus enim non directe contrariatur habitui, sed actui; continuatio autem habitus in subjecto non requirit continuitatem actus. Unde ex superveniente contrario actu non statim habitus acquisitus excluditur. Sed caritas, cum sit habitus infusus, dependet ex actione Dei infundentis, qui sic se habet in infusione et conservatione caritatis, sicut sol in illuminatione aëris, ut dictum est [art. 10. arg. 3; q. 4. art. 4. ad 3.]. Et ideo sicut lumen statim cessaret esse in aëre per hoc quod aliquod obstaculum poneretur illuminationi solis, ita etiam caritas statim deficit esse in anima per hoc quod aliquod obstaculum ponitur influentiae caritatis a Deo in animam. Manifestum est autem quod per quodlibet mortale peccatum, quod divinis praeceptis contrariatur, ponitur praedictae infusioni obstaculum. Quia ex hoc ipso quod homo eligendo

schap, die eischt dat men Gods wil volgt, moet noodzakelijk door één enkele doodzonde, de hebbelijheid der liefde verloren gaan. Zoo zegt dan Augustinus dat « *de mensch, wanneer God aanwezig is, verlicht wordt, doch duisternis is, wanneer God afwezig is, van Wien men zich verwijdert niet door afstand te scheppen in de ruimte, maar door een afkeer van den wil* ».

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het citaat uit Origenes kan aldus verklaard worden : De volmaakte bedrijft niet onmiddellijk een doodzonde, doch voorafgaande nataligheden bereiden de zonde voor. Daarom zeggen we dat de dagelijksche zonden den mensch geschikt maken voor de doodzonde, zoals boven voorgehouden werd (I-II. 88e Kw. 3e Art.). Nochtans, indien men in één enkele doodzonde valt, verliest men de liefde. Origenes voegt echter het volgende aan vorige woorden toe : « *Indien hij slechts een oogenblik valt, en onmiddellijk opstaat, dan valt hij niet volledig* ». Daarom kan men zijn eerste woorden verklaren en zeggen dat door de woorden *alles verliezen en vallen* bedoeld wordt de zonde uit kwaadwilligheid. Deze zonde komt niet plotseling en als een begin voor, bij hem die volmaakt is.

praeferat peccatum divinae amicitiae, quae requiritur ut Dei voluntatem sequamur, consequens est ut statim per unum actum peccati mortalis habitus charitatis perdatur. Unde et Augustinus dicit 8. super Gen. ad literam [cap. 12. in med.] quod « *homo, Deo sibi praesente, illuminatur; absente autem continuo tenebratur, a quo non locorum intervallis, sed voluntatis aversione disceditur* ».

AD PRIMUM ergo dicendum, quod verbum Origenis potest uno modo sic intelligi, quod homo qui est in statu perfecto, non subito procedit in actum peccati mortalis, sed ad hoc disponitur per aliquam negligentiam praecedentem. Unde et peccata venialia dicuntur esse dispositio ad mortale, sicut supra dictum est [I-II. q. 88. art. 3.]. Sed tamen per unum actum peccati mortalis, si eum commiserit, decidit, charitate amissa. Sed quia ipse subdit : « *Si aliquis brevis lapsus acciderit, et cito resipiscat, non penitus ruere videtur* », potest aliter dici, quod ipse intelligit, eum penitus evacuari et decidere qui sic decidit ut ex malitia peccet. Quod non statim in viro perfecto a principio contingit.

2. Men kan de liefde op een dubbele wijze verliezen : Voor eerst en rechtstreeks, door een uitgesproken misprijzen, en op die wijze heeft Petrus de liefde niet verloren. Ten tweede en zijdelings, wanneer men een daad stelt die in strijd is met de liefde, en dit onder invloed van een hartstocht, nl. van begeerlijkheid of vrees. En op die wijze zondigde Petrus tegen de liefde en verloor hij ze om ze onmiddellijk daarna terug te krijgen.

3. Het antwoord is duidelijk uit de Leerst.

4. Niet elke ongeregelde gehechtheid aan iets wat tot het doel leidt, d. i. aan een geschapen goed, is doodzonde, maar enkel diegene die in strijd is met den wil van God; want dergelijke ongeregeldheid is rechtstreeks in strijd met de liefde, zooals gezegd is (in de Leerst.).

5. De liefde sluit de vereeniging in met God, wat niet het geval is voor het geloof en de hoop. Welnu, elke doodzonde is een afkeer van God, zooals boven gezegd is (20^e Kw. 3^e Art.). Bijgevolg is elke doodzonde in strijd met de liefde. Echter niet elke doodzonde is in strijd met het geloof en de hoop, maar alleen die zonden, waardoor de hebbelijkheden van geloof en hoop verloren worden, zooals door elke doodzonde de hebbelijkheid der

AD SECUNDUM dicendum, quod charitas amittitur dupliciter : uno modo directe per actualem contemptum : et hoc modo Petrus charitatem non amisit. Alio modo indirecte, quando committitur aliquid contrarium charitati, propter aliquam passionem concupiscentiae vel timoris. Et hoc modo Petrus contra charitatem faciens charitatem amisit, sed eam cito recuperavit.

AD TERTIUM patet responsio ex dictis [in corp.] .

AD QUARTUM dicendum, quod non quaelibet inordinatio affectionis quae est circa ea quae sunt ad finem, idest circa bona creata, constituit peccatum mortale; sed solum quando est talis inordinatio quae repugnat divinae voluntati. Et haec inordinatio directe contrariatur charitati, ut dictum est [in corp.] .

AD QUINTUM dicendum, quod charitas importat unionem quamdam ad Deum, non autem fides, neque spes. Omne autem peccatum mortale consistit in aversione a Deo, ut supra dictum est [q. 20. art. 3.] ; et ideo omne peccatum mortale contrariatur charitati. Non autem omne peccatum mortale contrariatur fidei vel spei, sed quaedam determinata peccata per quae

liefde verloren gaat. Daaruit blijkt dat de liefde nooit een doode liefde kan zijn, daar zij de laatste vorm van de deugden is, omdat zij op God gericht is als op het laatste einddoel, zooals boven gezegd is (23^e Kw. 8^e Art.).

---

habitus fidei vel spei tollitur, sicut et per omne peccatum mortale habitus charitatis tollitur. Unde patet quod charitas non potest remanere informis, sum sit ultima forma virtutum ex hoc quod respicit Deum in ratione finis ultimi, ut dictum est [q. 23. art. 8.].

VIJF EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER HET VOORWERP VAN DE LIEFDE.

(*Twaalf Artikelen.*)

Vervolgens handelen we over het voorwerp van de liefde. We beschouwen ten eerste, de voorwerpen die uit liefde moeten bemind worden; ten tweede, de rangorde van die voorwerpen. Omtrent het eerste stellen we twaalf vragen :

1. Moet men alleen God uit liefde beminnen, of ook den evenmensch?
  2. Moet de liefde uit liefde bemind worden?
  3. Moeten de onredelijke schepselen uit liefde bemind worden?
  4. Kan men zichzelf uit liefde beminnen?
  5. En zijn eigen lichaam?
  6. Moet men de zondaars uit liefde beminnen?
  7. Beminnen de zondaars zichzelf?
  8. Moet men de vijanden uit liefde beminnen?
-

QUAESTIO XXV.

DE OBJECTO CHARITATIS, IN DUODECIM ARTICULOS DIVISA.

Deinde considerandum est de objecto charitas. Circa quod duo consideranda occurunt : primo quidem de his, quae sunt ex charitate diligenda; secundo de ordine diligendorum.

Circa primum quaeruntur duodecim : 1. Utrum solus Deus sit ex charitate diligendus, vel etiam proximus. — 2. Utrum charitas sit ex charitate diligenda. — 3. Utrum creaturee irrationalis sint ex charitate diligendae. — 4. Utrum aliquis possit ex charitate seipsum diligere. — 5. Utrum corpus proprium. — 6. Utrum peccatores sint ex charitate diligendi. — 7. Utrum peccatores seipso diligent. — 8. Utrum inimici sint ex charitate

9. Moet men den vijanden vriendschap bewijzen?
10. Moet men de engelen uit liefde beminnen?
11. En de duivelen?
12. Over de opsomming van de voorwerpen die men uit liefde moet beminnen.

I^e ARTIKEL.

Beperkt zich de genegenheid der liefde tot God, of strekt ze zich ook uit tot den evenmensch?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de genegenheid der liefde zich beperkt tot God en zich niet uitstrekkt tot den evenmensch. — 1. We moeten God beminnen op dezelfde wijze als we Hem moeten vreezen, naar het woord uit het *Boek Deuteronomium* (10. 12): « *Nu dan Israël, wat vraagt uw Heer God anders van u dan dat gij Hem vreest... en Hem bemint* ». Welnu we vreezen de mensen door de menschelijke vrees, en God door een andere vrees, nl. de slaafsche en de kinderlijke vrees.

diligendi. — 9. Utrum sint eis signa amicitiae exhibenda. — 10. Utrum Angeli sint ex charitate diligendi. — 11. Utrum daemones. — 12. De enumeratione diligendorum ex charitate.

ARTICULUS I.

Utrum dilectio charitatis sistat in Deo, an se extendat etiam ad proximum.

[De Virt. q. 2. art. 4; ad Rom. c. 13. lect. 2.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur quod dilectio charitatis sistat in Deo, et non se extendat ad proximum. Sicut enim Deo debemus amorem, ita et timorem, secundum illud Deuter. 10. [v. 12]: « *Et nunc Israël, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas, et diligas eum?* » Sed alius est timor quo timetur homo, qui dicitur timor humanus, et alius timor, quo timetur Deus, qui est vel servilis, vel filialis, ut ex supradictis patet.

zoals boven gezegd is (19^e Kw. 2^e Art.). Bijgevolg is de liefde waardoor we God beminnen, verschillend van de liefde waardoor we den evenmensch beminnen.

2. De Wijsgeer zegt : « *Bemind worden, is geëerd worden* ». Welnu de vereering die we God verschuldigd zijn, nl. de godsvereering (*latria*), is verschillend van de vereering, die we het schepsel verschuldigd zijn, nl. de godsdienstige vereering (*dulia*). Bijgevolg is ook de liefde waarmee we God beminnen verschillend van de liefde waarmee we den evenmensch beminnen.

3. « Hoop baart liefde », zoals de Glossa zegt. Welnu, ons wordt gevraagd onze hoop alleen op God te stellen, zoodat zij die op een mensch hopen gegispt worden, naar het woord van Jeremias (17. 5) : « *Vervloekt de man, die op mensen vertrouwt* ». Bijgevolg moet de liefde tot God zich niet uitstrekken tot den evenmensch.

Daartegenover staat echter het woord van Joannes in den *Eersten Brief* (4. 21) : « *Dit gebod hebben we van God ontvangen, dat hij die God bemint ook zijn broeder zou beminnen* ».

LEERSTELLING. — Boven is gezegd (I-II. 54^e Kw. 2^e Art.),

[q. 19. art. 2.]. Ergo etiam alius est amor quo diligitur Deus, et alius est amor quo diligitur proximus.

2. PRÆTEREA. Philosophus dicit in 7. Ethic. [cap. 8.], quod « amari est honorari ». Sed alius est honor qui debetur Deo, qui est honor latriae, et alius est honor, qui debetur creaturae, qui est honor duliae. Ergo etiam alius est amor quo diligitur Deus, et alius, quo diligitur proximus.

3. PRÆTEREA, « spes general charitatem », ut habetur in Glossa in Matth. 1. Sed spes ita habetur de Deo, quod reprehenduntur sperantes in homine, secundum illud Jerem. 17. [v. 5] : « *Maledictus homo, qui confidit in homine* ». Ergo charitas ita debetur Deo, quod ad proximum se non extendat.

SED CONTRA est, quod dicit 1. Joan. 4. [v. 21]: « *Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum* ».

RESPONDEO dicendum, quod, sicut supra dictum est [1-2. q. 54. art. 2.],

dat de vaardigheden soortelijk verschillen doordat ze soortelijk verschillende daden voortbrengen, want elke soortelijk gelijke daad behoort tot dezelfde vaardigheid. De daden echter zijn soortelijk onderscheiden naar hun formeel voorwerp. Bijgevolg is de daad die een formeel voorwerp nastreeft, soortelijk gelijk aan de daad die een voorwerp nastreeft onder dit formeel opzicht beschouwd. Het zien van het licht, b. v. is soortelijk gelijk aan het zien van de kleuren, formeel zichtbaar door het licht. Welnu, de formele reden waarom wij den evenmensch beminnen is God; want wat wij in den evenmensch moeten beminnen is zijn deelachtigheid aan God. Daaruit blijkt duidelijk dat de daad waardoor we God beminnen soortelijk gelijk is aan de daad waardoor we den evenmensch beminnen. Daarom omvat de deugd van liefde, niet slechts de liefde tot God, maar ook de liefde tot den evenmensch.

ANTWCORD OP DE BEDENKINGEN. — I. Men kan den evenmensch op twee wijzen vreezen en beminnen : Vooreerst, om reden van wat hem eigen is. Aldus vreest men een dwingeland, omdat hij wreed is; men bemint hem, omdat men uit hebzucht iets van hem verwacht. Dergelijke menschelijke vrees is onderscheiden van de vreeze Gods, en eveneens dergelijke liefde. Doch

habitus non diversificatur, nisi ex hoc quod variat speciem actus. Omnis enim actus unius speciei ad eundum habitum pertinet. Cum autem species actus ex objecto sumatur secundum formalem rationem ipsius, necesse est quod idem specie sit actus qui fertur in rationem objecti, et qui fertur in objectum sub tali ratione; sicut eadem est specie visio qua videtur lumen, et qua videtur color secundum luminis rationem. Ratio autem diligendi proximum Deus est : hoc enim debemus in proximo diligere, ut in Deo sit. Unde manifestum est quod idem specie actus est quo diligitur Deus, et quo diligitur proximus. Et propter hoc habitus charitatis non solum se extendit ad dilectionem Dei sed etiam ad dilectionem proximi.

AD PRIMUM ergo dicendum quod proximus timeri potest dupliciter, sicut ei amari. Uno modo propter id quod est proprium sibi : puta cum aliquis timet tyrannum propter ejus crudelitatem vel cum amat ipsum propter cupiditatem acquirendi aliquid ab eo; et talis timor humanus distinguitur a timore

men kan iemand vreezen en beminnen om de gelijkenis met God waaraan hij deelachtig is. Aldus vreest men het burgerlijk gezag omdat het een goddelijke bediening waarneemt, waardoor het gerechtigd is de boosdoeners te straffen; en men bemint het om zijn rechtvaardigheid. Dergelijke vrees en dergelijke liefde voor een mensch is niet verschillend van de vreeze Gods en de liefde tot God.

2. De liefde is gericht op het goed in het algemeen; de eer, op het persoonlijk goed van hem die geëerd wordt, want men eert hem als erkenning van zijn persoonlijke deugd. Daarom wordt de liefde niet soortelijk onderscheiden omdat de verschillende voorwerpen die bemand worden, minder of meer goed zijn, ten minste wanneer ze alle tot éénzelfde algemeen goed herleid worden. Maar de eer verschilt volgens de persoonlijke waarde. Daarom beminnen we met éénzelfde liefde alle evenmensen, in zoover zij tot hetzelfde algemeen goed, dat God is, herleid worden. Maar we eeren elk volgens zijn persoonlijke deugd, zooals we God op bijzondere wijze eerden om reden van zijn persoonlijke waardigheid.

3. Gegispt worden zij die op iemand vertrouwen, als was hij de voornaamste oorzaak van hun zaligheid; men gispt echter diegenen niet, die hun vertrouwen stellen in een mensch, die als Gods

Dei et similiter amor. Alio modo timetur homo et amatur propter id quod est Dei in ipso; sicut cum saecularis potestas timetur propter ministerium divinum quod habet ad vindictam malefactorum, et amatur propter justitiam; et talis timor hominis non distinguitur a timore Dei sicut nec amor.

AD SECUNDUM dicendum quod amor respicit bonum in communi. Sed honor respicit proprium bonum honorati. Defertur enim alicui in testimonium propriae virtutis. Et ideo amor non diversificatur specie propter diversam quantitatem bonitatis diversorum, dummodo referantur ad aliquod unum bonum commune. Sed honor diversificatur secundum propria bona singulorum. Unde eodem amore charitatis diligimus omnes proximos, inquantum referuntur ad unum bonum commune quod est Deus. Sed diversos honores diversis deferimus, secundum propriam virtutem singulorum. Et similiter Deo singularem honorem latiae exhibemus propter ejus singularem virtutem.

AD TERTIUM dicendum quod vituperantur qui sperant in homine sicut in principali auctore salutis, non autem qui sperant in homine sicut adju-

dienaar helpt. Zoo zou ook hij afgekeurd worden die zijn evenmensch als voornaamste doel zou beminnen, maar niet hij die zijn evenmensch bemint om God. En dat doet de liefde.

IIe ARTIKEL.

Moet men de liefde zelf uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de liefde zelf niet uit liefde moet beminnen. — 1. Alles wat uit liefde moet bemind worden is vervat in het dubbele gebod omtrent de liefde, zooals blijkt bij *Mattheus* (22. 37). Doch daarin wordt de liefde niet vermeld; want de liefde is noch God, noch de evenmensch. Dus is de liefde niet uit liefde te beminnen.

2. De liefde is gegrondvest op de mededeeling der zaligheid, zooals boven gezegd is (23^e Kw. 1^e Art.). Welnu de liefde zelf kan niet deelachtig zijn aan de zaligheid. Dus kan de liefde niet uit liefde bemind worden.

vante ministerialiter sub Deo. Et similiter reprehensibile esset si quis proximum diligenter tamquam principalem finem, non autem si quis proximum diligit propter Deum. Quod pertinet ad charitatem.

ARTICULUS II.

Utrum charitas sit ex charitate diligenda.

[1. Dist. 17. q. 1. art. 5; ad Rom. c. 12. lect. 2.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videtur, quod charitas non sit ex charitate diligenda. Ea enim quae sunt ex charitate diligenda, duobus praecepsis charitatis concluduntur, ut patet Matth. 22. [v. 37]. Sed sub neutro eorum charitas continetur; quia nec charitas est Deus, nec est proximus. Ergo charitas non est ex charitate diligenda.

2. PRÆTEREA, charitas fundatur super communicationem beatitudinis, ut supra dictum est [q. 23. art. 1.]. Sed charitas non potest esse particeps beatitudinis. Ergo charitas non est ex charitate diligenda.

3. De liefde is een vriendschap, zooals (t. a. p.) gezegd is. Welnu niemand kan de liefde als vriend hebben, noch iets dat uiteraard bijkomstig is. Want dergelijke dingen kunnen geen wederliefde schenken, wat in de vriendschap vereischt is, zooals in de *Ethica* gezegd wordt. Bijgevolg kan de liefde niet liefde bemind worden.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *Wie zijn evenmensch bemint, moet noodzakelijk ook de liefde zelf beminnen* ». Welnu, daar de evenmensch uit liefde bemind wordt, moet ook de liefde uit liefde bemind worden.

LEERSTELLING. — De goddelijke liefde is een zekere genegeenhed. Krachtens de natuur van het vermogen waarvan de genegeenhed uitgaat, kan deze op zichzelf terugslaan. Immers, het voorwerp van den wil is alle goed, zoodat alles wat op eenige wijze goed is, onder den wil valt. Aldus verstaat ook het verstand, dat het ware als voorwerp heeft, dat het verstaat; dat ook immers is een zekere waarheid.

3. PRÆTEREA, *charitas est amicitia quaedam, ut supra dictum est [ibid.]*. Sed nullus potest habere amicitiam ad charitatem vel ad aliquod accidens, quia hujusmodi teamare non possunt, quod est de ratione amicitiae, ut dicitur in 8. Ethic. [cap. 2.]. Ergo *charitas non est ex charitate diligenda*.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit. 8. de Trinit. [cap. 7] : « *Qui diligit proximum, consequens est, ut etiam ipsam dilectionem diligit* ». Sed proximum diligatur ex charitate. Ergo consequens est ut etiam *charitas ex charitate diligatur*.

RESPONDEO dicendum quod *charitas amor quidam est*. Amor autem ex natura potentiae, cuius est actus, habet quod possit supra seipsum reflecti: quia enim voluntatis objectum est bonum universale, quidquid sub ratione boni continetur potest cadere sub actu voluntatis. Et quia ipsum velle est quoddam bonum, potest velle se velle. Sicut et intellectus, cuius objectum est verum, intelligit se intelligere; quia hoc etiam est quoddam verum.

Bij de genegenheid komt dit terugslaan op zichzelf bovendien voort uit haar eigen aard, omdat zij een spontaan heenneigen is van den minnaar naar het beminde : derhalve doordat iemand bemint, is zijn minnen hem lief.

Maar de deugd van liefde is niet slechts genegenheid, zij is ook vriendschap, zooals boven gezegd is (23^e Kw. 1^e Art.). De liefde nu in de vriendschap is tweevoudig : Men bemint zijn vriend waarmee men bevriend is en aan wien men goed wil. Men bemint daarbij het goed dat men zijn vriend toewenscht. Op die tweede wijze wordt de deugd van liefde door de liefde bereikt, en niet op de eerste wijze. De liefde is immers het goed dat we allen toewenschen die we uit liefde beminnen. Hetzelfde moet gezegd van de zaligheid en van alle andere deugden.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. God en de evenmensch zijn onze vrienden. Maar in de liefde die we hun toedragen is de liefde tot de liefde vervat. Want we beminnen den evenmensch en God, in zoover we beminnen dat wij en de evenmensch God liefhebben. En dit is de liefde beminnen.

2. De deugd van liefde is de mededeeling van het geestelijk leven, waardoor we tot de zaligheid komen. Vandaar dat wij de

Sed amor etiam ex ratione propriae speciei habet quod supra se reflectatur; quia est spontaneus motus amantis in amatum. Unde ex hoc ipso quod amat aliquis, amat se amare. Sed charitas non est simpliciter amor, sed habet rationem amicitiae, ut supra dictum est [q. 23. art. 1.]. Per amicitiam autem amatur aliquid dupliciter : uno modo, sicut ipse amicus, ad quem amicitiam habemus, et cui bona volumus. Alio modo, sicut bonum, quod amico volumus. Et hoc modo charitas per charitatem amatur, et non primo : quia charitas est illud bonum, quod optamus omnibus, quos ex charitate diligimus. Et eadem ratio est de beatitudine et alias virtutibus.

AD PRIMUM ergo dicendum quod Deus et proximus sunt illi ad quos amicitiam habemus. Sed in illorum dilectione includitur dilectio charitatis. Diligimus enim proximum et Deum inquantum hoc amamus, ut nos et proximus Deum diligamus; quod est charitatem diligere.

AD SECUNDUM dicendum quod charitas est ipsa communicatio spiritualis

liefde beminnen als het goed dat wij verlangen voor allen die we uit liefde beminnen.

3. De bedenking spreekt over de vriendschap waardoor we den vriend zelf beminnen.

IIIe ARTIKEL.

Moet men ook de redelooze schepselen uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men ook de redelooze schepselen uit liefde moet beminnen. — 1. Door de liefde gelijken we het meest op God. Welnu God bemint uit liefde de redelooze schepselen, zooals gezegd wordt in het *Boek der Wijsheid* (11. 25) : « *Gij omsluit in uw liefde, alles wat bestaat* ». En al wat Hij bemint, bemint Hij door Zichzelf, die liefde is. Bijgevolg moeten ook wij de redelooze wezens uit liefde beminnen.

2. Het voornaamste voorwerp der liefde is God; al het overige omvat zij in zoover het verband houdt met God. Welnu evenals

vitae per quam ad beatitudinem pervenitur. Et ideo amatur sicut bonum desideratum omnibus quos ex charitate diligimus.

AD TERTIUM dicendum quod ratio illa procedit secundum quod per amicitiam amantur illi ad quos amicitiam habemus.

ARTICULUS III.

Utrum etiam creature irrationales sint ex charitate diligendae.

[3. Dist. 28. art. 2; de Virt. q. 2. art. 7.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur quod etiam creature irrationales sint ex charitate diligendae. Per charitatem enim maxime conformamur Deo. Sed Deus diligit creature irrationales ex charitate. « *Diligit enim omnia, quae sunt* », ut habetur Sap. 11. [v. 25]. Et omne quod diligit, seipso diligit, qui est charitas. Ergo et nos debemus creature irrationales ex charitate diligere.

2. PRÆTEREA, charitas principaliter fertur in Deum; ad alia autem se extendit secundum quod ad Deum pertinet. Sed sicut creatura rationalis

het redelijk schepsel verband houdt met God, omdat het een beeltenis is van God, staat ook het redeloos schepsel in verband met God omdat het een spoor van God is. Bijgevolg strekt de liefde zich ook uit tot de redelooze schepselen.

3. Evenals God het voorwerp is der liefde, is Hij het voorwerp van het geloof. Welnu het geloof strekt zich uit tot de redelooze wezens, in zoover we gelooven dat hemel en aarde door God werden geschapen, dat de visschen en de vogels uit het water zijn ontstaan, en de dieren die op den grond loopen en de planten, uit de aarde. Bijgevolg moet ook de liefde de redelooze schepselen omvatten.

Daartegenover staat echter, dat de genegenheid der liefde slechts God en den naaste omvat. Welnu de redelooze schepselen zijn onze naaste niet, daar ze met den mensch het redelijk leven niet gemeen hebben. Bijgevolg strekt de liefde zich niet uit tot de redelooze schepselen.

LEERSTELLING. — Zoals gezegd werd (23^e Kw. 1^e Art.), is de liefde een vriendschap. De vriendschap bemint twee dingen : vooreerst de vriend zelf, vervolgens de goederen, die men zijn

pertinet ad Deum inquantum habet similitudinem imaginis : ita etiam creatura irrationalis, inquantum habet similitudinem vestigii. Ergo charitas etiam se extendit ad creaturas irrationales.

3. **PRÆTEREA**, sicut charitatis objectum est Deus, ita et fidei. Sed fides se extendit ad creaturas irrationales; inquantum credimus coelum et terram esse creata a Deo, et pisces et aves esse productos ex aquis, et gressibilia animalia et plantas ex terra. Ergo charitas etiam se extendit ad creaturas irrationales.

SED CONTRA est quod dilectio charitatis solum se extendit ad Deum et ad proximum. Sed nomine proximi non potest intelligi creatura irrationalis; quia non communicat cum homine in vita rationali. Ergo charitas non se extendit ad creaturas irrationales.

RESPONDEO dicendum, quod charitas secundum praedicta [q. 23. art. 1.] est amicitia quaedam. Per amicitiam autem amatur aliquid dupliciter. Uno

vriend toewenscht. Geen enkel redeloos schepsel kan als vriend, uit liefde bemind worden. En dit om drie redenen waarvan de eerste twee gelden voor de vriendschap in 't algemeen, die geen redeloos schepsel kan omvatten. Ten eerste, de vriendschap omvat slechts diegenen waaraan we goed willen. Welnu, we kunnen geen goed willen aan een redeloos wezen, wien het niet toekomt iets te bezitten, maar alleen aan een redelijk schepsel, dat, om reden van zijn vrijheid, over eigen goed kan beschikken. Daarom zegt de Wijsgeer dat we slechts overdrachtelijk spreken van goed en kwaad, met betrekking tot de redelooze wezens. Ten tweede, elke vriendschap onderstelt een levensgemeenschap. Want, zooals de Wijsgeer zegt, is niets vrienden meer eigen dan samen te leven. Welnu de redelooze wezens kunnen met den mensch zijn leven niets gemeen hebben, dat een redelijk leven is. Bijgevolg is het niet mogelijk te spreken van vriendschap met redelooze wezens tenzij in figuurlijken zin. Ten derde, — en die reden is de deugd van liefde eigen, — de liefde is gegrondvest op de mededeeling van de eeuwige zaligheid, waartoe de redelooze wezens ongeschikt zijn. Bijgevolg is de vriendschap van de liefde niet mo-

---

quidem modo amicus ad quem amicitia habetur. Et alio modo bona quae amico optantur. Primo ergo modo nulla creatura irrationalis potest ex charitate amari. Et hoc triplici ratione. Quarum duae pertinent communiter ad amicitiam quae ad creaturas irrationales haberi non potest. Primo quidem quia amicitia ad eum habetur cui volumus bonum; sed non proprie possumus bonum velle creature irrationali, quia non est ejus proprie habere bonum, sed solum creature rationalis, quae est domina utendi bono quod habet per liberum arbitrium. Et ideo Philosophus dicit in 2. Phys. [tex. 58. et 59.], quod hujusmodi rebus non dicimus aliquid bene vel male contingere, nisi secundum similitudinem. Secundo, quia omnis amicitia fundatur super aliqua communicatione vitae. Nihil enim ita proprium est amicitiae, sicut bona vita (1), ut patet per Philosophum 8. Ethic. [cap. 3. et 4.]. Creaturae autem irrationales non possunt communicationem habere in vita humana quae est secundum rationem. Unde nulla amicitia potest haberi ad creaturas irrationales nisi forte secundum metaphoram. Tertia ratio est propria charitati: quia caritas fundatur super communicatione beatitudinis aeternae cuius

---

(1) L.: sicut convivere.

gelijk ten overstaan van redelooze wezens. Wanneer we echter de goederen beschouwen die de vriendschap den vrienden toewenscht, dan kunnen we de redelooze wezens uit liefde beminnen, in zoover zij goederen zijn die we voor anderen willen. Zoo kunnen we uit liefde wenschen dat ze behouden blijven tot glorie van God of tot nut van den mensch. Op die wijze worden ze ook door God bemind.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het antwoord is duidelijk uit de Leerst.

2. Een spoor zijn van God maakt niet ontvankelijk voor het eeuwig leven; een afbeelding zijn van God, wel. Dus is er geen gelijkheid tusschen de twee.

3. Het geloof kan alles omvatten wat hoe dan ook waar is. Maar de liefde omvat slechts de wezens die geschikt zijn om het eeuwig leven te bezitten. De vergelijking gaat bijgevolg niet op.

creatura irrationalis capax non est. Unde amicitia charitatis non potest haberi ad creaturam irrationalem. Possunt tamen ex charitate diligere creaturae irrationales sicut bona quae aliis volumus, inquantum scilicet ex charitate volumus eas conservari ad honorem Dei et utilitatem hominum. Et sic etiam ex charitate Deus eas diligit.

Unde patet responsio AD PRIMUM.

AD SECUNDUM dicendum quod similitudo vestigii non dat capacitatem vitae aeternae, sed similitudo imaginis. Unde non est similis ratio.

AD TERTIUM dicendum quod fides se potest extendere ad omnia quae sunt quocumque modo vera. Sed amicitia charitatis se extendit ad illa sola quae nata sunt habere bonum vitae aeternae. Unde non est simile.

IVe ARTIKEL.

Moet de mensch zichzelf uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men zichzelf niet uit liefde moet beminnen. — 1. Gregorius zegt : « *Om te beminnen moet men ten minste met twee zijn* ». Bijgevolg kan niemand zichzelf beminnen.

2. De vriendschap onderstelt wederliefde en gelijkheid, zooals in de *Ethica* gezegd wordt. Welnu, iets dergelijks bestaat niet in den mensch ten overstaan van zichzelf. Daar nu de liefde vriendschap is, kan niemand zichzelf liefde toedragen.

3. In de liefde is niets afkeurenswaardig, naar het woord uit den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (13. 5) : « *De liefde handelt niet onedel* ». Welnu zichzelf beminnen is afkeurenswaardig, zooals gezegd wordt in den *Tweeden Brief aan Timotheus* (3. 1) : « *In de laatste dagen zullen booze tijden komen, want de men-*

ARTICULUS IV.

Utrum homo debeat seipsum ex charitate diligere.

[3. Dist. 28. art. 6; de Virt. q. 2. art. 7.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur, quod homo non diligit seipsum ex charitate. Dicit enim Gregorius in quadam homil. [17.], quod « *charitas minus quam inter duos haberi non potest* ». Ergo ad seipsum nullus habet charitatem.

2. PRÆTEREA, amicitia de sui ratione importat redamationem et aequalitatem, ut patet in 8. Ethic. [cap. 2. et 8.], quae quidem non possunt esse homini ad seipsum. Sed charitas amicitia quaedam est, ut supra dictum est [q. 23. art. 1.]. Ergo ad seipsum aliquis charitatem habere non potest.

3. PRÆTEREA, illud quod ad charitatem pertinet, non potest esse vituperabile; quia « *charitas non agit perperam* », ut dicitur 1. ad Cor. 13. [v. 4]. Sed amare seipsum vituperabile est : dicitur enim 2. ad Timoth. 3. [v. 1, 2] : « *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt*

schen zullen zichzelf beminnen ». Bijgevolg mag de mensch zichzelf niet uit liefde beminnen.

Daartegenover staat echter in het *Boek Leviticus* (19. 18) : « *Gij zult uw vriend beminnen gelijk u zelf* ». Welnu men beminnt zijn vriend uit liefde. Dus moeten we ons zelf uit liefde beminnen.

LEERSTELLING. — De deugd van liefde is een vriendschap, zoals boven gezegd is (23^e Kw. 1° Art.). Wij kunnen derhalve de liefde op twee wijzen beschouwen. Vooreerst, naar haar algemeenen aard van vriendschap. Aldus beschouwd, bestaat de vriendschap tot zichzelf niet, maar wel iets wat beter is dan vriendschap, daar de vriendschap eeniging zegt. « *De liefde*, zegt Dionysius, *is een kracht die één maakt* ». Welnu eenieder is één met zichzelf, en dit is meer dan met een ander vereenigd te zijn. Bijgevolg zoals de eenheid het beginsel is van de vereeniging, zoo is de liefde die men zichzelf toedraagt, de vorm en de wortel der vriendschap. Anderen zijn immers onze vrienden precies omdat wij tegenover hen staan als tegenover ons zelf. In de *Ethica* toch le-

homines amantes seipsum ». Ergo homo non potest seipsum diligere ex charitate.

SED CONTRA est quod dicitur Levit. 19. [v. 18] : « *Diliges amicum tuum, sicut te ipsum* ». Sed amicum ex charitate diligimus. Ergo et nos ipsos debemus ex charitate diligere.

RESPONDEO dicendum quod cum charitas sit quaedam amicitia, sicut dictum est [q. 23. art. 1.], dupliciter possumus de charitate loqui. Uno modo sub communi ratione amicitiae; et secundum hoc dicendum est quod amicitia proprie non habetur ad seipsum sed aliquid majus amicitia; quia amicitia unionem quamdam importat. Dicit enim Dionysius de Div. Nom. [cap. 4. lect. 9.], quod « *amor est virtus unitiva* ». Unicuique autem ad seipsum est unitas, quae est potior unione ad alium. Unde sicut unitas est principium unionis, ita amor, quo quis diligit seipsum, est forma et radix amicitiae. In hoc enim amicitiam habemus ad alios quod ad eos nos habemus sicut ad nos ipsos. Dicitur enim in 9. Ethic. [cap. 4. et 8.], quod « ami-

zen we : « *De vriendschap die we anderen toedragen, heeft haar oorsprong in de liefde die we ons zelf toedragen* ». Op dezelfde wijze zijn de beginselen geen voorwerp van wetenschap maar van iets verhevener, nl. van verstandelijk inzicht.

Wij kunnen, ten tweede, de liefde beschouwen naar haar eigen aard. Aldus is de liefde een vriendschap, waarvan God het voornaamste voorwerp is, en in aansluiting daarmee, alles wat God toebehoort. Onder dit laatste moet ook hij die de liefde bezit, gerekend worden. Diensvolgens moet men onder datgene wat men uit liefde bemint, omdat het God toebehoort, ook zichzelf beminnen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Gregorius spreekt van de liefde beschouwd naar haar algemeenen aard van vriendschap.

2. Aldus ook de 2^e Bed.

3. Zij die zichzelf beminnen worden afgekeurd in zoover ze zichzelf beminnen naar hun zinnelijke natuur, waaraan ze gehoorzamen. Maar dat is geenszins de echte liefde die een redelijk wezen past; want een redelijk wezen moet streven naar wat het als redelijk wezen volmaakt. En het is vooral op die wijze dat men uit liefde zichzelf moet beminnen.

cabilia quae sunt ad alterum, veniunt ex his quae sunt ad seipsum ». Sicut etiam de principiis non habetur scientia sed aliquid majus, scilicet intellectus. Alio modo possumus loqui de charitate secundum propriam rationem ipsius; prout scilicet est amicitia hominis ad Deum principaliter et ex consequenti, ad ea quae sunt Dei. Inter quae etiam est ipse homo qui charitatem habet. Et sic inter caetera quae ex charitate diligit quasi ad Deum pertinentia etiam seipsum ex charitate diligit.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Gregorius loquitur de charitate secundum communem amicitiae rationem.

Et secundum hoc etiam procedit **RATIO SECUNDA**.

AD TERTIUM dicendum, quod amantes seipsum vituperantur in quantum amant se secundum naturam sensibilem, cui obtemperant. Quod non est vere amare seipsum secundum naturam rationalem, ut sibi velint ea bona, quae pertinēt ad perfectionem rationis. Et hoc modo praecipue ad charitatem pertinet diligere seipsum.

Ve ARTIKEL.

Moet men zijn lichaam uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men zijn lichaam niet uit liefde moet beminnen. — 1. We beminnen diengene niet, waarmee we niet willen samenleven. Welnu zij die de liefde bezitten vluchten hun lichaam, naar het woord uit den *Brief aan de Romeinen* (7. 24) : « *Wie zal mij verlossen van dit lichaam des doods?* » en dit andere woord uit den *Brief aan de Philippensen* (1. 23) : « *Ik smacht er naar ontbonden te worden en met Christus te zijn* ». Dus moeten we ons lichaam niet uit liefde beminnen.

2. De vriendschap der liefde is gegrondvest op de mededeeling van de goddelijke zaligheid. Welnu het lichaam kan niet deelachtig worden aan die goddelijke zaligheid. Dus moeten we ons lichaam niet uit liefde beminnen.

3. Daar de liefde een vriendschap is, moet men alleen hen beminnen die wederliefde kunnen toonen. Welnu ons lichaam kan

ARTICULUS V.

Utrum homo debeat corpus suum ex charitate diligere.

[3. Dist. 28. art. 7; de Virt. q. 2. art. 7.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur quod homo non debeat corpus suum ex charitate diligere. Non enim diligimus illum cui convivere non volumus. Sed homines charitatem habentes refugunt corporis convictum, secundum illud Rom. 7. [v. 24] : « *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* » et Philip. 1. [v. 23] : « *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo* ». Ergo corpus nostrum non est ex charitate diligendum.

2. **PRÆTEREA**, amicitia charitatis fundatur super communicatione divinae fruitionis. Sed hujusmodi fruitionis corpus particeps esse non potest. Ergo corpus non est ex charitate diligendum.

3. **PRÆTEREA**, charitas cum sit amicitia quaedam, ad eos habetur qui redamare possunt. Sed corpus nostrum non potest nos ex charitate diligere.

ons niet uit liefde beminnen. Bijgevolg moeten ook wij ons lichaam niet uit liefde beminnen.

Daartegenover staat echter, dat Augustinus vier dingen op somt die we uit liefde moeten beminnen, en één er van is ons eigen lichaam.

LEERSTELLING. — We kunnen ons lichaam onder een dubbel opzicht beschouwen : vooreerst, als natuur; vervolgens, voor zover het verdorven is door schuld en straf. De natuur van ons lichaam is niet geschapen door een kwaad beginsel, zooals de Manicheërs voorhielten, maar door God. We kunnen bijgevolg ons lichaam gebruiken om God te dienen, naar het woord uit den *Brief aan de Romeinen* (6. 13) : « *Stelt... uw ledematen in den dienst van God als werktuigen der gerechtigheid* ». Daarom moeten we met de liefde waarmee we God beminnen, ook ons lichaam beminnen. Maar de besmetting der zondeschuld en de verwording door de straf in ons lichaam, moeten we niet liefhebben; integendeel, we moeten met het verlangen der liefde smachten om ervan verlost te worden.

Ergo non est ex charitate diligendum.

SED CONTRA est quod Augustinus in 1. de Doctr. Christ. [cap. 23. et 26.] ponit quatuor ex charitate diligenda, inter quae unum est corpus proprium.

RESPONDEO dicendum quod corpus nostrum secundum duo potest considerari. Uno modo secundum ejus naturam. Alio modo secundum corruptionem culpae et poenae. Natura autem corporis nostri non est a malo principio creata, ut Manichaei fabulantur sed a Deo. Unde possumus eo uti ad servitium Dei, secundum illud Rom. 6. [v. 13] : « *Exhibete membra vestra arma justitiae Deo* ». Et ideo ex dilectione charitatis qua diligimus Deum, debemus etiam corpus nostrum diligere. Sed infectionem culpae et corruptionem poenae in corpore nostro diligere non debemus, sed potius ad ejus remotionem anhelare desiderio charitatis.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De Apostel vluchtte het samenleven met het lichaam niet, in zoover hij de natuur van het lichaam beschouwde. Integendeel, hij wilde van het lichaam, aldus gezien, niet ontdaan worden, zooals hij zegt in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (5. 4) : « *We willen het lichaam niet uitdoen, maar het nieuwe er over aantrekken* ». Hij wilde slechts verlost zijn van de smet der begeerlijkheid die het lichaam aankleeft, en van het verderf dat de ziel bezwaart en haar belet God te zien. Daarom zegt hij uitdrukkelijk : « *Van dit lichaam des doods* ».

2. Hoewel ons lichaam van God niet genieten kan, door kennis en liefde, kunnen we toch door de werken die we met behulp van ons lichaam verrichten, tot de volmaakte genieting van God komen. En daarom stroomt uit de genieting van de ziel een zekere zaligheid over op het lichaam, nl. gezondheid en onvergankelijkheid, zooals Augustinus zegt. Omdat dus het lichaam in zekere mate deelgenoot is van de zaligheid, kan het ook uit liefde bemind worden.

3. De wederliefde is eigen aan de vriendschap die men anderen toedraagt, niet aan de vriendschap die men zichzelf naar ziel of naar lichaam toedraagt.

AD PRIMUM ergo dicendum quod Apostolus non refugiebat corporis communionem quantum ad corporis naturam. Imo secundum hoc nolebat ab eo spoliari, secundum illud 2. ad Cor. 5. [v. 4] : « Nolumus expoliari, sed supervestiri ». Sed volebat carere infectione concupiscentiae, quae remanet in corpore et corruptione ipsius, quae aggravat animam, ne possit Deum videre. Unde signanter dixit : « De corpore mortis hujus ».

AD SECUNDUM dicendum quod quamvis corpus nostrum Deo frui non possit cognoscendo et amando ipsum, tamen per opera quae per corpus agimus ad perfectam Dei fruitionem possumus venire. Unde ex fruitione animae redundat quaedam beatitudo ad corpus, scilicet : sanitatis, et incorruptionis vigor, ut Augustinus dicit in Epist. ad Diosc. Et ideo quia corpus aliquo modo est particeps beatitudinis potest dilectione charitatis amari.

AD TERTIUM dicendum quod redamatio habet locum in amicitia quae est ad alterum, non autem in amicitia quae est ad seipsum, vel secundum animam vel secundum corpus.

VIe ARTIKEL.

Moet men de zondaars uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de zondaars niet uit liefde moet beminnen. — 1. We lezen in het *Boek der Psalmen* (118, 113) : « *Ik haat de zondaars* ». David echter bezat de volmaakte liefde. Bijgevolg moeten de zondaars eerder gehaat dan bemind worden.

2. Gregorius zegt : « *De liefde wordt bewezen door de werken* ». Welnu de rechtvaardigen bewijzen de zondaars door hun werken geen liefde maar integendeel haat, naar dit woord uit het *Boek der Psalmen* (100, 8) : « *Iederen morgen delg ik alle boosdoeners uit in den lande* ». God zelf beval in het *Boek van den Uittocht* (22, 17) : « *Geen boosdoeners zult gij in het leven laten* ». Bijgevolg moet men de zondaars niet uit liefde beminnen.

3. De vriendschap vraagt dat we onze vrienden goed willen en toewenschen. Doch, uit liefde wenschen de heiligen, dat het de

ARTICULUS VI.

Utrum peccatores sint ex charitate diligendi.

[2. Dist. 7. q. 3. a. 2. ad 2; 3. Dist. 28. art. 4; de Virt. q. 2. art. 8. ad 8. et 9; ad Gal. 6. lect. 2.]

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur, quod peccatores non sint ex charitate diligendi. Dicitur enim in Ps. 118. [v. 113] : « *Iniquos odio habui* ». Sed David charitatem perfectam habebat. Ergo ex charitate magis sunt odiandi peccatores, quam diligendi.

2. PRÆTEREA, « *Probatio dilectionis exhibitio est operis* », ut Gregorius dicit in Hom. Pent. [30.]. Sed peccatoribus justi non exhibent opera dilectionis, sed magis opera quae videntur esse odii, secundum illud Ps. 100. [v. 8] : « *In matutino interficiebam omnes peccatores terrae* ». Et Dominus præcepit Exod. 22. [v. 17] : « *Maleficos non patieris vivere* ». Ergo peccatores non sunt ex charitate diligendi.

3. PRÆTEREA, ad amicitiam pertinet ut amicis optemus et velimus bona. Sed sancti ex charitate optant peccatoribus mala, secundum illud Psalm. 9.

zondaars zou tegengaan, naar het woord uit het *Boek der Psalmen* (9. 18) : « *Zoo mogen de zondaars naar het doodenrijk varen* ». Bijgevolg moet men de zondaars niet uit liefde beminnen.

4. Vrienden verheugen zich over hetzelfde en willen hetzelfde. Welnu, de liefde verhindert dat we hetzelfde willen als de zondaars, en dat we ons verheugen over datgene waarover de zondaars zich verheugen. Dus moet men de zondaars niet uit liefde beminnen.

5. Het is aan vrienden eigen met elkander om te gaan en samen te leven, zoals in de *Ethica* gezegd wordt. Welnu we moeten met de zondaars niet omgaan, volgens den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (6. 17) : « *Verwijdert u van hen* ». Bijgevolg moeten de zondaars niet uit liefde bemind worden.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *Onder deze woorden : Gij zult uw evenmensch beminnen, moeten vanzelf-sprekend, alle mensen verstaan worden* ». Welnu de zondaars houden niet op mensch te zijn, daar de zonde de menschelijke natuur niet wegneemt. Bijgevolg moeten de zondaars uit liefde bemind worden.

[v. 18] : « *Convertantur peccatores in infernum* ». Ergo peccatores non sunt ex charitate diligendi.

4. PRÆTEREA, proprium est amicorum de eisdem gaudere et idem velle. Sed charitas non facit velle quod peccatores volunt, neque facit gaudere de hoc de quo peccatores gaudent. Sed magis facit contrarium. Ergo peccatores non sunt ex charitate diligendi.

5. PRÆTEREA, proprium est amicorum simul convivere, ut dicitur in 8. Ethic. [cap. 5.]. Sed cum peccatoribus non est convivendum, secundum illud 2. ad Corinth. 6. [v. 17] : « *Exite de medio eorum* ». Ergo peccatores non sunt ex charitate diligendi.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit in 1. de Doctr. Christ. [cap. 30.], quod cum dicitur : « *Diliges proximum tuum, manifestum est omnem hominem proximum esse deputandum* ». Sed peccatores non desinunt esse homines; quia peccatum non tollit naturam. Ergo peccatores sunt ex charitate diligendi.

LEERSTELLING. — In de zondaars kan men twee dingen beschouwen : hun natuur en hun zondeschuld. Beschouwd volgens hun natuur, die ze van God ontvingen, zijn ze bekwaam de zaligheid te verwerven, en het is op de mededeeling van die zaligheid dat de liefde gegrondvest is, zooals boven gezegd werd (23^e Kw. 1^e Art.). Daaruit blijkt dat de zondaars, naar hun natuur uit liefde moeten bemind worden. Door hun zondeschuld echter zijn ze opstandig tegen God, en onbekwaam de zaligheid te verwerven. Voor zoover ze afkeerig zijn van God moeten dus alle zondaars gehaat worden, wie ze ook zijn : vader, moeder, of naastbestaanden, zooals *Lucas* zegt (14. 26). Aldus moeten we de zondaars haten als zondaars en ze beminnen als mensen, die voor de zaligheid bestemd zijn. En dit is ze waarlijk uit liefde beminnen om God.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De profeet verafschuwde de goddeloozen als goddeloozen en haatte hun goddeloosheid, die hun zonde is. En die haat is volmaakt, zooals in het *Boek der Psalmen* (138. 22) gezegd wordt : « *Ik haat ze zoo volkomen, als ik haten kan* ». Welnu de reden waarom men iemands zonde haat is dezelfde als die waarom men zijn deugd

RESPONDEO dicendum quod in peccatoribus duo possunt considerari; scilicet : natura et culpa. Secundum naturam quidem quam a Deo habent, capaces sunt beatitudinis, super cuius communicatione charitas fundatur, ut supra dictum est [q. 23. art. 1.]. Et ideo secundum naturam suam sunt ex charitate diligendi. Sed culpa eorum Deo contrariatur et est beatitudinis impedimentum. Unde secundum culpam, qua Deo adversantur, sunt odio habendi quicumque peccatores etiam pater et mater et propinqui, ut habetur *Luc. 14. [v. 26]*. Debemus enim in peccatoribus odire quod peccatores sunt, et diligere quod homines sunt beatitudinis capaces. Et hoc est eos vere ex charitate diligere propter Deum.

AD PRIMUM ergo dicendum quod iniquos Propheta odio habuit in quantum iniqui sunt, habens odio iniquitatem ipsorum; quod est ipsorum malum. Et hoc est perfectum odium, de quo ipse dicit [Ps. 138. v. 22] : « *Perfecto odio oderam illos* ». Eiusdem autem rationis est odire malum alicujus et

bemint. Bijgevolg is de volmaakte haat, liefde.

2. De Wijsgeer zegt dat men zijn vrienden die zondigen, de weldaden der vriendschap niet moet ontzeggen, zoolang men hopen mag dat ze zich zullen beteren. Men moet zelfs meer bezorgd zijn om ze te helpen terug zedelijk goed te worden, dan om ze verloren geld terug te bezorgen; en dit in de mate waarin de deugd meer verwant is met de vriendschap, dan het geld. Worden ze echter totaal slecht en onverbeterlijk, dan moet men niet langer gemeenzaam met hen omgaan. Daarom moeten zondaars, van wie men terecht verwacht dat ze schadelijk worden voor anderen, terwijl er geen kans bestaat op verbetering, volgens de goddelijke en de menschelijke wet gedood worden. De rechter veroordeelt hen echter niet uit haat, doch uit liefde. Deze beveelt hem immers het algemeen welzijn te verkiezen boven het leven van een enkeling. De doodstraf kan zelfs den veroordeelde nuttig zijn, indien hij zich bekeert en zijn straf als uitboeting ondergaat. Bekeert hij zich niet dan stelt de dood een einde aan zijn wandaden, daar hem de mogelijkheid ontnomen wordt nog verder kwaad te bedrijven.

3. Dergelijke verwenschingen die in de H. Schrift voorkomen, kunnen op drie wijzen begrepen worden. Vooreerst, in dezen zin,

diligere bonum ejus. Unde etiam illud odium perfectum ad charitatem pertinet.

AD SECUNDUM dicendum, quod amicis peccantibus, sicut Philosophus dicit in 9. Ethic. [cap. 3.], non sunt subtrahenda amicitiae beneficia, quo usque habetur spes sanationis eorum. Sed magis est eis auxilium dannum ad recuperationem virtutis, quam ad recuperationem pecuniae, si eam amisissent, quanto virtus est magis amicitiae affinis, quam pecunia. Sed quando in maximam malitiam incident et insanabiles fiunt, tunc non est eis amicitiae familiaritas exhibenda. Et ideo hujusmodi peccantes de quibus magis praesumitur nocumentum aliorum quam eorum emendatio, secundum legem divinam et humanam praecipiuntur occidi. Et tamen hoc facit judex non ex odio eorum sed ex amore charitatis, quo bonum publicum praefertur vitae singularis personae. Et tamen mors per judicem inficta peccatori prodest, si convertatur, ad culpae expiationem. Si vero non convertatur, ad culpae terminationem; quia per hoc tollitur ei potestas amplius peccandi.

AD TERTIUM dicendum, quod hujusmodi imprecations, quae in Sacra

dat ze iets uitdrukken wat zal gebeuren, niet iets wat men wenscht te zien gebeuren. Wanneer men leest : « *Dat de zondaars in de hel geworpen worden* », dan wil men zeggen : ze zullen in de hel geworpen worden. Ten tweede, in dien zin, dat ze een wensch uitdrukken; maar die wensch verlangt de straf niet, doch dat diegene die straf, recht doet geschieden, naar het woord uit het *Boek der Psalmen* (57. 11) : « *De rechtvaardige zal zich verheugen, als hij de wraak mag aanschouwen* ». Want God zelf die straft, « *vindt geen vreugde in den ondergang van de goddeloozen* », zooals het *Boek der Wijsheid* (1. 13) zegt. Hij vindt uitsluitend vreugde in zijn gerechtigheid, « *want de Heer is rechtvaardig en heeft de gerechtigheid lief* », zooals in het *Boek der Psalmen* (10. 7) gezegd wordt. De wensch kan ook, ten derde, verlangen dat de zonde ophoudt, en niet dat iemand gestraft wordt. Men wenscht nl. dat de zonden vernietigd worden, doch dat de mensch blijft voortleven.

4. We beminnen de zondaars uit liefde, niet omdat we willen wat zij willen of ons verheugen over datgene waarover zij zich verheugen, maar opdat zij er zouden toe gebracht worden te willen wat wij willen, en vreugde zouden vinden in datgene waarin wij vreugde vinden. « *Zij moeten zich richten naar u*, lezen we bij *Jeremias* (15. 19), *gij moet u niet richten naar hen* ».

Scriptura inveniuntur, tripliciter possunt intelligi. Uno modo per modum praenuntiationis, non per modum optionis, ut sit sensus : « *Convertantur peccatores in infernum* » idest convertentur. Alio modo per modum optionis, ut tamen desiderium optantis non referatur ad poenam hominum, sed ad justitiam punientis, secundum illud *Psalmi* 57. [v. 11] : « *Laetabitur justus, cum viderit vindictam* ». Quia nec ipse Deus puniens « *laetatur in perditione impiorum* », ut dicitur *Sap.* 1. [v. 19], sed in sua justitia; quia « *justus Dominus et justicias dilexit* » [*Psalm. 10 v. 8*]. Tertio, ut desiderium referatur ad remotionem culpae non ad ipsam poenam; ut scilicet peccata destruantur et homines remaneant.

AD QUARTUM dicendum quod ex charitate diligimus peccatores, non quidem ut velimus quae ipsi volunt, vel gaudeamus de his de quibus ipsi gaudent; sed ut faciamus eos velle quod volumus et gaudere de his de quibus gaudemus. Unde dicitur *Jerem. 15. [v. 19]* : « *Ipsi convertentur ad te, et tu non converteris ad eos* ».

5. Zij die zelf onvast zijn, moeten den omgang met zondaars vermijden, omdat ze gevaar loopen door dit verkeer verloren te gaan. Maar het is lofwaardig, dat meer volmaakten voor wie een verderfelijke invloed niet te vreezen is, met de zondaars verkeeren, opdat deze opnieuw deugdzaam worden. Aldus al en d. onk Christus met de zondaars, zooals *Mattheus* verhaalt (9. 10). Een ieder echter moet vermijden om te gaan met de zondaars in hun zondig leven. En in dien zin zegt de Apostel in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (6. 17): « *Verwijdert u van hen, raakt niets aan wat onrein is* »; d. w. z. stemt niet toe in hun zonde.

VII ARTIKEL.

Beminnen de zondaars zichzelf?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de zondaars zichzelf beminnen. — 1. Het beginsel van de zonde wordt in de hoogste mate bij de zondaars aangetroffen. Welnu de eigenliefde is het

AD QUINTUM dicendum quod convivere peccatoribus infirmis quidem est vitandum, propter periculum quod eis imminet ne ab eis subvertantur. Perfectis autem de quorum corruptione non timetur, laudabile est quod cum peccatoribus conversentur ut eos convertant. Sic enim Dominus cum peccatoribus manducabat et bibebat, ut dicitur Matth. 9. [v. 10]. Convictus tamen peccatorum quantum ad consortium peccati vitandus est omnibus. Et sic dicitur 2. ad Cor. 6. [v. 17]: « Exite de medio eorum, et immundum ne tetigeritis », scilicet secundum peccati consensum.

ARTICULUS VII.

Utrum peccatores diligent seipsos.

[1. 2. q. 29. art. 4; 2. Dist. 42. q. 2. art. 2. qla. 2. ad 2;
3 Dist. 27. Exp. Litt.; de Virt. q. 2. art. 12. ad 6; Ps. 10.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur quod peccatores seipsos diligent. Illud enim quod est principium peccati, maxime in peccatoribus invenitur. Sed amor sui est principium peccati. Dicit enim Augustinus 14. de Civit.

beginsel der zonde; want Augustinus zegt : « *dat de eigenliefde Babylon gebouwd heeft* ». Bijgevolg beminnen de zondaars zichzelf in de hoogste mate.

2. De zonde vernietigt de natuur niet. Welnu van nature bemint elk zichzelf; zelfs de redelooze schepselen streven naar hun eigen goed, nl. hun behoud en dergelijke. Bijgevolg beminnen de zondaars zichzelf.

3. Zooals Dionysius zegt, is wat goed is, aantrekkelijk voor eenieder. Welnu veel zondaars denken dat ze goed zijn. Bijgevolg beminnen veel zondaars zichzelf.

Daartegenover staat echter wat het *Boek der Psalmen* (10. 6) zegt : « *Wie onrecht bemint, haat zijn ziel* ».

LEERSTELLING. — Eigenliefde is onder een bepaald opzicht, aan allen gemeen; onder een ander opzicht, eigen aan de goeden; onder een derde opzicht, eigen aan de zondaars. Het is aan allen gemeen lief te hebben, wat zij oordeelen te zijn. Welnu, men is iets op een dubbele wijze : vooreerst, wat men is van nature en

Dei [cap. ult.], quod « *facit civitatem Babylonis* ». Ergo peccatores maxime amant seipsos.

2. PRÆTEREA, peccatum non tollit naturam. Sed hoc unicuique convenit ex sua natura, quod diligit seipsum. Unde etiam creaturae irrationalis naturaliter appetunt proprium bonum, puta conservationem sui esse et alia hujusmodi. Ergo peccatores diligunt seipsos.

3. PRÆTEREA, omnibus est diligibile bonum, ut Dionysius, dicit in 4. cap. de Div. Nom. Sed multi peccatores reputant se bonos. Ergo multi peccatores seipsos diligunt.

SED CONTRA est, quod dicitur in Psal. 10. [v. 6] : « *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam* ».

RESPONDEO dicendum quod amare seipsum uno modo commune est omnibus, alio modo proprium est bonorum, tertio modo proprium est malorum. Quod enim aliquis amet id quod seipsum esse aestimat, hoc commune est omnibus. Homo autem dicitur esse aliquid dupliciter. Uno modo secundum

naar zijn zelfstandigheid. Op die wijze oordeelt elk dat hij is, wat hij werkelijk is, nl. samengesteld uit lichaam en ziel. Goeden en slechten hebben zichzelf lief in dezen zin, voor zoover ze hun eigen behoud beminnen. Ten tweede, men zegt dat de mensch iets is met het oog op een zekeren voorrang, zooals men zegt dat de vorst de staat is, zoodat wat de vorst uitvoert den staat wordt toeschreven. In dien zin hebben niet allen een juist oordeel over zichzelf. Want de redelijke ziel heeft den voorrang in den mensch; wat tot de zinnen of het lichaam behoort, heeft slechts een tweederangswaarde. Datgene wat den voorrang heeft, noemt de Apostel in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (4. 16) : « *den inwendigen mensch* »; het andere : « *den uitwendigen mensch* ». De deugdzamen oordeelen dat de redelijke natuur d. i. de inwendige mensch, het voornaamste is; aldus beoordeelen ze zich naar hun juiste waarde. De zondaars daarentegen oordeelen dat de zinnelijke en lichamelijke natuur, nl. de uitwendige mensch, het voornaamste is. Ze beoordeelen zich bijgevolg verkeerd, en daarom is hun liefde valsch. Ze beminnen niettemin datgene wat ze meenen te zijn. Daar echter het oordeel van de deugdzamen juist is, is ook hun liefde juist. En de Wijsgeer bewijst dit door vijf eigenschappen der vriendschap. Ten eerste, elk wenscht dat zijn vriend zou bestaan en leven; ten tweede, hij wenscht hem bepaalde goederen

---

suam substantiam et naturam : et secundum hoc omnes aestimant se esse id quod sunt, scilicet ex anima et corpore compositos ; et sic etiam omnes homines boni et mali diligunt seipso, inquantum diligunt sui ipsorum conservacionem. Alio modo dicitur homo esse aliquid secundum principalitatem : sicut princeps civitatis dicitur esse civitas. Unde quod principes faciunt, dicitur civitas facere. Sic autem non omnes aestimant se esse id quod sunt. Principale enim in homine est mens rationalis ; secundarium autem est natura sensitiva et corporalis : quorum primum Apostolus nominat « interiorem hominem », secundum « exteriorem », ut patet 2. ad Cor. 4. [v. 16]. Boni autem aestimant principale in seipsis rationalem naturam sive interiorem hominem ; unde secundum hoc aestimant, se esse quod sunt. Mali autem aestimant principale in seipsis naturam sensitivam et corporalem, scilicet exteriorem hominem ; unde non recte cognoscentes seipso, non vere diligunt seipso ; sed diligunt id quod seipso esse reputant. Boni autem vere cognoscentes seipso, vere seipso diligunt. Et hoc probat Philos. in 9. Ethic. [cap. 4.] per quinque, quae sunt amicitiae propria. Unusquisque enim amicus primo

toe; ten derde, hij legt zich erop toe om hem deze voordeelen te verzekeren; ten vierde, hij vindt er zijn genoegen in, met zijn vriend samen te leven; ten vijfde, hij is één hart met zijn vriend, deelt vreugde en smart. De deugdzamen hebben zichzelf lief op die wijze : ze beminnen den inwendigen mensch en willen dat hij ongeschonden behouden blijft; ze verlangen zijn goed, nl. de geestelijke goederen; ze spannen zich in om deze te bekomen; ze vinden hun welbehagen in hun eigen hart, want daar treffen ze alle goede gedachten aan, het geheugen van al het goede dat ze in het verleden verricht hebben en de hoop op de toekomst, en dit alles is oorzaak van vreugde; ze laten geen tweespalt in hun wilsstrekking toe, want met geheel hun ziel zijn ze op één doel gericht. De zondaars daarentegen willen het behoud niet van de ongeschondenheid van den inwendigen mensch; ze verlangen het geestelijk goed niet; ze maken zich er niet druk om; ze keeren niet gaarne in zichzelf, nl. in hun hart, want het is al kwaad wat ze er vinden, zonden van nu, van vroeger, voor later, en ze walgen ervan; ze kunnen zelfs geen vrede vinden in zichzelf, want hun geweten is een voortdurend verwijt. Zoo lezen we in het *Bock der Psalmen* (49. 21) : « *Daarom waarschuw ik u, en breng het onder het oog* ». Men zou ook dezelfde redenen kunnen aanvoeren om te bewijzen dat de zondaars zichzelf beminnen, in de verderfelijkheid

---

quidem vult suum amicum esse, et vivere; secundo vult ei bona; tertio operatur bona ad ipsum; quarto convivit ei delectabiliter; quinto concordat cum ipso, quasi eisdem delectatus, et contristatus. Et secundum hoc boni diligent seipsos quantum ad interiorem hominem, quia volunt ipsum servari in sua integritate et optant ei bona quae sunt bona spiritualia, et etiam ad ea assequenda operam impendunt, et delectabiliter ad cor proprium redeunt; quia ibi inveniunt bonas cogitationes in praesenti, et memoriam praeteritorum bonorum, et spem futurorum bonorum, ex quibus delectatio causatur. Similiter etiam non patiuntur in seipsis voluntatis dissensionem; quia tota anima eorum tendit in unum. E contrario autem mali non volunt conservari in integritate interioris hominis; neque appetunt ei spiritualia bona; neque ad hoc operantur; neque delectabile est eis secum convivere, redeundo ad cor; quia inveniunt ibi mala et praesentia et praeterita et futura, quae abhorrent; neque etiam sibi ipsis concordant propter conscientiam remordentem, secundum illud Psalm. 49. [v. 21]: « *Arguam te et statuam contra faciem tuam* ». Et per eadem probari potest, quod mali amant seipsos secundum

van den uitwendigen mensch. Op die wijze echter beminnen de goeden zichzelf niet.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De eigenliefde die beginsel van zonde is, is de eigenliefde die de zondaars eigen is en die gaat tot het misprijzen van God, zooals Augustinus zegt. Want de goddeloozen hebben de uitwendige goederen zoodanig lief, dat ze de geestelijke misprijzen.

2. De natuurlijke liefde is niet volledig verdwenen bij de zondaars; zij is nochtans ontaard, zooals we hebben aangetoond (in de Leerst.).

3. In zoover de zondaars meenen dat ze goed zijn bezitten ze liefde tot zichzelf. Doch dit is geen ware eigenliefde, maar een valsche; en zelfs deze liefde is niet meer mogelijk bij hen die totaal slecht zijn.

corruptionem exterioris hominis; sic autem boni non amant scipsos.

AD PRIMUM ergo dicendum quod ille amor sui qui est principium peccati, est ille qui est proprius malorum, perveniens usque ad contemptum Dei, ut ibidem dicitur : quia mali etiam sic cupiunt exteriora bona quod spiritualia contemnunt.

AD SECUNDUM dicendum quod naturalis amor, etsi non totaliter tollatur a malis, tamen in eis pervertitur per modum jam dictum [in corp.].

AD TERTIUM dicendum quod mali inquantum aestimant se bonos, sic aliquid participant de amore sui. Nec tamen ista est vera sui dilectio, sed apparens; quae etiam non est possibilis in his, qui valde sunt mali.

VIII ARTIKEL.

Vergt de liefde dat men de vijanden bemint?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde niet vergt dat men de vijanden bemint. — 1. Augustinus zegt dat « *niet een zoo groot aantal menschen dit groote goed, nl. de liefde tot de vijanden, bezitten, als er zijn die we denken verhoord te worden, wan-neer ze bidden : Vergeef ons onze schulden* ». Welnu niemand wordt vergiffenis geschenken zonder liefde; want het *Boek der Spreuken* (10. 12) zegt : « *De liefde bedekt alle overtredingen* ». Bijgevolg vergt de liefde niet dat men de vijanden bemint.

2. De liefde heeft de natuur niet op. Welnu elk wezen, ook het redelooze, haat van nature datgene wat hem vijandig is, zooals het schaap den wolf en het water het vuur. De liefde kan ons bijgevolg de vijanden niet doen beminnen.

3. « *De liefde handelt niet onedel* », zegt de *Eerste Brief aan de Corinthiërs* (13. 5). Welnu het is even onedel zijn vijanden te

ARTICULUS VIII.

Utrum sit de necessitate charitatis, ut inimici diligentur.

[*Infra q. 8. art. 8; 3. Dist. 30 art. 1; de Virt. q. 2. art. 8;
de duobus Praec.; de Perf. Vitae Spir. c. 14; ad Rom. 12. lect. 3.*]

AD OCTAVUM sic proceditur. Videtur quod non sit de necessitate charitatis ut inimici diligentur. Dicit enim Augustinus in Enchir. [cap. 73.] quod « *hoc tam magnum bonum, scilicet diligere inimicos, non est tantae multitudinis, quantum credimus exaudiri, cum in oratione dicitur : Dimitte nobis debita nostra* ». Sed nulli dimittitur peccatum sine charitate; quia, ut dicitur, Proverb. 10. [v. 12] : « *Universa delicta operit charitas* ». Ergo non est de necessitate charitatis diligere inimicos.

2. PRÆTEREA, charitas non tollit naturam. Sed unaquaque res etiam irrationalis naturaliter odit suum contrarium; sicut ovis lupum, et aqua ignem. Ergo charitas non facit quod inimici diligentur.

3. PRÆTEREA, « *Charitas non agit perperam* » [1. Cor. 33. v. 15]. Sed hoc videtur esse perversum, quod aliquis diligit inimicos, sicut et quod

beminnen, als zijn vrienden te hater. Daarom verwijt Joab aan David in het *Tweede Boek der Koningen* (19. 6) : « *Die u hater trekt gij voor; die van u houden stelt gij achteruit* ». Bijgevolg vergt de liefde niet dat we de vijanden beminnen.

Daartegenover staat echter het woord van Christus bij *Mattheus* (5. 44) : « *Bemint uw vijanden* ».

LEERSTELLING. — Men kan op drie voudige wijze over de liefde tot de vijanden spreken : Men kan, vooreerst, de liefde tot de vijanden opvatten als een liefde tot de vijanden als vijanden. Dit ware ondeugend en in strijd met de liefde, daar men zoo het slechte in een ander mensch zou beminnen. Ten tweede, men kan de liefde tot de vijanden beschouwen als een liefde tot de menschelike natuur als zoodanig en zooals zij in elken mensch voor komt. Dergelijke genegenheid wordt door de deugd van liefde geëischt; en wie God en den evenmensch bemint, mag de vijanden uit die algemeene liefde niet uitsluiten. Men kan ten derde, de liefde tot de vijanden opvatten als een speciale genegenheid, in dien zin dat iemand door een speciale genegenheid, uit liefde tot

aliquis odio habeat amicos, unde 2. Reg. 19. [v. 6], reprobrando dicit Joab ad David : « *Diligis odientes te, et odio habes diligentes te* ». Ergo charitas non facit ut inimici diligentur.

SED CONTRA est, quod Dominus dicit Matth. 5. [v. 44] : « *Diligit inimicos vestros* ».

RESPONDEO dicendum quod dilectio inimicorum tripliciter potest considerari. Uno quidem modo, ut inimici diligentur in quantum sunt inimici, et hoc est perversum, et charitati repugnans; quia hoc est diligere malum alterius. Alio modo potest accipi dilectio inimicorum quantum ad naturam sed in universalis : et sic dilectio inimicorum est de necessitate charitatis; ut scilicet aliquis diligens Deum et proximum, ab illa generalitate dilectionis proximi inimicos suos non excludat. Tertio modo potest considerari dilectio inimicorum in speciali; ut scilicet aliquis in speciali moveatur motu dilectionis ad inimicum : et istud non est de necessitate charitatis absolute : quia nec

zijn vijand gedreven wordt. Absoluut gesproken vergt de liefde dit niet, zoals ten andere de liefde niet vraagt, dat we voor elken mensch een speciale genegenheid zouden koesteren, want dit is onmogelijk. De liefde vergt nochtans dat we tot dien speciaalen blyk van genegenheid bereid zijn, d. i. dat we bereid zijn elken vijand in het bijzonder te beminnen, indien dit noodig is. Dat echter iemand, zonder dat de noodzakelijkhed hem ertoe dwingt, zich uit liefde tot God, tegenover een vijand genegen toont, behoort tot de volmaaktheid van de liefde. We beminnen immers den evenmensch om God. Hoe intenser onze liefde tot God is, hoe sterker onze liefde tot den evenmensch wordt, zoodat geen enkele vijandschap deze kan hinderen. Zoo zal iemand die een ander liefheeft, uit liefde tot hem ook zijn zonen beminnen, zelfs wanneer deze hem persoonlijk vijandig zijn. En dit is de beteekenis van Augustinus' woorden (in de 1^e Bed.).

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het eerste antwoord is duidelijk uit wat boven gezegd is.

2. Elk wezen haat van nature alles wat hem vijandig is, in zover het vijandig is. Welnu het is duidelijk dat onze vijanden, als zoodanig ons vijandig zijn. En dit moeten we haten in hen; want

etiam moveri motu dilectionis in speciali ad quoslibet homines singulariter est de necessitate charitatis; quia hoc esset impossibile. Est tamen de necessitate charitatis secundum praeparationem animi; ut scilicet homo habeat animum paratum ad hoc quod in singulari inimicum diligenter si necessitas occurreret. Sed quod absque articulo necessitatis homo etiam hoc actu impleat ut diligat inimicum propter Deum, hoc pertinet ad perfectionem charitatis. Cum enim ex charitate diligatur proximus propter Deum, quanto aliquis magis diligit Deum, tanto etiam magis ad proximum dilectionem ostendit, nulla inimicitia impediente. Sicut si aliquis multum diligenter aliquem hominem, amore ipsius filios ejus amaret, etiam inimicos sibi. Et secundum hunc modum loquitur Augustinus [loc. cit. in arg. 1.].

Unde palet responsio AD PRIMUM.

AD SECUNDUM dicendum quod unaquaeque res naturaliter odio habet id quod est sibi contrarium, inquantum est sibi contrarium. Inimici autem sunt nobis contrarii, inquantum sunt inimici. Unde hoc debemus in eis odio

het moet ons tegenstaan dat ze ons vijandig zijn. Ze zijn ons echter niet vijandig als mensch of voor zoover ze geroepen zijn tot de zaligheid. Als zoodanig moeten wij hen liefhebben.

3. Het is afkeurendswaardig zijn vijanden als vijanden te beminnen. Maar dit vergt de liefde niet, zooals gezegd is (in de Leerst.).

IXe ARTIKEL.

Vergt de liefde dat men zijn vijand bijzondere teekens en bewijzen van genegenheid zou geven?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de liefde eischt dat men zijn vijand teekens en bewijzen van genegenheid geeft. — 1. We lezen in den *Eersten Brief van Joannes* (3. 18) : « *Laat ons niet liefhebben met het woord of met de tong, maar metterdaad en in waarheid* ». Welnu beminnen metterdaad, is iemand die men beminnt, zijn genegenheid door teekens en bewijzen te kennen geven.

habere. Debet enim nobis displicere quod nobis inimici sunt. Non autem nobis sunt contrarii inquantum homines sunt et beatitudinis capaces. Et secundum hoc debemus eos diligere.

AD TERTIUM dicendum quod diligere inimicos, inquantum sunt inimici, hoc est vituperabile. Et hoc non facit charitas, ut dictum est [in corp. art.].

ARTICULUS IX.

Utrum sit de necessitate salutis, quod aliquis inimico signa et effectus dilectionis exhibeat.

[Infra q. 88. art. 8; 3. Dist. 30. art. 2; de Virt. q. 2. art. 8; de duobus Praec.; de Perf. Vitae Spir. c. 14.]

AD NONUM sic proceditur. Videtur, quod de necessitate charitatis sit quod aliquis homo signa vel effectus dilectionis inimico exhibeat. Dicitur enim I. Joan. 3. [v. 18] : « *Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere, et veritate* ». Sed opere diligit aliquis exhibendo ad eum quem diligit signa

De liefde vraagt bijgevolg dat men dergelijke teekens en bewijzen van genegenheid aan zijn vijand zou betoonen.

2. Christus zegt te gelijk : « *Bemint uw vijanden* » en « *Weest weldadig jegens hen die u haten* ». (*Matth. 5. 44*). Welnu de liefde eischt dat we onze vijanden beminnen. Ze vraagt bijgevolg ook dat we weldadig zijn tegenover hen.

3. Door de liefde beminnen we niet alleen God, maar ook den evenmensch. Welnu Gregorius zegt : « *De liefde blijft niet werkeloos; want wanneer de liefde aanwezig is, dan is zij grootdadig; maar wanneer ze ophoudt werkdadig te zijn, dan is zij geen liefde meer* ». Bijgevolg kan de liefde tot den evenmensch niet werkeloos blijven. Welnu de liefde vraagt dat we elken evenmensch, ook een vijand, beminnen. Het is bijgevolg vereischt dat de liefde tot de vijanden zich openbaart door teekens en bewijzen van genegenheid.

Daartegenover staat echter dat de Glossa bij de woorden uit *Mattheus* (5. 44) : « *Weest weldadig jegens hen die u haten* », opmerkt : « *Weldadig zijn jegens zijn vijanden is het toppunt der volmaaktheid* ». Welnu de volmaaktheid is geen eisch van de

et effectus dilectionis. Ergo de necessitate charitatis est ut aliquis hujusmodi signa et effectus inimicis exhibeat.

2. PRÆTEREA, *Matth. 5. [v. 44]* Dominus simul dicit : « *Diligite inimicos vestros* », et : « *Benefacite his, qui oderunt vos* ». Sed diligere inimicos est de necessitate charitatis. Ergo etiam benefacere inimicis.

3. PRÆTEREA, charitate amatur non solum Deus sed etiam proximus. Sed Gregorius dicit in *Homil. [30.] Pentec.*, quod « *amor Dei non potest esse otiosus : magna enim operatur, si est ; si desinit operari, non est amor* ». Ergo charitas quae habetur ad proximum non potest esse sine operationis effectu. Sed de necessitate charitatis est ut *omnis proximus diligatur etiam inimicus*. Ergo de necessitate charitatis est ut etiam ad inimicos signa et effectus dilectionis ostendamus.

SED CONTRA est, quod *Matth. 5. [v. 44]* super illud : « *Benefacite his, qui oderunt vos* », dicit Glossa, « *quod benefacere inimicis est cumulus perfectionis* ». Sed id quod pertinet ad perfectionem charitatis non est de

liefde. Derhalve eischt de liefde niet dat men door teekens en bewijzen, zijn genegenheid voor zijn vijanden toont.

LEERSTELLING. — Bewijzen en teekens van liefde moeten voortspruiten uit een inwendige genegenheid en daaraan geëvenredigd zijn. Welnu, zooals gezegd werd (vorig Art.), valt de algemeene inwendige liefde jegens den vijand, op absolute wijze onder het gebod der liefde; de bijzondere genegenheid daarentegen, is niet volstrekt vereischt, maar slechts in zoover we tot die genegenheid moeten bereid zijn. Hetzelfde moet dus gezegd worden van de uitwendige bewijzen en teekens van genegenheid. Sommige weldaden en teekens van genegenheid worden aan den evenmensch in het algemeen gedaan, zooals wanneer men bidt voor alle gelooigen of voor geheel het volk, of wanneer iemand een weldaad bewijst aan heel de gemeenschap.

Het gebod der liefde vraagt, dat we dergelijke weldaden of teekens van genegenheid aan onze vijanden niet zouden ontzeggen. Dergelijke bewijzen weigeren is naar bittere wraak dorsten, wat in het *Boek Leviticus* (19. 18) verboden is : « *Neem geen wraak en blijf geen herinnering bewaren aan de beleedigingen van uw medeburgers* ». De andere weldaden of teekens van genegenheid, die we aan enkelen bewijzen, zijn we, krachtens het gebod

---

necessitate ipsius. Ergo non est de necessitate charitatis quod aliquis signa et effectus dilectionis inimicis exhibeat.

RESPONDEO dicendum quod effectus et signa charitatis ex interiori dilectione procedunt et ei proportionantur. Dilectio autem interior ad inimicum in communi quidem est de necessitate praecepti absolute; in speciali autem est non absolute sed secundum præparationem animi, ut supra dictum est [art. praec.]. Sic ergo dicendum est de effectu et signo dilectionis exterius exhibendo. Sunt enim quaedam signa vel beneficia dilectionis quae exhibentur proximis in communi : puta cum aliquis orat pro omnibus fidelibus vel pro toto populo; aut cum aliquod beneficium impendit aliquis toti communitati : et talia beneficia vel dilectionis signa inimicis exhibere est de necessitate praecepti. Si enim non exhibentur inimicis hoc pertineret ad livorem vindictae, contra id quod dicitur Lev. 19. [v. 18] : « *Non quaeres ultionem, et non eris memor injuriaæ civium tuorum* ». Alia vero sunt beneficia vel dilectionis signa quae quis exhibet particulariter aliquibus personis.

der liefde, niet verplicht, ook aan onze vijanden te bewijzen; we moeten slechts bereid zijn, hen in geval van nood te helpen, zoals gezegd wordt in het *Boek der Spreuken* (25. 21): « *Heeft uw vijand honger, geef hem brood te eten, heeft hij dorst, laat hem water drinken* ». Wanneer iemand, buiten het noodgeval, aan zijn vijand dergelijke weldaden bewijst, dan moet dit als de volmaaktheid der liefde beschouwd worden, doordat men zich niet door het kwaad laat overwinnen, — wat van elk vereischt wordt, — doch het kwade door het goede overwint, — wat de volmaaktheid is. Men legt er zich bijgevolg niet slechts op toe, om zich niet door haat te laten meeslepen, omdat men belasterd werd; maar men streeft er naar zijn vijand ertoe te brengen ons te beminnen om reden van bewezen weldaden.

Dit volstaat om de bedenkingen te beantwoorden.

Ei talia beneficia vel dilectionis signa inimicis exhibere non est de necessitate salutis nisi secundum praeparationem animi; ut scilicet subveniatur eis in articulo necessitatis, secundum illud Proverb. 25. [v. 21]: « *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, da illi potum* ». Sed quod praeter articulum necessitatis hujusmodi beneficia aliquis inimicis exhibeat, pertinet ad perfectionem charitatis; per quam aliquis non solum cavit vinci a malo, quod necessitatis est, sed etiam vult in bono vincere malum, quod est etiam perfectionis; dum scilicet non solum cavit propter injuriam sibi illatam pertrahi ad odium sed etiam propter sua beneficia intendit inimicum pertrahere ad suum amorem.

Et per hoc patet responsio AD OBJECTA.

Xe ARTIKEL.

Moet men de engelen uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de engelen niet uit liefde moet beminnen. — 1. Augustinus zegt dat « *de liefde een dubbel voorwerp heeft, nl. God en den naaste* ». Welnu de liefde tot de engelen, die geschapen zelfstandigheden zijn, valt niet onder de liefde tot God; ook niet onder de liefde tot den naaste, daar we soortelijk verschillend zijn van hen. Bijgevolg moet men de engelen niet uit liefde beminnen.

2. Het verschil tusschen ons en de redelooze dieren is kleiner dan het verschil tusschen ons en de engelen, want wij en de dieren komen overeen in het naaste geslacht. Welnu er werd gezegd (3^e Art.) dat de liefde tot de dieren niet bestaat. Bijgevolg evenmin tot de engelen.

3. « *Niets is de vriendschap meer eigen, dan het samenleven* », zoals in de *Ethica* gezegd wordt. Welnu de engelen leven niet

ARTICULUS X.

Utrum debeamus angelos ex charitate diligere.

[2. Dist. 28. art. 3; de Virt. q. 2. art. 7. ad 9; ad Rom. c. 13. lect. 2.]

AD DECIMUM sic proceditur. Videtur, quod angelos ex charitate non debeamus diligere. Ut enim Augustinus dicit in lib. 1. de Doctr. Christ. [cap. 26.] « *gemina est dilectio charitatis, scilicet : Dei, et proximi* ». Sed dilectio angelorum non continetur sub dilectione Dei, cum sint substantiae creatae : nec etiam videtur contineri sub dilectione proximi, cum non communicent nobiscum in specie. Ergo angeli non sunt ex charitate diligendi.

2. **PRÆTEREA**, magis convenient nobiscum bruta animalia quam angeli : nam nos et bruta animalia sumus in eodem genere propinquus. Sed ad bruta animalia non habemus charitatem, ut supra dictum est [art. 3.]. Ergo etiam neque ad angelos.

3. **PRÆTEREA**, « *nihil est ita proprium amicorum, sicut convivere* », ut dicitur in 8. Ethic. [cap. 5.]. Sed angeli non convivunt nobiscum, nec

samen met ons; we kunnen ze zelfs niet zien. Bijgevolg is de vriendschap der liefde tusschen hen en ons niet mogelijk.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *Indien al diegenen waaraan we werken van barmhartigheid moeten doen, of die ons dergelijke werken moeten bewijzen, onze naaste genoemd worden, dan is het duidelijk dat de engelen onder het gebod der liefde vallen, daar zij ons zoo talrijke bewijzen van barmhartigheid geven* ».

LEERSTELLING. — Boven (23^e Kw. 1^e Art.) werd gezegd dat de vriendschap der liefde gevestigd is op de mededeeling der eeuwige zaligheid, waaraan de engelen even goed als de mensen deelachtig zijn. Want bij *Mattheus* (22: 30) lezen we : « *Bij de verrijzenis zullen de mensen als engelen in den hemel zijn* ». Waaruit blijkt dat de vriendschap der liefde zich ook uitstrekt tot de engelen.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Onze naaste is niet slechts diegene die met ons in dezelfde soort overeenkomt, maar

etiam eos videre possumus. Ergo ad eos charitatis amicitiam habere non valemus.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit in I. de Doctr. Christ. [cap. 30] : « Jam vero si vel cui praebendum a nobis est, vel a quo nobis praebendum est officium misericordiae, recte proximus dicitur; manifestum est praecepto quo jubemur diligere proximum, etiam sanctos angelos contineri, a quibus multa nobis misericordiae impenduntur officia ».

RESPONDEO dicendum, quod amicitia charitatis, sicut supra dictum est [q. 23. art. 1.], fundatur super communicatione beatitudinis aeternae, in cuius participatione communicant cum angelis homines. Dicitur enim Matth. 22. [v. 30] quod : « in resurrectione erunt homines, sicut angeli in coelo ». Et ideo manifestum est quod amicitia charitatis etiam ad angelos se extendet.

AD PRIMUM ergo dicendum quod proximus non solum dicitur commun-

ook hij die deelt in de weldaden die betrekking hebben op het eeuwig leven. En op dit deelgenootschap is de vriendschap der liefde gegrondvest.

2. De dieren zijn met ons verwant door overeenkomst in het naaste geslacht, naar de zinnelijke natuur. Maar deze maakt ons niet geschikt voor het eeuwig leven; wel echter onze geestelijke ziel, waardoor we verwant zijn met de engelen.

3. De engelen leven niet samen met ons op uitwendige wijze, en naar onze zinnelijke natuur. Maar we leven samen met hen op geestelijke wijze, onvolkomen op aarde, volmaakt in den hemel, zooals boven gezegd is (23^e Kw. 1^e Art. 1^e Antw.).

XIe ARTIKEL.

Moeten we de duivelen uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de duivelen uit liefde

---

catione speciei sed etiam communicatione beneficiorum pertinentium ad vitam aeternam; super qua communicatione amicitia charitatis fundatur.

AD SECUNDUM dicendum quod bruta animalia convenient nobiscum in genere propinquo ratione naturae sensitivae : secundum quam non sumus participes aeternae beatitudinis, sed secundum mentem rationalem, in qua communicamus cum angelis.

AD TERTIUM dicendum quod angeli non convivunt nobis exteriori conversatione, quae nobis est secundum sensitivam naturam. Convivimus tamen angelis secundum mentem, imperfecte quidem in hac vita, perfecte autem in patria, sicut et supra dictum est [q. 23. art. 1. ad 1.] .

ARTICULUS XI.

Utrum debeamus daemones ex charitate diligere.

[3. Dist. 28. art. 5 ; Dist. 31. q. 2. art. 3, qla. 1 ; de Virt. q. 2. art. 8. ad 9 ; et Rom. 13. lect. 2.]

AD UNDECIMUM sic proceditur. Videtur, quod daemones ex charitate de-

moet beminnen. — 1. De engelen zijn onze naaste omdat ze zoals wij deel hebben aan de redelijke natuur. Welnu ook de duiven hebben deze natuur met ons; want zoals Dionysius zegt, blijven alle natuurlijke gaven bij hen ongeschonden, nl. het zijn, het leven, het verstand. Bijgevolg moeten we de duiven uit liefde beminnen.

2. De duiven verschillen van de engelen door de zonde, zoals de zondaars verschillen van de rechtvaardigen. Welnu de rechtvaardigen beminnen de zondaars uit liefde. Bijgevolg moeten ze ook de duiven uit liefde beminnen.

3. Zij die ons welpen, moeten door ons uit liefde bemind worden als onze naaste, zoals Augustinus zegt (vorig Art. Tegenbed.). Welnu de duiven zijn ons in veel zaken dienstig, daar zij « *door ons te bekoren, voor ons kronen vlechten* », zoals Augustinus zegt. Bijgevolg moeten we de duiven uit liefde beminnen.

Daartegenover staat echter wat Isaias (28. 18) zegt : « *Uw verbond met de dood zal worden verbroken, uw verdrag met het doodenrijk geen stand kunnen houden* ». Welnu, vrede en verdrag

beamus diligere. Angeli enim sunt nobis proximi in quantum communicamus cum eis in rationali mente. Sed etiam daemones sic nobiscum communicant; quia data naturalia in eis manent integra, scilicet : esse, vivere, et intelligere, ut dicitur Dions. in 4. cap. de Div. Nom. [part. 4. lect. 19.]. Ergo debemus daemones ex charitate diligere.

2. PRÆTEREA, daemones differunt a beatis angelis differentia peccati, sicut et peccatores homines a justis. Sed justi homines ex charitate diligunt peccatores. Ergo etiam ex charitate debent diligere daemones.

3. PRÆTEREA, illi, a quibus beneficia nobis impenduntur, debent a nobis ex charitate diligiri, tamquam proximi; sicut patet ex auctoritate Augustini supra inducta [art. praec. in arg. sed cont.]. Sed daemones nobis in multis sunt utiles, dum « *nos tentando nobis coronas fabricant* », sicut Augustinus dicit 11. de Civit. Dei. Ergo daemones sunt ex charitate diligendi.

SED CONTRA est, quod dicitur Isa. 38. [v. 18] : « *Delebitur foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit* ». Sed perfectio pacis et foederis est per charitatem. Ergo ad daemones, qui sunt in-

onderstellen de liefde. Bijgevolg moeten we de duiveLEN niet liefhebben, die hellebewoners zijn en ambtenaren van het doodenrijk.

LEERSTELLING. — Er werd gezegd (6^e Art.) dat we de natuur van de zondaars moeten beminnen, doch hun zonde haten. *Duivel* echter betekent een natuur door de zonde geschonden. Bijgevolg moeten de duiveLEN niet uit liefde bemind worden. Houdt men geen rekening met den naam, en stelt men, met betrekking tot die geesten die we duiveLEN noemen, de vraag of ze moeten bemind worden, dan moet men de gegevens van het 2^e en 3^e Art. inachtnemen. Daar is gezegd dat we iets, uit liefde, op een dubbele wijze kunnen beminnen. We kunnen vooreerst iemand beminnen, als zijnde diegene met wie we vriendschap aanknoopen. In dezen zin kan er geen spraak zijn van een liefde van vriendschap met deze geesten. De vriendschap vraagt dat we onze vrienden goed willen. Doch dit goed, nl. het eeuwig leven, dat het voornaamste goed is wat de liefde beoogt, kunnen we deze geesten die voor eeuwig verdoemd zijn, uit liefde niet toewenschen. Dit zou in strijd zijn met de liefde tot God, waardoor wij zijn gerechtigheid bittreden. We kunnen, ten tweede, iets beminnen, als iets wiens behoud we wenschen, opdat het een ander zou voor-

ferni incolae et mortis procuratores, charitatem habere non debemus.

RESPONDEO dicendum quod, sicut supra dictum est [art. 6.], in peccatoribus ex charitate debemus diligere naturam, peccatum autem odire. In nomine autem daemonis significatur natura peccato deformata; et ideo daemones ex charitate non sunt diligendi. Et si non fiat vis in nomine, et quaestio referatur ad illos spiritus, qui daemones dicuntur, utrum sint ex charitate diligendi, respondendum est secundum praemissa [art. 2. et 3. huj. q.], quod aliquid ex charitate diligitur dupliciter. Uno modo, sicut ad quem amicitia habetur; et sic ad illos spiritus charitatis amicitiam habere non possumus. Pertinet enim ad rationem amicitiae ut amicis nostris bonum velimus. Illud autem bonum vitae aeternae, quod respicit charitas, spiritibus illis a Deo aeternaliter damnatis ex charitate velle non possumus. Hoc enim repugnaret charitati Dei, per quam ejus justitiam approbamus. Alio modo diligitur aliquid, sicut quod volumus permanere ut bonum alterius : per quem

deelig zijn. Aldus beminnen we de redelooze wezens, voor zoover we hun behoud wenschen tot glorie van God en tot nut van den mensch, zooals boven gezegd is (3^e Art.). In dezen zin kunnen we ook de natuur van de duivelen uit liefde beminnen, in zoover we het behoud wenschen van de natuurlijke gaven van deze geesten, tot glorie van God.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De geest van de engelen is niet in de onmogelijkheid de eeuwige zaligheid te bekomen, zooals de geest der duivelen. Bijgevolg bestaat de vriendschap der liefde, die veeleer gegrondvast is op de mededeeling van het eeuwig leven dan op de natuurgemeenschap, tusschen ons en de engelen, maar niet tusschen ons en de duivelen.

2. Voor de zondaars blijft, tijdens dit leven, de mogelijkheid open om tot de eeuwige zaligheid te komen. Maar die mogelijkheid is uitgesloten voor hen die in de hel verdoemd zijn. En wat geldt voor de verdoemden geldt ook voor de duivelen.

3. Wanneer de duivelen ons nuttig zijn dan is dit niet omdat zij het bedoelen, maar omdat Gods Voorzienigheid het aldus

modum ex charitate diligimus irrationales creaturas, inquantum volumus eas permanere ad gloriam Dei, et utilitatem hominum, ut supra dictum est [art. 3. huj. q.]. Et per hunc modum naturam daemonum etiam ex charitate diligere possumus; inquantum scilicet volumus illos spiritus in suis naturalibus conservari ad gloriam Dei.

AD PRIMUM ergo dicendum quod mens Angelorum non habet impossibilitatem ad aeternam beatitudinem habendam, sicut habet mens daemonum; et ideo amicitia charitatis, quae fundatur super communicatione vitae aeternae magis quam super communicatione naturae, habetur ad Angelos, non autem ad daemones.

AD SECUNDUM dicendum quod homines peccatores in hac vita habent possibilitatem perveniendi ad beatitudinem aeternam; quod non habent illi qui sunt in inferno damnati, de quibus quantum ad hoc est eadem ratio. sicut et de daemonibus.

AD TERTIUM dicendum quod utilitas quae nobis ex daemonibus provenit, non est ex eorum intentione, sed ex ordinatione divinae providentiae. Et ideo ex hoc non inducimur ad habendam amicitiam eorum, sed ad hoc

schikt. We kunnen bijgevolg daarin geen reden vinden om hen onze vrienden te noemen, maar om Gods vrienden te zijn, door wiens toedoen hun slecht opzet ons voordeelig wordt.

XIIe ARTIKEL.

Is het juist te spreken van een viervoudig voorwerp der liefde, nl. God, de evenmensch, ons eigen lichaam, en onszelf?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het niet juist is te spreken van een viervoudig voorwerp van de liefde, nl. God, de evenmensch, ons lichaam en onszelf. — 1. Augustinus zegt dat « *hij die God niet bemint, zichzelf niet bemint* ». Bijgevolg is de liefde tot zichzelf ingesloten in de liefde tot God. De liefde tot onszelf is derhalve niet onderscheiden van de liefde tot God.

2. In een indeeling moeten geheel en deel niet als tegengestelde deelen opgenoemd worden. Welnu ons lichaam is een deel van onszelf. Bijgevolg moet ons lichaam, dat een deel van onszelf is, niet als afzonderlijk voorwerp van liefde genoemd worden.

quod simus Deo amici, qui eorum perversam intentionem convertit in nostram utilitatem.

ARTICULUS XII.

Utrum convenienter enumerentur quatuor ex charitate diligenda, scilicet Deus, proximus, corpus nostrum, et nosipsi.

[3. Dist. 28. art. 7; de Virt. q. 2. art. 7.]

AD DUODECIMUM sic proceditur. Videtur quod inconvenienter enumera-
rentur quatuor ex charitate diligenda scilicet Deus, proximus, corpus nostrum
et nosipsi. Ut enim Augustinus dicit super Joan. [tract. 83]: « Qui non
diligit Deum, nec seipsum diligit ». In Dei ergo dilectione includitur dilectio
sui ipsius. Non ergo est alia dilectio sui ipsius, et alia dilectio Dei.

2. **PRÆTEREA**, pars non debet dividi contra totum. Sed corpus nostrum
est quaedam pars nostri. Non ergo debet dividi, quasi aliud diligibile, corpus
nostrum a nobis ipsis.

3. Onze evenmensch heeft een lichaam zooals wij. Bijgevolg evenals de liefde tot den naaste onderscheiden is van de liefde tot onszelf, moet de liefde tot het lichaam van den naaste onderscheiden worden van de liefde tot ons eigen lichaam. Het is derhalve niet gepast een viervoudig voorwerp van de liefde te onderscheiden.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *Het voorwerp der liefde is viervoudig : een voorwerp dat ons overtreft, nl. God; een voorwerp, dat wij zelf zijn; een derde, dat ons nabij is, nl. onze evenmensch; een vierde, dat ons ondergeschikt is, nl. ons eigen lichaam* ».

LEERSTELLING. — Zooals boven gezegd is (23^e Kw. 1^e Art.), is de vriendschap van de liefde op de mededeeling der zaligheid gegrondvest. Deze mededeeling heeft als werkdadig beginsel God; zij die aan deze zaligheid onmiddellijk deelachtig worden zijn de mensch en de engel; in de derde plaats, datgene waarop de zaligheid overvloeit, nl. ons lichaam. Diegene die de zaligheid mededeelt is beminnenswaardig omdat Hij de oorzaak der zaligheid is.

3. PRÆTEREA, sicut nos habemus corpus, ita etiam proximus. Sicut ergo dilectio, qua quis diligit proximum, distinguitur a dilectione, qua quis diligit seipsum; ita dilectio, qua quis diligit corpus proximi, debet distingui a dilectione, qua quis diligit corpus suum. Non ergo convenienter distinguuntur quatuor ex charitate diligenda.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit 1. de Doctr. Christ. [cap. 23] : « Quatuor sunt diligenda : unum, quod supra nos est, scilicet Deus : alterum, quod nos sumus : tertium, quod juxta nos est, scilicet proximus : quartum, quod infra nos est, scilicet proprium corpus ».

RESPONDEO dicendum, quod, sicut dictum est [q. 23. art. 1.], amicitia charitatis super communicatione beatitudinis fundatur, in qua quidem communicatione, unum est quod consideratur ut principium influens beatitudinem. scilicet Deus. Aliud est beatitudinem directe participans, scilicet homo et angelus. Tertium autem est id, ad quod per quamdam redundantiam beatitudo derivatur, scilicet corpus humanum. Id quidem quod est beatitudinem

Wat aan de zaligheid deelachtig wordt kan beminnenswaardig zijn om een dubbele reden : of omdat het eenzelvig is met ons; of omdat het met ons vereenigd is in dit deelgenootschap van de zaligheid. Aldus heeft men twee voorwerpen die uit liefde moeten bemind worden, nl. wijzelf en de evenmensch.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De verschillende verhouding van hem die bemint tot de verschillende beminde voorwerpen, maakt dat elk van die voorwerpen om een andere reden bemind wordt. Daar nu de verhouding van den minnenden mensch tot God er een andere is als die tot zichzelf, zijn God en hijzelf ook op een andere wijze beminnenswaardig. De liefde tot God is immers de oorzaak van de liefde tot zichzelf. Valt dus de eene weg, dan verdwijnt meteen de andere.

2. Het subiect van de liefde is de redelijke ziel, die bekwaam is om de zaligheid te ontvangen. Het lichaam is daar toe niet rechtstreeks bekwaam, doch slechts tot een zeker deel hebben aan de zaligheid. En daarom bemint de mensch zichzelf op een andere wijze naar zijn redelijke ziel, — die het voornaamste is in hem, — en op een andere wijze naar zijn lichaam.

influens, est ea ratione diligibile, quia est beatitudinis causa. Id autem quod est beatitudinem participans potest esse dupli ratione diligibile, vel quia est unum nobiscum, vel quia est nobis consociatum in beatitudinis participatione, et secundum hoc sumuntur duo ex charitate diligibilia, prout scilicet homo diligit et seipsum, et proximum.

AD PRIMUM ergo dicendum quod diversa habitudo diligentis ad diversa diligibilia facit diversam rationem diligibilitatis : et secundum hoc, quia est alia habitudo hominis diligentis ad Deum et ad seipsum; propter hoc ponuntur duo diligibilia, cum dilectio unius sit causa dilectionis alterius. Unde, ea remota, alia removetur.

AD SECUNDUM dicendum quod subjectum charitatis est mens rationalis, quae potest esse beatitudinis capax, ad quam corpus directe non attingit, sed solum per quamdam redundantiam. Et ideo homo secundum rationalem mentem, quae est principalis in homine, alio modo se diligit secundum charitatem, et alio modo corpus proprium.

3. De mensch bemint zijn evenmensch naar lichaam en ziel, op grond van een zeker deelgenootschap in de zaligheid. Er is dus van den kant van den naaste maar één reden waarom hij bemind wordt. En daarom wordt het lichaam van den naaste niet als een afzonderlijk voorwerp van liefde beschouwd.

AD TERTIUM dicendum quod homo diligit proximum et secundum animam et secundum corpus, ratione cuiusdam consociationis in beatitudine. Et ideo ex parte proximi est una tantum ratio dilectionis. Unde corpus proximi non ponitur speciale diligibile.

ZES EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER DE RANGORDE DER LIEFDE.

(Dertien Artikelen.)

Daarna handelen we over de rangorde der liefde, en we stellen dertien vragen :

1. Is er een rangorde in de liefde?
  2. Moet de mensch God meer beminnen den den evenmensch?
  3. Meer dan zichzelf?
  4. Zichzelf meer dan den evenmensch?
  5. Moet de mensch meer zijn evenmensch beminnen dan zijn eigen lichaam?
  6. Moet men den eenen mensch meer beminnen dan den ander?
  7. Moet men de volmaakten meer beminnen dan zijn eigen verwant?
  8. Moet men zijn bloedverwanten het meest beminnen?
  9. Moet men uit liefde meer zijn zoon beminnen dan zijn vader.
-

QUAESTIO XXVI.

DE ORDINE CHARITATIS, IN TREDECIM ARTICULOS DIVISA.

Deinde considerandum est de ordine charitatis.

Et circa hoc queruntur tredecim : 1. Utrum sit aliquis ordo in charitate. — 2. Utrum homo debeat Deum diligere plus quam proximum. — 3. Utrum plus quam seipsum. — 4. Utrum se plus quam proximum. — 5. Utrum homo debeat plus diligere proximum quam corpus proprium. — 6. Utrum unum proximum plus quam alterum. — 7. Utrum plus proximum meliorem, vel sibi magis conjunctum. — 8. Utrum plus conjunctum sibi secundum carnis affinitatem, vel secundum alias necessitudines. — 9. Utrum ex charitate plus debeat diligere filium quam patrem. — 10. Utrum

10. Moet men meer zijn moeder beminnen dan zijn vader?
11. Moet men zijn echtgenote meer beminnen dan zijn vader en moeder?
12. Moet men zijn weldoener meer beminnen dan iemand wiens weldoener men zelf is?
13. Blijft de rangorde der liefde in den hemel gehandhaafd?

I^o ARTIKEL.

Is er een rangorde in de liefde?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat er geen rangorde is in de liefde. — 1. De liefde is een deugd. Welnu er is nooit spraak van rangorde in verband met andere deugden. Men moet dus evenmin, met betrekking tot de liefde, van een rangorde spreken.

2. Zooals het voorwerp van het geloof de eerste waarheid is, zoo is het voorwerp van de liefde de hoogste goedheid. Welnu het geloof kent geen rangorde, daar alle geloofsvoorwerpen op gelijke wijze geloofd worden. In de liefde moet dus evenmin een rangorde onderscheiden worden.

plus debeat diligere matrem quam patrem. — 11. Utrum plus uxorem, quam patrem vel matrem. — 12. Utrum magis benefactorem quam beneficiatum. — 13. Utrum ordo charitatis maneat in patria.

ARTICULUS I.

Utrum in charitate sit ordo.

[3. Dist. 29. art. 1; de Virt. q. 2. art. 9.]

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur quod in charitate non sit aliquis ordo. Charitas enim est quaedam virtus. Sed in aliis virtutibus non assignatur aliquis ordo. Ergo neque in charitate aliquis ordo assignari debet.

2. PRÆTEREA, sicut fidei objectum est prima veritas, ita charitatis objectum est summa bonitas. Sed in fide non ponitur aliquis ordo, sed omnia aequaliter creduntur. Ergo nec in charitate debet poni aliquis ordo.

3. De zetel van de liefde is de wil. Welnu de rede en niet de wil stelt een rangorde vast. De rangorde moet bijgevolg niet aan de liefde toeschreven worden.

Daartegenover staat echter wat we lezen in het *Hooglied* (2. 4) : « *De vorst brengt mij naar het huis van den wijn, hij ordent de liefde in mij* ».

LEERSTELLING. — Naar de Wijsgeer zegt spreekt men van voor en na, in afhankelijkheid van een beginsel. Een rangorde nu wijst op iets wat voorafgaat en iets wat volgt. Dus zal er overal waar een beginsel is, ook een rangorde zijn. Boven echter werd gezegd (23^e Kw. 1^e Art.), dat de liefde naar God streeft, voor zoover Hij beginsel is van de zaligheid, op wier mededeeling de vriendschap der liefde gegrond is. En dus moet er in de voorwerpen van de liefde een rangorde in acht genomen worden, volgens de verhouding tot het eerste beginsel van die liefde, dat God is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De liefde streeft

3. PRÆTEREA, charitas in voluntate est. Ordinare autem non est voluntatis, sed rationis. Ergo ordo non debet attribui charitati.

SED CONTRA est quod dicitur Cant. 2. [v. 4] : « Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem ».

RESPONDEO dicendum quod, sicut Philosophus dicit in 5. Metaph. [tex. 16.], prius, et posterius dicitur secundum relationem ad aliquod principium. Ordo autem includit in se aliquem modum prioris et posterioris. Unde oportet, quod ubicumque est aliquod principium, sit etiam aliquis ordo. Dictum autem est supra [q. 23. art. 1.], quod dilectio charitatis tendit in Deum sicut in principium beatitudinis, in cuius communicatione amicitia charitatis fundatur. Et ideo oportet quod in his quae ex charitate diliguntur, attendatur aliquis ordo secundum relationem ad primum principium hujus dilectionis, quod est Deus.

AD PRIMUM ergo dicendum quod charitas tendit in ultimum finem sub

naar het einddoel als einddoel, wat geen enkele andere deugd eigen is, zooals boven gezegd werd (23^e Kw. 6^e Art.). Welnu het doel is het beginsel van alles wat nagestreefd wordt of moet gedaan worden, zooals ook gezegd werd (23^e Kw. 7^e Art.; I-II. 13^e Kw. 3^e Art.). Bijgevolg staat de liefde in de hoogste mate in betrekking met het eerste beginsel, zoodat de rangorde in de liefde bijzonder in verhouding tot dit eerste beginsel vastgesteld wordt.

2. Het geloof behoort tot het kenvermogen, waarvan de kenbaar vergt dat het gekende in het kenvermogen aanwezig is. De liefde behoort tot het streefvermogen, en de daad van dit vermogen gaat naar de dingen die buiten ons bestaan. Welnu de rangorde der dingen vindt men hoofdzakelijk in de dingen zelf, en vandaar gaat zij over in het kenvermogen. Bijgevolg, is het meer gegrond een rangorde toe te kennen aan de liefde dan aan het geloof. Trouwens, ook het geloof kent een zekere rangorde, daar het voorname voorwerp van het geloof God is, en daarna, wat met God verband houdt.

3. Een rangorde behoort tot het verstand als tot haar beginsel, maar tot het streefvermogen behoort ze als tot datgene wat geordend is. En op die wijze is er rangorde in de liefde.

ratione finis ultimi; quod non convenit alicui alii virtuti, ut supra dictum est [q. 23, art. 6.]. Finis autem habet rationem principii in appetibilibus, et in agendis, ut ex supra dictis patet [q. 23, art. 7; I-II. q. 13, art. 3.]. Et ideo charitas maxime importat comparationem ad primum principium. Et ideo in ea maxime consideratur ordo secundum relationem ad primum principium.

AD SECUNDUM dicendum quod fides pertinet ad vim cognoscitivam, cuius operatio est secundum quod res cognitae sunt in cognoscente. Charitas autem est in vi affectiva; cuius operatio consistit in hoc quod anima tendit in ipsas res. Ordo autem principalius inventur in ipsis rebus et ex eis derivatur ad cognitionem nostram. Et ideo ordo magis appropriatur charitati quam fidei. Licet etiam in fide sit aliquis ordo, secundum quod est principaliter de Deo, secundario autem de aliis quae referuntur ad Deum.

AD TERTIUM dicendum quod ordo pertinet ad rationem sicut ad ordinantem. Sed ad vim appetitivam pertinet sicut ad ordinatam. Et hoc modo ordo in charitate ponitur.

IIe ARTIKEL.

Moet men God meer beminnen dan den evenmensch?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men God niet meer moet beminnen dan den evenmensch. — 1. In den *Eersten Brief van Joannes* (4. 20) lezen we : « *Wie immers zijn broeder, dien hij ziet niet bemint, kan God niet beminnen dien hij niet ziet* ». Waaruit volgt dat het meer zichtbare, meer beminnenswaardig is. De liefde immers ontstaat uit het zien, zooals de *Ethica* zegt. Welnu God is minder zichtbaar dan de evenmensch. Bijgevolg moet Hij minder uit liefde bemind worden.

2. Gelijkenis is oorzaak van liefde, naar het woord van het *Boek Ecclesiasticus* (13. 19) : « *Ieder wezen bemint zijn gelijke* ». Welnu de gelijkenis tusschen een mensch en zijn evenmensch is groter dan tusschen hem en God. Bijgevolg bemint men uit liefde meer zijn evenmensch dan God.

3. Het is God zelf die we in den evenmensch beminnen, zooals Augustinus zegt. Welnu God is niet voortreffelijker in zichzelf

ARTICULUS II.

Utrum Deus sit magis diligendus, quam proximus.

[de Virt. q. 2. art. 9.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videtur, quod Deus non sit magis diligendus quam proximus. Dicitur enim 1. Joan. 4. [v. 20] : « *Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* » Ex quo videtur, quod illud sit magis diligibile, quod est magis visibile. Nam et visio est principium amoris, ut dicitur in 9. Ethic. [cap. ult.]. Sed Deus est minus visibilis quam proximus. Ergo etiam est minus ex charitate diligibilis.

2. PRÆTEREA, similitudo est causa dilectionis, secundum illud Eccli. 13. [v. 19] : « *Omne animal diligit simile sibi* ». Sed major est similitudo hominis ad proximum suum quam ad Deum. Ergo homo ex charitate magis diligit proximum quam Deum.

3. PRÆTEREA, illud, quod in proximo charitas diligit, Deus est, ut patet

dan in den evenmensch. Hij is bijgevolg niet beminnenswaardiger in zichzelf dan in den evenmensch. Derhalve moet men God niet meer beminnen dan den evenmensch.

Daartegenover staat echter, dat men datgene een grootere liefde moet toedragen, om reden waarvan men sommige dingen moet haten. Welnu we moeten den evenmensch haten om God, nl. wanneer hij ons van God verwijderd, naar het woord bij *Lucas* (14. 26) : « *Zoo iemand tot Mij komt, en zijn vader niet haat, zijn moeder, zijn vrouw en kinderen, zijn broers en zusters, ja zelfs zijn eigen leven, hij kan mijn leerling niet zijn* ». Bijgevolg moet men God, uit liefde meer beminnen dan den evenmensch.

LEERSTELLING. — Het voornaamste voorwerp van elke vriendschap is steeds datgene, waarin hoofdzakelijk het goed gevonden wordt dat de grondvest is van de vriendschap. B. v. de vriendschap tusschen burgers gaat voornamelijk naar het staatshoofd, waarvan het algemeene welzijn van den staat afhangt; aan hem zijn de burgers voornamelijk vertrouwen en gehoorzaamheid verschuldigd. Welnu de vriendschap der liefde is gegrondvest op de mede-

per Augustinum in 1. de Doctr. Christ. [cap. 22. et 27.]. Sed Deus non est major in seipso quam in proximo. Ergo non est magis diligendus in seipso, quam in proximo. Ergo non debet magis diligi Deus quam proximus.

SED CONTRA, illud magis est diligendum propter quod aliqua odio sunt habenda. Sed proximi sunt odio habendi propter Deum, si scilicet a Deo abducunt, secundum illud Luc. 14. [v. 26] : « Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, non potest meus esse discipulus ». Ergo Deus est magis ex charitate diligendus, quam proximus.

RESPONDEO dicendum quod unaquaeque amicitia respicit principaliter id in quo principaliter inventur illud bonum, super cuius communicatione fundatur : sicut amicitia politica principaliter respicit principem civitatis. a quo toluum bonum commune civitatis dependet. Unde et ei maxime debetur fides, et obedientia a civibus. Amicitia autem charitatis fundatur super com-

deeling der zaligheid, die uiteraard in God gevonden wordt, in zoover Hij het eerste beginsel is dat de zaligheid schenkt aan allen die daartoe bekwaam zijn. Bijgevolg moet God hoofdzakelijk en boven alles uit liefde bemind worden. Hij wordt bemind als de oorzaak van het geluk; de evenmensch als diegene die, met ons, door Hem aan de zaligheid deelachtig wordt gemaakt.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De liefde wordt op tweeërlei wijze opgewekt. Vooreerst, door de beweegreden der liefde zelf; en in dien zin is het goed oorzaak der liefde, daar alles bemind wordt in zoover het goed is. Ten tweede, door iets wat een weg is om tot de liefde te komen; en in dien zin is het zien van iets oorzaak der liefde, niet alsof iets beminnenswaardig was omdat het zichtbaar is, maar omdat de liefde ontstaat door het zien van iets. Diensvolgens is het meest zichtbare niet het meest beminnenswaardig, maar hetgeen het eerst onze liefde opwekt. En dit is de redeneering van den Apostel. De naaste die voor ons het zichtbaarst is, is de eerste die onze liefde vraagt, want « *de geest verheft zich van datgene wat hij kent tot de liefde van datgene wat hij niet kent* », zooals Gregorius zegt. Men kan dus

municatione beatitudinis, quae consistit in Deo essentialiter sicut in primo principio, a quo derivatur in omnes qui sunt beatitudinis capaces. Et ideo principaliter et maxime Deus est ex charitate diligendus. Ipse enim diligitur sicut beatitudinis causa; proximus autem sicut beatitudinem ab eo simul nobiscum participans.

AD PRIMUM ergo dicendum quod dupliciter est aliquid causa dilectionis. Uno modo sicut id quod est ratio diligendi : et hoc modo bonum est causa diligendi; quia unumquodque diligitur, inquantum habet rationem boni. Alio modo quia est via quaedam ad acquirendum dilectionem : et hoc modo visio est causa dilectionis; non quidem ita quod ea ratione sit aliquid diligibile quia est visibile; sed quia per visionem perducimur ad dilectionem. Ergo non oportet quod illud quod est magis visibile sit magis diligibile; sed quod prius occurrat nobis ad diligendum : et hoc modo argumentatur Apostolus. Proximus enim quia est nobis magis visibilis, primo occurrit nobis diligendus : « *ex his enim, quae novit animus, discit incognita amare* », ut Gregorius dicit in quadam hom. [11.]. Unde si aliquis proximum non dili-

afleiden uit het feit dat iemand zijn naaste niet bemint, dat hij God niet bemint, niet omdat de naaste beminnenswaardiger is, maar omdat hij de eerste is die zich aan ons voordoet. God echter is beminnenswaardiger omdat Hij op voortreffelijker wijze goed is.

2. Onze gelijkenis met God gaat de gelijkenis tusschen ons en den naaste vooraf, en veroorzaakt deze. Want we zijn de gelijken van onzen naaste, omdat we door God deelachtig zijn aan datgene waaraan ook de naaste deelachtig is. Om reden van de gelijkenis moeten we bijgevolg God meer beminnen dan den naaste.

3. Naar zijn zelfstandigheid is God dezelfde, overal waar Hij is; want Hij is niet minderwaardig omdat Hij in iets anders aanwezig is. Niettemin is de evenmensch niet in bezit van Gods volmaaktheid zooals God zelf. Want God bezit de goedheid van nature, de naaste door deelhebbing.

---

git, argui potest quod nec Deum diligit. Non propter hoc quod proximus sit magis diligibilis; sed quia prius diligendus occurrit. Deus autem est magis diligibilis propter majorem bonitatem.

AD SECUNDUM dicendum quod similitudo quam habemus ad Deum est prior et causa similitudinis quam habemus ad proximum; ex hoc enim quod participamus a Deo id quod ab ipso etiam proximus habet similes proximo efficiuntur. Et ideo ratione similitudinis magis debemus Deum quam proximum diligere.

AD TERTIUM dicendum quod Deus secundum substantiam suam consideratus in quocumque sit, aequalis est; quia non minuitur per hoc quod est in aliquo. Sed tamen non aequaliter habet proximus bonitatem Dei sicut habet ipsam Deus. Nam Deus habet ipsam essentialiter, proximus autem participative.

IIIe ARTIKEL.

Moet de mensch God meer beminnen uit liefde dan zichzelf?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de mensch God niet meer moet beminnen uit liefde dan zichzelf. — 1. De Wijsgeer zegt : « *De vriendschap die men een ander toedraagt, heeft haar oorzaak in de vriendschap die men zichzelf toedraagt* ». Welnu de oorzaak overtreft het uitwerksel. Bijgevolg overtreft de vriendschap van den mensch tot zichzelf, elke andere. Bijgevolg moet hij zichzelf meer beminnen dan God.

2. We beminnen iets in zoover het ons eigen goed is. Welnu datgene weshalve we iets beminnen, hebben we meer lief, dan datgene dat we om dit eerste beminnen, zooals wij beter de beginselen kennen die ons toelaten iets te kennen. Bijgevolg bemint de mensch meer zichzelf dan elk ander geliefd goed. Dus bemint hij God niet meer dan zichzelf.

3. Hoe meer iemand God bemint, hoe meer hij verlangt Hem

ARTICULUS III.

Utrum homo debeat ex charitate plus Deum diligere quam seipsum.

[3. Dist. 29. art. 3; de Virt. q. 2. art. 4. ad 2; art. 9.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur quod homo non debeat ex charitate plus Deum diligere quam seipsum. Dicit enim Philosophus in 9. Ethic. [cap. 8.], quod « *amicabilia, quae sunt ad alterum, veniunt ex amicabilibus, quae sunt ad seipsum* ». Sed causa est potior effectu. Ergo major est amicitia hominis ad seipsum quam ad quemcumque aliud. Ergo magis se debet diligere quam Deum.

2. PRÆTEREA, unumquodque diligitur inquantum est proprium bonum. Sed id quod est ratio diligendi magis diligitur quam id quod propter hanc rationem diligitur; sicut principia quae sunt ratio cognoscendi magis cognoscuntur. Ergo homo diligit magis seipsum quam quocumque aliud bonum dilectum. Non ergo magis diligit Deum quam seipsum.

3. PRÆTEREA, quantum aliquis diligit Deum tantum diligit frui eo. Sed

te genieten. Maar hoe meer iemand verlangt God te genieten, hoe meer hij zichzelf bemint; want dit genot is het hoogste dat iemand voor zichzelf kan willen. Bijgevolg moet de mensch God niet meer willen beminnen uit liefde dan zichzelf.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *Indien gij u zelf moet liefshebben niet om u zelf, maar om Hem die het edelste einddoel uwer liefde is, dan kan niemand erover klagen, indien hij ook om God bemind wordt* ». Welnu de zijsnreden van al het overige, is zelf groter dan al dit overige. Bijgevolg moet de mensch God meer beminnen dan zichzelf.

LEERSTELLING. — We kunnen van God een dubbel goed ontvangen : de natuur en de genade. Welnu, de natuurlijke liefde ontstaat uit de mededeeling door God, van de natuurgelederen. En volgens deze liefde moet niet alleen de mensch, in de gaafheid van zijn natuur, God boven alles en meer dan zichzelf beminnen ; dit moet elk schepsel, elk volgens zijn geaardheid door een verstandelijke of een redelijke of een dierlijke liefde, of ten minste door de natuurlijke liefde, zoals de steenen en andere wezens die niet met kennis begaafd zijn. Want elk deel koestert, natuur-

quantum aliquis diligit frui Deo tantum diligit seipsum ; quia hoc est summum bonum quod aliquis sibi velle potest. Ergo homo non plus debet ex charitale Deum diligere quam seipsum.

SED CONTRA est quod dicit Augustinus in 1. de Doctr. Christ. [cap. 22] : « Si te ipsum non propter te debes diligere sed propter ipsum, ubi dilectionis tuae rectissimus finis est, non succenseat aliquis alius homo si et ipsum propter Deum diligas ». Sed propter quod unumquodque et illud magis. Ergo magis debet homo diligere Deum quam seipsum.

RESPONDEO dicendum quod a Deo duplex bonum accipere possumus ; scilicet bonum naturae et bonum gratiae. Super communicatione autem bonorum naturalium nobis a Deo facta fundatur amor naturalis, quo non solum homo in suae integritate naturae super omnia diligit Deum et plus quam seipsum, sed etiam quaelibet creatura suo modo, idest vel intellectuali vel rationali vel animali vel saltem naturali amore ; sicut lapides et alia,

lijkerwijze, grootere liefde voor het algemeen welzijn dan voor eigen privaat goed. De praktijk bewijst dit. Elk deel streett immers hoofdzakelijk naar de gemeenschappelijke daad, die het geheel ten goede komt. Men kan dit opmerken in de beoefening der burgerlijke deugden, volgens welke de burgers, ten bate van het algemeen welzijn schade willen lijden in hun persoonlijke goederen, ja zelfs in hun eigen persoon. Diensvolgens moet dit nog meer bewaarheid worden in de vriendschap der liefde, gegrondvest op de mededeeling der genadegaven. Zoodoende moet de mensch, uit liefde, God, die het algemeen goed van alles is, meer beminnen dan zichzelf. God is immers het algemeen beginsel en de bron van geluk voor allen die aan de zaligheid deelachtig worden.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De Wijsgeer spreekt daar over de vriendschap met betrekking tot hem, die op beperkte wijze het goed bezit, dat het voorwerp der vriendschap is, en niet over de vriendschap met betrekking tot hem die de volheid van dit goed bezit.

2. Het deel bemint het goed van het geheel, in zoover dit hem

quae cognitione carent : quia unaquaeque pars naturaliter plus amat commune bonum totius quam particulare bonum proprium. Quod manifestatur ex opere; quaelibet enim pars habet inclinationem principalem ad actionem communem utilitati totius. Apparet etiam hoc in politicis virtutibus, secundum quas cives pro bono communi et dispendia proprietarum rerum et personarum interdum sustinent. Unde multo magis hoc verificatur in amicitia charitatis quae fundatur super communicatione donorum gratiae. Et ideo ex charitate magis debet homo diligere Deum, qui est bonum commune omnium, quam seipsum; quia beatitudo est in Deo sicut in communi et fontali principio omnium, qui beatitudinem participare possunt.

AD PRIMUM ergo dicendum quod Philosophus loquitur de amicabilibus quae sunt ad alterum in quo bonum quod est objectum amicitiae invenitur secundum aliquem particularem modum; non autem de amicabilibus quae sunt ad alterum in quo bonum praedictum inveniunt secundum rationem totius.

AD SECUNDUM dicendum quod bonum totius diligit quidem pars secun-

voordeelig is. Daarom wil het zich het goed van het geheel niet toeëigenen, maar het stelt zich ter beschikking van het geheel.

3. God beminnen om Hem te genieten, is een baatzuchtige liefde. Door de liefde van vriendschap, bemint men God op volmaakter wijze dan door de baatzuchtige liefde; want in zichzelf is God een voortreffelijker goed, dan het goed waaraan we deelachtig worden door Hem te genieten. Bijgevolg bemint de mensch zonder meer God boven zichzelf.

IVe ARTIKEL.

Moet men zichzelf meer beminnen uit liefde, dan de evenmensch?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men zichzelf niet meer moet beminnen uit liefde, dan de evenmensch. — 1. Boven werd gezegd (2^e Art.), dat het voornaamste voorwerp der liefde, God is. Welnu het gebeurt dat de evenmensch inniger met God verbon-

dum quod est sibi conveniens; non autem ita quod bonum totius ad se referat, sed potius ita quod seipsam refert in bonum totius.

AD TERTIUM dicendum quod hoc quod aliquis velit frui Deo pertinet ad amorem quo Deus amaturo amore concupiscentiae. Magis autem amamus Deum amore amicitiae quam amore concupiscentiae; quia majus est in se bonum Dei quam bonum quod participare possumus fruendo ipso. Et ideo simpliciter homo magis diligit Deum ex charitate quam seipsum.

ARTICULUS IV.

Utrum homo ex charitate magis debeat diligere seipsum, quam proximum.

[Infra q. 44. a. 8. ad 2; 3. Dist. 29. art. 5; de Virt. q. 2. art. 9;
2. ad Tim. c. 3. lect. 1.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur quod homo ex charitate non magis debeat diligere seipsum quam proximum. Principale enim objectum charitatis est Deus, ut supra dictum est [art. 2.]. Sed quandoque homo habet

den is, dan wijzelf. Bijgevolg moeten we zoo iemand meer beminnen dan ons zelf.

2. We zijn het meest bezorgd om datgene niet te benadeelen, wat we het meest beminnen. Welnu we willen gaarne uit liefde schade lijden terwille van den evenmensch, naar het woord van het *Boek der Spreuken* (12. 26) : « *Hij die zich terwille van zijn vriend laat benadeelen, is een rechtvaardige* ». Bijgevolg moet men meer de anderen beminnen dan zichzelf.

3. In den *Eersten Brief aan de Corinthisiërs* (13. 5) lezen we : « *De liefde zoekt zichzelf niet* ». Welnu we beminnen het meest datgene waaraan wij goed willen. Bijgevolg bemint men, uit liefde, zichzelf niet meer dan zijn evenmensch.

Daartegenover staat echter wat gezegd wordt in het *Boek Leviticus* (19. 18) en bij *Mattheus* (22. 39) : « *Gij zult uw evenmensch beminnen gelijk u zelf* ». Derhalve is de liefde tot ons zelf het patroon van de liefde tot den naaste. Welnu het patroon is voornamer dan de nabootsing. Bijgevolg moet men uit liefde, meer zichzelf beminnen dan de naaste.

proximum magis Deo conjunctum quam sit ipse. Ergo magis debet aliquis talem diligere quam seipsum.

2. *PRAETERA*, detrimentum illius quem magis diligimus, magis vitamus. Sed homo ex charitate sustinet detrimentum pro proximo, secundum illud Proverb. 12. [v. 26] : « *Qui neglit damnum propter amicum, justus est* ». Ergo homo debet ex charitate magis alium diligere quam seipsum.

3. *PRAETERA*, 1. ad Cor. 13. [v. 5] dicitur, quod « *charitas non quaerit quae sua sunt* ». Sed illud maxime amamus cujus bonum maxime quaerimus. Ergo per charitatem aliquis non amat seipsum magis quam proximum.

SED CONTRA est, quod dicitur Levit. 19. [v. 18] et Matth. 22. [v. 39] : « *Diliges proximum tuum, sicut te ipsum* ». Ex quo videtur quod dilectio hominis ad seipsum est sicut exemplar dilectionis quae habetur ad alterum. Sed exemplar potius est quam exemplatum. Ergo homo ex charitate magis debet diligere seipsum quam proximum.

LEERSTELLING. — We onderscheiden in den mensch zijn geestelijke en zijn lichamelijke natuur. Zichzelf beminnen beduidt, zooals we boven gezegd hebben (25^e Kw. 7^e Art.), zich naar zijn geestelijke natuur liefhebben. Na de liefde tot God, moet die liefde elke andere overtreffen. En dit leiden we af uit de beweegreden der liefde zelf. God is het beginsel van alle goed, en daarop is alle liefde gegrondvest, zooals boven gezegd is (25e Kw. 12e Art.). De mensch bemint zichzelf omdat hij in dit goed deelt. Hij bemint zijn evenmensch omdat die samen met hem, in dit goed deelt. Dit samen deelachtig zijn kan slechts de beweegreden der liefde zijn, in zoover men vereenigd is in het bezit van God. Welnu één zijn, overtreft vereenigd zijn. Daarom heeft de mensch, die zelf deelachtig is aan dat goed, gegrondere reden om zichzelf te beminnen dan om zijn naaste te beminnen, omdat deze samen met hem aan dit goed deelachtig is. En daarom moet de mensch zichzelf meer beminnen dan zijn evenmensch. Men vindt een teeken daarvan in de plicht die de mensch heeft om het geringste kwaad te vermijden, dat in strijd is met zijn deelgenootschap aan de zaligheid, zelfs wanneer hij door zijn zonde zijn evenmensch voor zonde kan vrijwaren.

RESPONDEO dicendum, quod in homine duo sunt; scilicet natura spiritualis et natura corporalis. Per hoc autem homo dicitur diligere seipsum quod diligit se secundum naturam spiritualem, ut supra dictum est [q. 25. art. 7.]. Et secundum hoc debet homo magis se diligere post Deum quam quemcumque alium. Et hoc patet ex ipsa ratione diligendi. Nam sicut supra dictum est [q. 25. art. 12.], Deus diligitur ut principium boni super quo fundatur dilectio charitatis; homo autem seipsum diligit ex charitate secundum rationem qua est particeps praedicti boni; proximus autem diligitur secundum rationem societatis in isto bono. Consociatio autem est ratio dilectionis secundum quamdam unionem in ordine ad Deum. Unde sicut unitas potior est quam unio, ita quod homo ipse participet bonum divinum est potior ratio diligendi quam quod alias associetur sibi in hac participatione. Et ideo homo ex charitate debet magis seipsum diligere, quam proximum. Et hujus signum est quod homo non debet subire aliquod malum peccati, quod contrariatur participationi beatitudinis, ut proximum liberet a peccato.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Men moet de uitgestrektheid van de liefde van vriendschap niet alleen meten naar het voorwerp, dat God is, maar ook naar diegene die bemint, nl. de mensch die de liefde bezit. Trouwens, de waarde van elke daad hangt gedeeltelijk af van het handelend subjekt. Bijgevolg, hoewel een naaste die met God inniger vereenigd is beter is dan wij, daarom niet inniger één is met diegene die bemint dan deze één is met zichzelf, volgt niet dat men den evenmensch meer moet beminnen dan zichzelf.

2. Men moet lichamelijke schade willen lijden voor zijn vriend. En daardoor heeft men zichzelf, geestelijkerwijze, meer lief. Want het is deugdzaam zich aldus prijs te geven voor zijn vriend, en deugdzaamheid is een geestelijk goed. Maar in geestelijke aan-gelegenheden moet men zichzelf geen schade aandoen door te zondigen, om den evenmensch voor de zonde te vrijwaren, zooals gezegd is (in de Leerst.).

3. Augustinus zegt in den Regel : « *De liefde zoekt zichzelve niet, d. w. z. ze verkiest het goed der gemeenschap boven persoonlijk goed* ». Welnu het gemeenschappelijk goed is altijd be-

AD PRIMUM ergo dicendum quod dilectio charitatis non solum habet quantitatem ex parte objecti quod est Deus, sed ex parte diligentis qui est ipse homo charitatem habens. Sicut et quantitas cuiuslibet actionis dependet quodammodo ex ipso subjecto. Et ideo, licet proximus melior sit Deo propinquior, quia tamen non est ita propinquus charitatem habenti sicut ipse sibi, non sequitur quod magis debeat aliquis proximum quam seipsum diligere.

AD SECUNDUM dicendum quod detimenta corporalia debet homo sustinere propter amicum. Et in hoc ipso seipsum magis diligit secundum spiritualem mentem, quia hoc pertinet ad perfectionem virtutis, quae est bonum mentis. Sed in spiritualibus non debet homo pati detrimentum peccando ut proximum liberet a peccato, sicut dictum est [in corp. art.] .

AD TERTIUM dicendum quod, sicut Augustinus dicit in Regula, cum (1) dicitur : « *Charitas non quaerit quae sua sunt, sic intelligitur, quod communia propriis anteponit* ». Semper autem commune bonum est magis

(1) L. : quod.

minnenswaardiger dan persoonlijk goed; zooals elk deel het goed van het geheel beminnenswaardiger vindt, dan eigen gedeeltelijk goed, zooals gezegd werd (vorig Art.).

Ve ARTIKEL.

Moet men den evenmensch meer beminnen dan zijn eigen lichaam?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men den evenmensch niet meer moet beminnen dan zijn eigen lichaam. — 1. In den evenmensch is ook het lichaam van den naaste begrepen. Bijgevolg indien men den evenmensch meer moet beminnen dan zijn eigen lichaam, dan volgt daaruit dat men ook het lichaam van den naaste meer moet beminnen dan zijn eigen lichaam.

2. Boven werd gezegd (vorig Art.), dat men meer zijn eigen ziel moet beminnen dan de ziel van den naaste. Maar ons eigen lichaam is inniger met onze ziel vereenigd dan de evenmensch. We moeter:

amabile unicuique quam proprium. Sicut etiam ipsi parti est magis amabile bonum totius quam bonum partiale sui ipsius, ut dictum est [art. praec.].

ARTICULUS V.

Utrum homo magis debeat diligere proximum, quam corpus proprium.

[Infra. q. 44. a. 8. ad 21; de Virt. q. 2. art. 9; art. 11. ad 9;
de Perf. Vitae Spir. c. 14.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur quod homo non magis debeat diligere proximum, quam corpus proprium. In proximo enim intelligitur corpus nostri proximi. Si ergo debet homo diligere proximum plus quam corpus proprium sequitur quod plus debeat diligere corpus proximi quam corpus proprium.

2. PRÆTEREA, homo plus debet diligere animam propriam, quam animam proximi, ut dictum est [art. praec.]. Sed corpus proprium propinquius est animae nostrae quam proximus. Ergo plus debemus diligere corpus pro-

bijgevolg meer ons eigen lichaam beminnen dan de naaste.

3. Eenieder offert datgene op wat hij minder bemint, voor datgene wat hij meer liefheeft. Welnu niet elke mensch is verplicht zijn eigen lichaam op te offeren voor het heil van zijn medemensch; dit doen slechts de volmaakten naar het woord bij *Joannes* (15. 13) : « *Niemand heeft grootere liefde dan hij, die zijn leven geeft voor zijn vrienden* ». Bijgevolg moet men uit liefde den evenmensch niet meer beminnen dan zijn eigen lichaam.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *We moeten den evenmensch meer beminnen dan ons eigen lichaam* ».

LEERSTELLING. — We moeten uit liefde meer datgene beminnen, wat meer aanspraak kan maken op liefde, zoals boven gezegd werd (2^e Art.). Welnu datgene wat volledig deelt in de zaligheid, — en in dit geval is de evenmensch, — kan meer aanspraak maken op liefde, dan datgene wat slechts een overvloeiing van de zaligheid geniet, wat geldt voor ons eigen lichaam. Bijgevolg moeten we de zielezaligheid van den evenmensch meer beminnen dan ons eigen lichaam.

prium quam proximum.

3. **PRÆTEREA**, unusquisque exponit id quod minus amat pro eo quod magis amat. Sed non omnis homo tenetur exponere corpus proprium pro salute proximi; sed hoc est perfectorum. secundum illud Joan. 15. [v. 13] : « Majorem charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis ». Ergo homo non tenetur ex charitate plus diligere proximum quam corpus proprium.

SED CONTRA est, quod Augustinus dicit de Doct. Christ. [lib. 1. cap. 27.], quod « plus debemus diligere proximum quam corpus proprium ».

RESPONDEO dicendum quod illud magis est ex charitate diligendum quod habet pleniorum rationem diligibilis ex charitate, ut dictum est [art. 2.]. Consociatio autem in plena participatione beatitudinis, quae est ratio diligendi proximum, est major ratio diligendi quam participatio beatitudinis per redundantiam, quae est ratio diligendi proprium corpus. Et ideo proximum quantum ad salutem animae magis debemus diligere quam proprium corpus.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Volgens den Wijsgeer is elkeen, wat het voornaamste in hem is. Wanneer we dus zeggen dat we den evenmensch meer moeten beminnen dan ons zelf dan moet dit verstaan worden van de ziel, die het voornaamste is.

2. Ons lichaam is inniger met ons vereenigd dan de evenmensch, wanneer we letten op de samenstelling van onze eigen natuur. Doch wat het deelgenootschap in de zaligheid betreft, is de ziel van den naaste inniger met onze ziel vereenigd dan wij met ons eigen lichaam.

3. Aan elken mensch is de zorg voor eigen lichaam opgedragen. Maar elke mensch heeft niet te zorgen voor de zaligheid van zijn evenmensch, tenzij in geval van nood. Bijgevolg vraagt de liefde niet dat men zijn eigen lichaam prijsgeeft voor de zaligheid van den naaste, tenzij men verplicht is in die zaligheid te voorzien. Het is echter een daad van volmaakte liefde, zich ongevraagd aldus voor den evenmensch op te offeren.

AD PRIMUM ergo dicendum quod secundum Philosophum in 9. Ethic. [cap. 8.] , unumquodque videtur esse id quod est praecipuum in ipso. Unde cum dicunt proximus magis esse diligendus quam corpus proprium, intellegitur hoc quantum ad animam quae est potior pars ejus.

AD SECUNDUM dicendum quod corpus nostrum est propinquius animae nostrae quam proximus, quantum ad constitutionem propriae naturae. Sed quantum ad participationem beatitudinis major est consociatio animae proximi ad animam nostram quam etiam corporis proprii.

AD TERTIUM dicendum quod cuilibet homini imminet cura proprii corporis. Non autem imminet cuilibet homini cura de salute proximi, nisi forte in casu necessitatis. Et ideo non est de necessitate charitatis quod homo proprium corpus exponat pro salute proximi, nisi in casu quo tenetur ejus saluti providere. Sed quod aliquis sponte ad hoc se offerat pertinet ad perfectionem charitatis.

VIe ARTIKEL.

Moet men den eenen mensch meer beminnen dan den andere?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men den eenen mensch niet meer moet beminnen dan den andere. — 1. Augustinus zegt : « *Men moet alle menschen evenzeer beminnen. Maar, omdat gij u niet met allen te gelijk kunt bemoeien, moet gij bijzonder zorg dragen voor hen die door omstandigheden van tijd, plaats of andere gelegenheden, volgens lotsbeschikking dichter bij u leven* ». Bijgevolg moet de eene mensch niet meer bemand worden dan de andere.

2. Wanneer men verschillenden om éénzelfde reden moet beminnen, mag de liefde niet ongelijk zijn. Welnu alle evenmensen moeten om éénzelfde reden bemand worden, nl. om God, zooals Augustinus zegt. Bijgevolg moet men elken evenmensch evenzeer beminnen.

3. De Wijsgeer zegt dat liefhebben, goed willen is. Welnu we

ARTICULUS VI.

Utrum unus proximus sit magis diligendus quam aliis.

[*Infra. q. 44. a. 8. ad 2; 3. Dist. 29. art. 2; de Virt. q. 2. art. 9;
ad Gal. c. 6. lect. 2.]*

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur quod unus proximus non sit magis diligendus quam aliis. Dicit enim Augustinus in 1. de Doctr. Christ. [cap. 28. in princ.] : « *Omnes homines aequo diligendi sunt. Sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus, constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur* ». Ergo proximorum unus non est magis diligendus quam aliis.

2. PRÆTEREA, ubi una et eadem est ratio diligendi diversos non debet esse inaequalis dilectio. Sed una est ratio diligendi omnes proximos, scilicet Deus; ut patet per Augustinum in 1. de Doctr. Christ. [cap. 27.]. Ergo omnes proximos aequaliter diligere debemus.

3. PRÆTEREA, amare est velle bonum alicui, ut patet per Philosophum

willen hetzelfde goed voor elken evenmensch, nl. het eeuwig leven. Bijgevolg moeten we alle medemenschen evenzeer beminnen.

Daartegenover staat echter, dat elke mensch door iemand meer moet bemind worden, naarmate deze zwaarder zou zondigen, door aan de liefde te kort te komen. Welnu men kan zwaarder zondigen door te kort te komen aan de liefde tegenover sommige mensen, dan tegenover anderen. Daarom wordt in het *Boek Leviticus* (20. 9) gezegd : « *Iemand die zijn vader of moeder vervloekt, moet gedood worden* ». Deze straf wordt echter niet uitgesproken tegen hen die anderen vervloeken. Bijgevolg zijn er onder onze evenmensen sommigen die we meer moeten beminnen dan anderen.

LEERSTELLING. — Hieromtrent ontmoeten we een dubbele meening. Sommigen hebben beweerd dat men alle mensen in dezelfde mate moet beminnen wat de inwendige liefde betreft, maar dat men niet voor allen evenveel moet doen. Zij meenden dat de rangorde in de liefde moet geschat worden naar de uitwendige weldaden, waartoe men meer verplicht is ten opzichte van zijn

in 2. Rhetor. [cap. 4. in princ.]. Sed omnibus proximis aequale bonum volumus, scilicet vitam aeternam. Ergo omnes proximos aequaliter debemus diligere.

SED CONTRA est, quod tanto unusquisque magis debet diligere quanto gravius peccat qui contra ejus dilectionem operatur. Sed gravius peccat qui agit contra dilectionem aliorum proximorum quam qui agit contra dilectionem aliorum aliorum. Unde Levit. 20. [v. 9] praecipitur, quod « qui maledixerit patri, aut matri, morte moriatur ». Quod non praecipitur de his, qui alios homines maledicunt. Ergo quosdam proximorum debemus magis diligere quam alios.

RESPONDEO dicendum quod duplex opinio circa hoc fuit. Quidam enim dixerunt quod omnes proximi sunt aequaliter ex charitate diligendi quantum ad affectum, sed non quantum ad exteriorem effectum; ponentes ordinem dilectionis esse intelligendum secundum exteriora beneficia quae magis debemus impendere proximis, quam alienis; non autem secundum interiorem

naastbestaanden, dan ten opzichte van vreemden; en dat die rangorde niet bepaald wordt door de inwendige genegenheid, die, volgens hen, dezelfde moet zijn voor allen, zelfs voor de vijanden. Maar dit is onredelijk. De genegenheid der liefde, die een drang is door de genade veroorzaakt, is niet minder geordend dan de natuurlijke genegenheid, die een natuurdrang is. Beide neigingen immers danken hun bestaan aan de Goddelijke Wijsheid. In de natuur echter is de natuurdrang geëvenredigd aan de daad of de beweging die met eenieders natuur overeenkomt; b. v. de zwaartekracht van de aarde is groter dan die van het water, want de aarde gaat onder in het water. Bijgevolg moet ook de drang door de genade veroorzaakt, nl. de genegenheid der liefde, geëvenredigd zijn aan de uitwendige handelingen, zoodat de liefdegenegenheid intenser moet zijn ten opzichte van hen waaraan we grotere weldaden verschuldigd zijn. Bijgevolg moeten we den eenen mensch met grootere genegenheid liefhebben dan den andere. Het beginsel der liefde immers is God, en diegene die bemint. Daarom moet de liefdegenegenheid groter zijn, naar gelang men nauwer met een of ander dezer beginselen verwant is. En zooals we boven gezegd hebben (1^e Art.), waar een beginsel is, daar volgt de rangorde uit de verhouding tot dat beginsel.

affectum, quem aequaliter debemus impendere omnibus, etiam inimicis. Sed hoc irrationabiliter dicitur. Non enim minus est ordinatus affectus charitatis qui est inclinatio gratiae, quam appetitus naturalis qui est inclinatio naturae. Utraque enim inclinatio ex divina sapientia procedit. Videmus autem in naturalibus quod inclinatio naturalis proportionatur actui vel motui, qui convenit naturae uniuscujusque. Sicut terra habet majorem inclinationem gravitatis quam aqua; quia competit ei esse sub aqua. Oportet ergo quod etiam inclinatio gratiae, quae est affectus charitatis, proportionetur his quae sunt exterius agenda, ita scilicet ut ad eos intensiorem charitatis affectum habeamus, quibus convenit nos magis beneficos esse. Et ideo dicendum est quod etiam secundum affectum oportet magis unum proximorum quam alium diligere. Et ratio est quia cum principium dilectionis sit Deus et ipse diligens, necesse est quod secundum propinquitatem majorem ad alterum istorum principiorum major sit dilectionis affectus. Sicut enim supra dictum est [art. 1.] in omnibus in quibus, invenitur aliquod principium, ordo attenditur secundum comparationem ad illud principium.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De genegenheid kan op een dubbele wijze ongelijk zijn. Vooreerst, van den kant van het goed dat we onzen vriend toewenschen. Aldus beschouwd, moet de liefde tot alle mensen gelijk zijn, want allen wenschen we hetzelfde goed toe, nl. de eeuwige zaligheid. Ten tweede, van den kant van de intensiteit waarmee men bemint. En aldus is de liefde niet tot allen dezelfde. Men kan nog op een andere wijze zeggen dat de liefde op dubbele wijze ongelijk is. Eerstens, omdat men sommigen bemint en anderen niet. En deze ongelijkheid mag men in acht nemen, wanneer men zijn weldaden uideelt; want we kunnen niet aan allen even nuttig zijn. Dergelijke ongelijkheid is echter niet gewettigd wanneer het gaat om de genegenheid zelf. De tweede ongelijkheid bestaat hierin dat we den eenen meer beminnen dan den andere. Augustinus wil deze laatste ongelijkheid niet uitsluiten maar slechts de eerste, zooals blijkt uit wat hij zegt omtrent de weldadigheid.

2. Niet alle medemenschen staan in dezelfde verhouding tot God; sommigen zijn door grotere volmaaktheid met Hem vereenigd, en moeten daarom krachtens de deugd van liefde, bemind worden boven hen, die minder met Hem vereenigd zijn.

AD PRIMUM ergo dicendum quod dilectio potest esse inaequalis dupliciter. Uno modo ex parte ejus boni quod amico oplamus : et quantum ad hoc omnes homines aequa diligimus ex charitate; quia omnibus optamus bonum idem in genere, scilicet beatitudinem aeternam. Alio modo dicitur major dilectio propter intensiorem actum dilectionis : et sic non oportet omnes aequa diligere. Vel aliter dicendum quod dilectio inaequaliter potest ad aliquos haberi dupliciter. Uno modo ex eo quod quidam diliguntur et alii non diliguntur : et hanc etiam inaequalitatem oportet servare in beneficentia; quia non possumus omnibus prodesse; sed in benevolentia dilectionis talis inaequalitas haberi non debet. Alia vero est inaequalitas dilectionis ex hoc quod quidam plus aliis diliguntur. Augustinus ergo non intendit hanc excludere inaequalitatem sed primam; ut patet ex his quae de beneficentia dicit.

AD SECUNDUM dicendum quod non omnes proximi aequaliter se habent ad Deum. Sed quidam sunt ei propinquiores per majorem bonitatem qui sunt magis diligendi ex charitate quam alii qui sunt ei minus propinqui.

3. Deze bedenking steunt op den graad van liefde gezien van den kant van het goed dat we onze vrienden toewenschen.

VIIe ARTIKEL.

*Moet men de volmaakten meer beminnen
dan zijn eigen verwanten?*

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men de volmaakten meer moet beminnen dan zijn eigen verwanten. — 1. Men moet datgene meer liefhebben wat om geen enkele reden moei gehaat worden, dan datgene wat onder een of ander opzicht moet gehaat worden, zooals iets witter is, naar gelang er minder zwart in gemengd is. Welnu onze verwanten moeten we onder zeker opzicht haten, naar het woord bij *Lucas* (14. 26) : « *Indien iemand tot Mij komt en zijn vader niet haat, enz.* ». De volmaakten moet men echter om om geen enkele reden haten. Bijgevolg moet men de volmaakten meer beminnen dan de verwanten.

AD TERTIUM dicendum quod ratio illa procedit de quantitate dilectionis ex parte boni quod amicis oplamus.

ARTICULUS VII.

*Urum magis debeamus diligere meliores
quam nobis conjunctiores.*

[3. Dist. 29. a. 6; de Virt. q. 2. a. 9. ad 12. 14.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur quod magis debeamus diligere meliores quam nobis conjunctiores. Illud enim videtur esse magis diligendum, quod nulla ratione debet odio haberi, quam illud quod aliqua ratione est odiendum. Sicut et albius est quod est nigro impermixtius. Sed personae nobis conjunctae sunt secundum aliquam rationem odiendae. secundum illud *Luc.* 14. [v. 26] : « *Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, etc.* ». Homines autem boni nulla ratione sunt odiendi. Ergo videtur quod meliores sunt magis amandi quam conjunctiores.

2. De liefde maakt ons aan God gelijk. Welnu God bemint het meest de volmaakten. Bijgevolg moet men door de liefde ook meer de volmaakten dan zijn verwanten beminnen.

3. In elke vriendschap moet datgene meer bemind worden, dat nauwer verbonden is met het beginsel waarop de vriendschap gegrondvest is. Welnu door de natuurlijke vriendschap hebben we diegenen meer lief, die met ons nauwer door natuurlijke banden verbonden zijn, b. v. ouders of kinderen. Maar de vriendschap der liefde is gegrondvest op de mededeeling van de zaligheid, waaraan de volmaakten een ruimer aandeel hebben dan onze verwanten. Bijgevolg moeten we uit liefde de volmaakten beminnen boven de verwanten.

Daar tegenover staat echter wat we lezen in den *Eersten Brief aan Timotheus* (5. 8) : « *Indien er een is, die zich niet om haar familie en heel in het bijzonder om haar huisgenoten bekomert, dan verloochent ze het geloof, en is erger dan een ongelooovige* ». Welnu de inwendige genegenheid der liefde moet beantwoorden aan de uitwendige genegenheidsblijken. Bijgevolg moet men zijn verwanten meer beminnen dan de volmaakten.

2. PRÆTEREA. per charitatem homo maxime Deo assimilatur. Sed Deus diligit magis meliorem. Ergo et homo per charitatem magis debet meliorem diligere quam sibi conjunctiorem.

3. PRÆTEREA, secundum unamquamque amicitiam illud est magis amandum quod magis pertinet ad id supra quod amicitia fundatur. Amicitia enim naturali magis diligimus eos qui sunt nobis magis secundum naturam conjuncti, puta parentes vel filios. Sed amicitia charitatis fundatur super communicatione beatitudinis, ad quam magis pertinent meliores quam nobis conjunctiores. Ergo ex charitate magis debemus diligere meliores quam nobis conjunctiores.

SED CONTRA est, quod dicitur 1. ad Tim. 5. [v. 8] : « *Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior* ». Sed interior charitatis affectio debet respondere exteriori effectui. Ergo charitas magis debet haberi ad propinquiores quam ad meliores.

LEERSTELLING. — Elke daad moet geëvenredigd zijn aan haar voorwerp en aan het subjekt dat de daad stelt. Het voorwerp bepaalt de soort van de daad; het vermogen van het handelend subjekt, de intensiteit ervan. Aldus bepaalt de eindterm, de soort van de beweging; de ontvankelijkheid van het bewogene en de kracht van den beweger, de snelheid van de beweging. Zoo wordt ook de soort van de liefde bepaald door haar voorwerp, en haar intensiteit door hem die bemint. Het voorwerp van de genegenheid der liefde is God, en het is de mensch die bemint. Het soortelijk verschil van de genegenheid der liefde moet bijgevolg bepaald worden, volgens de verhouding van den evenmensch, die men moet beminnen, tot God. Diegene die God meer nabij is, moet men uit liefde groter goed willen. Want hoewel de liefde allen hetzelfde goed toewenscht, nl. de eeuwige zaligheid, toch zijn er verschillende graden in dit goed te onderscheiden, omdat men op verschillende wijzen aan de zaligheid kan deelachtig worden. De liefde moet de goddelijke gerechtigheid willen eerbiedigen, die beslist dat de meer volmaakten op verheven wijze aan de zaligheid deelachtig worden. Aldus wordt de genegenheid soortelijk bepaald; want het soortelijk verschil in de genegenheid wordt vastgesteld volgens de verschillende goederen die we diegenen toewenschen die we beminnen. Maar de leven-

RESPONDEO dicendum quod omnis actus oportet quod proportionetur et objecto, et agenti : sed ex objecto habet speciem, ex virtute autem agentis habet modum suae intensionis : sicut motus habet speciem ex termino, ad quem est, sed intensionem velocitatis habet ex dispositione mobilis, et virtute moventis. Sic ergo dilectio speciem habet ex objecto, sed intensionem habet ex parte ipsius diligentis. Objectum autem charitativae dilectionis Deus est, homo autem diligens est. Diversitas ergo dilectionis quae est secundum charitatem, quantum ad speciem, est attendenda in proximis diligendis secundum comparationem ad Deum; ut scilicet ei qui est Deo propinquior, majus bonum ex charitate velimus. Quia licet bonum quod omnibus vult charitas, scilicet beatitudo aeterna, sit unum secundum se, habet tamen diversos gradus secundum diversas beatitudinis participationes. Et hoc ad charitatem pertinet, ut velit justitiam Dei servari, secundum quam meliores perfectius beatitudinem participant. Et hoc pertinet ad speciem dilectionis.

digheid der genegenheid wordt bepaald in verband met hem die bemint. En aldus wil men met levendiger genegenheid, het door de liefde toegewenscht goed van hen waarmee men het nauwst verbonden is, dan men een verhevener goed toewenscht aan meer volmaakten.

Men kan verder nog een ander verschil in acht nemen. Want onder onze evenmensen, zijn sommigen met ons verbonden door den band van een gemeenschappelijken oorsprong, en dat kan men niet ongedaan maken; immers, men is wat men is. Maar de deugdzaamheid, waardoor sommigen inniger met God vereenigd zijn kan groeien evenals ze kan verminderen, zooals boven gezegd is (24^e Kw. 4^e, 10^e en 11^e Art.). Daarom kan ik uit liefde willen, dat mijn verwante deugdzamer wordt dan een ander, en aldus een hogeren graad van zaligheid bereikt. Er is nog een andere wijze waarop we onze verwanten uit liefde meer beminnen, nl. de veelvuldiger manier waarop we hen beminnen. Want onze vriendschap met diegenen die onze verwanten niet zijn, beperkt zich tot de vriendschap der liefde. Maar met onze verwanten hebben we meerdere vriendschapsbetrekkingen, naar gelang van de wijze waarop we met hen verwant zijn. Welnu het goed waarop elke deugdzame vriendschap is gegrondvest, heeft als

Sunt enim diversae dilectionis species secundum diversa bona quae optamus his quos diligimus. Sed intensio dilectionis est attendenda per comparationem ad ipsum hominem qui diligit. Et secundum hoc illos qui sunt sibi propinquiores, intensiori affectu diligit homo ad illud bonum ad quod omnes diligit, quam meliores ad majus bonum. Est etiam ibi alia differentia attendenda : nam aliqui proximi sunt propinqui nobis secundum naturalem originem a qua discedere non possunt. Quia secundum eam sunt id quod sunt. Sed bonitas virtutis, secundum quam aliqui appropinquant Deo, potest accedere et recedere, augeri et minui, ut ex supra dictis patet [q. 24. art. 4. 10. et 11.]. Et ideo possum ex charitate velle quod iste, qui est mihi conjunctus, sit melior alio; et sic ad majorem beatitudinis gradum pervenire possit. Est autem et alias modus quo plus diligimus ex charitate magis nobis conjunctos. Quia pluribus modis eos diligimus. Ad eos enim qui non sunt nobis conjuncti non habemus nisi amicitiam charitatis. Ad eos vero qui sunt nobis conjuncti, habemus alias amicitias secundum modum conjunctio- nis eorum ad nos. Cum autem bonum super quod fundatur quaelibet alia amicitia honesta, ordinetur sicut ad finem ad bonum super quod fundatur

doel, het goed waarop de goddelijke liefde is gegrondvest. Daarom beheerscht de liefde elke andere uiting van vriendschap, zoo als de kunstvaardigheid die op het doel gericht is, de kunstvaardigheid beheerscht die zich bezighoudt met hetgeen naar het doel leidt. Diensvolgens kan de genegenheid die we iemand toedragen omdat hij een bloedverwant is, of een aangehuwde, of een medeburger, of om een andere verhouding die met het doel der liefde overeenkomt, door de liefde beheerscht worden. Waaruit blijkt dat we op veelvuldige wijze onze verwanten boven anderen kunnen beminnen hetzij de liefde zelf liefdedaden stelt, hetzij zij andere daden beheerscht.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Men beveelt ons niet, onze verwanten te haten omdat ze onze verwanten zijn, maar in zoover ze ons van God verwijderen. Aldus zijn ze geen verwanten maar vijanden, naar het woord van *Micheas* (7. 6) : « 's Menschen ergste vijanden zullen zijn huisgenooten zijn ».

2. Door de liefde worden we gelijkvormig aan God op betrekkelijke wijze, d. i. de verhouding van den mensch tot wat hem eigen is, is zooals de verhouding van God tot wat Hem eigen is. We kunnen sommige dingen uit liefde willen, die met onzen toe-

charitas, consequens est ut charitas imperet actui cuiuslibet alterius amicitiae; sicut ars quae est circa finem, imperat arti quae est circa ea quae sunt ad finem. Et sic hoc ipsum quod est diligere aliquem, quia consanguineus vel conjunctus est vel quia concivis vel propter quodcumque hujusmodi aliud licitum ordinabile in finem charitatis, potest a charitate imperari. Et ita ex charitate tam elicente quam imperante pluribus modis diligimus magis nobis conjunctos.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod in propinquis nostris non praecipimur odire quod propinqui nostri sunt. Sed hoc solum quod impediunt nos a Deo. Et in hoc non sunt propinqui sed inimici, secundum illud Micheae 7. [v. 6] : « Inimici hominis domestici ejus ».

AD SECUNDUM dicendum quod charitas facit hominem conformari Deo secundum proportionem; ut scilicet ita se habeat homo ad id quod suum est

stand overeenkomen en die God niet wil, omdat het Hem niet belieft deze te willen, zoals vroeger werd aangetoond (I-II. 19^e Kw. 10^e Art.), wanneer we gesproken hebben van de geordendheid van onzen wil.

3. De liefde stelt niet uitsluitend de daad van liefde rekening houdend met het voorwerp, doch ook met het subjekt dat bemint, zoals gezegd is (in de Leerst.). Daarom kan een verwante boven een ander bemind worden.

VIIIe ARTIKEL

*Moet men zijn bloedverwanten
het meest beminnen?*

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men zijn bloedverwanten niet het meest moet beminnen. — 1. In het *Bock der Spreuken* (18. 24) lezen we : « *Er zijn vrienden die aanhangelijker zijn*

sicut Deus ad id quod suum est. Quaedam enim possumus ex charitate velle, quia sunt nobis convenientia, quae tamen Deus non vult, quia non convenit ei ut ea velit, sicut supra habitum est [1-2. q. 19. art. 10.] cum de bonitate voluntatis ageretur.

AD TERTIUM dicendum quod charitas non solum elicit actum dilectionis secundum rationem objecti, sed etiam secundum rationem diligentis, ut dictum est [in corp. art.]. Ex quo contingit, quod magis conjunctus magis amatetur.

ARTICULUS VIII.

*Utrum sit maxime diligendus ille
qui nobis est magis conjunctus secundum carnalem originem.*

[3. Dist. 29. art. 6; de Virt. q. 2. art. 9. ad 15.]

AD OCTAVUM sic proceditur. Videtur quod non sit maxime diligendus ille qui est magis nobis conjunctus secundum carnalem originem. Dicitur enim Proverb. 18. [v. 24] : « *Vir amicabilis ad societatem magis erit amicus,*

dan een broeder ». En Valerius Maximus zegt : « *De band van de vriendschap is uiterst sterk en moet in niets onderdoen voor den band van het bloed. En dit is ook zeker en door de ondervinding bewezen : het is een louter toeval dat we door de geboorte verwant zijn; maar de vriendschap wordt aangeknoot na rijp oordeel en vrije keus* ». Bijgevolg moet men de verwanten niet boven de anderen liefhebben.

2. Ambrosius zegt : « *U, wien ik door het Evangelie het leven heb gegeven, bemin ik niet minder dan ik u zou beminnen, indien ik u het leven geschenken had naar het vleesch. Want de liefdedrang der genade is niet minder krachtig den de liefdedrang der natuur. En we moeten ongetwijfeld meer diegenen liefhebben, waarvan we weten dat we eeuwig met hen zullen verenigd zijn, dan diegenen waarmee we slechts hier op aarde samenleven*

. Bijgevolg moet men zijn verwanten niet beminnen boven hen die met ons op een andere wijze vereenigd zijn.

3. « *De werken zijn het bewijs der liefde* », zegt Gregorius. Welnu het gebeurt dat we verplicht zijn meer liefde te betoonen aan anderen dan aan onze bloedverwanten; zooals men in den legerdienst meer moet gehoorzamen aan zijn legeroverste dan aan zijn vader. Bijgevolg moeten de bloedverwanten niet het meest bemind worden.

quam frater ». Et Valerius Maximus dicit [lib. 4. cap. 7. in princ.], quod « amicitiae vinculum praevalidum est, neque ulla est parte sanguinis viribus inferius. Hoc etiam certius et exploratius, quod illud nascendi sors fortuitum opus dedit; hoc uniuscujusque solidio judicio incoacta voluntas contrahit ». Ergo illi qui sunt conjuncti sanguine non sunt magis diligendi, quam alii.

2. PRÆTEREA, Ambrosius in I. de Offic. [cap. 7.] : « Non minus vos diligo, quos in Evangelio genui quam si in conjugio suscepisset : non enim vehementior est natura ad diligendum quam gratia : plus certe diligere debemus quos perpetuo nobiscum putamus futuros, quam quos tantum in hoc saeculo ». Non ergo consanguinei sunt magis diligendi his, qui sunt aliter nobis conjuncti.

3. PRÆTEREA, « Probatio dilectionis est exhibitio operis », ut Gregorius dicit in Homil. [30. in Evang.]. Sed quibusdam magis debemus impendere dilectionis opera quam etiam consanguineis : sicut magis est obediendum in exercitu duci, quam patri. Ergo illi qui sunt sanguine conjuncti non sunt maxime diligendi.

Daartegenover staat echter dat in de wet voornamelijk geboden wordt zijn ouders te eerden (*Boek van den Uittocht*, 20. 12). Bijgevolg moeten onze bloedverwanten op een bijzondere wijze bemind worden.

LEERSTELLING. — Zooals gezegd is (vorig Art.), moet men diegenen waarmee men nauwer verwant is, uit liefde meer beminnen, én omdat men ze levendiger bemint, én omdat er meerderen redenen zijn om ze te beminnen. Welnu, de levendigheid der liefde ontstaat uit de verwantschap van den beminde met hem die bemint. Daarom moet de graad van genegenheid gemeten worden naar den band waardoor we met anderen verbonden zijn; elk moet bemind worden, naarmate hij nauwer verbonden is door den band die de genegenheid verwekt. Men moet daarbij liefde met liefde vergelijken, rekening houdend met de verhouding der verschillende banden tot elkaar. — Aldus moet men zeggen dat de vriendschap tusschen bloedverwanten gegrond is op den band van een gemeenschappelijken oorsprong; de vriendschap tusschen burgers op een burgerlijk samenleven; de vriendschap tusschen soldaten op dezelfde oorlogsbelangen. Derhalve moet

SED CONTRA est. quod specialiter in paeceptis Decalogi mandatur de honoratione parentum, ut patet Exod. 20. [v. 12]. Ergo illi qui sunt nobis conjuncti secundum carnis originem sunt a nobis specialius diligendi.

RESPONDEO dicendum quod sicut dictum est [art. paece.], illi qui sunt nobis magis conjuncti, sunt ex charitate magis diligendi, tum quia intensius diliguntur, tum etiam quia pluribus rationibus diliguntur. Intensio autem dilectionis est ex conjunctione dilecti ad diligenter. Et ideo diversorum dilectio est mensuranda secundum diversam rationem conjunctionis; ut scilicet unusquisque diligatur magis in eo quod pertinet ad illam conjunctionem secundum quam diligatur. Et ulterius comparanda est dilectio dilectioni secundum comparationem conjunctionis ad conjunctionem. Sic ergo dicendum est quod amicitia consanguineorum fundatur in conjunctione naturalis originis; amicitia autem concivium in communione civili; et amicitia commilitantium in communicatione bellica. Et ideo in his, quae pertinent ad naturam plus debemus diligere consanguineos; in his autem, quae pertinent ad civilem conversationem, plus debemus diligere concives, et in bellicis plus commili-

men in familiaangelegenheden zijn bloedverwanten boven anderen beminnen; in burgerlijke angelegenheden, zijn medeburgers; in militaire angelegenheden, zijn medestrijders. Daarom zegt de Wijsgeer : « *Men moet elk geven wat vereischt wordt en passend is. Het is trouwens aldus dat de mensen zich gedragen. Op een bruiloft b. v. noodigt men de familie. Men moet en bijgevolg voor zorgen dat zij die ons het leven schonken in niets te kort hebben en geëerd worden* ». En hetzelfde geldt voor alle andere groepen. — Wanneer we echter de verschillende banden onderling vergelijken, dan is het duidelijk dat de band van het bloed de eerste en meest onverdelgbare is; want hij ontstaat uit datgene wat tot ons wezen zelf behoort. De andere banden zijn bijkomstig en kunnen ontbonden worden. Daarom is de vriendschap der bloedverwanten de sterkste. De andere kunnen meer in aanmerking genomen worden, volgens datgene wat elke vriendschap eigen is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — Een vriendschap tus-schen geassocieerden, uit vrije keus en betreffende zaken waarover men vrij beschikt, b. v. het uitvoeren van een of ander werk, aangegaan, overtreft de familievriendschap in dien zin, dat we beter overeenkomen met onze vrienden om dit werk uit te voeren dan

tones. Unde et Philosophus dicit in 9. Ethic. [cap. 2.] quod « singulis propria, et congruentia sunt attribuenda. Sic autem et facere videntur. Ad nuptias enim vocant cognatos : videbitur utique et nutrimento parentibus oportere maxime sufficere, et honorem ». Et simile est etiam in aliis. Si autem comparemus etiam conjunctionem ad conjunctionem constat, quod conjunctio naturalis originis est prior et immobilior; quia est secundum id quod pertinet ad substantiam. Aliae autem conjunctiones sunt supervenientes et removeri possunt. Et ideo amicitia consanguineorum est stabilior. Sed aliae amicitiae possunt esse potiores secundum illud quod est proprium unicuique amicitiae.

AD PRIMUM ergo dicendum quod quia amicitia sociorum propria electione contrahitur in his quae sub nostra electione cadunt, puta in agendis, prae-ponderat haec dilectio dilectioni consanguineorum; ut scilicet magis cum

met onze eigen bloedverwanten. Nochtans is de familievriendschap sterker, omdat ze natuurlijker is. Zij heeft ook den voorrang wanneer het gaat om natuurlijke aangelegenheden. Daarom bestaat er een zwaardere plicht om in geval van nood voor zijn familie te zorgen.

2. Ambrosius spreekt van de weldadige liefde, die in verband staat met de mededeeling der genade, n. l. de zielzorg. In deze orde moet men grootere zorg dragen voor zijn geestelijke kinderen dan voor de kinderen naar het vleesch. Maar in lichamelijke noodwendigheden moet men grootere zorg dragen voor de kinderen naar het lichaam.

3. Omdat men in den strijd een legeroverste meer gehoorzaamt dan zijn vader, moet men niet besluiten dat de vader minder bemind wordt. Hij wordt minder bemind in zoover de liefde de krijgers militair vereenigt.

---

illis consentiamus in agendis. Amicitia tamen consanguineorum est stabilior, utpote naturalior existens; et praevalet in his quae ad naturam spectant. Unde magis eis tenemur in provisione necessariorum.

AD SECUNDUM dicendum quod Ambrosius loquitur de dilectione quantum ad beneficia quae pertinent ad communicationem gratiae, scilicet de instructione morum. In hac enim magis debet homo subvenire filii spiritualibus quos spiritualiter genuit, quam filii corporalibus quibus tenetur magis providere in corporalibus subsidiis.

AD TERTIUM dicendum quod ex hoc quod duci excercitus magis obeditur in bello quam patri, non probatur quod simpliciter pater minus diligatur, sed quod minus diligatur secundum quid, idest secundum dilectionem bellicae communicationis.

IXe ARTIKEL.

Moet men uit liefde meer zijn zoon beminnen dan zijn vader?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men, uit liefde, meer zijn zoon moet beminnen dan zijn vader. — 1. Men moet immers diegenen meer beminnen waarvoor men het meest moet zorgen. Welnu men moet meer zorg dragen voor zijn kinderen dan voor zijn ouders. De Apostel zegt immers in den *Tweeden Brief aan de Corinthiërs* (12. 14) : « *Niet de kinderen moeten schatten beleggen voor de ouders, maar de ouders voor de kinderen* ». Bijgevolg moeten de kinderen meer bemind worden dan de ouders.

2. De genade vervolmaakt de natuur. Welnu, zooals de Wijsgeer zegt, de ouders beminnen uiteraard meer hun kinderen dan ze door hun kinderen bemind worden. Bijgevolg moet men meer zijn kinderen beminnen dan zijn ouders.

3. Door de liefde wordt de genegenheid van den mensch gelijkvormig aan die van God. Welnu God bemint meer zijn kinderen.

ARTICULUS IX.

Utrum homo ex charitate magis debeat diligere filium quam patrem.

[3. Dist. 29. art. 7; de Virt. q. 2. art. 9. ad 18; in Matth. c. 10; et Eph. 5. lect. 10; 8. Eth. lect. 12.]

AD NONUM sic proceditur. Videtur quod homo ex charitate magis debeat diligere filium quam patrem. Illum enim magis debemus diligere cui magis debemus benefacere. Sed magis debemus benefacere filii quam parentibus. Dicit enim Apostolus 2. ad Cor. 12. [v. 14] : « Non debent filii thesaurizare parentibus, sed parentes filii ». Ergo magis sunt diligendi filii quam parentes.

2. **PRÆTEREA**, gratia perficit naturam. Sed naturaliter parentes plus diligunt filios quam ab eis diligentur, ut Philosophus dicit in 8. Ethic. [cap. 12.]. Ergo magis debemus diligere filios quam parentes.

3. **PRÆTEREA**, per charitatem affectus hominis Deo conformatur. Sed

ren dan Hij door hen bemind wordt. Bijgevolg moeten ook wij meer onze kinderen beminnen dan onze ouders.

Daar tegenover staat echter wat Ambrosius zegt : « *Men moet eerst God beminnen; daarna zijn ouders; dan zijn kinderen; eindelijk zijn huisgenooten* ».

LEERSTELLING. — Boven werd gezegd (4e Art. 1^r Antw.; 7e Art.) dat de graad van de genegenheid op tweeeérlei wijze wordt gemeten. Vooreerst, van den kant van het voorwerp. Aldus moet men grootere liefde toedragen aan datgene wat beter is en het meest op God gelijkt. Zoo moet de vader meer bemind worden dan de zoon; want de vader wordt bemind als beginsel, en een beginsel is een uitmuntender goed en vertoont grootere gelijkenis met God. De graad van genegenheid wordt, ten tweede, gemeten van den kant van hem die bemint. Aldus beschouwd, bemint men meest datgene wat het meest met ons één is. Zoo moet het kind meer bemind worden dan de vader, zooals de Wijsgeer zegt. Ten eerste, omdat de ouders hun kinderen beminnen als een deel van zichzelf. De vader daarentegen is geen deel van den zoon; zoo is

Deus magis diligit filios quam diligatur ab eis. Ergo etiam et nos magis debemus diligere filios quam parentes.

SED CONTRA est, quod Ambrosius dicit [Origines hom. 3. in Cant.] : « Primo Deus diligendus est; secundo parentes; inde filii; post domestici ».

RESPONDEO dicendum quod, sicut supra dictum est [art. 4. ad 1. et art. 7.], gradus dilectionis ex duobus pensari potest. Uno modo ex parte objecti. Et secundum hoc id quod habet majorem rationem boni est magis diligendum, et quod est Deo similius. Et sic pater est magis diligendus quam filius; quia scilicet patrem diligimus sub ratione principii, quod habet rationem eminentioris boni et Deo similioris. Alio modo computatur gradus dilectionis ex parte ipsius diligentis. Et sic magis diligitur quod est conjunctius. Et secundum hoc filius est magis diligendus quam pater, ut Philosophus dicit in 8. Eth. [cap. 12. a princ.]. Primo quidem, quia parentes diligunt filios ut aliquid sui existentes : pater autem non est aliquid filii : et ideo

de genegenheid waarmee de vader den zoon bemint meer gelijk aan de genegenheid waarmee men zichzelf bemint. Ten tweede, de ouders weten beter dat deze hun kinderen zijn, dan andersom. Ten derde, de zoon is nauwer met den vader verbonden, omdat hij een deel is van hem, dan de vader met den zoon, waarvan hij het beginsel is. Ten vierde, omdat de ouders reeds langer hun kinderen beminnen : het kind wordt onmiddellijk bemind, doch zelf begint het pas later te beminnen. Welnu hoe ouder de liefde is, hoe levendiger ze is, naar het woord uit het *Boek Ecclesiasticus* (9. 14) : « *Laat een ouden vriend niet gaan, want een nieuwe is niet zoo aanhangelijk* ».

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Aan een beginsel is men onderworpenheid, hulde en eer verschuldigd. Aan het uitwerksel is het echter eigen door het beginsel beïnvloed en voorzien te worden. Waaruit volgt dat de kinderen hun ouders eer verschuldigd zijn, terwijl aan de kinderen de noodige zorgen moeten besteed worden.

2. Het is natuurlijk dat de vader meer zijn zoon liefheeft, omdat hij nauwer met hem verbonden is; maar de zoon bemint na-

dilectio secundum quam pater diligit filium similior est dilectioni qua quis diligit seipsum. Secundo, quia parentes magis sciunt aliquos esse suos filios quam e converso. Tertio, quia filius est magis propinquus parenti utpote pars existens, quam pater filio ad quem habet habitudinem principii. Quarto, quia parentes diutius amaverunt : nam statim pater incipit diligere filium; filius autem tempore procedente incipit diligere patrem : dilectio autem quanto est diuturnior, tanto est fortior, secundum illud Eccli. 9. [v. 14] : « Non derelinquas amicum antiquum : novus enim non erit similis illi ».

AD PRIMUM ergo dicendum quod principio debetur subjectio reverentiae et honor : effectui autem proportionaliter competit recipere influentiam principii, et provisionem ipsius. Et propter hoc parentibus a filiis magis debetur honor : filiis autem magis debetur cura provisionis.

AD SECUNDUM dicendum quod pater naturaliter plus diligit filium secundum rationem conjunctionis ad seipsum. Sed secundum rationem eminentioris

tuurlijkerwijze meer zijn vader, omdat hij een voortreffelijk goed is.

3. Augustinus zegt, dat « *God ons bemint voor ons goed en zijn eer* ». Omdat nu de vader, zooals God, voor ons beginsel is, heeft hij er recht op door zijn kinderen geëerd te worden; het kind echter verwacht van zijn ouders dat ze in zijn noodwendigheden voorzien. Nochtans moet het kind, in geval van nood en uit dankbaarheid om de verkregen weldaden, vooral zijn ouders helpen.

Xe ARTIKEL.

Moet men zijn moeder meer beminnen dan zijn vader?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men zijn moeder meer moet beminnen dan zijn vader. — 1. De Wijsgeer zegt : « *In de voorteling geeft de vrouw het lichaam* ». Welnu de vader veroorzaakt de ziel niet, daar deze door God geschapen wordt.

---

boni, filius naturaliter plus diligit patrem.

AD TERTIUM dicendum, quod, sicut Augustinus dicit in 1. de Doctr. Christ. [cap. 32.] : « Deus diligit nos ad utilitatem nostram, et suum honorem ». Et ideo quia pater comparatur ad nos in habitudine principii sicut et Deus, ad patrem proprie pertinet ut ei a filiis honor impendatur; ad filium autem ut ejus utilitati a parentibus provideatur. Quamvis in articulo necessitatis filius obligatus sit ex beneficiis susceptis ut parentibus maxime provideat.

ARTICULUS X.

Utrum homo magis debeat diligere matrem quam patrem.

[3. Dist. 29. art. 7. ad 4. et 5.]

AD DECIMUM sic proceditur. Videtur, quod homo magis debeat diligere matrem quam patrem. Ut enim Philosophus dicit in 1. de Gen. Anim. [cap. 19. et lib. 2. cap. 4.], « *foemina in generatione dat corpus* ». Sed homo non habet animam a patre sed per creationem a Deo, ut in 1. dictum

Bijgevolg ontvangt de mensch meer van zijn moeder dan van zijn vader. Derhalve moet men zijn moeder meer beminnen dan zijn vader.

2. Men moet diengene meer beminnen waardoor men meer bemind wordt. Welnu de moeder bemint den zoon meer dan de vader, naar het getuigenis van den Wijsgeer : « *De moeders hebben grooter liefde tot hun kinderen. De moeders immers lijden meer bij de geboorte der kinderen; en de moeders weten ook beter dat de kinderen de hunne zijn, dan de vaders* ». Bijgevolg moet de moeder meer bemind worden dan de vader.

3. Men moet met een grootere genegenheid diegenen bminnen die voor ons meer gedaan hebben, naar het woord uit den *Brief aan de Romeinen* (16. 6) : « *Groet Maria, die zich veel moeite voor u heeft gegeven* ». Welnu de moeder geeft zich grootere moeite bij de geboorte en in de opvoeding, dan de vader. Daarom zegt het *Boek Ecclesiasticus* (7. 29) : « *Vergeet nooit de smarten van uw moeder* ». Bijgevolg moet men zijn moeder meer beminnen dan zijn vader.

Daartegenover staat echter wat Hieronymus zegt : « *Na God,*

---

est [q. 90. art. 2.] Ergo homo plus habet a matre quam a patre. Plus ergo debet diligere matrem quam patrem.

2. PRÆTEREA, magis amantem debet magis diligere. Sed mater plus diligit filium quam pater. Dicit enim Philosophus in 9. Ethic. [cap. 7. in fin. et lib. 8. cap. 12.], quod « *matres magis sunt amantes filiorum : laboriosior enim est generatio matrum, et magis sciunt qui ipsarum sint filii, quam patres* ». Ergo mater est magis diligenda, quam pater.

3. PRÆTEREA, ei debetur major dilectionis affectus qui pro nobis plus laboravit, secundum illud Rom. ult. [v. 6] : « *Salutate mariam quae multum in nobis laboravit* ». Sed mater plus laborat in generatione et educatione quam pater. Unde dicitur Eccli. 7. [v. 29] : « *Gemitum matris tuae ne obliviscaris* ». Ergo plus debet homo diligere matrem quam patrem.

SED CONTRA est quod dicit Hieron. super Ezech. [Comm. l. 13. ad

vader van allen, moet men zijn vader beminnen ». Daarna slechts spreekt hij van de moeder.

LEERSTELLING. — Wanneer men zulke vergelijkingen instelt, moet men de zaken op zichzelf beschouwen. Het gaat er bijgevolg om, te weten of men den vader, als vader, meer moet beminnen dan de moeder, als moeder. Want zooals de Wijsgeer zegt, kan men in al deze zaken een zoo groot verschil van deugd en ondeugd aantreffen, dat de vriendschap ontbonden of verminderd wordt. Daarom zegt Ambrosius dat « *men de goede dienstboden moet verkiezen boven de slechte kinderen* ». Derhalve, wanneer men de zaken op zichzelf beschouwt, moet men den vader meer beminnen dan de moeder. De vader en de moeder moeten immers bemind worden, als beginselen van onze geboorte naar de natuur. De vader echter is een voornamer beginsel dan de moeder; want de vader is een werkdadig beginsel; de moeder, een lijdzaam en stoffelijk beginsel. Bijgevolg, op zichzelf beschouwd, moet de vader meer bemind worden dan de moeder.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Bij het ontstaan van den mensch, geeft de moeder de stof van het nog ongevormde

cap. 44.], quod « post Deum, omnium Patrem, diligendus est pater ». Et postea addit de matre.

RESPONDEO dicendum quod in istis comparationibus id quod dicitur est intelligendum per se : ut videlicet intelligatur esse quaesitum de patre in quantum est pater, an sit plus diligendus quam mater in quantum est mater. Potest enim in omnibus hujusmodi tanta esse distantia virtutis et malitia, ut amicitia solvatur, vel minuatur, ut Phil. dicit, in 8. Ethic. [cap. 7.]. Et ideo, ut Ambrosius dicit [Origines hom. 3. in Cant.], « boni domestici sunt malis filii praeposendi ». Sed per se loquendo pater magis est amandus quam mater. Amantur enim pater et mater, ut principia quaedam naturalis originis. Pater autem habet excellentiorem rationem principii quam mater; quia pater est principium per modum agentis mater autem magis per modum patientis, et materiae. Et ideo per se loquendo, pater magis est diligendus.

AD PRIMUM ergo dicendum quod in generatione hominis mater ministrat

lichaam. Het lichaam wordt echter gevormd door de vormende kracht van het zaad van den vader. Hoewel deze kracht de ziel niet scheppen kan, toch wordt door haar de stof van het lichaam geschikt gemaakt om de ziel te ontvangen.

2. Deze bedenking heeft het over een andere soort van genegenheid. Want de vriendschap waardoor we diengene beminnen die ons bemint, is anders dan de vriendschap waardoor men diengene bemint die ons het leven geeft. Welnu hier spreken we van de genegenheid ten opzichte van den vader en de moeder die ons het leven schenken.

XIe ARTIKEL.

*Moet men zijn echtgenoote meer beminnen
dan zijn vader en moeder?*

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men zijn echtgenoote

materiam corporis informem. Formatur autem per virtutem formativam, quae est in semine patris; et quamvis hujusmodi virtus non possit creare animam rationalem, disponit tamen materiam corporalem ad hujusmodi formae susceptionem.

AD SECUNDUM dicendum quod hoc pertinet ad aliam rationem dilectionis. Alia enim est species amicitiae qua diligimus amantem, et qua diligimus generantem. Nunc autem loquimur de amicitia, quae debetur patri, et matri secundum generationis rationem (1).

ARTICULUS XI.

Utrum homo plus debeat diligere uxorem quam patrem et matrem.

[3. Dist. 29. art. 7. ad 3; de Virt. q. 2. art. 9. ad 18;
ad Eph. c. 5. lect. 10.]

AD UNDECIMUM sic proceditur. Videtur, quod homo plus debeat diligere

(1) Op de derde Bed. wordt niet geantwoord.

meer moet beminnen dan zijn vader en moeder. — 1. Niemand verlaat iets, tenzij om iets te winnen dat hij meer beminnt. Welnu we lezen in het *Boek der Schepping* (2. 24) : « *Om zijn vrouw verlaat de man zijn vader en moeder* ». Bijgevolg moet hij zijn vrouw meer beminnen dan zijn vader en moeder.

2. De Apostel zegt in den *Brief aan de Ephesiërs* (5. 33) : « *De mannen moeten hun vrouwen liefhebben als zichzelf* ». Welnu men moet zichzelf meer liefhebben dan zijn ouders. Bijgevolg moet men ook zijn vrouw meer liefhebben dan zijn ouders.

3. Daar waar meerdere redenen van liefde gelden, moet ook een grotere liefde bestaan. Welnu in de liefde tot zijn vrouw zijn meerdere redenen van liefde. De Wijsgeer zegt immers : « *In deze vriendschap treft men het voordeelige en het genotvolle en zelfs het eerzame aan, wanneer de echtgenooten deugdzaam zijn* ». Bijgevolg moet de liefde tot de echtgenoot groter zijn dan de liefde tot de ouders.

Daartegenover staat echter wat de Apostel zegt : « *De man moet de vrouw liefhebben als zijn eigen lichaam* ». Aldus in den *Brief aan de Ephesiërs* (5. 28). Welnu men moet zijn lichaam

uxorem quam patrem et matrem. Nullus enim dimitit rem aliquam nisi pro re magis dilecta. Sed Gen. 2. [v. 24] dicitur, quod « propter uxorem relinquet homo patrem, et matrem ». Ergo magis debet diligere uxorem quam patrem et matrem.

2. PRÆTEREA, Apostolus dicit Eph. 5. [v. 33] quod « viri debent diligere uxores, sicut seipsos ». Sed homo debet magis diligere seipsum quam parentes. Ergo etiam magis debet diligere uxorem quam parentes.

3. PRÆTEREA, ubi sunt plures rationes dilectionis, ibi debet esse major dilectio. Sed in amicitia quae est ad uxorem, sunt plures rationes dilectionis. Dicit enim Philosophus in 8. Ethic. [cap. 12. ad fin.], quod « in hac amicitia videtur esse utile et delectabile et propter virtutem, si virtuosi sint conjuges ». Ergo major debet esse dilectio ad uxorem quam ad parentes.

SED CONTRA est quod « vir debet diligere uxorem suam, sicut carnem suam », ut dicitur ad Ephes. 5. [v. 28]. Sed corpus suum minus homo-

minder beminnen dan zijn evenmensch, zooals boven gezegd werd (5e Art.), en onder al zijn medemenschen moet men het meest zijn ouders beminnen. Bijgevolg moet men zijn ouders meer beminnen dan zijn echtgenoote.

LEERSTELLING. — Zooals boven gezegd is (9e Art.) moet men om de graden der liefde te onderscheiden in acht nemen én het goed dat men bemint én de vertrouwelijkheid met hem dien men bemint. Wanneer men het goed in acht neemt, dat het voorwerp der liefde is, moet men meer zijn ouders beminnen dan zijn echtgenoote, want de ouders worden bemind als een beginsel en als een voortreffelijker goed. Maar beschouwt men de innigheid of de vertrouwelijkheid, dan moet men meer zijn vrouw beminnen; want de vrouw wordt één lichaam met den man, naar het woord van *Mattheus* (19. 6) : « *Ze zijn dus geen twee meer, maar één vleesch* ». Bijgevolg wordt de vrouw intenser bemind; hoewel men groteren eerbied verschuldigd is aan zijn ouders.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Men verlaat zijn vader en moeder niet in alles, terwille van zijn vrouw. Want in

debet diligere quam proximum ut supra dictum est [art. 5.]. Inter proximos autem magis debemus parentes diligere. Ergo magis debemus diligere parentes quam uxorem.

RESPONDEO dicendum quod, sicut dictum est [art. 9.], gradus dilectionis attendi potest et secundum rationem boni, et secundum conjunctionem ad diligentem. Secundum ergo rationem boni, quod est objectum dilectionis, magis sunt diligendi parentes quam uxores, quia diliguntur sub ratione principii et eminentioris cuiusdam boni. Secundum autem rationem conjunctionis magis diligenda est uxor : quia uxor conjungitur viro, ut una caro existens, secundum illud Matth. 19. [v. 6] : « Itaque jam non sunt duo, sed una caro ». Et ideo intensius diligitur uxor : sed major reverentia est parentibus exhibenda.

AD PRIMUM ergo dicendum quod non quantum ad omnia deseritur pater et mater propter uxorem; in quibusdam enim magis debet homo assistere

sommige aangelegenheden moet de man grootere zorg dragen voor zijn ouders, dan voor zijn vrouw. Slechts om het geslachtelijk verkeer en om met zijn vrouw samen te wonen, verlaat de man alles en hecht hij zich aan zijn vrouw.

2. De Apostel wil niet zeggen dat de man zijn vrouw volledig als zichzelf moet beminnen. Maar de liefde die men zichzelf toedraagt is de reden waarom men ook zijn vrouw, waarmee men vereenigd is, bemint.

3. Ook in de liefde tot zijn vader zijn meerdere redenen van liefde aanwezig. Deze overtreffen zelfs onder zeker opzicht de redenen van de liefde tot de eigen vrouw, nl. wanneer men zich stelt op het standpunt van het beminde goed. Maar de redenen om zijn vrouw te beminnen overtreffen de andere, wanneer men de graad van vertrouwelijkheid beschouwt.

4. In den aangehaalde tekst van Paulus, drukt het woord *als geen gelijkheid uit maar de reden der liefde. De man bemint immers zijn vrouw vooral om reden van het geslachtelijk verkeer.*

---

parentibus quam uxori. Sed quantum ad unionem carnalis copulae et cohabitacionis, relictis omnibus parentibus, homo adhaeret uxori.

AD SECUNDUM dicendum quod in verbis Apostoli non est intelligendum, quod homo debeat diligere uxorem suam aequaliter sibi ipsi. Sed quia dilectio quam aliquis habet ad seipsum, est ratio dilectionis quam quis habet ad uxorem sibi conjunctam.

AD TERTIUM dicendum quod etiam in amicitia paterna inveniuntur multae rationes dilectionis. Et quantum ad aliquid praeponderant rationi dilectionis quae habetur ad uxorem, secundum scilicet rationem boni; quamvis illae praeponderent secundum conjunctionis rationem.

AD QUARTUM [sed contra] dicendum, quod illud etiam non est sic intelligendum, quod ly sicut importet aequalitatem, sed rationem dilectionis. Diligit enim homo uxorem suam principaliter ratione carnalis conjunctionis.

XIIe ARTIKEL.

Moet men een weldoener meer beminnen dan iemand wiens weldoener men zelf is?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men een weldoener meer moet beminnen dan iemand voor wie men zelf weldoener is. — 1. Augustinus zegt : « *Niets kan de liefde meer opwekken, dan wanneer men iemand in de liefde voorkomt; want hardvochtig is hij die, indien hij zelf niet de eerste bemint, weigert wederliefde te betoonen* ». Welnu de weldoeners voorkomen ons door de weldaad der liefde. Bijgevolg moeten we de weldoeners in de eerste plaats beminnen.

2. Men moet iemand meer beminnen, naarmate het een zwaardere zonde is aan zijn liefde te weerstaan of tegen hem op te treden. Welnu het is een zwaardere zonde zijn weldoener niet te beminnen of tegen hem op te treden, dan op te houden iemand te beminnen waaraan men tot nog toe zijn weldaden had geschenken. Bijgevolg moet men meer zijn weldoener beminnen dan diengene waartegenover men zelf weldadig is.

ARTICULUS XII.

Utrum homo debeat magis diligere benefactorem quam beneficiatum.

[3. Dist. 29. art. 7. ad 2; 9. Eth. lect. 7.]

AD DUODECIMUM sic proceditur. Videtur quod homo magis debeat diligere benefactorem quam beneficiatum. Dicit enim Augustinus in lib. de Catechiz. Rud. [cap. 4.] : « Nulla major est provocatio ad amandum, quam praevenire amando; nimis enim durus est animus, qui dilectionem etsi non vult impendere, nolit rependere ». Sed benefactores praeveniunt nos in beneficio charitatis. Ergo benefactores maxime debemus diligere.

2. PRÆTEREA, tanto aliquis est magis diligendus, quanto gravius homo peccat, si ab ejus dilectione desistat, vel contra eum agat. Sed gravius peccat qui benefactorem non diligit vel contra eum agit, quam si diligere desinat eum cui hactenus benefecit. Ergo magis sunt amandi benefactores quam hi quibus benefacimus.

3. Hieronymus beweert dat men God boven alles moet beminnen, en na Hem zijn vader. Welnu God en onze vader zijn onze weldoener. Bijgevolg is de weldoener het meest te beminnen.

Daar tegenover staat echter wat de Wijsgeer zegt : « *De weldoeneren beminnen meer diegenen waaraan ze hun liefdadigheid bewijzen, dan andersom* ».

LEERSTELLING. --- Boven werd gezegd (9e en 11e Art.) dat men iets meer kan beminnen om twee redenen : én omdat het een voortreffelijker goed is, én omdat de vertrouwelijkhed groter is. Om de eerste reden moet de weldoener meer bemind worden; want door zijn weldaad is hij een beginsel van weldadigheid, en daarom moet hij als een voortreffelijker goed beschouwd worden. Om de tweede reden hebben we diegenen meer lief waaraan wij zelf goed doen, zooals de Wijsgeer op viervoudige wijze in de *Ethica* aantoon. Ten eerste, de weldoener kan diengene waaraan hij zijn milddadigheid betoont, beschouwen als zijn voortbrengsel; want van zoo iemand zegt men : hij is zijn krea-

3. PRÆTEREA, inter omnia diligenda maxime diligendus est Deus et post eum pater, ut Hieronymus dicit [sup. Ezech. 44,1]. Sed isti sunt maxime benefactores. Ergo benefactor est maxime diligendus.

SED CONTRA est, quod Philosophus dicit in 9. Ethic. [cap. 7.], quod « benefactores magis videntur amare beneficiatos quam e converso ».

RESPONDEO dicendum quod sicut supra dictum est [art. 9. et 11.], aliquid diligitur magis dupliciter : uno modo, quia habet rationem excellentioris boni; alio modo ratione majoris conjunctionis. Primo quidem (1) modo benefactor est magis diligendus : quia cum sit principium boni in beneficiato, habet excellentioris boni rationem sicut et de patre dictum est [art. 9. huj. q.]. Secundo autem modo magis diligimus beneficiatos, ut Philosophus probat in 9. Ethic. [cap. 7.] per quatuor rationes. Primo quidem, quia beneficiatus est quasi quoddam opus benefactoris : unde consuevit dici de aliquo : « Iste est factura illius ». Naturale est autem cuilibet ut diligit

(1) L. add. : igitur.

tuur. Welnu het is natuurlijk dat men datgene bemint wat men voortbrengt; zoo b. v. beminnen de dichters hun gedichten. Immers elk bemint eigen zijn en leven, die in de daad tot uiting komen. Ten tweede, men bemint datgene waarin men zichzelf terugvindt. Welnu, de weldoener en hij die hem verplicht is, vinden wederkeerig hun goed in elkander. Voor de weldoener is dit een eerbaar goed, voor diegene die een weldoener te danken heeft, een voordeelig goed. Welnu een geschonken eerbaar goed baart meer vreugde dan een ontvangen gunst. Een dergelijke vreugde duurt langer, want men is vlug de voordeelen vergeten terwijl men langer genot heeft van de liefdadigheid die men beoefend heeft en waaraan men terugdenkt, dan van datgene wat men op dit oogenblik bezit. Ten derde, hij die liefheeft is actief: hij wil het goed en spant zich in om het te bezorgen aan hem dien hij bemint. Hij die bemind wordt, is passief. Daarom is beminnen voortreffelijker, zoodat de weldoener meer bemint. Ten vierde, het is moeilijker weldaden te schenken dan te ontvangen. Welnu we beminnen meer datgene wat ons meer kost, en we achten datgene geringer wat we gemakkelijker verwerven.

opus suum : sicut videmus quod poetae diligunt poemata sua. Et hoc ideo quia unumquodque diligit suum esse et suum vivere, quod maxime manifestatur in suo agere. Secundo, quia unusquisque naturaliter diligit illud in quo inspicit suum bonum : habet quidem et benefactor in beneficiato aliquod bonum, et e converso. Sed benefactor inspicit in beneficiato suum bonum honestum, et beneficiatus in benefactore suum bonum utile. Bonum autem honestum delectabilius consideratur quam bonum utile : tum quia est diuturnius : utilitas enim cito transit, et delectatio memoriae non est sicut delectatio rei praesentis; tum etiam quia bona honesta magis cum delectatione recolimus, quam utilitates quae nobis ab aliis provenerunt. Tertio, quia ad amantem pertinet agere : vult enim, et operatur bonum amato : ad amatum autem pertinet bonum (1) pati : et ideo excellentius (2) est amare. Et propter hoc ad benefactorem pertinet ut plus amet. Quarto, quia difficilius est beneficia impendere, quam recipere : ea vero, in quibus laboramus, plus diligimus : quae vero nobis de facili proveniunt quodammodo contemnimus.

(1) L. om. : bonum.

(2) L. : excellentioris.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De weldoener lokt de liefde uit van diengene die veel aan hem te danken heeft. De weldoener zelf, wordt door hem niet uitgelokt : hij handelt uit eigen initiatief. Welnu datgene wat door zichzelf handelt, is beter dan datgene wat door een ander bewogen wordt.

2. De liefde van hem die weldaden ontvangt is een verplichting. Bijgevolg is het tegenovergestelde, zwaarder zonde. Maar de liefde van den weldoener is spontaner en daarom is zij ook vlugger.

3. God bemint ons meer dan wij Hem, en de ouders beminnen meer hun kinderen, dan zij er door bemind worden. Daarom echter moeten we niet allen die van ons weldaden ontvangen, meer beminnen dan om 't even welken weldoener. De weldoeners die ons de grootste weldaden schenken, nl. God en onze ouders, moeten we verkiezen boven diegenen waaraan wij zelf geringer weldaden geven.

AD PRIMUM ergo dicendum quod in benefactore est ut beneficiatus provocetur ad ipsum amandum. Benefactor autem diligit beneficiatum, non quasi provocatus ab illo sed ex seipso motus. Quod autem ex se est potius est eo quod est per aliud.

AD SECUNDUM dicendum quod amor beneficiati ad benefactorem est magis debitus. Et ideo contrarium habet rationem majoris peccati. Sed amor benefactoris ad beneficiatum est magis spontaneus. Et ideo habet majorem promptitudinem.

AD TERTIUM dicendum quod Deus etiam plus nos diligit quam nos eum diligimus : et parentes plus diligunt filios quam ab eis diligentur. Nec tamen oportet quod quoslibet beneficiatos plus diligamus quibuslibet benefactoribus : benefactores enim, a quibus maxima beneficia recepimus, scilicet : Deum et parentes, preeferimus his quibus aliqua minora beneficia impendimus.

XIIIe ARTIKEL.

Blijft de rangorde der liefde in den hemel gehandhaafd?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat de rangorde der liefde in den hemel niet gehandhaafd blijft. — 1. Augustinus zegt : « *De volmaakte liefde vraagt dat men de hoogste goederen de grootste liefde toedraagt, en de mindere goederen, een geringere liefde* ». In den hemel echter is de liefde volmaakt. Zoodat men aldaar de meer volmaakten, meer beminnen zal dan zichzelf en dan diegenen die nauwer verwant zijn.

2. We dragen datgene waaraan we grooter goed toewenschen, een grotere liefde toe. Welnu in den hemel wenscht men groter goed toe aan de volmaaktsten. Was het anders, dan zou onze wil niet overeenkomen met Gods wil. De volmaaktste nu, bezit het hoogste goed. Zoodat in het vaderland de volmaaktsten het meest bemind worden; en bijgevolg bemint men de anderen meer dan zichzelf, en een vreemde meer dan een verwante.

ARTICULUS XIII.

Utrum ordo charitatis remaneat in patria.

[3. Dist. 31. q. 2. art. 3. qla. 1; de Virt. q. 2. art. 9. ad 12.]

AD TERTIUMDECIMUM sic proceditur. Videtur quod ordo charitatis non remaneat in patria. Dicit enim Augustinus in lib. de Ver. Relig. [cap. 48.] : « *Perfecta charitas est, ut plus potiora bona, et minus minora diligamus* ». Sed in patria erit perfecta charitas. Ergo plus diligit aliquis meliorem quam vel seipsum vel sibi conjunctum.

2. **PRÆTEREA**, ille magis amatur cui majus bonum volumus. Sed qui libet in patria existens vult majus bonum ei qui plus bonum habet; alioquin voluntas ejus non per omnia divinae voluntati conformaretur. Ibi autem plus bonum habet qui melior est. Ergo in patria quilibet magis diligit meliorem. Et ita magis alium quam seipsum et extraneum quam propinquum.

3. In het vaderland is God de eenige beweegreden der liefde. Dan immers gaat in vervulling wat gezegd wordt in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (15. 28) : « *Opdat God alles zij in allen* ». Men bemint bijgevolg meer diegenen die God naderbij komen, en diensvolgens de volmaakten meer dan zichzelf, en vreemden meer dan nabestaanden .

Daar tegenover staat echter, dat de natuur door de glorie niet vernietigd, maar vervolmaakt wordt. Welnu de rangorde der liefde, zooals ze werd uiteengezet (2^e, 3^e en 4^e Art.), berust op de natuur. Want van nature bemint elk meer zichzelf dan anderen. Zoodat de rangorde der liefde in het vaderland gehandhaafd blijft.

LEERSTELLING. --- Hierin althans blijft in het vaderland de rangorde der liefde noodzakelijk gehandhaafd, dat God boven alles bemand moet worden. En dit zal zonder meer zoo zijn, wan-neer de mensch God volkomen zal genieten. Wat echter de onderlinge ordening van de liefde tot ons zelf en tot anderen aan-gaat, moet men onderscheiden, rekening houdend met wat boven gezegd is (7^e Art.), nl. dat de graden der liefde onderscheiden

3. PRÆTEREA, tota ratio dilectionis in patria Deus erit. Tunc enim implebitur, quod dicitur I. ad Cor. 15. [v. 28] : « Ut sit Deus omnia in omnibus ». Ergo magis diligitur qui est Deo propinquior. Et ita aliquis magis diligit meliorem quam seipsum ; et extraneum quam conjunctum.

SED CONTRA est, quod natura non tollitur per gloriam, sed perficitur. Ordo autem charitatis supra positus [art. 2. 3. et 4.], ex ipsa natura pro-cedit. Omnia autem naturaliter plus se quam alia amant. Ergo iste ordo charitatis remanebit in patria.

RESPONDEO dicendum quod necesse est ordinem charitatis remanere in patria quantum ad hoc quod Deus est super omnia diligendus. Hoc enim simpliciter erit tunc, quando homo perfecte eo fruetur. Sed de ordine sui ipsius ad alios distinguendum videtur. Quia, sicut supra dictum est [art. 7.], dilectionis gradus distingui potest vel secundum differentiam boni, quod

worden, zoowel volgens het goed dat men iemand toewenscht als volgens de levendigheid der liefde. Volgens het goed dat men iemand toewenscht, bemint men in het vaderland de volmaakten meer dan zichzelf, en de minder volmaakten, minder. Omwille van de volledige eensgezindheid tusschen den wil van den mensch en Gods wil, moet elke gelukzalige immers aan eenieder het goed toewenschen, dat hem volgens de beschikking van Gods rechtvaardigheid toekomt. En de tijd is voorbij om door grooter verdiensten een rijkere belooning te verwerven. Tijdens dit leven kan men er naar verlangen deugdzaam te zijn en beloond te worden als de volmaakten, maar later moet eenieders wil berusten in datgene wat voor elk door God bepaald werd. Beschouwt men de liefde van den kant van haar levendigheid, dan moet men zeggen dat elk zichzelf een groter liefde toedraagt, en zichzelf meer dan anderen, zelfs meer dan de volmaakten, bemint. Want de levendigheid der liefde is afhankelijk van het beminde subjekt, zooals gezegd is (7^e Art.). Ten andere, de liefdegave wordt eenieder geschenken, opdat hij eerst en vooral zijn eigen ziel naar God zou willen wenden, wat zichzelf beminnen is. Slechts daarna moet hij ook willen dat anderen hun ziel naar God richten, en daarin moet hij helpen zoo hem de gelegenheid daartoe geboden wordt.

quis alii exoptat; vel secundum intensionem dilectionis. Primo quidem modo plus diligit meliores quam seipsum, minus vero minus bonos. Voleat enim quilibet beatus unumquemque habere quod sibi debetur secundum divinam justitiam, propter perfectam conformitatem voluntatis humanae ad divinam. Nec tunc erit tempus proficiendi per meritum ad majus praemium, sicut nunc accidit, quando potest homo meliorem (1) et virtutem, et praemium desiderare. Sed tunc voluntas uniuscujusque infra hoc sistet quod est determinatum divinitus. Secundo vero modo aliquis plus seipsum diligit quam proximum etiam meliorem : quia intensio actus dilectionis provenit ex parte subjecti diligentis, ut supra dictum est [art. 7.]. Et ad hoc etiam donum charitatis unicuique confertur a Deo ut primo quidem mentem suam in Deum ordinet, quod pertinet ad dilectionem sui ipsius; secundario vero ordinem aliorum in Deum velit, vel etiam operetur secundum suum modum.

(1) L.: melioris.

Wat nu de onderlinge ordening der medemenschen betreft, moet men de volmaaktsten de grootste liefde zonder meer toedragen. Het leven der zaligheid is toch niets anders dan gerichtheid van den geest naar God, zoodat de zaligen onderling geordend worden naar gelang ze naar God geordend zijn. Hij die God het dichtst nabij komt, zal het meest bemind worden en beschouwd worden als het innigst verbonden met ons. Er is daar immers geen kwestie meer van te voorzien in elkanders nooden, zooals in dit leven, zoodat men verplicht is in de verschillende eischen van het leven diegenen eerst te helpen waarmee men het nauwst verwant is, en daarna pas een vreemde. Dit is immers de reden waarom hier op aarde, de liefde ernaar streeft om nauwere verwanten ook meer te beminnen en werkdadig liefdebetoon te bewijzen. Het blijft niettemin waar dat men, zelfs in den hemel, zijn verwanten op meerdere wijzen zal beminnen; want de eerzame beweegredenen der liefde houden in de ziel van de zaligen niet op. Maar boven al deze beweegredenen geldt op onovertrefbare wijze, de beweegreden waardoor men eenieder bemint naarmate hij God nabijkomt.

Sed quantum ad ordinem proximorum ad invicem simpliciter quis magis diliget meliorem secundum charitatis amorem. Tota enim vita beata consistit in ordinatione mentis ad Deum. Unde totus ordo dilectionis beatorum observabitur per comparationem ad Deum; ut scilicet ille magis diligatur et propinquior sibi habeatur ab unoquoque, qui est Deo propinquior. Cessabit enim tunc provisio quae est in praesenti vita necessaria, qua necesse est ut unusquisque magis sibi conjuncto secundum quamcumque necessitudinem provideat magis quam alieno; ratione cuius in hac vita ex ipsa inclinatione charitatis homo diligit magis sibi conjunctum, cui magis debet impendere charitatis effectum. Continget tamen in patria quod aliquis sibi conjunctum pluribus modis (1) diligit: non enim cessabunt ab animo beati honestae dilectionis causae. Tamen omnibus istis rationibus praeferetur incomparabiliter ratio dilectionis, quae sumitur ex propinquitate ad Deum.

(1) L.: rationibus.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De bedenking gaat op wanneer men het heeft over diegene die hier op aarde met ons verbonden zijn. Wat echter ons zelf betreft, moet elk meer zichzelf beminnen dan de anderen, en dit des te meer naarmate zijn liefde volmaakter is; want de volmaaktheid der liefde richt den mensch naar God op volmaakte wijze. En dit behoort tot de liefde tot zichzelf, zooals gezegd is (in de Leerst.).

2. De bedenking spreekt van de rangorde der liefde waarin men let op het goed dat men toewenscht aan hem die men bemint.

3. God zal voor elkeen de volledige beweegreden der liefde zijn, omdat Hij het volmaakte goed voor den mensch is. Want in de onderstelling dat God het goed van den mensch niet was, dan zou Hij, voor den mensch, niet meer de reden zijn van de liefde. En daarom moet, in de rangorde der liefde, de mensch, na God, zichzelf het meest beminnen.

AD PRIMUM ergo dicendum quod quantum ad conjunctos sibi ratio illa concedenda est. Sed quantum ad seipsum oportet quod aliquis plus se quam alios diligat, tanto magis quanto perfectior est charitas : quia perfectio charitatis ordinat hominem perfecte in Deum; quod pertinet ad dilectionem sui ipsius, ut dictum est [in corp. art.].

AD SECUNDUM dicendum quod ratio illa procedit de ordine dilectionis secundum gradum boni quod aliquis vult amato.

AD TERTIUM dicendum quod unicuique erit Deus tota ratio diligendi eo quod Deus est totum hominis bonum : dato enim per impossibile quod Deus non esset hominis bonum, non esset ei ratio diligendi. Et ideo in ordine dilectionis oportet, quod post Deum homo maxime diligat seipsum.

ZEVEN EN TWINTIGSTE KWESTIE.

OVER Dw VOORNAAMSTE DAAD DER LIEFDE, nl. HET BEMINNEN.

(*Acht Artikelen.*)

Vervolgens handelen we over de daad der liefde. En voor eerst, over de voornaamste daad, nl. het beminnen; daarna over de andere daden en gevlogen.

Omtrent de voornaamste daad der liefde stellen we acht vragen :

1. Wat is aan de liefde meer eigen : beminnen of bemand worden?
  2. Is dit beminnen, als daad der liefde, hetzelfde als de wel-willendheid?
  3. Moet men God om Hemzelf beminnen?
  4. Kan God in dit leven rechtstreeks bemand worden?
  5. Kan God volledig bemand worden?
  6. Is er een maat in de liefde tot Hem?
-

QUAESTIO XXVII.

DE PRINCIPALI ACTU CHARITATIS, QUI EST DILECTIO, IN OCTO ARTICULOS DIVISA.

Deinde considerandum est de actu charitatis : et primo de principali actu charitatis, qui est dilectio : secundo de aliis actibus, vel effectibus consequentibus.

Circa primum quaeruntur octo :: 1. Quid sit magis proprium charitatis, utrum amare vel amari. — 2. Utrum amare, prout est actus charitatis, sit idem quod benevolentia. — 3. Utrum Deus sit propter seipsum amandus. — 4. Utrum possit in hac vita immediate amari. — 5. Utrum possit amari totaliter. — 6. Utrum ejus dilectio habeat modum. — 7. Quid sit melius,

7. Wat is verkielijker : zijn vriend te beminnen of zijn vijand?
8. Wat is verkielijker : God te beminnen of zijn evenmensch?

I^e ARTIKEL.

Wat is aan de liefde meer eigen : bemand worden of beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het aan de liefde meer eigen is bemand te worden dan te beminnen. — 1. De liefde is uitmuntender bij hen die zelf uitmunten. Welnu, zij die uitmuntten moeten voornamelijk bemand worden. Het is dus de liefde meer eigen bemand te worden.

2. Wat bij velen aangetroffen wordt, stemt meer overeen met de natuur en is derhalve beter. Welnu de Wijsgeer zegt dat « *er veel meer zijn die willen bemand worden, dan er zijn die willen beminnen; en altijd zijn zij overtuigk die het gevoeli liefhebben* ». Het is bijgevolg beter bemand te worden dan te beminnen, en dus meer in overeenstemming met de liefde.

utrum diligere amicum, vel diligere inimicum. — 8. Quid sit melius, utrum diligere Deum, vel proximum.

ARTICULUS I.

Utrum charitatis sit magis proprium amari quam amare.

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur quod charitatis sit magis proprium amari, quam amare. Charitas enim in melioribus melior invenitur. Sed meliores debent magis amari. Ergo charitatis magis est proprium amari.

2. PRÆTEREA, illud quod in pluribus invenitur videtur esse magis conveniens naturae, et per consequens melius. Sed sicut dicit Philosophus in 8. Ethic. [cap. 8.], « *multi magis volunt amari quam amare, semperque (1) amatores adulatioonis sunt multi* ». Ergo melius est amari quam amare, et per consequens magis conveniens charitati.

(1) L.: propter quod.

3. « *Wat de reden is van alles wat volgt, heeft den voorrang* ». Welnu de mensen beminnen omdat ze bemind worden. Want zooals Augustinus zegt : « *Niemand lokt meer de liefde uit, dan hij die de liefde voorkomt door zelf eerst te beminnen* ». De liefde bestaat dus meer in bemind te worden dan in te beminnen.

Daartegenover staat echter wat de Wijsgeer zegt : « *De vriendschap bestaat meer in beminnen dan in bemind te worden* ». Welnu de liefde is een vriendschap, zoodat zij meer bestaat in te beminnen dan in bemind te worden.

LEERSTELLING. — Beminnen is de liefde, als liefde, eigen. De liefde is immers een deugd, en dus heeft zij uiteraard een drang naar eigen daad. Welnu bemind worden is de liefdedaad niet van hem die bemind wordt; zijn liefdedaad is te beminnen. Bemind worden koopt hem toe voor zoover hij goed is, en iemand dit goed uit liefde nastreeft. Waaruit blijkt dat het de liefde meer eigen is te beminnen dan bemind te worden. Want wat aan iets uiteraard en naar zijn wezenheid toekomt, is hem meer eigen, dan wat hem door iets anders toekomt. Daarvan zijn twee teeken na

3. PRÆTEREA, propter quod unumquodque et illud magis. Sed homines propter hoc quod amantur, amant : dicit enim Augustinus in lib. de Catech. Rud. [cap. 4.], quod « nulla est major provocatio ad amandum, quam praevenire amando ». Ergo charitas magis consistit in amari quam in amare.

SED CONTRA est quod Philosophus dicit in 8. Ethic. [cap. 8.], quod « magis existit amicitia in amare, quam in amari ». Sed charitas est amicitia quaedam. Ergo charitas magis consistit in amare quam in amari.

RESPONDEO dicendum quod amare convenit charitati inquantum est charitas. Charitas enim cum sit virtus quaedam, secundum suam essentiam habet inclinationem ad proprium actum. Amari autem non est actus charitatis ipsius qui amatur; sed actus charitatis ejus est amare; amari autem competit ei secundum communem rationem boni, prout scilicet ad ejus bonum alius per actum charitatis movetur. Unde manifestum est quod charitati magis convenit amare, quam amari. Magis enim convenit unicuique quod convenit ei per se et substantialiter, quam quod convenit ei per aliud. Et hujus duplex

te wijzen. Vooreerst, vrienden worden meer geprezen omdat ze beminnen dan omdat ze bemind worden; en wat meer is, ze worden gelaakt, wanneer ze bemind worden en niet beminnen. Ten tweede, de moeders, die het meest beminnen, zoeken veeleer te beminnen dan bemind te worden. «Want, zegt de Wijsgeer, er zijn moeders die hun kinderen aan een voedster toevertrouwen, hoewel ze deze kinderen beminnen; ze verwachten geen wederliefde, tenzij bij gelegenheid. ».

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. De volmaakteren, omdat ze volmaakter zijn, zijn beminnenswaardiger; maar zij beminnen meer, omdat ze een volmaaktere liefde bezitten. Hun liefde is echter geevenredigd aan de beminnenswaardigheid van het beminde. Want de volmaakte onderschat niet wat minder is dan hij zelf en bemint het niet onder zijn waarde, zooals ook de minder volmaakte, er niet toekomt, datgene wat hem overtreft naar waarde te beminnen.

2. De wijsgeer zegt dat de mensen zoozeer willen bemind worden als ze willen geëerd worden. Immers, zooals een eerbewijs getuigt voor het goed dat in iemand is, aldus wordt ook door

est signum. Primum quidem quia amici magis laudantur ex hoc quod amant quam ex hoc quod amantur : quinimmo si non amant et amentur, vituperantur. Secundo, quia matres quae maxime amant plus quaerunt amare quam amari. « Quaedam enim, ut Philosophus dicit in eodem libro [loc. cit.], filios suos dant nutrici, et amant quidem, redamari autem non quaerunt, si non contingat ».

AD PRIMUM ergo dicendum quod meliores ex eo quod meliores sunt, sunt magis amabiles. Sed ex eo quod in eis est perfectior charitas, sunt magis amantes : secundum tamen proportionem amati. Non enim melior minus amat id quod infra ipsum est quam amabile sit : sicut (1) ille, qui est minus bonus non attingit ad amandum meliorem quantum amabilis est.

AD SECUNDUM dicendum quod sicut Philosophus dicit ibidem, homines volunt amari inquantum volunt honorari. Sicut enim honor exhibetur alicui ut quoddam testimonium boni in ipso qui honoratur : ita per hoc quod

(1) L. : 'sed.

het feit dat iemand bemind wordt, bewezen dat hij in zeker mate goed is : alleen het goede toch is beminnenswaardig. De menschen zoeken dus bemind en geëerd te worden om iets anders, nl. omdat het goede dat in hen is, openbaar zou worden. Integendeel, zij die de liefde bezitten, beminnen om te beminnen, daar dit het goed van de liefde is, zooals de daad van elke deugd het goed is van die deugd. Het is derhalve meer eigen aan de liefde te beminnen, dan bemind te worden.

3. Sommigen beminnen om bemind te worden. Wat echter niet bewijst dat bemind worden, doel is met betrekking tot beminnen ; maar het is een bepaald middel om den mensch tot beminnen te brengen.

IIe ARTIKEL.

Is beminnen, als daad van de liefde, hetzelfde als welwillendheid?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat beminnen, als daad van de liefde niets anders is dan welwillendheid. — I. De Wijsgeer

aliquis amatur, ostenditur in ipso esse aliquod bonum; quia solum bonum amabile est. Sic ergo amari et honorari quaerunt homines propter aliud, scilicet ad manifestationem boni in amato existentis. Amare autem quaerunt charitatem habentes secundum se, quasi ipsum sit bonum charitatis : sicut et quilibet actus virtutis est bonum virtutis illius. Unde magis pertinet ad charitatem velle amare quam velle amari.

AD TERTIUM dicendum quod propter amari aliqui amant; non ita quod amari sit finis ejus quod est amare; sed eo quod est via quaedam ad hoc inducens, quod homo amet.

ARTICULUS II.

*Utrum amare, secundum quod est actus charitatis,
sit idem quod benevolentia.*

[9. Ethic. lect. 5.]

AD SECUNDUM sic proceditur. Videtur, quod amare, secundum quod est actus charitatis, nihil sit aliud quam benevolentia. Dicit enim Philosophus

zegt : « *Beminnen is iemand goed willen* ». Welnu, goed willen is welwillendheid. Bijgevolg is de daad der liefde niets anders dan welwillendheid.

2. De daad behoort tot hetzelfde subjekt als de vaardigheid. Welnu het subjekt van de hebbelijkheid der liefde is de wil, zooals boven gezegd is (24^e Kw. 1^e Art.). Bijgevolg is de liefdedaad, een wilsdaad. Welnu, een wilsdaad streeft naar het goede, en dit streven is welwillendheid. Bijgevolg is de daad van de liefde, niets anders dan welwillendheid.

3. De Wijsgeer noemt vijf eigenschappen der vriendschap op : ten eerste, men wil zijn vriend goed doen; ten tweede, men wil dat hij zou bestaan en leven; ten derde, dat hij aangenaam met ons zou samenleven; ten vierde, dat hij aan hetzelfde de voorkeur zou geven; ten vijfde, dat hij met ons smart en vreugde zou delen. Welnu de eerste twee dier eigenschappen zijn daden van welwillendheid. Bijgevolg is de eerste daad der liefde, de welwillendheid.

Daarentegen staat echter de uitspraak van den Wijsgeer volgens welke de welwillendheid noch vriendschap noch liefde is, maar het beginsel van de vriendschap. Welnu de liefde is een

in 2. Rhet. [cap. 4.], quod « amare est velle alicui bonum ». Sed hoc est benevolentia. Ergo nihil aliud est actus charitatis, quam benevolentia.

2. PRÆTEREA, cuius est habitus, ejus est actus. Sed habitus charitatis est in potentia voluntatis, ut supra dictum est [q. 24. art. 1.]. Ergo etiam actus charitatis est actus voluntatis. Sed non est nisi in bonum tendens, quod est benevolentia. Ergo actus charitatis nihil aliud est quam benevolentia.

3. PRÆTEREA, Philosophus in 9. Ethic. [cap. 4.] ponit quinque ad amicitiam pertinentia : quorum primum est, quod homo velit amico bonum : secundum est, quod velit ei esse et vivere : tertium est, quod ei delectabiliter convivat : quartum est, quod eadem eligat : quintum est, quod ei condoleat, et congaudeat. Sed prima duo ad benevolentiam pertinent. Ergo primus actus charitatis est benevolentia.

SED CONTRA est quod Philosophus dicit in eodem libro [cap. 5.], quod benevolentia neque est amicitia, neque est amatio, sed est amicitiae prin-

vriendschap, zooals vroeger gezegd is (23^e Kw. 1^e Art.). Bijgevolg is welwillendheid niet hetzelfde als beminnen, wat de daad der liefde is.

LEERSTELLING. — De welwillendheid is een daad van den wil waardoor we iemand goed willen. Deze daad van den wil verschilt van de daadwerkelijke liefde, of men de liefde beschouwt als een neiging van het zinnelijk streefvermogen, of van het verstandelijk streefvermogen, nl. den wil. De liefde in het zinnelijk streefvermogen, is een hartstocht. Elke hartstocht neigt naar zijn voorwerp met zekere onstuimigheid. De hartstocht der liefde ontstaat echter niet plots, maar na zorgvuldig beschouwen van het beminde voorwerp. En daarom zegt de Wijsgeer, wijzend op het verschil tusschen de welwillendheid en de liefde-hartstocht, dat de welwillendheid noch ontoeroering, noch verlangen kent, d. i. geen onstuimige neiging; maar ze wil iemand goed doen, alleen omdat zij dit redelijk oordeelt. De liefde-hartstocht onderstelt daarbij een zekeren omgang, terwijl de welwillendheid oogenblikkelijk kan opwellen. Aldus kiest men in het strijdperk partij voor een of anderen kampvechter en men wenscht dat hij overwint.

cipium. Sed charitas est amicitia, ut supra dictum est [q. 23. art. 1.]. Ergo benevolentia non est idem quod dilectio quae est charitatis actus.

RESPONDEO dicendum quod benevolentia proprie dicitur actus voluntatis quo alteri bonum volumus. Hic autem voluntatis actus differt ab actuali amore tam secundum quod est in appetitu sensitivo, quam etiam secundum quod est in appetitu intellectivo, qui est voluntas. Amor enim qui est in appetitu sensitivo quaedam passio est. Omnis autem passio cum quodam impetu inclinat in suum objectum. Passio autem amoris habet quod non subito exoritur sed per aliquam assiduam inspectionem rei amatae. Et ideo philosophus in 9. Ethic. [cap. 5.] ostendens differentiam inter benevolentiam et amorem, qui est passio, dicit, quod benevolentia non habet distensionem et appetitum idest aliquem impetum inclinationis, sed ex solo judicio rationis homo vult bonum alicui. Similiter etiam talis amor est ex quadam consuetudine : benevolentia autem interdum oritur ex repentina; sicut accidit nobis de pugilibus, qui pugnant, quorum alterum vellemus vincere. Sed amor

Ook de liefde van het verstandelijk streefvermogen, verschilt van de welwillendheid. Want de liefde onderstelt een affectieve éénheid van den beminnde met het beminde : hij die bemint beschouwt het beminde als eenigermate een met zich, als een deel van zichzelf, en als zoodanig streeft hij het na. De welwillendheid daarentegen is een eenvoudige wilsdaad zonder meer, waardoor men iemand goed wil, ook zonder die affectieve éénheid te onderstellen. Beminnen als daad van liefde, sluit dus welwillendheid in, maar zegt daarbij nog een affectieve éénheid. Daarom zegt de Wijsgeer dat de welwillendheid het beginsel is der vriendschap

ANTWOORD CP DE BEDENKINGEN. — 1. De Wijsgeer drukt in deze bepaling van de liefde de volledige wezenheid der liefde niet uit, maar slechts iets wat tot de wezenheid behoort, en waarin de daad der liefde het meest tot uiting komt.

2. Beminnen is een daad van den wil die naar het goede streeft, maar waarin een zekere eenheid met het beminde begrepen is. Die eenheid nu is niet begrepen in de welwillendheid.

3. De eigenschappen van de vriendschap, door den Wijsgeer aldaar opgesomd, zijn een gevolg van de liefde die men zichzelf

---

qui est in appetitu intellectivo, etiam differt a benevolentia. Importat enim quamdam unionem secundum affectum amantis ad amatum; inquantum scilicet amans aestimat amatum quodammodo ut unum sibi, vel ad se pertinens; et sic movetur in ipsum. Sed benevolentia est simplex actus voluntatis quo volumus alicui bonum, etiam non praesupposita praedicta unione affectus ad ipsum. Sic ergo in dilectione, secundum quod est actus charitatis, includitur quidem benevolentia. Sed dilectio sive amor addit unionem affectus. Et propter hoc Philosophus dicit ibid. quod benevolentia est principium amicitiae.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod Philosophus ibi definit amare, non ponens totam rationem ipsius, sed aliiquid ad rationem ejus pertinens in quo maxime manifestatur dilectionis actus.

AD SECUNDUM dicendum quod dilectio est actus voluntatis in bonum tendens, sed cum quadam unione ad amatum : quae quidem in benevolentia non importatur.

AD TERTIUM dicendum quod instantum illa quae Philosophus ibi ponit,

toedraagt, zooals de Wijsgeer zelf zegt : men gedraagt zich tegenover zijn vriend als tegenover zichzelf. En dit is opnieuw de affectieve éénheid, waarvan we gesproken hebben.

IIIe ARTIKEL.

Moet men God om Hemzelf uit liefde beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men God niet om Hemzelf, uit liefde bemint, maar om iets anders. — I. Gregorius zegt: « *Door datgene wat hij kent, verheft de geest zich tot datgene wat hij niet kent* ». Door het onbekende worden bedoeld : de verstandelijke en goddelijke dingen; door het bekende : de zintuigelijk waarneembare dingen. Bijgevolg wordt God om iets anders bemind.

2. De liefde volgt op de kennis. Maar God wordt in iets anders gekend, naar het woord uit den *Brief aan de Romeinen* (1. 20) : « *Het onzichtbare van God, is uit het geschapene, bij*

ad amicitiam perlinet, inquantum proveniunt ex amore quem quis habet ad se ipsum, ut ibidem dicitur; ut scilicet haec omnia aliquis erga amicum agat, sicut ad seipsum. Quod pertinet ad praedictam unionem affectus.

ARTICULUS III.

Utrum Deus sit propter seipsum ex charitate diligendus.

[3. Dist. 29. art. 4.]

AD TERTIUM sic proceditur. Videtur quod Deus non propter seipsum sed propter aliud diligatur ex charitate. Dicit enim Gregorius in quadam homil. [11.] : « *Ex his, quae novit animus, discit incognita amare* ». Vocat autem incognita intelligibilia, et divina : cognita autem sensibilia. Ergo Deus est propter aliud diligendus.

2. PRÆTEREA, amor sequitur cognitionem. Sed Deus per aliud cognoscitur, secundum illud Rom. 1. [v. 20] : « *Invisibilia Dei per ea, quae facta*

eenig nadenken te kennen ». Bijgevolg wordt Hij ook om iets anders bemind en niet om Hemzelf.

3. « *De hoop baart liefde* » zooals de Glossa zegt. En volgens Augustinus is het « *de vrees die tot de liefde brengt* ». Welnu de hoop verwacht iets van God; de vrees ontvucht iets dat God ons kan aandoen. Dus moet God bemind worden om reden van een goed dat men verwacht, of van een kwaad dat men vreest. Bijgevolg moet Hij niet om zichzelf bemind worden.

Daartegenover staat echter wat Augustinus zegt : « *Genieten is zich aan iemand hechten om hemzelf* ». Welnu we moeten God genieten. Bijgevolg moeten we Hem om Hemzelf beminnen.

LEERSTELLING. — Het voorzetsel *om* drukt een oorzakelijkheidsbetrekking uit. Welnu, we kennen vier oorzaken: de eindoorzaak, de formele, de bewerkende en de materiële oorzaak; tot deze laatste wordt ook de materiële geschiktheid herleid, die geen oorzaak is zonder meer, maar onder zeker opzicht. Iets kan om een ander bemind worden, volgens deze vier soorten van oorza-

sunt, intellecta consciuntur ». Ergo etiam propter aliud amatur et non propter se.

3. PRÆTEREA, « *Spes generat charitatem* » ut dicitur in Glossa Matth. 1. [v. 2]. « *Timor etiam charitatem introducit* » ut Augustinus dicit super 1. canoniam Joan. [tract. 9.]. Sed spes expectat aliquid adipisci a Deo. Timor autem refugit aliquid quod a Deo infligi potest. Ergo videtur quod Deus propter aliquid bonum speratum, vel propter aliquid malum timendum sit amandus. Non ergo est amandus propter seipsum.

SED CONTRA est, quod, sicut Augustinus dicit in 1. de Doctr. Christ. [cap. 4.] : « *Frui est amore inhaerere alicui propter seipsum* ». Sed Deo fruendum est, ut in eodem libro [cap. 5.] dicitur. Ergo Deus diligendus est propter seipsum.

RESPONDEO dicendum, quod ly propter importat habitudinem alicujus causae. Est autem quadruplex genus causae; scilicet : finalis, formalis, efficiens, et materialis, ad quam reducitur etiam materialis dispositio, quae non est causa simpliciter, sed secundum quid. Et secundum haec quatuor

ken. Om de eindoorzaak : men bemint het geneesmiddel om de gezondheid. Om de formeele oorzaak : men bemint iemand om zijn deugd; want hij is formeel goed door de deugd, en bijgevolg beminnelijk. Om de bewerkende oorzaak : men bemint iemand omdat hij de zoon van dezen vader is. Om de materieele geschiktheid, die te herleiden is tot de materieele oorzaak : men bemint iemand omdat hij ons in de gelegenheid heeft gesteld hem te beminnen, b. v. om reden van de ontvangen weldaden. Maar wan-neer wij hem cenmaal beminnen, dan doen wij dit niet langer om zijn weldaden, maar om zijn deugdzaamheid. Op de eerste drie wijzen wordt God niet om iets anders, maar om Hemzelf bemind. Hij is immers op geen ander doel gericht, daar Hij het einddoel van alles is. Hij ontvangt zijn goed-zijn niet van een anderen vorm, daar zijn goed-zijn zijn wezenheid zelf is en oer-beeld van alles wat goed is. Hij heeft zijn goed-zijn door geen ander dan zichzelf, maar allen zijn goed door Hem. Op de vierde wijze, kan God om iets anders bemind worden : we worden immers door iets anders in gelegenheid gesteld om vooruitgang te maken in de liefde tot God, nl. door de weldaden die we van Hem ontvangen, of door de verhoopte belooning, of door de ram-

---

genera causarum dicitur aliquid propter alterum diligendum. Secundum quidem genus causae finalis : sicut diligimus medicinam propter sanitatem. Secundum autem genus causae formalis : sicut diligimus hominem propter virtutem; quia scilicet virtute formaliter est bonus, et per consequens diligibilis. Secundum autem causam efficientem : sicut diligimus aliquos inquantum sunt filii talis patris. Secundum autem dispositionem, quae reducitur ad genus causae materialis, dicimur aliquid diligere propter id quod nos disposuit ad ejus dilectionem, puta propter aliqua beneficia suscepta : quamvis postquam jam amare incepimus, non propter illa beneficia amemus amicum, sed propter ejus virtutem. Primis ergo tribus modis Deum non diligimus propter aliud sed propter seipsum. Non enim ordinatur ad aliud sicut ad finem, sed ipse est finis ultimus omnium. Neque etiam informatur aliquo alio ad hoc quod sit bonus, sed ejus substantia est ejus bonitas, secundum quam exemplariter omnia bona sunt. Neque iterum ei ab altero bonitas inest, sed ab ipso omnibus aliis. Sed quarto modo potest diligere propter aliud; quia scilicet ex aliquibus aliis disponimur ad hoc quod in Dei dilectione proficiamus; puta per beneficia ab eo suscepta, vel per praemia sperata, vel etiam per poenas quas per

pen die we door zijn bemiddeling willen vermijden.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Wanneer Gregorius zegt dat we, « *door datgene wat we kennen, het onbekende leeren beminnen* », dan bedoelt hij niet dat het bekende ons tot de liefde aanzet bij wijze van vormoorzaak, of eendoorzaak, of bewerkende oorzaak; dit bekende brengt den mensch in de gesteldheid om het onbekende te beminnen.

2. We komen tot de kennis van God door iets anders dan God zelf. Maar wanneer we Hem kennen, dan kennen we Hem door niets anders dan door Hemzelf, naar het woord van *Joannes* (4. 42): « *Nu gelooven we niet meer op uw zeggen, want we hebben zelf gehoord, en we weten dat deze waarlijk de Verlosser der wereld is* ».

3. De hoop en de vrees geven een zekere geschiktheid tot de liefde, zooals boven is aangetoond (17^e Kw. 8^e Art.; 19^e Kw. 7^e Art.).

ipsum vitare intendimus.

AD PRIMUM ergo dicendum quod « ex his quae animus novit discit incognita amare », non quod cognita sint ratio diligendi ipsa incognita per modum causae formalis, vel finalis, vel efficientis; sed quia per hoc homo disponitur ad amandum incognita.

AD SECUNDUM dicendum quod cognitio Dei acquiritur quidem per alia; sed postquam jam cognoscitur, non per alia cognoscitur, sed per seipsum, secundum illud *Joan. 4.* [v. 42]: « Jam non propter tuam loquelandam credimus : ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere salvator mundi ».

AD TERTIUM dicendum, quod spes et timor ducunt ad charitatem per modum dispositionis cuiusdam, ut ex supra dictis patet [q. 17. art. 8. et q. 19. art. 7.].

IVe ARTIKEL.

Kan men God, tijdens dit leven, op onmiddellijke wijze beminnen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men tijdens dit leven, God niet op onmiddellijke wijze kan beminnen. — 1. « *We kunnen niet beminnen, wat we niet kennen* », zegt Augustinus. Welnu, tijdens dit leven kennen we God niet onmiddelijk, naar het woord uit den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (13. 12) : « *Thans zien we in een wazigen spiegel* ». Bijgevolg kunnen we Hem ook niet onmiddelijk beminnen.

2. Wie het geringe niet vermag, vermag evenmin het grootere. Welnu God beminnen, is meer dan God kennen. Immers in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (6. 17) wordt gezegd : « *Hij die den Heer aanhangt door de liefde, is één geest met Hem* ». Welnu men kan God niet onmiddelijk kennen. Bijgevolg kan men Hem nog veel minder onmiddelijk beminnen.

3. De mensch wordt van God verwijderd door de zonde, naar

ARTICULUS IV.

Utrum Deus in hac vita possit immediate amari.

[3. Dist. 27. q. 3. art. 1; De Veri. q. 10. art. 11. ad 6;
de Vint. q. 2. art. 2. ad 11.]

AD QUARTUM sic proceditur. Videtur quod Deus in hac vita non possit immediate amari. « *Incognita enim amari non possunt* », ut Augustinus dicit 10. de Trinit. [cap. 1. et 2.]. Sed Deum non cognoscimus immediate in hac vita; quia « *videmus nunc per speculum in aenigmate* », ut dicitur 1. ad Cor. 13. [v. 12]. Ergo neque etiam eum immediate amamus.

2. PRÆTEREA, qui non potest quod minus est, non potest quod majus est. Sed majus est amare Deum quam cognoscere ipsum : « *qui enim adhaeret Deo per amorem, unus spiritus cum illo est* », ut dicitur 1. ad Cor. 6. [v. 17]. Sed homo non potest Deum cognoscere immediate. Ergo multo minus amare.

3. PRÆTEREA, homo a Deo disjungitur per peccatum, secundum illud

het woord van Isaïas (59. 2) : « *Uw misdaden graven een kloof tusschen u en uw God* ». Welnu de zetel der zonde is eerder de wil dan het verstand. Bijgevolg kan de mensch veel moeilijker een onmiddellijke liefde tot God verwerven dan een onmiddellijke kennis van Hem.

Daartegenover staat echter dat de kennis van God, omdat ze middelijk is, een wazige kennis genoemd wordt, die in den hemel verdwijnt (I Cor. 13. 9). Maar de liefde blijft (i. a. p.). Bijgevolg hangt de liefde tijdens dit leven, God onmiddelijk aan.

LEERSTELLING. — Boven (16^e Kw. 1^e Art. 2^e Antw.) werd aangetoond dat de daad van het verstandelijk kenvermogen voltrokken wordt, doordat het gekende in het kennend subjekt opgenomen is. De daad van het streefvermogen daarentegen wordt voltrokken doordat het streefvermogen naar het ding zelf neigt. Bijgevolg gaat de neiging van het streefvermogen naar de dingen, zooals ze in zichzelf zijn, terwijl de daad van het kenvermogen afhangt van de zijnswijze van het kennend subjekt. Wanneer we in acht nemen wat de dingen in zichzelf zijn, dan zien we dat God

Isa. 59. [v. 2] : « *Peccata vestra diviserunt inter vos, et Deum vestrum* ». Sed peccatum magis est in voluntate quam in intellectu. Ergo minus potest homo Deum diligere immediate quam Deum immediate cognoscere.

SED CONTRA est, quod cognitio Dei quia est mediata, dicitur aenigmatica, et evacuatur in patria, ut patet 1. ad Cor. 13. [v. 9]. Sed charitas viae non evacuatur, ut ibidem dicitur. Ergo charitas viae immediate Deo adhaeret.

RESPONDEO dicendum, quod, sicut supra dictum est [q. 16. art. 1. ad 2.], actus cognoscitivae virtutis perficitur per hoc quod cognitum est in cognoscente. Actus autem appetitivae virtutis perficitur per hoc quod appetitus inclinatur ad rem ipsam. Et ideo oportet quod motus appetitivae virtutis sit in res secundum conditionem ipsarum rerum. Actus autem cognoscitivae virtutis est secundum modum cognoscentis. Est autem ipse ordo rerum talis secundum se quod Deus est propter seipsum cognoscibilis et diligibilis,

uit zichzelf kenbaar en bemindelijk is, want Hij is de wezenheid der waarheid en der goedheid, waardoor alles kan gekend of bemind worden. Wanneer we echter rekening houden met wat wij zelf zijn, daar onze kennis haar oorsprong heeft in het zintuigelijke, is datgene wat het dichtst bij de zintuigen staat ook het meest kenbaar en het verst verwijderd kenobject is datgene wat het verst verwijderd is van de zintuigen. Waaruit we afleiden dat de liefde, die een neiging is van het streefvermogen, ook tijdens dit leven eerst naar God neigt en dan pas naar het overige. Zoo bemint de liefde God onmiddellijk, en het overige langs God om. In de kennis is het andersom. We kennen God door middel van het andere zooals we een oorzaak kennen uit haar uitwerksel, of door aan God de voimaakthesen op uitmuntender wijze toe te schrijven, of door elke onvolmaaktheid uit te sluiten, zooals Dionysius zegt.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Hoewel we het onbekende niet kunnen beminnen, volgt niet dat de orde der kennis dezelfde is als de orde der liefde. De liefde is de eindterm der kennis. Derhalve waar de kennis ophoudt, nl. in het ding zelf, dat door een ander gekend is, daar begint de liefde.

ut pote essentialiter existens ipsa veritas, et bonitas, per quam alia cognoscuntur et amantur. Sed quoad nos quia nostra cognitionis a sensu ortum habet, prius sunt cognoscibilia quae sunt sensui propinquiora. Et ultimus terminus cognitionis est in eo quod est maxime a sensu remotum. Secundum hoc ergo dicendum est quod dilectio quae est appetitivae virtutis actus, etiam in statu viae tendit in Deum primo et ex ipso derivatur ad alia et secundum hoc charitas Deum immediate diligit, alia vero Deo mediante. In cognitione vero est e converso; quia scilicet per alia Deum cognoscimus, sicut causam per effectus vel per modum eminentiae aut negationis, ut patet per Dion. in lib. de Div. Nom. [cap. 1. lect. 2. et 3.].

AD PRIMUM ergo dicendum quod quamvis incognita non possint amari tamen non oportet quod sit idem ordo cognitionis et dilectionis. Nam dilectio est cognitionis terminus. Et ideo ubi desinit cognitionis, scilicet in ipsa re, quae per aliam cognoscitur, ibi statim dilectio incipere potest.

2. Daar de liefde tot God verhevener is dan de kennis van God, vooral tijdens dit leven, onderstelt zij de kennis. En omdat de kennis niet stil houdt bij het geschapene, maar door het geschapene tot God opklamt, begint de liefde bij Hem en daalt van Hem af tot het overige. Aldus beschrijft het geheel een soort kringloop : de kennis vangt aan met het geschapene en stijgt op naar God, en de liefde begint met God, als met het einddoel, en daalt af naar de schepselen.

3. De afgekeerdheid van God, door de zonde veroorzaakt, neemt een einde door de liefde en niet uitsluitend door de kennis. En daarna is het de liefde die, door te beminnen, de ziel onmiddellijk met God vereenigt in een geestelijken eenheidsband.

Ve ARTIKEL.

Kan God algeheel bemind worden?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat God niet algeheel kan

AD SECUNDUM dicendum quod quia dilectio Dei est majus aliiquid quam ejus cognitio, maxime secundum statum viae, ideo praesupponit ipsam. Et quia cognitio non quiescit in rebus creatis, sed per eas in aliud tendit, in illo dilectio incipit, et per hoc ad alia derivatur per modum cuiusdam circulationis; dum cognitio a creaturis incipiens, tendit in Deum; et dilectio a Deo incipiens, sicut ab ultimo fine, ad creaturas derivatur.

AD TERTIUM dicendum quod per charitatem tollitur aversio a Deo quae est per peccatum; non autem per solam cognitionem. Et ideo charitas est quae, diligendo, animam immediate Deo conjungit spiritualis vinculo unionis.

ARTICULUS V.

Utrum Deus possit totaliter amari.

[3. Dist. 27. q. 3. art. 2; de Virt. q. 2. art. 10. ad 5.]

AD QUINTUM sic proceditur. Videtur quod Deus non possit totaliter

bemind worden. — 1. De liefde volgt op de kennis. Welnu God kan niet algeheel gekend worden, want dan zou men Hem omvatten. Bijgevolg kan God door ons niet algeheel bemind worden.

2. De liefde is een eeniging, zooals bij Dionysius blijkt. Welnu het hart van een mensch kan niet algeheel één worden met God, « *want God is groter dan ons hart* », zegt *Joannes* in zijn *Eersten Brief* (3. 20). Bijgevolg kan God niet algeheel bemind worden.

3. God bemint zichzelf algeheel. Indien Hij dus door iemand anders algeheel bemind werd, zou iemand anders dan God, Hem zoozeer beminnen als Hij zichzelf bemint. Maar dit is niet mogelijk. Bijgevolg kan God door geen enkel schepsel algeheel bemind worden.

Daartegenover staat echter een woord uit het *Boek Deuteronomium* (6. 5) : « *Gij zult uw Heer God beminnen uit heel uw hart* ».

LEERSTELLING. — De liefde wordt opgevat als iets wat staat tusschen hem die bemint en het beminde voorwerp. Wanneer men

amari. Amor enim sequitur cognitionem. Sed Deus non potest totaliter a nobis cognosci; quia hoc esset eum comprehendere. Ergo non potest a nobis totaliter amari.

2. PRÆTEREA, amor est unio quaedam, ut patet per Dionysium 4. cap. de Div. Nom. [lect. 9.]. Sed cor hominis non potest totaliter Deo uniri; quia « Deus est major corde nostro », ut dicitur 1. Joan. 3. [v. 20]. Ergo Deus non potest totaliter amari.

3. PRÆTEREA, Deus seipsum totaliter amat. Si ergo ab aliquo alio totaliter amatur, aliquis alius diligit Deum tantum, quantum ipse se diligit : hoc autem est inconveniens. Ergo Deus non potest totaliter diligi ab aliqua creatura.

SED CONTRA est, quod dicitur Deut. 6. [v. 5] : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo ».

RESPONDEO dicendum quod cum dilectio intelligatur quasi medium inter amantem et amatum, cum quaeritur : an Deus possit totaliter diligi, tripliciter

dan vraagt of God algeheel kan bemind worden, dan kan men dit op drie wijzen verstaan. Vooreerst kan die algeheelheid betrekking hebben op datgene wat men bemint. In dien zin moet God algeheel bemind worden; want alles wat tot God behoort moet bemind worden. Ten tweede kan die algeheelheid betrekking hebben op hem die bemint. En in dien zin ook moet God algeheel bemind worden; want de mensch moet uit geheel zijn kracht God beminnen, en alles wat hij heeft op de liefde tot God richten, naar het woord uit het *Boek Deuteronomium* (6. 5) : « *Gij zult uw Heer God uit geheel uw hart beminnen* ». — Ten derde kan die algeheelheid de verhouding uitdrukken van diegene die bemint tot datgene wat bemind wordt, zoodat de liefde van den beminnde de volledige beminnelijkheid van het beminde evenaart. En die algeheelheid is hier niet mogelijk. Want iets is biminneelijk in zoover het goed is. Daarom is God die oneindig goed is, oneindig beminneelijk. Welnu geen enkel schepsel kan God op oneindige wijze beminnen, daar elke kracht van het schepsel, de natuurlijke zoowel als de ingestorte, eindig is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — Het antwoord is duidelijk uit de Leerst. Want de eerste drie Bedenkingen moeten

---

potest intelligi. Uno modo, ut modus totalitatis referatur ad rem dilectam : et sic Deus est totaliter diligendus; quia totum, quod ad Deum pertinet, homo diligere debet. Alio modo potest intelligi ita quod totalitas referatur ad diligentem : et sic etiam Deus totaliter diligi debet; quia ex toto posse suo homo debet diligere Deum, et quidquid habet ad Dei amorem ordinare, secundum illud Deut. 6. [v. 5] : « *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* ». Tertio modo potest intelligi secundum comparationem diligentis ad rem dilectam; ut scilicet modus diligentis adaequet modum rei dilectae. Et hoc non potest esse : cum enim unumquodque intantum diligibile sit, inquantum est bonum, Deus, cuius bonitas est infinita, est infinite diligibilis. Nulla autem creatura potest Deum infinite diligere; quia omnis virtus creaturæ, sive naturalis, sive infusa, est finita.

Et per hoc patet responsio AD OBJECTA : nam primæ tres objectiones

volgens den derden zin begrepen worden; de Tegenbedenking volgens den tweeden zin.

VIe ARTIKEL.

Moet men in de liefde tot God een zekere maat in acht nemen?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat men in de liefde tot God een zekere maat moet in acht nemen. — 1. Wat goed is, zegt maat, soort en orde, zooals Augustinus leert. Welnu de liefde tot God is het beste dat de mensch kent, naar het woord uit den *Brief aan de Colossenseen* (3. 14): « *Trek over dit alles de liefde aan* ». Bijgevolg is er een maat in de liefde tot God.

2. Augustinus zegt: « *Leer mij, ik bid u er om, welke de juiste maat der liefde is. Want ik vrees er voor dat ik te hevig of te lauw door verlangen en liefde naar mijn God gedreven wordt* ». Welnu, het is overbodig de maat te zoeken, als er in de goddelijke

procedunt secundum hunc tertium sensum : ultima autem ratio procedit in sensu secundo.

ARTICULUS VI.

Utrum divinae dilectionis sit aliquis modus habendus.

[3. Dist. 27. q. 3. art. 3; de Virt. q. 2. art. 2. ad 13;
ad Rom. c. 12. lect. 1.]

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur quod divinae dilectionis sit aliquis modus habendus. Ratio enim boni consistit in modo, specie, et ordine ut patet per Augustinum in lib. de Nat. Boni [cap. 3. et 4.]. Sed dilectio Dei est optimum in homine, secundum illud ad Colos. 3. [v. 14]: « *Super omnia charitatem habete* ». Ergo dilectio Dei debet modum habere.

2. PRÆTEREA, Augustinus dicit in lib. de Mor. Eccl. [cap. 8.]: « *Dic mihi, queso te, quis sit diligendi modus. Vereor enim, ne plus, minusve, quam oportet, inflammer desiderio, et amore Domini mei* ». Frustra autem

liefde geen sprake is van maat. Dus is er wel een maat in acht te nemen in die liefde.

3. Augustinus zegt: « *De zijswijze wordt in elk wezen door zijn eigen maat bepaald* ». Welnu, de maatstaf van den menschelijken wil en van de uitwendige daad, is de rede. In de uitwendige daad nu van de liefde, moet maat gehouden worden, naar het woord uit den *Brief aan de Romeinen* (12. 1): « *Uw eerdienst weze redelijk* ». Dus moet er evenzoo maat gehouden worden in de inwendige liefde tot God.

Daartegenover staat echter wat Bernardus zegt: « *De reden waarom we God beminnen is God zelf, en de maat van die liefde, is zonder maat te beminnen* ».

LEERSTELLING. — De woorden van Augustinus (3^e Bed.), wijzen erop dat een maat iets is wat een bepaalde afmeting heeft. Deze bepaalde afmeting vindt men zoowel in de maat als in datgene wat gemeten wordt. Maar niet op dezelfde wijze. De maat bezit deze bepaalde afmeting uit zichzelf; want de maat bepaalt en meet de andere dingen. Wat gemeten wordt, bezit deze bepaal-

quaereret modum, nisi esset aliquis divinae dilectionis modus. Ergo est aliquis modus divinae dilectionis.

3. **PRÆTEREA.** Sicut Augustinus dicit 4, super Gen. ad lit. [cap. 3.], « modus est, quem unicuique propria mensura praefigit ». Sed mensura voluntatis humanae, sicut et actionis exterioris, est ratio. Ergo sicut in exteriori effectu charitatis oportet habere modum a ratione praefixum, secundum illud Rom. 12. [v. 1]: « Rationabile obsequium vestrum »; ita etiam interior dilectio Dei debet modum habere.

SED CONTRA est quod Bernardus dicit in lib. de Dil. Deum [cap. 1.], quod « causa diligendi Deum Deus est; modus, sine modo diligere ».

RESPONDEO dicendum quod sicut patet ex inducta auctoritate Augustini [in arg. 3.], modus importat quamdam mensurae determinationem. Haec autem determinatio invenitur et in mensura et in mensurato: aliter tamen, et aliter. In mensura enim invenitur essentialiter; quia mensura secundum seipsam est determinativa, et modificativa aliorum. In mensuratis autem

de afmeting omdat het met de maat overeenkomt; bijgevolg niet uit zichzelf maar krachtens iets anders. Daarom heeft datgene waarmede men meet, noodzakelijk de vereischte maat, terwijl ze in datgene wat gemeten wordt, kan ontbreken, ofwel omdat de maat niet bereikt wordt, ofwel omdat men haar te buiten gaat. Het einddoel nu, is de maat van alles wat onder het streefvermogen valt of moet gedaan worden; want alles wat we nastreven of uitwerken vindt zijn verantwoording in het doel, zooals de Wijsgeer zegt. Bijgevolg bezit het doel, de maat uit zichzelf; datgene wat tot het doel leidt, bezit de vereischte maat doordat het met het doel overeenkomt. Daarom zegt de Wijsgeer: « *In elke kunstvaardigheid wil men het doel zonder de minste beperking; doch datgene wat tot het doel leidt, wordt op beperkte wijze gewild* ». B. v. de geneesheer wil de gezondheid van zijn patient zonder beperking, hij wil die gezondheid zoo volkomen mogelijk. Maar hij schrijft niet onbeperkt geneesmiddelen voor, niet zooveel als hij kan, maar voor zoover het noodig is om de gezondheid te verzekeren. Moest de geneeskunde van die maat afwijken door te veel of te weinig, dan zou ze on-matig zijn. Welnu, het doeleinde van alle menschelijke handelingen en genegenheden is de liefde tot God, waardoor we hoofdzakelijk ons einddoel bereiken, zooals

invenitur secundum aliud idest inquantum attingunt mensuram. Et ideo in mensura nihil potest accipi immodificatum. Sed res mensurata est immodificata, nisi mensuram attingat, sive deficiat, sive excedat. In omnibus autem appetibilibus et agibilibus mensura est finis : quia eorum quae appetitus et agimus, oportet propriam rationem ex fine accipere, ut patet per Philosophum in 2. Physic. [tex. 89.]. Et ideo finis secundum seipsum habet modum. Ea vero quae sunt ad finem, habent modum ex eo quod sunt fini proportionata. Et ideo, sicut Philosophus dicit in 1. Polit. [cap. 6.] : « *Appetitus finis in omnibus artibus est absque fine, et termino* »: eorum autem quae sunt ad finem, est aliquis terminus. Non enim medicus imponit aliquem terminum sanitati; sed facit eam perfectam, quantumcumque potest. Sed medicinae imponit terminum : non enim dat tantum de medicina, quantum potest, sed secundum proportionem ad sanitatem; quam quidem proportionem si medicina excederet vel ab ea deficeret esset immoderata. Finis autem omnium actionum humanarum et affectionum est dilectio Dei, per quam maxime attingimus ultimum finem, ut supra dictum est [q. 23. art. 6.]. Et

boven gezegd is (23^e Kw. 6^e Art.). Daarom kent de liefde tot God geen maat zooals iets wat gemeten wordt en derhalve vatbaar is voor min of meer. Ze is de maat zelf, die nooit kan overschreden worden; hoe volkomener die maat bereikt wordt, des te beter. Hoe meer men dus God bemint, hoe volmaakter de liefde is.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Wat door zichzelf is, overtreft datgene wat door iets anders is. Bijgevolg is de volmaaktheid van de maat, die haar afmeting uit zichzelf heeft, groter dan de volmaaktheid van wat gemeten is, en door iets anders bepaald wordt. De liefde, die de bepaaldheid heeft van de maat zelf, overtreft aldus de andere deugden, die de bepaaldheid hebben van het gemetene.

2. Augustinus vervolgt (t. a. p.) dat de maat waarnaar men God moet beminnen is, dat men Hem uit geheel zijn hart bemint; d. w. z. men moet Hem beminnen zooveel als men Hem beminnen kan.

En dit drukt de bepaaldheid uit van den maatstaf zelf.

3. De genegenheid, wier voorwerp aan het oordeel van de rede onderworpen is, heeft de rede zelf als maatstaf. Maar het voorwerp van de goddelijke liefde, dat God is, valt niet onder het

ideo in dilectione Dei non potest accipi modus, sicut in re mensurata, ut sit in ea accipere plus et minus; sed sicut invenitur modus in mensura in qua non potest esse excessus, sed quanto plus attingitur regula, tanto melius est. Et ita quanto Deus plus diligitur tanto est dilectio melior.

AD PRIMUM ergo dicendum quod illud quod est per se potius est *eo*, quod est per aliud. Et ideo bonitas mensurae, quae per se habet modum, potior est quam bonitas mensurati, quae habet modum per aliud. Et sic etiam charitas quae habet modum, sicut mensura, praeeminet aliis virtutibus quae habent modum, sicut mensuratae.

AD SECUNDUM dicendum quod, sicut Augustinus ibidem subjungit [cap. 8.], modus diligendi Deum est, ut ex toto corde diligatur, idest ut diligatur quantumcumque potest diligi. Et hoc pertinet ad modum qui convenit mensurae.

AD TERTIUM dicendum quod affectio illa cuius objectum subjacet judicio rationis, est ratione mensuranda. Sed objectum divinae dilectionis, quod est

oordeel van de rede. De rede is dus de maatstaf niet, maar de liefde overtreft de rede. Men moet nochtans letten op het verschil tusschen de inwendige daad der liefde en de uitwendige daden. De inwendige daad heeft immers het karakter van doel, daar het hoogste goed van den mensch in zijn gehechtheid aan God te zoeken is, naar het woord van het *Boek der Psalmen* (72. 28) : « *Mij is het goed, God aan te hangen* ». De uitwendige daden echter leiden tot het doel. Ze moeten derhalve de liefde en de rede als maatstaf nemen.

VIIe ARTIKEL.

Is het verdienstelijker een vijand te beminnen dan een vriend?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het verdienstelijker is een vijand te beminnen dan een vriend. — 1. Bij *Mattheus* (5. 46) lezen we: « *Zoo ge bemin, die u liefhebben, welk loon zult ge dan ontvangen?* » Het is bijgevolg niet verdienstelijk zijn vriend te beminnen. Maar het is wel verdienstelijk zijn vijand te bemin-

Deus, excedit judicium rationis. Et ideo non mensuratur ratione, sed rationem excedit. Nec est simile de interiori actu charitatis, et exterioribus actibus. Nam interior actus charitatis habet rationem finis, quia ultimum bonum hominis consistit in hoc, quod anima Deo inhaereat, secundum illud *Psalmus* 72. [v. 28] : « *Mihi adhaerere Deo bonum est* ». Exteriores autem actus sunt sicut ad finem. Et ideo sunt commensurandi et secundum charitatem, et secundum rationem.

ARTICULUS VII.

Utrum sit magis meritorium diligere inimicum quam amicum.

[3. Dist. 30, art. 3; art. 4. ad 3; de Virt. q. 2. art. 8.]

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur quod magis meritorium sit diligere inimicum, quam amicum. Dicitur enim *Matth. 5.* [v. 46] : « *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* » Diligere ergo amicum non meretur mercedem. Sed diligere inimicum meretur mercedem, ut ibidem

nen. Bijgevolg is het verdienstelijker zijn vijand te beminnen dan zijn vriend.

2. Iets is verdienstelijker naarmate het uit een grootere liefde voortspruit. Welnu, volgens Augustinus, is het de volmaakte kinderen van God eigen, de vijanden te beminnen. Want ook de onvolmaakte liefde bemint een vriend. Het is bijgevolg verdienstelijker een vijand te beminnen dan een vriend.

3. Hoe groter de inspanning is om goed te handelen, hoe verdienstelijker de daad is daar « *elk zijn eigen loon ontvangen zal, overeenkomstig eigen arbeid* », zooals we in den *Eersten Brief aan de Corinthiërs* (3. 8) lezen. Welnu het kost ons meer een vijand te beminnen dan een vriend, want het is lastiger. Bijgevolg is het verdienstelijker een vijand te beminnen dan een vriend.

Daartegenover staat echter, dat het betere ook verdienstelijker is. Welnu het is beter een vriend te beminnen dan een vijand. Want een vriend die ons bemint, is beter dan een vijand die ons haat. Bijgevolg is het verdienstelijker een vriend te beminnen dan een vijand.

ostenditur. Ergo magis est meritorium diligere inimicos quam amicos.

2. **PRÆTEREA**, tanto aliquid est magis meritorium quanto ex majori charitate procedit. Sed diligere inimicum est perfectorum filiorum Dei, ut Augustinus dicit in Enchir. [cap. 73.]. Diligere autem amicum est etiam charitatis imperfectae. Ergo majoris meriti est diligere inimicum quam amicum.

3. **PRÆTEREA**, ubi est major conatus ad bonum, ibi videtur esse majus meritum : quia « *unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem* » ut dicitur 1. Cor. 3. [v. 8]. Sed majori conatu indiget homo ad hoc quod diligat inimicum quam ad hoc quod diligat amicum ; quia difficultius est. Ergo videtur quod diligere inimicum sit magis meritorium quam diligere amicum.

SED CONTRA est, quia illud quod est melius est magis meritorium. Sed melius est diligere amicum ; quia melius est diligere meliorem. Amicus autem qui amat, est melior quam inimicus qui odit. Ergo diligere amicum est magis meritorium quam diligere inimicum.

LEERSTELLING. — God is de beweegreden van onze liefde tot den evenmensch, zooals boven gezegd is (25^e Kw. 1^e Art.). Wanneer men dus vraagt wat verdienstelijker is : een vriend of een vijand te beminnen, kan men de liefde van een dubbelen kant beschouwen: van den kant van den evenmensch dien men bemint, of van den kant van de beweegredenen der liefde. Van den kant van den evenmensch, is de liefde tot een vriend verhevener dan de liefde tot een vijand. Want een vriend is beter en is nauwer met ons vereenigd, waardoor hij een geschikter voorwerp is van liefde. De daad van liefde, op dit voorwerp gericht, is bijgevolg beter, en het tegengestelde slechter. Het is immers erger zijn vriend te haten dan zijn vijand. Van den kant van de beweegredenen der liefde, is de liefde tot een vijand verhevener dan de liefde tot een vriend. Ten eerste, men kan een vriend beminnen om een andere reden dan om God, doch men bemint een vijand alleen om God. Ten tweede, in de onderstelling dat vriend en vijand om God bemind worden, dan is die liefde sterker, die een meer verwijderd voorwerp omvat. nl. de vijanden; zooals de kracht van een vuur heviger is naarmate de warmte verder uitstraalt. Aldus is ook de goddelijke liefde krachtiger naar gelang ze ons toelaat moeilijkere dingen te vervullen, evenals de kracht van het vuur sterker is naar

RESPONDEO dicendum quod ratio diligendi proximum ex charitate Deus est, sicut supra dictum est [q. 25. art. 1.]. Cum ergo quaeritur, quid sit melius vel magis meritorium, utrum diligere amicum vel inimicum, duplice istae dilectiones comparari possunt. Uno modo ex parte proximi, qui diligitur. Alio modo ex parte rationis, propter quam diligitur. Primo quidem modo dilectio amici praeeminet dilectioni inimici, quia amicus et melior est et magis conjunctus; unde est materia magis conveniens dilectioni. Et propter hoc actus dilectionis super hanc materiam transiens melior est, unde et ejus oppositum est deterius : pejus enim est odire amicum, quam inimicum. Secundo autem modo dilectio inimici praeeminet propter duo : primo quidem, quia dilectionis amici potest esse alia ratio, quam Deus; sed dilectionis inimici solus Deus est ratio. Secundo, quia praesupposito quod uterque propter Deum diligatur, fortior ostenditur esse Dei dilectio, quae animum hominis ad remotiora extendit, scilicet usque ad dilectionem inimicorum : sicut virtus ignis tanto ostenditur esse fortior quanto ad remotiora diffundit suum calorem. Tanto ergo ostenditur divina dilectio esse fortior quanto propter ipsam

gelang een minder brandbare stof door het vuur vernield wordt. Maar zooals het vuur gemakkelijker verbrandt wat naderbij is dan wat op een afstand is, evenzoo zal de liefde vuriger diegenen beminnen die nauwer met ons verbonden zijn, dan vreemden. Onder dit opzicht zal ook de liefde tot de vrienden vuriger en beter zijn dan de liefde tot de vijanden.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — 1. Het woord van Christus moet in absoluten zin begrepen worden: de liefde tot een vriend is geen verdienste waard, wanneer men een vriend uitsluitend bemint omdat hij vriend is. Wat het geval is, wanneer men een vriend zoo bemint, dat men een vijand uitsluit. De liefde tot een vriend is verdienstelijk wanneer men zijn vriend om God bemint, en niet louter omdat hij een vriend is.

Het antwoord op de andere bedenkingen is duidelijk uit de Leerst. De twee volgende bedenkingen immers, gaan uit van de beweegredenen der liefde; de tegenbedenking gaat uit van diegenen die bemind worden.

difficiliora implemus. Sicut et virtus ignis tanto est fortior, quanto comburere potest materiam minus combustibilem. Sed sicut idem ignis in propinquiora fortius agit quam in remotiora : ita etiam charitas ferventius diligit conjuctos, quam remotos. Et quantum ad hoc dilectio amicorum secundum se considerata est ferventior et melior quam dilectio inimicorum.

AD PRIMUM ergo dicendum quod verbum Domini est per se intelligendum. Tunc enim dilectio amicorum apud Deum mercedem non habet, quando propter hoc solum amantur, quia amici. Et hoc videtur accidere, quando sic amantur amici, quod inimici non diliguntur. Est tamen meritoria amicorum dilectio, si propter Deum diligentur, et non solum quia amici sunt.

AD ALIA patet responsio per ea quae dicta sunt [in corp. art.]: nam duae rationes sequentes procedunt ex parte rationis diligendi : ultima vero ex parte eorum, quae diliguntur.

VIIIe ARTIKEL.

Is het verdienstelijker den evenmensch te beminnen dan God?

BEDENKINGEN. — Men beweert, dat het verdienstelijker is zijn evenmensch te beminnen dan God. — 1. Wat de Apostel verkiest, is verdienstelijker. Welnu de Apostel verkiest de liefde tot den evenmensch boven de liefde tot God, zooals hij in den *Brief aan de Romeinen* (9. 3) zegt: « *Zelf zou ik van Christus gescheiden willen zijn, terwille van mijn broeders* ». Het is bijgevolg verdienstelijker zijn evenmensch te beminnen dan God.

2. Boven werd gezegd (vorig Art.) dat, onder een bepaald opzicht, het minder verdienstelijk is zijn vriend te beminnen. Welnu God is onze vriend bij uitmuntendheid, « *omdat Hij ons het eerst heeft liefgehad* ». (*I Joan. 4. 10*). Het is bijgevolg minder verdienstelijk God te beminnen.

3. Wat moeilijker is, is deugdzamer en verdienstelijker; want de deugd heeft als voorwerp wat moeilijk en goed is, zooals in de *Ethica* gezegd wordt. Welnu, het is gemakkelijker God te bemin-

ARTICULUS VIII.

Utrum sit magis meritorium diligere proximum quam diligere Deum.

[3. Dist. 30. art. 4.]

AD OCTAVUM sic proceditur. Videtur quod magis sit meritorium diligere proximum, quam diligere Deum. Illud enim videtur esse magis meritorium, quod Apostolus magis elegit. Sed Apostolus praecelegit dilectionem proximi dilectioni Dei secundum illud ad Rom. 9. [v. 3]: « *Optabam anathema esse a Christo pro fratribus meis* ». Ergo magis est meritorium diligere proximum quam diligere Deum.

2. PRÆTEREA, minus videtur esse meritorium aliquo modo diligere amicum, ut dictum est [art. praec.]. Sed Deus maxime est amicus, « *qui prior dilexit nos* », ut dicitur *I. Joan. 4. [v. 10]*. Ergo diligere Deum videtur esse minus meritorium.

3. PRÆTEREA, illud quod est difficilius videtur esse virtuosius et magis meritorium; quia virtus est circa difficile et bonum, ut dicitur in 2. Ethic.

nen dan den evenmensch, én omdat alles van nature God bemint, én omdat er in God niets is wat niet beminnelijk is. Wat het geval niet is met den evenmensch. Het is bijgevolg verdienstelijker den evenmensch te beminnen dan God.

Daartegenover staat echter, dat datgene waarvan al het overige afhangt, den voorrang heeft. Welnu de liefde tot den evenmensch is slechts verdienstelijk omdat de evenmensch om God bemind wordt. Bijgevolg is de liefde tot God verdienstelijker dan de liefde tot den evenmensch.

LEERSTELLING. — De vergelijking waarover hier spraak is kan op twee wijzen opgevat worden. Vooreerst kan men beide vormen van liefde afzonderlijk beschouwen. En dan is de liefde tot God ongetwijfeld verdienstelijker dan de liefde tot den evenmensch. Want zij verdient beloond te worden om haar zelf, daar de hoogste belooning het genieten van God zelf is, wat door de goddelijke liefde nagestreefd wordt. Daarom wordt aan hem die God bemint, de belooning beloofd, naar het woord bij *Joannes* (14. 21) : « *Wie liefheeft, zal door mijn Vader worden bemind..., en Ik zal Mij aan hem openbaren* ». Men kan ten tweede de ver-

[cap. 3.]. Sed facilius est diligere Deum quam proximum : tum quia naturaliter omnia Deum diligunt; tum quia in Deo nihil occurrit, quod non sit diligendum; quod circa proximum non contingit. Ergo magis est meritorium diligere proximum quam diligere Deum.

SED CONTRA est quia propter quod unumquodque illud magis. Sed dilectio proximi non est meritoria, nisi propter hoc quod proximus diligitur propter Deum. Ergo dilectio Dei est magis meritoria quam dilectio proximi.

RESPONDEO dicendum, quod comparatio ista potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut seorsum consideretur utraque dilectio : et tunc non est dubium, quin dilectio Dei sit magis meritoria : debetur enim ei merces propter seipsam, quia ultima merces est frui Deo, in quem tendit divinae dilectionis motus. Unde et diligenti Deum merces promittitur *Joan. 14. [v. 21]* : « *Si quis diligit me, diligeret a Patre meo, et manifestabo ei*

gelijking zoo begrijpen, dat men de liefde tot God opvat, als de liefde die uitsluitend God bemint, en de liefde tot den evenmensch, als de liefde tot den evenmensch om God. De liefde tot den naaste sluit dan de liefde tot God in, terwijl de liefde tot God de liefde tot den evenmensch niet insluit. Zoodat men eigenlijk de volmaakte liefde tot God die zich ook tot den evenmensch uitstrekkt, vergelijkt met de liefde tot God die onvoldoende en onvolkomen is; want « *dit gebod hebben we van Hem ontvangen: wie God bemint, moet ook zijn broeder beninnen* », zooals Joannes schrijft in zijn *Eersten Brief* (4. 21). En in dien zin is de liefde tot den evenmensch voortreffelijker.

ANTWOORD OP DE BEDENKINGEN. — I. Volgens een eerste verklaring van de Glossa, zou de Apostel den wensch, om gescheiden te worden van Christus om zijn broeders, niet uitgesproken hebben na zijn bekeering doch toen hij nog een ongeloovige was. Daarin moet hij dus niet nagevolgd worden. Men kan ook met Chrysostomus zeggen, dat die woorden niet bewijzen dat de Apostel meer den naaste beminde dan God, maar dat hij meer God beminde dan zichzelf. Hij wenschte tijdelijk van het genot van God beroofd te blijven, — en dat wijst op de liefde tot zichzelf, — om

me ipsum ». Alio modo potest attendi ipsa comparatio, ut dilectio Dei accipiatur, secundum quod solus diligitur, dilectio autem proximi accipiatur, secundum quod proximus diligitur propter Deum. Et sic dilectio proximi includit dilectionem Dei. Sed dilectio Dei non includit dilectionem proximi; unde erit comparatio dilectionis Dei perfectae, quae extendit se etiam ad proximum, ad dilectionem Dei insufficientem, et imperfectam: quia « *hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum* » [I. Joan. 4. v. 21]. Et in hoc sensu dilectio proximi praeminet.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod secundum unam Glossae expositionem, hoc Apostolus tunc non optabat, quando erat in statu gratiae, ut scilicet separaretur a Christo pro fratribus suis; sed hoc optaverat, quando erat in statu infidelitatis. Unde in hoc non est imitandus. Vel potest dici, sicut dicit Chrysostomus in lib. 1. de Comp. [hom. 16. in Epist. ad Rom.], quod per hoc non ostenditur quod Apostolus plus diligeret proximum quam Deum; sed quod plus diligeret Deum quam seipsum. Volebat enim ad tempus

Gods eer in den evenmensch te bewerken, — en dat wijst op de liefde tot God.

2. De liefde tot een vriend is soms minder verdienstelijk, omdat men den vriend uitsluitend om hemzelf bemint. Dergelijke liefde mist dan de ware beweegreden van de vriendschap der liefde nl. God. Derhalve vermindert de verdienste niet wanneer men God om Hemzelf bemint; integendeel, daarin juist is geheel de verdienste gelegen.

3. Verdienste en deugd hangen veel meer af van het feit dat iets goed is dan dat het moeilijk is. Daarom is het moeilijkste niet noodzakelijk het verdienstelijkste, tenzij het moeilijke meteen het beste is.

---

privari fruitione divina, quod pertinet ad dilectionem sui, ad hoc quod honor Dei procuraretur in proximis, quod pertinet ad dilectionem Dei.

AD SECUNDUM dicendum quod *dilectio amici pro tanto est quandoque minus meritoria, quia amicus diligitur propter seipsum; et ita deficit a vera ratione amicitiae charitatis, quae est Deus.* Et ideo quod Deus diligatur propter seipsum non diminuit meritum, sed hoc constituit totam meriti rationem.

AD TERTIUM dicendum quod plus facit ad rationem meriti et virtutis bonum quam difficile. Unde non oportet quod omne difficilius sit magis meritorium : sed quod sic est difficilius ut etiam sit melius.

NIHIL OBSTAT :

Fr. M. M. MATTHIJS, S. Th. L.

Fr. C. M. VAN DEN EYNDE, S. Th. L.
Lovanii, 29 Octobris 1942.

Attenta duorum Revisorum relatione,

IMPRIMI POTEST :

P. A. M. VAN DEN WILDERBERG, O. P., S. Th. Mag.
Prior Provincialis.
Bruxellis, 31 Octobris 1942.

NIHIL OBSTAT :

P. JOANNES A CRUCE, O. C. D.
Censor.
Gandae, 10 Novembris 1942.

IMPRIMATUR :

C. CALEWAERT,
Vic. Gen.
Gandae, 10 Novembris 1942.